

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE CUMHURBAŞKANININ
SORUMSUZLUĞU

TEZ YAZARI
BAHAR NAZ ALKAN

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Mustafa OKŞAR
Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Orhan ÇETİN
Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Zeynep ÖZKAN GÜNEŞ (Çukurova Üniversitesi)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / HAZİRAN 2022

ONAY
T.C
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ' NE

20192014 numaralı öğrencimiz olan Bahar Naz Alkan tarafından hazırlanan “1982 Anayasası Çerçevesinde Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu” başlıklı bu tez çalışması jüri üyelerimiz tarafından oy çokluğu ile Kamu Hukuku Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi/Dışı asıl üye - Tez Danışmanı - Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Okşar

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

Üniv. İçi – Jüri asıl Üyesi:Dr.Öğr. Üyesi Orhan Çetin

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

Üniv. Dışı - Jüri asıl Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Özkan Güneş

(Çukurova Üniversitesi)

OLUMSUZ OYU İLE

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

(Enstitü Müdürlüğünde Kalan Asıl Sureti İmzalıdır)

25 / 07 / 2022

Prof. Dr. Murat Koç
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

Sevgili Aileme...

ETİK BEYANI

Cağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 10/05/2022

Bahar Naz Alkan

TEŞEKKÜR

“1982 Anayasası Çerçevesinde Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu” isimli tez çalışmamı hazırlarken benden desteklerini esirgemeyen, sabırla ve hoşgörüyle bana yol gösteren, değerli tavsiyeleriyle farklı bakış açıları kazanmamı sağlayan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Okşar’ a teşekkürlerimi sunarım.

Benden hiçbir zaman manevi desteklerini esirgemeyerek bu günlere gelmemi sağlayan başta canım annem Neyran Alkan, canım babam Mehmet Rifat Alkan ve canım kardeşim Ali Ata Alkan olmak üzere tüm aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam sırasında beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan, destekleriyle bu zorlu süreci benim için kolaylaştıran pek kıymetli arkadaşım Nebi Mehmet Kaplan’a teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZ

1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE CUMHURBAŞKANININ SORUMSUZLUĞU

BAHAR NAZ ALKAN

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa OKŞAR

Haziran 2022, 252 sayfa

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandumla kabul edilen Türk Anayasa değişiklikleri ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin önceki yönetim sistemi olan parlamenter sistem terk edilerek yeni bir yönetim sistemi benimsenmiştir. Türk tipi başkanlık sistemi olarak tanımlanan ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adıyla anılan bu yeni hükümet sisteminde yürütme kuvveti tümüyle cumhurbaşkanlığı makamına verilerek parlamenter sistem özellikleri taşıyan “düalist” nitelikteki yürütme organına, “monist” nitelik kazandırılmıştır. Yeni sistemle getirilen monist yapıdaki yürütme yetki ve görevi, Cumhurbaşkanının hukuki statüsünü tamamen değiştirmiş ve bu değişim Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinde de önemli değişimlere sebep olmuş, sonuçta bu değişimlerin incelenmesi gerekliliği doğmuştur. İşte bu gereklilik bağlamında Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini kullanırken yararlanacağı sorumsuzluk sınırlarının, bu sınırlar dışındaki sorumluluk hallerinin ve sorumlu tutulma usullerinin belirlenebilmesi amacıyla çalışmamızın birinci bölümünde farklı hükümet sistemleri çerçevesinde devlet başkanlarının sorumsuzluğu hususu, ikinci bölümünde Türk Anayasal gelişmeleri çerçevesinde Cumhurbaşkanının siyasi, cezai ve hukuki sorumsuzluğu tüm yönleriyle incelenecektir. Son olarak çalışmamızın üçüncü bölümünde ise 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri çerçevesinde Cumhurbaşkanının siyasi, cezai ve hukuki sorumsuzluğu yürütmenin tüm unsurlarıyla birlikte analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Cumhurbaşkanı, siyasi sorumsuzluk, cezai sorumsuzluk, Cumhurbaşkanı yardımcıları.

ABSTRACT

RESPONSIBILITY LIMITS OF THE PRESIDENT IN TERMS OF THE 1982 CONSTITUTION ACT

BAHAR NAZ ALKAN

Master Thesis, Department Of Public Law

Supervisor: Dr. Mustafa OKŞAR

June 2022, 252 pages

With the Turkish Constitutional amendments accepted in the referendum dated April 16, 2017, in the Republic of Turkey, the people decided to change the parliamentary system and a new administrative system was adopted. In this new government system, which is defined as the Turkish type of presidential system and called the "Presidential System of Government", the executive power is completely transferred to the presidency and the "dualist" executive body, which has the characteristics of a parliamentary system, has been changed into a "monist" model. The executive authority and the duty in the monist model turned the system completely into a new model by changing the President's legal status, which also caused significant changes in the duties and authorities of the President. It is necessary to examine these changes. In terms of these necessities, to determine the restriction of her/his absolute responsibility that she/he will benefit from while using her/his presidential duties and authorities, also the procedures to be held accountable outside these limits, the area of responsibilities of the authorized people within the framework of different government systems in the first part of our study and in the second part of our study, the political, criminal and legal limits of responsibilities of the President of the Republic within the framework of Turkish constitutional developments will be examined in all its aspects. In the third part of our study, the President's political, criminal and legal responsibility limits will be analyzed together with all the elements of the executive authority within the framework of the constitutional amendments made in the 1982 Constitution Act in 2017.

Keywords: president, political irresponsibility, criminal irresponsibility, vice president.

ÖNSÖZ

1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan Anayasa değişikliği sonucu Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulünün getirilmesi ile demokratik meşruiyetin gücünü arkasına alan güçlü Cumhurbaşkanı, 2017 referandumuyla kabul edilen yeni Anayasal sistemle de birlikte parlamenter sistemin sembolik cumhurbaşkanı statüsünden ayrılmıştır. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan referandumla kabul edilen Türk Anayasa değişiklikleri ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin önceki yönetim sistemi olan parlamenter sistem terk edilerek yeni bir yönetim sistemini benimsenmiş ve Türk tipi başkanlık sistemi olarak tanımlanan yeni bir yönetim sistemine geçilmiştir. 1982 Anayasası'nın 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri öncesinde parlamenter sistem özellikleri taşıyan "düalist" nitelikteki yürütme organı, 21 Ocak 2017 Tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte tümüyle Cumhurbaşkanına verilen bir yürütme yetkisi sonucunda "monist" nitelik kazanmıştır. Yeni sistemle getirilen monist yapıdaki yürütme yetki ve görevi, Cumhurbaşkanının hukuki statüsünü tamamen değiştirmiş ve bu değişim Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinde de önemli değişimlere sebep olmuştur. Referandumla kabul edilen yeni sistemde yürütme yetkisini ve görevini tek başına elinde bulunduran Cumhurbaşkanı; bu görev ve yetkileri kullanan tek kişi olduğundan, bu durum Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini kullanırken gerçekleştirdiği eylemlerinden siyasi, cezai ve hukuki bağlamda ne derece sorumlu olacağı, bu sorumluluğun ne ölçüde olacağı ve sorumlu olma usullerinin ne olacağının belirlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu gereklilik bağlamında Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini kullanırken yararlanacağı sorumsuzluk sınırlarını, bu sınırlar dışındaki sorumluluk hallerini ve sorumlu tutulma usullerini belirleyebilmek amacıyla çalışmamızın birinci bölümünde farklı hükümet sistemleri çerçevesinde devlet başkanlarının sorumsuzluğu hususu, ikinci bölümünde Türk Anayasal gelişmeleri çerçevesinde Cumhurbaşkanının siyasi, cezai ve hukuki sorumsuzluğu tüm yönleriyle incelenecektir. Son olarak çalışmamızın üçüncü bölümünde ise 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri çerçevesinde Cumhurbaşkanının siyasi, cezai ve hukuki sorumsuzluğu yürütmenin tüm unsurlarıyla birlikte analiz edilecektir.

MAYIS, 2022

İÇİNDEKİLER

KAPAK.....	i
ONAY	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANI	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZ	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xiii
EKLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ ÇERÇEVESİNDE DEVLET BAŞKANLARININ SORUMSUZLUĞU

1.1. Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğu	6
1.1.1. Tarihsel Süreçte Devlet Başkanlığı Statüsü.....	6
1.1.2. Sorumsuzluk Kavramı ve Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğunun Tarihsel Gelişimi	8
1.1.2.1. Sorumsuzluk Kavramı.....	8
1.1.2.2. Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğunun Tarihsel Süreci	10
1.2. Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğunun Hükümet Sistemlerindeki Yansıması .	13
1.2.1. Kuvvetler Birliğini Esas Alan Hükümet Sistemlerinde Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğu	13
1.2.1.1. Mutlak Monarşi Çerçevesinde Devlet Başkanının Sorumsuzluğu.....	14
1.2.1.2. Diktatörlük Çerçevesinde Devlet Başkanının Sorumsuzluğu	18
1.2.1.3. Meclis Hükümeti Sistemi Çerçevesinde Devlet Başkanının Sorumsuzluğu.....	19

1.2.2. Kuvvetler Ayrılığını Esas Alan Hükümet Sistemlerinde Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğu	25
1.2.2.1. Başkanlık Hükümet Sistemleri Çerçevesinde Devlet Başkanının Sorumsuzluğu.....	26
1.2.2.2. Parlamenter Hükümet Sistemleri Çerçevesinde Devlet Başkanının/ Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu	33
1.2.2.3. Yarı Başkanlık Hükümet Sistemleri Çerçevesinde Devlet Başkanının/Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu	40

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ANAYASAL GELİŞMELERİ İŞİĞİNDA CUMHURBAŞKANININ SORUMSUZLUĞU

2.1. Türk Anayasal Gelişiminde Sorumsuzluk.....	44
2.1.1. 1876 Kanun-i Esasi Döneminde	44
2.1.2. 1921 Anayasası Dönemi	46
2.1.3. 1924 Anayasası Dönemi	49
2.1.4. 1961 Anayasası Dönemi	53
2.1.5. 2017 Anayasa Değişikliği Öncesi 1982 Anayasası Dönemi	59
2.1.5.1. Cumhurbaşkanının Statüsü.....	61
2.1.5.1.1. 2007 Değişikliği Sonrası 1982 Anayasası	66
2.1.5.2. Sorumsuzluk Kapsamı	69
2.1.5.2.1. Siyasi Sorumsuzluk	69
2.1.5.2.1.1. Cumhurbaşkanının Tek Taraflı Yapacağı İşlemler ve Kararnameleri İmzalama Hususuna İlişkin Tartışmalar	72
2.1.5.2.2. Cezai Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu	77
2.1.5.2.2.1. Cumhurbaşkanının Kişisel Suçları.....	83
2.1.5.2.2.2. Cumhurbaşkanının Görev Suçları.....	92
2.1.5.2.2.2.1. Vatana İhanet	92
2.1.5.2.2.2.2. Türk Hukuku Açısından Vatana İhanet.....	94
2.1.5.2.2.2.3. Hıyanet-i Vataniye Kanunu	97
2.1.5.2.2.3. Hıyanet-i Vataniye Sonrası Dönem	98

2.1.5.2.3. Hukuki Sorumsuzluğu.....	99
2.1.5.2.3.1. Cumhurbaşkanının Göreviyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumsuzluğu.....	99
2.1.5.2.3.2. Cumhurbaşkanının Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluğu.....	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ ÇERÇEVESİNDE CUMHURBAŞKANININ SORUMSUZLUĞU

3.1. Cumhurbaşkanının Siyasi, Cezai ve Hukuki Sorumsuzluğu.....	105
3.1.1. Cumhurbaşkanının Siyasi Sorumsuzluğu.....	105
3.1.2. Cumhurbaşkanının Cezai Sorumsuzluğu.....	116
3.1.2.1. Anayasanın 105. Maddesi Kapsamında Cumhurbaşkanının Cezai Sorumsuzluğu.....	116
3.1.2.2. Anayasanın 105.Maddesi Kapsamında Soruşturma ve Yargılama Usulü	124
3.1.2.2.1. Yüce Divan.....	126
3.1.2.2.2. Soruşturma Önergisi	134
3.1.2.2.3. Soruşturma Açılması Kararı	140
3.1.2.2.4. Soruşturma Komisyonu	142
3.1.2.2.5. Komisyon Raporunun Genel Kurulda Görüşülmesi.....	146
3.1.2.2.6. Yüce Divan'a Sevk Kararı.....	147
3.1.2.2.7. Yüce Divan Yargılaması	149
3.1.3. Cumhurbaşkanının Hukuki Sorumluluğu/Sorumsuzluğu.....	157
3.1.3.1. Cumhurbaşkanının Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluğu.....	158
3.1.3.2. Cumhurbaşkanının Göreviyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluğu	160
3.2. Cumhurbaşkanı Yardımcılarının ve Bakanların Sorumsuzluk Sınırları.....	163
3.2.1. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Statüleri.....	163
3.2.1.1. Cumhurbaşkanı Yardımcılarının Statüleri	168
3.2.1.2. Bakanların Statüleri.....	174

3.2.2. Cumhurbaşkanı Yardımcılarının ve Bakanların Sorumsuzluk Durumları.....	179
3.2.2.1. Siyasi Sorumsuzluk Durumu.....	179
3.2.2.2. Cezai Sorumluluk/Sorumsuzluk Durumu	185
3.2.2.2.1. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Görevleriyle İlgili Suçlarından Doğan Cezai Sorumluluk/Sorumsuzluk Sınırları ..	185
3.2.2.2.2. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Kişisel Suçlarından Doğan Cezai Sorumsuzluk Sınırları	193
3.2.2.3. Hukuki Sorumluluk/Sorumsuzluk Durumu	199
3.2.2.3.1. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Görevleriyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumsuzluk Sınırları	201
3.2.2.3.2. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumsuzluk Sınırları	204
3.2.2.3.3. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların İşlemleriyle İlgili Cumhurbaşkanının Sorumsuzluk Sınırı.....	206
SONUÇ	209
KAYNAKÇA	216
EKLER.....	2355

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYMKD	: Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
B.	: Baskı/Basım
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMK	: Ceza Muhakemesi Kanunu
Çev.	: Çeviren
E.	: Esas Numarası
Ed.	: Editör
E.T.	: Erişim Tarihi
K.	: Karar Numarası
md.	: Madde
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
YDK	: Yüce Divan Kararı
y.	: Yayınevi

EKLER LİSTESİ

Ek A. Tez Etik Kurulu Onay Belgesi.....	2355
Ek B. Tez Etik Kurul İzin İsteği (Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	2379
Ek C. Çağ Üniversitesi Tez Etik Kurulu İzni.....	24040

GİRİŞ

Devlet, ülke üzerinde bulunan insan topluluklarına hâkim olan, resmi organları aracılığıyla toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılayan geniş kapsamlı bir örgütlenme sistemidir. Devlet örgütlenmesinin en önemli aktörleri, devlete yönetim gücü sağlayan yasama, yürütme ve yargı kuvvetleridir. Devlet örgütlenmesinin bir tarafını yönetilenler oluştururken, diğer tarafını yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini kullanma yetkisini haiz yönetenler oluşturmaktadır. Geçmişten günümüze süregelen tüm tarihsel dönemler boyunca, devlet örgütlenmeleri yönetenler ve yönetilenlerin iktidar çatışmalarına sahne olmuştur. Devlet örgütlenmesinde yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerine ait yetkilerin tümüne yöneten tarafın sahip olması, yöneten taraf karşısında yönetilen tarafı oldukça güçsüz konuma düşürerek, yönetenler ile yönetilenler arasındaki bu çatışmaların doğumuna neden olmuştur. Devlet örgütlenmesi yapısı içerisinde, yasama, yürütme ve yargı olarak üç gruba ayrılan iktidar kuvvetlerini elinde bulunduran yönetenler ile yönetilen taraf olan halk arasındaki bu çatışmanın önlenmesi, devlet örgütlenmesinde yasama, yürütme ve yargı iktidarlari arasındaki kuvvetlerin paylaşılması, bu sayede kuvvetler arasındaki denge mekanizmalarının işlerlik kazandırılmasına bağlıdır. Keza günümüzde yönetilen halkı oluşturan bireylerin hak ve özgürlüklerini birinci planda tutan demokratik modern devlet tanımı da bu dengenin esas alınması anlayışından doğmuştur. Devletin yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasındaki denge, bu kuvvetler arasındaki sınırların kesin çizgilerle ayrılması yoluyla kurulabilecektir. İşte bu dengenin kurulabilmesi, ancak bu üç kuvvetin görev ve yetkilerinin birbirlerinden ayrılarak, paylaşılması ve bu paylaşımın somut şekilde düzenleme altına alınmasına bağlıdır. Devletin yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasındaki sınırlar ile görev ve yetki alanlarının ayrı ayrı belirlenmesi ise ancak bu hususların Anayasalarda açıkça düzenleme altına alınmasıyla sağlanabilmiştir. Sonuçta Anayasalar, devletin iktidar kuvvetini oluşturan yasama, yürütme ve yargı organlarının yetki ve görev dağılımını yaparak, çalışma sistematüğini belirleyen; bu sayede birey hak ve özgürlüklerini güvence altına alan yazılı metinler olarak kabul edilmiştir.

Günümüz modern devletlerinde yönetim gücünü bir diğer deyişle devlet iktidarını oluşturan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin birbirlerinden ayrılması sonucu her bir kuvvet özerkleşmiş; bu ayrışma ve özerkleşme sonucu devletin yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinden, yürütme kuvvetinde yer alan ve yürütme yetkisini kullanmayı haiz olan gerçek kişi; “*devlet başkanı*” olarak adlandırılmıştır. Yürütme kuvvetinde yer alan ve

yürütme kuvvetini kullanma kudretini elinde bulunduran devlet başkanının hukuki niteliği ve elinde bulundurduğu yürütme kuvvetini ne şekilde kullanabileceği, devletin bağlı olduğu hükümet sistemine göre değişiklik göstermiştir. Devletin temel organlarının nasıl ayrılacağı veya birleşeceği, bu organların birbirleri ile aralarında ne gibi bağlar olacağı, bu temel organların kimler tarafından oluşturulacağı ve bu organların nasıl kullanılacağına ilişkin düzenlemelerde tercih edilen yöntemlerin türü ise hükümet sistemlerini oluşturmuştur. Hükümet sistemleri kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuvvetler birliği sistemi yasama ve yürütme kuvvetlerinin tek elde birleştiği hükümet sistemidir. Kuvvetler birliği sistemleri kendi içerisinde yasama ve yürütme kuvvetlerinin yürütmeye birleştiği sert kuvvetler ayrılığı (diktatörlük ve mutlak monarşi) ile yasama ve yürütme kuvvetlerinin yasamada birleştiği yumuşak kuvvetler ayrılığı (meclis hükümeti sistemi) olarak iki türde kabul edilmektedir. Kuvvetler ayrılığı sisteminde ise yasama ve yürütme organları ayrı ayrı organlardır. Kuvvetler ayrılığı sistemleri ise kendi içerisinde derecesine göre; sert kuvvetler ayrılığı (başkanlık sistemi) ve yumuşak kuvvetler ayrılığı (parlamentar sistem) olarak ikiye ayrılmaktadır. Açıklanan tüm bu sistemlerde devlet başkanının hukuki statüsü ve bu hukuki statüye bağlanan hukuki sonuçlar farklılık arz etmektedir. Bir devlet başkanının görev ve yetkileri hukuki statüsüne bağlı olduğundan, yine bir devlet başkanı sahip olduğu hukuki statüsü neticesinde görev ve yetkilerini kullanabileceğinden, bir devlet başkanı görev ve yetkilerini kullandığı sıradaki eylemlerinden mevcut hukuki statüsü kapsamında sorumlu olacaktır. Sorumluluk kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi ve bu sonuçlara ilişkin mesuliyet altında olması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, devlet başkanı görev ve yetkilerini kullandığı sıradaki eylemleri sebebiyle doğabilecek olası sonuçlara katılma mesuliyeti altındadır. Devlet başkanının mesuliyetine ilişkin sorumsuzluk ve sorumluluk sınırlarının belirlenebilmesi için de devlet başkanının görev ve yetki sınırlarının belirlenmesi gereklidir. Bu nedenle devlet başkanının sorumsuzluk ve sorumluluk halleri, devlet başkanının içinde bulunduğu hükümet sisteminin kendisine bahsettiği hukuki statü çerçevesinde incelenebilecektir. Zira devlet başkanının mesuliyetini doğurucu nitelikteki yetki ve görevleri, bağlı olduğu hükümet sistemi özellikleri neticesine göre şekillenmektedir.

Türk Anayasal gelişmeleri ışığında farklı dönem Anayasaları ile çerçevesi çizilen hükümet sistemlerinin mevcut farklılıkları doğrultusunda da devlet başkanına bir diğer deyişle Cumhurbaşkanına atfedilen hukuki statüler farklı olmuştur. Örneğin; meşruti

monarşiyi esas alan Osmanlı 1876 tarihli Kanuni Esasi parlamenter bir monarşi sistemini benimserken, 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasi meclis hükümeti sistemini, 1924 Anayasası hem meclis hükümeti sistemi hem parlamenter sistem özellikleri taşıyan karma bir hükümet sistemini, 1961 Anayasası ile 2017 değişikliklerine kadar 1982 Anayasası ise parlamenter hükümet sistemini benimseyen Türk Anayasaları olmuşlardır. Bu sebeple; 1876 Kanuni Esasi ile 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1961 ve 1982 Anayasalarının her birinde -farklı hükümet sistemlerinin esas alınması nedeniyle- Cumhurbaşkanının siyasi, cezai ve hukuki sorumluluğu farklı boyutlarda ele alınmış ve birbirlerinden farklı şekillerde düzenlemiştir. Türk Anayasalarında ki bu mevcut farklılıklar nedeniyle, Türkiye’de Cumhurbaşkanı sorumluluğu hususu hem doktrinsel hem de siyasal tartışmaların sürekli odak noktası haline gelmiştir. Özellikle 1982 Anayasası’nda 21 Ocak 2017 Tarih ve 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun kabul edilmesiyle birlikte, Türk tipi başkanlık sistemi olarak tanımlanan ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak adlandırılan kendine özgü yeni bir hükümet sistemine geçilmesiyle birlikte, parlamenter sistem esasına dayanan yürütme anlayışından vazgeçilerek, oldukça geniş yetkilere sahip Cumhurbaşkanından oluşan yeni bir yürütme yapısı benimsenmiştir. Bu bağlamda yapılan anayasa değişikliğiyle geçilen yeni hükümet sistemiyle birlikte, yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri arasındaki etkileşimler tamamen değiştirilmiş, bu durum yürütme kuvvetine sahip cumhurbaşkanının hukuki statüsüne de yansımıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçilmesiyle birlikte yürütmeye ilişkin oldukça geniş yetkilerle donatılan Cumhurbaşkanının, tüm bu gelişmeler neticesinde yeni hukuki statüsü kapsamında sorumluluğunun incelenmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu nedenle çalışmamızda, 1982 Anayasası çerçevesinde Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu hususu, hukuk doktrininde kabul edilen hükümet sistemleri özellikleri eşliğinde geçmişten günümüze kadar gelen tüm Türk Anayasal gelişmeleri çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada amacımız bir devlet başkanın farklı sistemlerde almış olduğu rollerini ve bu rollerden doğan sorumluluklarını okuyucuya aktararak; buradan hareketle Türk Anayasal sisteminde geçmişten günümüze Cumhurbaşkanı sorumluluğunu inceleyerek tümdengelim metodolojisiyle bugünün somut kurallarına ulaşarak, bugünün somut kurallarını hukuk metodolojisi ile doğru olarak açıklayabilmektir.

Önemli belirtmelidir ki; çalışmanın başlığından da anlaşılacağı üzere çalışmanın asıl amacı 1982 Anayasası çerçevesinde Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun incelenmesi

olsa da, cumhurbaşkanı sorumsuzluğunun bir başlık çerçevesinde salt Anayasa kapsamında kısıtlanarak incelenmesi düşünülemez. Zira Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu konusunun ceza hukuku ve özel hukuk dallarıyla da yakından ilişkili olduğu açıktır. Dolayısıyla çalışmanın hazırlanması sırasında hem ceza hukuku hem özel hukuk kaynaklarından yararlanılmış olup; Anayasaya, Türk Ceza Kanunu'na, Ceza Muhakemesi Kanunu'na, Meclis İçtüzüğüne, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na, Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine, Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'a ve Borçlar Kanunu'na mevzuat kapsamında sıklıkla değinilmiştir.

Cumhurbaşkanının sorumsuzluğuna ilişkin hükümlerin, Türk Anayasalarında birbirinden farklı şekillerde düzenlenmesi nedeniyle, çalışmada 1876 tarihli Kanuni Esasi döneminden itibaren günümüze kadar süregelen 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu, yine 1961 ve 1982 Anayasalarının dahil olduğu tüm dönemlere ilişkin kaynaklara da sıklıkla başvurulmuştur. Bununla birlikte konuya dair Anayasa Mahkemesi kararları, Yargıtay kararlarına başvurulmakla beraber, konuya ilişkin makaleler, gazeteler, haberlere de yer verilmiştir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, konuyu anlaşılabilir kılmak adına ilk olarak devlet başkanlarının sorumsuzluğu başlığı altında, tarihsel süreç içerisinde devlet başkanlığı statüsün tanımı, devlet başkanlığı makamının tarihsel olarak ortaya çıkışı ve gelişimi konularına değinilecek, ardından sorumsuzluk kavramı kapsamında sorumluluk ve sorumsuzluk hallerinin kavramsal çerçevesi çizilerek; devlet başkanlarının sorumsuzluğu anlayışına ilişkin tarihsel süreçte gerçekleşen hukuki gelişmeleri takiben, devlet başkanlarının sorumsuzluğu kavramının geçirdiği aşamalar ışığında aldığı son şekil kapsamında devlet başkanlarının sorumsuzluğu kavramının günümüzdeki anlamıyla son hali ele alınacaktır. Devamında ise, devlet başkanlarının sorumsuzluğunun hükümet sistemlerindeki yansıması çerçevesinde kuvvetler birliği hükümet sistemlerinden olan diktatörlük, mutlak monarşi ve meclis hükümeti sistemlerinde devlet başkanının sorumsuzluğu ile kuvvetler ayrılığı hükümet sistemlerinden; başkanlık hükümet sistemlerinde Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden devlet başkanının sorumsuzluğu; parlamenter hükümet sistemleri çevresinde İngiltere örneği üzerinden devlet başkanının sorumsuzluğu ve yarı başkanlık hükümet sistemleri çerçevesinde Fransa örneği üzerinden devlet başkanının sorumsuzluğu siyasi, cezai ve hukuki boyutlarıyla incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türk Anayasal gelişmeleri ışığında Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu ele alınarak 1876 tarihli Kanuni Esasi döneminden başlayarak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası'nın da dahil olduğu süreçte Türk Anayasal sisteminde mevcut devlet başkanına atfedilen siyasi, cezai ve hukuki sorumluluklar incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise 1982 Anayasası'nda 21 Ocak 2017 Tarih ve 6771 sayılı kanunla yapılan değişiklik ile birlikte geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde Cumhurbaşkanının siyasi, cezai ve hukuki sorumsuzluğu ele alınarak bu kapsamda Cumhurbaşkanının sorumsuzluk kapsamı dışında kalan eylemlerine ilişkin sorumluluğunun işletilmesi; bu çerçevede Cumhurbaşkanının sorumluluğunun işletilmesine ilişkin Yüce Divan yargılaması usulü ve son olarak Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların siyasi, cezai ve hukuki sorumsuzluk sınırları ile sorumsuzluk sınırları dışında kalan sorumluluklarının ne olduğu ve ne şekilde işletilebileceğine dair usuller ortaya konulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ ÇERÇEVESİNDE DEVLET BAŞKANLARININ SORUMSUZLUĞU

1.1. Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğu

1.1.1. Tarihsel Süreçte Devlet Başkanlığı Statüsü

Devlet başkanı terimi devletin ortaya çıktığı ilk çağlardan günümüze kadar geçen tüm tarihsel süreç boyunca teorik olarak devletin başı olan kişi anlamında kullanılmıştır. Bir devletin başı olmak devletin en üst makamını temsil etmektir. Bu bağlamda devlet başkanı devletlerin yönetim organlarını temsil etme yetkisini elinde tutan ve bu yetkileriyle yürütme organlarının başında olan kişidir¹. Devlet başkanı donatıldığı tüm yetkiler sayesinde en yüksek güç olan devlet otoritesini temsili haiz tek kişidir.

Devletin pek çok kurumu tarihsel süreç içerisinde anayasalar tarafından kurulmuş olsa da gerçek bir kişi olan devlet başkanı ile devlet başkanının makamını tanımlayan devlet başkanlığı makamı anayasalarca yaratılmamıştır.² Devlet başkanı ve devlet başkanlığı makamı tarihin her döneminde ve devletin olduğu her yerde kendiliğinden var olmuş, devletin olduğu yerde devlet başkanı da bulunmuştur. Devlet başkanı, devlet başkanlığı makamına ait yetkileri kullanma gücüne ve devlet kurumu³ kadar eski⁴ ve geleneksel bir tarihe sahip olan gerçek bir kişidir. Dolayısıyla devlet başkanının devletin en eski organı olduğu kabul edilebilmektedir.⁵

Devletlerin tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, ilk devletlerin monarşik⁶ yönetimler olduğu görülmektedir. Monarşiler tarihsel süreç boyunca en uzun süre uygulanan ve en yaygın uygulama alanı bulan sistemlerin başında gelmektedir.⁷ Tarih boyunca, birkaç istisna dışında devletler devlet şekli olarak monarşi rejimini benimsemiş

¹ Yürütme organının başında olma niteliğinin devlet başkanı sıfatının belirtisi olduğu hakkında bkz. Tahsin Bekir Balta, **Türkiye’de Yürütme Kudreti**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi y., No:114-96, Ankara, 1960, s.16.

² Kemal Gözler, **Devlet Başkanları**, 2.B, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, Mart-2016, s.1.

³ Devlet kavramı için bkz. Cem Eroğul, **Anatüzye Giriş**, 10.Bası, İmaj, Ankara, 2009, s.3-10.

⁴ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu y., No:9, Ankara, 1987, s.88-89.

⁵ Gözler, s.1.

⁶ “*Monarşik*” ve “*monarşi*” kelimelerinin sözlük anlamı için bkz. İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Lügatı,1.B., İstanbul, Ocak 2010, s.831.

⁷ Hasan Buran, “Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.14, S.1, Isparta, 2009, s.72.

eğiliminde olmuşlardır.⁸ Kanaatimizce geçmiş dönemlerde hükümdarların Tanrı tarafından devleti yönetmek amacıyla görevlendirildiğine inanılması anlayışı, tüm erklere sahip olma kudretini kral ya da kraliçe olarak adlandırılan bir monark üzerinde toplayan monarşilerin benimsenmesinde ve en yaygın yönetim sistemi olmasında önemli bir etken sayılmalıdır. Örneğin İran'da hükümdar ilahi iradenin temsilcisi sayılmış ve hükümdarın ilan ettiği yasalar ile fermanlar tartışılmaz kabul edilmişken, hükümdarın hâkim sıfatıyla verdiği kararlara itiraz etmek ise ilahi iradeye saygısızlık kabul edilmiştir.⁹ Ortaçağ Avrupası da benzer şekilde soy esasına dayanan hükümdarlıklar aracılığıyla monarşi ile yönetilmiştir. Batı hukukunun temeli sayılan Roma İmparatorluğu'nda hükümdar her alanda yetkili ve görevli sayılmıştır. Monarşilerde, monark çoğunlukla soy esasına göre belirlenen kral ya da kraliçedir. Özetle monarşi, tek bir kişinin iktidara mutlak hâkim olmasına dayanan bir yönetim sistemidir. Ancak Anayasal hareketlerin tarihsel süreç içerisinde geliştirdiği devinimle birlikte, hukuk devleti ve çoğulcu demokrasi anlayışı anlam kazanarak hukuk sisteminde somut bir karşılık bulmuştur. Bu durumun akabinde monarşi ile yönetilen devletlerde devlet başkanı olan monarklar, yani krallar ve kraliçeler, devletin temel fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla kullandıkları yasama, yürütme ve yargı yetkilerini başka organlar yardımıyla kullanmak ve başka organlarla paylaşmak zorunda kalmıştır.¹⁰ İşte bu zorunluluğun yarattığı ortamda, devletin temel organlarının nasıl ayrılacağı veya birleşeceği, bu organların birbirleri ile aralarında nasıl bağlar olacağı, bu temel organların kimler tarafından oluşturulacağı ve bu organların nasıl kullanılacağına ilişkin düzenlemelerin yapılması ve hükümet sistemlerinin oluşturulmasıyla birlikte zaman içerisinde mutlak monarşilerin meşruti monarşilere veya cumhuriyetlere dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu dönüşümle birlikte çağdaş hükümet sistemlerinin gelişmesiyle devlet başkanlarını tanımlamak için kullanılan terimler, devletin anayasal düzenlemeleri çerçevesinde belirlediği devlet sistemi ve hükümet sisteminin devlet başkanına atfettiği niteliklere paralel olarak değişmiştir.¹¹

⁸ Kemal Gözler, **Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?)**, Ekin y., Bursa, 2000, s.14.

⁹ İbrahim Erol Kozak, **Genel Hukuk Tarihi**, Adalet y., Ankara, 2011, s.171.

¹⁰ Fatih Özkul, **2017 Anayasa Değişikliği Sonrasında 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanlığı Sorumluluğu**, Yetkin y., Ankara, 2020, s.14.

¹¹Gözler, s.3.; Orhan Aldıkaçtı, **Modern Demokrasilerde ve Türkiye'de Devlet Başkanlığı**, Doçentlik Tezi, İstanbul, 1960, s.21.

Devlet başkanı bir devletin başı sayılmakta, bu özelliğinden dolayı da devletin temel organları arasından yürütme organı içerisinde yer almaktadır. Bu noktada belirtilmelidir ki; bir devletteki yürütme organının yapısı, o devletin hükümet sistemine göre değişmektedir. Devlet başkanının konumu, statüsü ve nitelendirilmesinin belirlenmesinde de yol gösterici nitelikte olan hükümet sistemleri kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı üzerinden temellendirilmektedir.¹² Kuvvetler birliği hükümet sistemleri meclis hükümeti, mutlak monarşi ve diktatörlük şeklinde üç başlık altında toplanırken; kuvvetler ayrılığı sistemleri, başkanlık sistemi ve parlamenter sistem olarak iki başlık altında toplanmaktadır.

Hükümet sistemlerinin tasnifi ışığında devlet başkanının nitelendirilmesinde kullanılan isimleri açıklamak gerekirse, Başkanlık sisteminin kabul edildiği anayasal düzenlerde devlet başkanı “*başkan*” olarak adlandırılırken, parlamenter hükümet sistemlerinde devlet başkanı devletin şekli monarşi ise monark/kral/hükümdar, cumhuriyet ise de “*cumhurbaşkanı*” olarak adlandırılmıştır.¹³ Kuvvetler ayrılığı sistemi olan ve hem parlamenter sistemin hem de başkanlık sisteminin özelliklerinin her ikisini de bir arada bulduran ve karma bir sistem olan yarı-başkanlık sistemlerinde de devlet başkanı “*cumhurbaşkanı*” tabiri ile anılmıştır. Önemle belirtilmelidir ki çalışmamızda konumuz itibariyle ele alınan “*cumhurbaşkanı*” terimi, parlamenter sistem ve yarı-başkanlık sisteminin devlet başkanlarını, başkan terimi ise sert kuvvetler ayrılığı sisteminde karşılık bulan devlet başkanı statüsünü ifade edecektir.

1.1.2. Sorumsuzluk Kavramı ve Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğunun Tarihsel Gelişimi

1.1.2.1. Sorumsuzluk Kavramı

Sorumsuzluk kavramının anlaşılabilmesi açısından, sorumsuzluk kavramının olumlu karşıtı olan sorumluluk kavramını açıklamak yerinde görülmektedir. Şöyle ki sorumsuzluk kavramının tersi olan “*sorumluluk*” kelimesi Türkçe’de “*hesap verme durumunda bulunma*” anlamında kullanım alanı bulan bir kavramdır.¹⁴ Buna göre

¹²Mustafa Okşar, **2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Yürütme Erkinin Üstünlüğü**, Yetkin y., Ankara, 2019, s.27.

¹³ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş (Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku)**, 1.B., Ekin y., Bursa, 2000, s.101; Ahmet Kerse, **Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı**, Sümer Matbaası y., İstanbul, 1973, s.2-3.

¹⁴ “Sorum” ve “Sorumluluk” kelimeleri için bkz. Ayverdi, s.1123.

sorumluluk kavramı bir kişinin eylemlerinden, işlemlerinden ve kararlarından dolayı hesap verme zorunluluğunun varlığı ile bu zorunluluk sebebiyle doğabilecek olası sonuçlara katlanma zorunluluğunun mevcudiyetidir.¹⁵ Öte yandan, sorumluluk kavramı uyulması gereken bir kurala aykırı hareketin hesabının verilmesi şeklinde tanımlanırken¹⁶; sorumluluk ise kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet olarak tanımlanmıştır.¹⁷ Yine sorumluluk kelimesinin, bir kişinin yapmış olduğu eylem ve işlemleri sebebiyle hukuk sistemi karşısında sahip olduğu yükümlülük de sorumluluk anlamında kullanıldığı da görülmektedir.¹⁸ Sorumluluk olmadığında, hukuk kurallarının ahlak kurallarından bir farkı kalmamaktadır.¹⁹ Bu sebeptir ki sorumluluk hukuk kurallarına değer katan bir müessesedir. Hukuki anlamda sorumluluk ise; uyulması gereken bir kurala aykırı olan davranışın hesabını verme; kanuna aykırı davranıştan doğan zararlar sebebiyle tazminata yükümlü tutulma; uyulması gereken kurala aykırı olan davranış sonucuyla işlenmiş olan suçun gerektirdiği cezayı çekme şeklinde ifade edilmektedir.²⁰ Sorumluluğun hukuksal çerçevedeki bir başka tanımı ise kişinin gerçekleştirmiş olduğu bir fiil sonucu, o fiile dair vicdanı ve kamu otoritesi önünde hesap vermesi durumudur.²¹ Sorumluluk kavramının tarihsel gelişimine bakıldığında; eski çağlarda hukuka aykırı bir eylemin doğurduğu zararın hukuki ve cezai sorumluluğunun birlikte gerçekleştiği ve bu eylemin doğurduğu zararın yaptırımları olan tazminat ile cezanın bir arada yer aldığı görülmektedir.²² Sorumluluk tarihi süreçte kısas ilkesi sebebiyle ortaya çıkmıştır.²³ Kısas ilkesi; zarar görene, zarar görenin uğradığı zarara neden olan zarar verene karşı, uğradığı zarara benzer bir zarar verme hakkı

¹⁵ Osman Serkan Gülfidan, **Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Kasım-2010, s.11.

¹⁶ Türk Hukuk Kurumu, **Türk Hukuk Lügatı**, Başbakanlık Basımevi y., Ankara,1991, s.230.

¹⁷ **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi:30.01.2021.

¹⁸ Sulhi Dönmezer, **Cezai Mesuliyetin Esası**, İsmail Akgün Matbaası y., İstanbul, 1941, s.1; Bülent Yücel, “Devlet Başkanı Sorumsuzluğunun Hükümet Sistemine Yansımaları ve Türkiye Uygulaması”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Akar Öcal Armağanı, Özel Sayı 3, Eskişehir, 2016, s.124.

¹⁹ Necip Bilge, “Bakanların Görev ve Sorumlulukları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.10., S.1, Ankara, 1953, s.145; Orwill C. Snyder, “Criminal Responsibility”, **Duke Law Journell**, S.204,1962, s.204.

²⁰ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin y., Ankara, 2003, s.618.

²¹ Mustafa Reşit Belgesay, **Kuran Hükümleri ve Modern Hukuk**, İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1962, s.271.

²² Zahit İmre, “Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.13, S.4, İstanbul, 1947, s.1475.

²³ Tuba Aykanat, **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, 1.B., Adalet y., Ankara, 2019, s.21.

tanımlanmaktadır.²⁴ Ancak belirtmelidir ki tarihsel süreç içerisinde, bireylerin birbirlerine ceza verme yetkisi ortadan kaldırılarak bu yetki yalnızca devlete tanınmıştır. Ceza verme yetkisinin devlete tanınması sonucunda ise, cezai sorumluluk ile hukuki sorumluluk ayrılmıştır²⁵ ve hukuki sorumluluk sadece üçüncü kişilere verilen zararı tazmin etmekle sınırlanmıştır.²⁶

Sorumsuzluk kelimesi ise Türkçe’de sorumsuz olma durumu, mesuliyetsizlik anlamında bir kullanım alanı bulmaktadır. Sorumluluk; bir kişinin eylemlerinden, işlemlerinden ve kararlarından dolayı hesap verme ve açıklama yapma zorunluluğu olduğu anlamında kullanılırken, sorumsuzluk kavramı sorumluluğun tam tersi bir anlamda bir kimsenin eylemlerinden, işlemlerinden ve kararlarından dolayı hesap verme ve açıklama yapma zorunluluğu olmadığı anlamında kullanılmaktadır. Özetle sorumsuzluk, kişinin gerçekleştirmiş olduğu bir fiil sonucu herhangi bir otorite karşısında hesap verme zorunluluğunun olmamasıdır. Bu çalışmada sorumluluk ve sorumsuzluk kavramları hukuksal boyutta incelenirken, devlet başkanlarının sorumluluk ve sorumsuzluk hususları çerçevesi içerisinde incelenme yapılacağını belirtmek önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmamızın tüm bölümlerinde sorumsuzluk kavramı bir devlet başkanının göreviyle ilgili sözlerinden, eylem ve işlemlerinden dolayı hem siyasi hem hukuki hem de cezai olarak herhangi bir soruşturma veya kovuşturmaya tabi tutulamaması anlamında kullanılacaktır.

1.1.2.2. Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğunun Tarihsel Süreci

Monarşi kelimesi Türkçe’ye Fransızca “*Monarchie*” (İngilizce *monarchy*) kelimesinden girmiştir. Fransızca “*Monarchie*” kelimesi ise Yunanca tek şef anlamına gelen “*monos archos*” kelimesinden türemiştir.²⁷ Buna göre etimolojik anlamıyla aynı doğrultuda olacak şekilde Monarşi, ülke yönetiminde tek bir kişinin yani tek bir şefin tek başına devlet başkanı olarak, iktidara mutlak hâkim olduğu bir yönetim şeklidir. Hükümdarın devletin tüm iktidar yetkisini elinde bulundurduğu ve devletin tek organı olduğu monarşik yönetimlerde devlet başkanının sorumluluğundan doğal olarak söz edilemeyecektir. Özetle monarşinin temel yönetim sistemi olduğu geçmiş dönemlerde

²⁴ Aykanat, s.21.

²⁵ Adnan Güriz, **Hukuk Başlangıcı**, Siyasal Kitapevi y., Ankara, 2003, s.185.

²⁶ Aykanat, s.21.

²⁷ Charles Cadouxi, **Droit constitutionnel et institutions politiques**, Paris, Cujas, 1.C., 3.B., 1988, s.176’dan aktaran Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I, Güncellenmiş 2.B., Ekin Basım Yayın Dağıtım y., Bursa, Mart 2020, s.520.

devletin tek organı sayılan devlet başkanlarının yani hükümdarların sorumluluğu söz konusu dahi olmamıştır. Ancak 17. yüzyılda gelişen laiklik hareketleriyle birlikte, meşruluğunu tanrısal bir ilahi güçten alan hükümdarların tanrısallığın dünyadaki temsilcisi olduklarına dair inanç zayıflayarak, hükümdarın meşruluğu sarsıldığından, hükümdarın iktidara ilişkin gücü azalmış, devam eden süreçte de iktidar gücünün esas sahibinin halk olduğu anlayışı yaygınlaşmıştır. Halkın sahibi olduğu iktidar gücünü kullanabilmesini sağlayan en temel enstrüman Anayasalar olduğundan, ilerleyen dönemlerde anayasacılık hareketleri ivme kazanmış, sonuçta yapılan anayasal düzenlemelerle hükümdar devletin temel fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla kullandığı iktidar gücü olan yasama, yürütme ve yargı yetkilerini başka organlarla paylaşmak zorunda kaldığından hükümdarın yargı yetkisine mahkemeler, yasama yetkisine parlamentolar ortak olmuş, hükümdarın elindeki yürütme yetkisi de atanan bakanlar aracılığıyla kullanılmıştır.²⁸ Ancak bu durum devlet başkanı olan hükümdarın verdiği talimatla yasama, yürütme ve yargı erklerini kullanan kişilerin, hükümdarın emri altında çalıştıkları sırada üçüncü kişilere verdikleri zararların tazmin edilebilmesi için tam sorumsuz sayılan hükümdar ile sorumlu olan devlet teşkilatı arasında ikili bir ayırım yapılması zorunluluğunu doğurmuştur.²⁹ Yapılan ayırım gereği, devlet başkanı olan hükümdarın sorumsuzluğu kabul edilmiş, buna karşın hükümdarın emri ve talimatı altında çalışanların yani devlet başkanlığı teşkilatının idari ve mali sorumluluğunun olduğu kabul edilmiştir.³⁰ Monarşi ile yönetilen devlet sistemlerinin tarihsel sürecine bakıldığında monarşilerde devletin başı; devletin temel fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla görevi devletin ve toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak için kanun yapmak olan “*yasama*”, görevi yasamanın koymuş olduğu kanunları uygulayarak toplumun ihtiyacı olan hizmetleri karşılamak olan “*yürütme*” ve görevi kanunların uygulanması sırasında ortaya çıkan uyuşmazlıkları karara bağlamak olan “*yargı*” olarak kullanılan üç temel organın³¹ tüm yetki erklerini tekelinde toplamış olan mutlak sorumsuz hükümdardır. Ancak tüm yetkilere sahip hükümdar bu yetkileri dolayısıyla kendisinin doğrudan doğruya yapmış olduğu ya da görevlendirdiği kamu görevlilerinin yapmış olduğu eylem ve işlemlerden doğan hak ve borçların tacin sahibi olarak kendi gerçek

²⁸ Özkul, s.14.

²⁹ Gözler, s.2.

³⁰ Gözler, s. 2.

³¹Fevzi Demir, “Cumhuriyet Dönemi Türk Anayasaları ve Hükümet Sistemleri”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, **Dokuz Eylül Üniversitesi y.**, İzmir, 2000, <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/Fevzi-Demir3.pdf>, s.59, Erişim Tarihi:04.05.2020.

kişiliği üzerinde doğması sorunuyla karşılaşmıştır. Keza böyle bir durumda eylem ve işlemin doğurduğu hak ve borçların tazmini için zarar görenlerin sadece tüm erkleri elinde bulunduran tam yetkili ve tam sorumsuz hükümdara karşı dava açmak zorunluluğu doğacaktır. Örneğin asırlardır monarşi ile yönetilen ve monarşilere somut örnek olarak gösterilen İngiltere’de ‘*kral haksızlık yapmaz (the King can do not wrong)*’ ilkesi³² geçerlidir. Nitekim İngiltere’de devletin başı olan kralın devleti yönetirken görevlendirdiği kamu görevlilerinin devlet başkanlığı teşkilatı yapılandırılması olarak ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olmamaları sebebiyle, kralın görevlendirdiği kamu görevlileri görevlerinin gerektirdiği eylem ve işlemlerinden doğan zararlara karşı 1947 tarihli Crown Proceeding Act kabul edilene kadar hukuki bağımsızlığa sahip olmuşlardır. Ancak 1947 yılında Crown Proceeding Act’ in kabul edilmesiyle hükümdara bağlı kamu görevlilerinin görevleri gereği yapmış oldukları eylem ve işlemlerden doğan zararlara ilişkin davaların Taca karşı açılması uygulamasına geçilmiştir. Fakat İngiltere hukuk sisteminin tam tersine, Kara Avrupası hukuk sistemi, kralın ve kralın görevlendirdiği kamu görevlilerinin görevleri gereği yapmış oldukları eylem ve işlemlerden doğan hak ve borçları, hükümdarın şahsı üzerinde değil; devlet tüzel kişiliği üzerinde doğmasını mümkün hale getirmek için, devletin; hükümdarın gerçek kişiliği dışında, farklı bir tüzel kişiliği olduğuna dair bir kabule gitmişlerdir. Bu sebeple devletin eylem ve işlemlerinden dolayı açılacak davaların hükümdara karşı değil, devlet tüzel kişiliğine karşı açılması gerektiği kabul edilmiştir. Bu sebeple hükümdarın ve görevlendirdiği kamu görevlilerinin görevleri sebebiyle yapmış oldukları eylem ve işlemlerin sonuçlarının yalnız devlet tüzel kişiliği üzerinde hak ve borç yarattığı anlayışı gelişmiştir.³³ İlerleyen süreçte ise sorumluluk sınırlarının çizilebilmesi adına devlet başkanı ve devlet başkanlığı makamı arasında yapılan ikili ayırım yalnız monarşilerle sınırlı kalmayarak cumhuriyeti esas alan yönetimlere de sirayet etmiş ve cumhuriyetlerde de bu ayırım kabul görmüştür. Nihayet anayasal hareketlerin tarihsel süreç içerisinde geliştirdiği tüm devinimler hukuk devleti ve çoğulcu demokrasi anlayışına anlam kazandırdığından, hukuk sisteminde devlet başkanının sorumluluğu hususu somut bir karşılık bulmuştur. Belirtilmelidir ki

³² Stanley Bertram Chrimes, **English Constitutional History**, London, Oxford University Pres, 1958, s.18; Stanley Alexander De Smith ve Rodney Brazier, **Constitutional and Administrative Law**, London, Penguin Books, 6.B., 1989, s.133; Anthony Bradley ve Keith D. Ewing, **Constitutional and Administrative Law**, London, Longman, 13.B., 2002, s.757’den aktaran Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II, s.443.

³³ Karl Doehring, **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)**, (Çev.: Ahmet Mumcu) İnkılap y., İstanbul, 2002, s.49-53.

anayasalar salt devletin organlarını tanımlayan, bu organların yetki ve görev dağılımını yapan, bu organların çalışma sistematüğını belirleyen bir belge olmayıp; aynı zamanda insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir değer ve düşünce sistemleridir.³⁴ Tüm bu Anayasacılık hareketlerinin bir sonucu olarak devlet başkanlarının sorumluluğu hususu ve sorumluluklara dair kanuni düzenlemeler Anayasalarda yer almaya başlamış ve böylelikle devlet başkanının sorumluluğu hususu ülkeler ve yönetimlerce kabul edilmiştir.³⁵ Bittabi burada bahsettiğimiz sorumluluk Anayasal anlamda hesap sorulabilirlik anlamında kullanılmaktadır.³⁶

1.2. Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğunun Hükümet Sistemlerindeki Yansıması

1.2.1. Kuvvetler Birliğini Esas Alan Hükümet Sistemlerinde Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğu

Kuvvetler birliğı hükümet sistemleri; yasama ve yürütme kuvvetlerinin aynı elde birleştiğı yönetim sistemleridir.³⁷ Kuvvetler birliğı sisteminde yasama ya da yürütme organlarından sadece biri devlet yetkilerine sahiptir.³⁸ Kuvvetler birliğinin söz konusu olduğu sistemlerde yasama ve yürütme kuvvetlerinin aynı elde birleşmesi iki şekilde gerçekleşmektedir. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin birliğı yürütme lehine olabileceğı gibi yasama lehine de olabilir. Yürütme organında birleşme halinde yasama ve yürütme kuvvetleri yürütme organında toplanırken; yürütme organı hem kanunları koymakta hem de bu kanunları uygulamaktadır.³⁹ Yasama organında birleşme halinde ise bu kuvvetler yasama organı elinde toplanırken; yasama ve yürütme kuvvetleri halk tarafından seçilen yasama meclisinde⁴⁰ birleştiğinden⁴¹ yasama organı hem yasa yapmakta hem de elinde bulundurduğu yürütme kuvvetini kullanarak yaptığı yasaları uygulamaktadır.

³⁴ Semih Batur Kaya, “Hukuk Devleti, Demokrasi ve Anayasacılık Ekseninde Anayasa Yargısı ve Yargısal Aktivizm”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.19., S.3., Ankara, 2015, s.357.

³⁵ Aykanat, s.22.

³⁶ Mustafa Erdoğan, **1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukuki Durumu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987, s.157.

³⁷ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, I.C., s.624.

³⁸ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 14.B., Beta y., İstanbul, Eylül 2012, s.471.

³⁹ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi** I.C., s.624.

⁴⁰ Bülent Nuri Esen, **Türk Anayasa Hukuku**, Ayyıldız Matbaası y., Ankara, 1971, s.64; Buran, s.76; Ömer Keskinsoy, **Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, Savaş y., Ankara, 2012, s.26; Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, 17.B., Turhan Kitapevi y., Ankara, 2010, s.79; Mehmet Turhan, **Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., N.9., Diyarbakır, 1989, s.24.

⁴¹ Abbas Kılıç, “Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S.8, Ankara, 2017, <https://www.uysmazlik.gov.tr/Resimler/Pdfler/Makaleler/30-11-20179abbaskilic.pdf>, s.279. Erişim Tarihi:21.02.2021.

Kuvvetlerin yürütme organında birleşmesi mutlak monarşi ve diktatörlük rejimlerini oluştururken, kuvvetlerin yasama organında birleşmesi meclis hükümeti sistemini oluşturmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde kuvvetler birliğini esas alan hükümet sistemlerinde devlet başkanının sorumsuzluğunu detaylıca açıklayabilmek amacıyla, kuvvetler birliği hükümet sistemlerinden mutlak monarşi, diktatörlük ve meclis hükümeti sistemlerinde devlet başkanının sorumsuzluğu alt başlıklar halinde ayrı ayrı ele alınacaktır.

1.2.1.1. Mutlak Monarşi Çerçevesinde Devlet Başkanının Sorumsuzluğu

Mutlak monarşi bir devlette en güçlü otoriteye sahip hükümdarın saltanat haklarının kanuni bir sınırlandırılmaya tâbi tutulmadığı⁴² yönetim sistemidir. Mutlak monarşilerde devlet başkanı statüsüne sahip kişi hükümdardır. Mutlak monarşilerde devletin tüm erkleri tek bir hükümdarın şahsında birleşmiştir. Mutlak monarşilerde, yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerini elinde bulunduran hükümdar, bu kuvvetlere ilişkin yetkileriyle kanun koyar, koyduğu bu kanunları uygular ve oluşan uyuşmazlıkları da çözer. Mutlak monarşilerde, hükümdar bütün iktidarı elinde toplamış olduğundan, hükümdarın gücü yanında yer alan bir organın örneğin bir parlamentonun varlığı ile sınırlandırılmamıştır.⁴³ Mutlak monarşilerde hükümdarı sınırlayan herhangi bir fren mekanizması olmadığından ve devlet yönetimine dair tüm enstrümanlar hükümdarda toplandığından hükümdarın sorumluluğundan da bahsedilemeyecektir.

Günümüzde de devam eden; devlet başkanlarının sorumsuzluğuna dair tam ve mutlak sorumsuzluk anlayışının kaynağını mutlak monarşilerden aldığı görülmektedir. Ancak belirtilmelidir ki, Ortaçağ'da gerçekleşen Rönesans ve Reform hareketlerini takiben Aydınlanma Çağı ile birlikte mutlak monarşilerde kralın çok kısıtlı da olsa sorumluluğu olduğu anlayışı yerleşmeye başlamıştır. Örneğin Dünya'da ki ilk Anayasal belgelerden sayılan ve 1215 yılında İngiltere Kralı John tarafından ilan edilen Magna Carta' da kralın sorumluluğu ile ilgili bir hüküm yer almayıp kral John'a herhangi bir sorumluluk yüklenmemiş, sadece halka hak ve özgürlük tanınmıştır. Buna rağmen Magna Carta' da yer alan yeminine aykırı hareket eden Kral John hakkında, Lordlar Kamarası yargılama

⁴² Hüseyin Nail Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1971, s.379-380.

⁴³ Leon Duguit, **Traite de droit constitutionnel**, C.5., 2.B., Paris, Ancienne librairie fontemoing, 1924-1928, s.771'den aktaran Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Güncellenmiş 29.B, Bursa, 2020, s.52.

kararı olarak Kral John'u yargılamış ve bu yargılama neticesinde kralı suçlu bularak, kralı mahkeme emrine uymama; cinayet ve vatana ihanet suçlarından ölüm cezasına mahkûm etmiştir. Yine İngiltere'de imzalanan 1688 tarihli Bill of Rights' da mutlak monarşi yönetimi çerçevesinde krala sorumluluk yükleyerek kralın yetkilerini kısıtlayan niteliğe sahip bir belge olmuştur. Tüm bu hukuksal gelişmeler çerçevesinde mutlak monarşilerde çok kısıtlı da olsa hükümdarın sorumluluğunun kabul edilmiş olduğu görülmektedir.

Mutlak monarşilerde egemenlik hükümdar olan devlet başkanına aittir. Mutlak monarşilerde hükümdar tek başına egemen güçtür. Siyasal sorumluluk ise "egemen" e karşı, yönetenlerin sorumluluğudur.⁴⁴ Siyasal sorumluluk, "egemen" e karşı yönetenlerin sorumluluğu olduğuna göre, bir mutlak monarşide ise egemenlik yalnızca hükümdara ait olduğundan, mutlak monarşilerde hükümdarın siyasal sorumluluğu olduğunun kabulü mümkün olmayacağından hükümdar siyasi sorumsuz kabul edilecektir.⁴⁵ Bu husus mutlak monarşilerin genelinde kralın siyasal sorumsuzluğu ilkesi olarak açıkça kabul edilmiştir.

Burada önemle belirtmelidir ki, siyasal sorumluluğun yaptırımı, görevden alma ya da istifa etmeye zorlamadır.⁴⁶ Ancak mutlak monarşilerde egemen, yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin tümüne tek elden sahip olan hükümdar olduğundan; egemenlik de bu doğrultuda teorik olarak sadece hükümdara ait olacağından hükümdara siyasal sorumluluğun yaptırımı olan görevden alma ve istifaya zorlama müeyyidelerini uygulamak mantiken mümkün kabul edilemeyecektir. Öte yandan hükümdar devleti yönetirken egemenlikten doğan yetkilerinin tümünü tek başına kullanmamış, bunun için devlet yönetiminde kendisine yardımcı olacak kişileri bir diğer tanımla bakanları seçerek, bu kişileri devlet yönetiminde kendisine yardımcı olacak görevliler olarak atamıştır. Hükümdar devlet yönetiminde kendisine yardımcı olması için atadığı ve emri altındaki bu görevlileri istediği zaman da görevden alabilme kudretine egemenliğinin kudreti gereği sahip olmuştur. Bu nedenledir ki, mutlak monarşilerde hükümdarın devlet yönetiminde görev ve yetki verdiği kişiler olan yöneticiler, yalnız hükümdara karşı siyasi olarak sorumlu olmuştur.⁴⁷ Siyasi sorumluluk, hataların cezalandırılması fikrine değil, bazı organların diğer organlar üzerindeki denetimi temeline dayanan, egemenden alınan

⁴⁴ Didier Maus, "Responsabilité", in Oliver Duhamel ve Yves Menty, Dictionnaire constitutionnel, Paris, P.U.F., 1992, s.926 'dan aktaran Kemal Gözler, s.80.

⁴⁵ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C.II**, s.78.

⁴⁶ Gözler, s.79.

⁴⁷ Gözler, s.80.

yetki ile devleti yöneten kişilerin, yetki aldıkları egemene karşı taşımakta oldukları bir sorumluluktur.⁴⁸ Bu duruma paralellik gösterir şekilde, mutlak monarşilerde egemen olan hükümdara karşı sorumluluk taşıyan yöneticiler, egemen olan hükümdarın isteklerini yerine getirmediğinde yahut egemen olan hükümdarın hoşlanmayacağı eylemlerde bulduklarında, görevleriyle ilgili yetki aldıkları egemene yani hükümdara karşı mevcut siyasi sorumlulukları dolayısıyla, egemen hükümdar tarafından görevden alınabileceklerdir. Öte yandan mutlak monarşilerin doğası gereği, hükümdarın atadığı yöneticileri yine hükümdarın görevden alabilme yetkisi varsa da; mevcut hükümdarı görevden alabilmeye yetkili herhangi bir erk bulunmamaktadır. Bu durum monarşilerde hükümdarın siyasi sorumsuzluğunun bir diğer sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta monark kimseye karşı sorumluluğu olmayan bir kişidir.⁴⁹ Mutlak monarşilerde seçim usulü de söz konusu olmadığından, halkın hükümdardan memnun olmadığı hallerde bile hükümdarı değiştirme yetkisi bulunmadığından, halk mevcut hükümdarı görevden alamayacaktır. Hülasa mutlak monarşilerde her ne kadar hükümdarın siyasi sorumsuzluğu ilkesi kabul edilse de; hükümdarın devlet yönetimi için görevlendirdiği yöneticilerin yani bakanların egemen olan hükümdara karşı siyasi sorumluluğu mevcuttur. Mutlak monarşilerde bakanlar hükümdarın memuru statüsünde olduklarından siyasi sorumluluk da yalnızca bakanlara ait olacaktır. Ayrıca bu sorumluluk nedeniyle hükümdar atadığı bakanları istediği zaman görevden alma yaptırımını işletebilmektedir.

Mutlak monarşilerde hükümdarın şahsı “*kutsal*” ve “*dokunulmaz*” sayılmaktadır.⁵⁰ Mutlak monarşilerde hükümdarın kutsal ve dokunulmaz olduğuna dair anlayış gereği; mutlak monarşilerde, devlet başkanının cezai sorumsuzluğu ilkesi kabul edilmektedir. Hükümdarın sorumsuzluğu “*kral hata yapmaz, kral kötülük yapmaz (the King can do not wrong)*” ilkesinden doğmuştur.⁵¹ Öte yandan mutlak monarşilerde hükümdarlar hem görevleriyle ilgili suçlarından hem de görevleri dışında ki kişisel suçlarından tam ve mutlak bir sorumsuzluğa sahiptir.⁵² Hükümdarın cezai sorumsuzluğu ilkesinin kabulü, teorik olarak, mutlak monarşi ile yönetilen bir devlette devlet başkanı olan hükümdarın tek “*egemen*” olması anlayışına dayanır. Egemenliğin hükümdara ait olduğu bir sistemde, egemen olan hükümdarın suç işlemesinin düşünülmemeyeceği anlayışı

⁴⁸ Gülfidan, s.26.

⁴⁹ Türk Hukuk Kurumu, s.241.

⁵⁰ Elisabeth Zoller, **Droit constitutionnel**, Paris, PUF, 2.B, 1999, s.453'den aktaran Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II., s.83.

⁵¹ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II., s.83.

⁵²Özkul, s.158.

yerleşmiştir. Öte yandan mutlak monarşilerde hükümdar tek başına hem yasama organı hem yargı organı olduğundan, bir yandan kanun koyucu diğer yandan ise hâkim olarak yargı işlevini yerine getiren bir kişinin cezai ve hukuki sorumluluğunun olması mantıken mümkün olmayacaktır.⁵³

Mutlak monarşilerde devlet başkanının cezai sorumsuzluğunun yanında hukuki sorumsuzluğu da tam ve mutlaktır. Hukuki sorumluluk kavramında belirtilen hukukilik terimi özel hukuka örneğin; medeni hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku alanlarına ilişkin olmak anlamında kullanılmaktadır. Özel hukuka ilişkin sorumluluk en geniş ifadeyle; özel hukuk alanında kişilerin yüklendiği mali sorumluluktur. Bu kapsamda hukuki sorumluluk genel itibariyle kişinin bir sözleşmeye uymaması sonucunda ya da bir kimsenin haksız fiilinin sonucunda ortaya çıkan zararları sebebiyle doğan sorumluluk türüdür.⁵⁴ Çağdaş hukuk anlayışı gereği hukuki sorumluluk, kişinin sözleşmeye uymaması; yani bir borç ilişkisi sebebiyle⁵⁵ ya da kişinin haksız fiili sonucu sebebiyle neden olduğu zararları tazmin etmesine dayanan sorumluluk türüdür.⁵⁶ Hukuki sorumluluk gereği bir kimse sözleşmeye aykırılığı sonucu yahut haksız fiili sonucu ortaya çıkan zarardan sorumlu kabul edilecek ve bu zararı gidermekle yükümlü tutulacaktır. Ancak mutlak monarşilerde hükümdar hem cezai hem de hukuki sorumluluk kapsamında tam ve mutlak sorumsuz kabul edilmektedir. Buradan mutlak monarşilerde hükümdara karşı hem ceza yargılaması yapılamayacağı hem de krala mahkeme önünde hukuk davası açılmayacağı ve son olarak hükümdardan tazminat talep edilemeyeceği sonucuna varılmalıdır. Mutlak monarşilerde ‘*adaletin kraldan geldiği (toute justice emane du roi)*’ ve ‘*kralın adaletin kaynağı olduğu (the King is fountain of justice)*’ kabul edilmektedir.⁵⁷ Mutlak monarşilerde, egemenlik hükümdara ait olduğundan, mahkemeler de hükümdar adına çalışır. Kaldı ki, hükümdar için ve hükümdarın adına, hükümdardan alınan yetki doğrultusunda çalışan mahkemelerde; hükümdar aleyhine dava açılması ve yargılama yapışması sonucu hükümdarın tazminata mahkûm edilmesi mutlak monarşilerin egemenlik anlayışına aykırılık teşkil edecek ve açıkça mantıki bir tutarsızlık doğuracaktır.

⁵³ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II., s.84.

⁵⁴ Salih Taşdöğen, **Anayasa Hukukunda Karşı-İmza Kuralı**, Seçkin y., Ankara, 2016, s.97.

⁵⁵ Kemal Gözler, **Hukukun Temel Kavramları**, Ekin y., Bursa, 2004, s.123.

⁵⁶ Kemal Oğuzman ve Turgut Öz, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Filiz Kitapevi y., İstanbul, 2000, s.24.

⁵⁷ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II, s.105.

1.2.1.2. Diktatörlük Çerçevesinde Devlet Başkanının Sorumsuzluğu

Kuvvetlerin yürütme organında birleştiği sistemlerden bir diğeri diktatörlüklerdir. Diktatörlük yasama, yürütme ve hatta yargı kuvvetlerinin tek bir kişinin veya yönetici bir grubun elinde bulunduğu bir siyasi rejimdir.⁵⁸ Diktatörlük; kendisi dışında herhangi bir kurum, yazılı ya da yazılı olmayan kurallar, siyasal gelenekler veya başka bir sosyal yahut politik bir güç tarafından sınırlandırılmamış bir liderin mutlak yönetimidir.⁵⁹ Diktatörlüklerde mutlak olan diktatörün yönetimi olsa da çoğu diktatörlük rejimlerinde diktatörya plebisiter nitelik taşıdığından; diktatörlükler demokratik oldukları iddiasında bulunarak bu iddiaları doğrultusunda demokratikliklerinin ispatı için düzmece bir seçim ve halk oylaması yaparlar ve tüm bu düzmece seçim ve halkoylamalarından kendilerini galip çıkartırlar.⁶⁰ Bu durum diktatörlük rejimlerinin plebisit özellik taşımasının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta bir diktatörlükte her ne kadar seçim ve halk oylaması yapılsa da diktatörlük rejimlerinde, halkın seçim ile iktidarı değiştiremeyeceği bir devlet teşkilatlanması mevcuttur.⁶¹ Diktatör seçimle iktidara gelse de⁶², ya uzun bir süre ya da ömür boyu iktidarını koruma gücüne sahiptir. Bu noktada önemle belirtmelidir ki; çalışmamızda daha önce de değinildiği üzere siyasal sorumluluğun yaptırımını, görevden alma ya da istifa etmeye zorlamadır. Fakat diktatörü görevden alacak herhangi bir güç de yoktur. Bir diktatörlükte siyasal sorumluluk yalnızca diktatöre karşıdır.⁶³ Dolayısıyla diktatöre karşı kişilerin siyasal sorumluluğu mevcut olsa da diktatöryanın kimseye karşı herhangi bir siyasal sorumluluğu yoktur.

Diktatörlüklerde devlet başkanının sorumluluğu, diktatörlüklerin genel itibariyle otoriter niteliği haiz yönetimler olması hususu ile yakından alakalıdır. Otoriter nitelikleri kapsamında, mutlak monarşilerle diktatörlükler arasında ki fark monarşilerde veraset ve yönetim kurallarının belirli olduğu⁶⁴ ancak diktatörlüklerde belirli herhangi bir yönetim kuralı olmadığıdır. Bunun dışında her iki rejim türü de sorumluluklar açısından benzer olup, her iki rejimde de devlet başkanları siyasal, hukuki ve cezai yönden tam ve mutlak

⁵⁸ Teziç, s.471.

⁵⁹ A. Ersin Bayra, "Dr. Jekyll'dan Mr. Hyde'a Modern Devletin İki Yüzü: Liberal Hukuk Devleti'nden Anayasal Diktatörlük'e", **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** y., C.7, S.1, İstanbul, 2020, https://www.medipol.edu.tr/sites/default/files/2022-08/Hukuk_Fakultesi_Dergisi-dd699e0c-969e-4fab-ac91-c003fe695b27.pdf, s.7-55, Erişim Tarihi: 21.05.2021.

⁶⁰ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I, s.626.

⁶¹ Teziç, s.471.

⁶² Hitler 1933 yılında Almanya'da seçim yolu ile iktidara gelmiştir.

⁶³ Gözler, s.79.

⁶⁴ Aykanat, s.60.

sorumsuz kabul edilmiştir. Diktatörlük siyasal açıdan, kişi ya da kişilerin veya bir kısım grupların, yönetim tekeline tam ve mutlak sahip olması anlamı ile karşılık bulduğundan; bu bağlamda diktatörlükler genelde korku ve baskı unsurlarına dayanmakta ve bu unsurlar yardımı ile varlıklarını sürdürmektedirler. Bu tür bir rejimde yönetici ya da yönetici grupları; iktidarını kendi takdirine göre, herhangi bir sınıra tabi olmaksızın özellikle de belirli kurallara ve herhangi bir değer sistemine bağlılık duyma gayreti içine girmeden⁶⁵ kullanmaktadır. Diktatörlüklerde egemen kişi ya da gruplar, halka hesap verme yükümlülüğü altında olmadığından bu doğrultuda karar ve faaliyetlerinden de ne hukuki ne de cezai herhangi bir yaptırımla sorumlu tutulamayacaklardır.⁶⁶ Sonuçta diktatörlük rejimlerinin tümünde tüm erkleri elinde bulunduran diktatörün siyasal, cezai ve hukuki mutlak sorumsuzluğu mevcuttur. Diktatör eylem ve işlemleri sebebiyle yalnızca vicdani bir sorumluluk duyabilir. Bu vicdani sorumluluk ise hukuki ve yaptırımı olan bir sorumluluk değil, salt manevi nitelikte bir sorumluluk olacaktır.⁶⁷

1.2.1.3. Meclis Hükümeti Sistemi Çerçevesinde Devlet Başkanının Sorumsuzluğu

Kuvvetler birliğini esas alan hükümet sistemlerinden yasama ve yürütme kuvvetlerinin yasama organında birleştiği sistem meclis hükümeti sistemidir. Bu sistemde, yasama ve yürütme kuvvetleri halk tarafından seçilen üstün niteliklere sahip bir yasama meclisinde⁶⁸ birleşmiştir.⁶⁹ Meclis hükümeti sistemi, kişisel iktidarların istibdadından bıkmış halkın milli hareketleri sonucu oluşan⁷⁰ tarihsel tepkilerin ve kişisel rejimin karşıtı olarak ortaya çıkmış ve konvansiyonel sistem olarak da adlandırılmıştır.⁷¹ Örneğin çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacak 1921 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası meclis hükümeti sistemini kabul etmiştir.

⁶⁵ Juan Jose Linz, **Totaliter ve Otoriter Diktatörlükler**, (Çev.: Ergun Özbudun), Sevinç Matbaası y., Ankara, 1984, s.78.

⁶⁶ Cengiz Anık, “Siyasi Rejimler ve Kamuoyu”, **Selçuk İletişim Dergisi**, C.1, S.1, 1999, <http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/12965/Cengiz%20Anik.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, s.79, Erişim Tarihi:18.02.2021.

⁶⁷ Ömer Keskinsoy, **1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, Savaş y., Ankara, 2013, s.58.

⁶⁸ Esen, s.64; Buran, s.76; Keskinsoy, s.26; Gözübüyük, s.79; Turhan, s.24.

⁶⁹ Abbas Kılıç, “Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi** y., S.8, Ankara, 2017, <https://www.uyumazlik.gov.tr/Resimler/Pdfler/Makaleler/30-11-20179abbaskilic.pdf>, s.279. Erişim Tarihi:21.02.2021.

⁷⁰ Necat Akyıldız, “III. Cumhuriyet Rejimi (Cumhurbaşkanının Anayasal Konumu Açısından)”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993, s.33.

⁷¹ Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 3.B., Sulhi Garan Matbaası y., İstanbul, 1975, s.110.

Meclis hükümeti sisteminde egemenliğin tüm fonksiyonları yasama organının tekelindedir. Bu sistemde yürütme organı, yasama organının aldığı kararları uygulamak için ona yardım eden bir organdır. Meclis hükümeti sisteminde yürütme organı yalnızca yasama organının bir görevlisi niteliğinde ve onun emir ve direktifleriyle hareket eder nitelikte bir yürütme organıdır.⁷²

Meclis hükümeti sisteminde diğer hükümet sistemlerinden farklı olarak, yasama organından bağımsız bir yürütme organı olmadığından, ayrı bir devlet başkanı da yoktur.⁷³ Bu sistemde hem yasama hem de yürütme kuvveti yasama organında toplandığından; bu yasama organı hem kanunları yapma hem de yaptığı kanunları uygulama sorumluluğu altındadır. Fakat yasama organı olan meclis pratikte kendi yaptığı kanunları uygulama yeteneğine sahip değildir. Bu nedenle bu sistemde meclis, yaptığı kanunları uygulayabilmesi ve hayata geçirebilmesi için kendi içinden belirlediği bir heyete yürütme yetkisini vermiştir. İşte bu heyet meclisin kontrolü altında ve meclisin talepleri doğrultusunda yürütme fonksiyonunu yerine getirir. Yürütme kuvveti, yani yürütme fonksiyonunu pratikte yerine getiren heyet, bu sistemde yasamadan ayrı, bağımsız bir varlığa sahip olmayıp hatta yasamaya bağlı hareket etme zorunluluğu altında olan, yasamanın yalnızca bir aracı konumundadır. Meclis hükümeti sistemini uygulayan devletlerde, teknik bir kuvvet ya da görev olarak yürütmeden bahsedilse bile bağımsız bir yetki olarak bağımsız bir yetki olarak yürütmeden söz etmek doğru olmayacaktır.⁷⁴ Zira yürütme meclisten ayrı bir organ olmasına rağmen, meşruluğunu ve bütün yetkilerini meclisten almakta ve yine bu yetkilerini meclis adına kullanmaktadır.⁷⁵

Meclis hükümeti sisteminin tüm bu özelliklerine paralel olarak, meclis hükümeti sistemlerinde bir devlet başkanına ihtiyaç olmadığından, meclis hükümeti sisteminde, yürütme yetkisinin devlet başkanı olarak adlandırılan tek bir kişiye verildiği sistemlerin aksine; yürütme yetkisi kural olarak tek bir kişiye değil, heyet halinde olan bir organa

⁷² Teziç'e göre Jean- Jacques Rousseau, egemenliğin devredilemeyeceğini belirtirken, bunun temsiline de karşı çıkmıştır. Teziç'e göre J.J.Rousseau her toplumda temsilcilerin olduğunu belirterek halkın egemenliği ile temsilcilerin varlığını bağdaştırmış, temsilcilerin birer görevli olduklarını ve temsilcilerin bütün işlemlerinin ayrıca halk oylamasına sunulması gerektiğini benimsemiştir. Teziç, s.473.

⁷³ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, 9.B., Mimoza y., Konya, 2014, s.147; Atilla Özer, **Anayasa Hukuku Genel İlkeler**, Geliştirilmiş 2.B., Turhan Kitabevi y., Ankara, 2005, s.122; Ridvan Erol, "Türkiye'de Cumhurbaşkanı'na İlişkin Güncel Tartışmalar", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2008, s.9; Esen, s.64; Taner Yıldız, "2007 Anayasal Değişiklikleri Sonrası Cumhurbaşkanı'nın Anayasal Konumu", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s.74; Şükrü Karatepe, "Hükümet Sistemleri ve Türkiye", **Yeni Türkiye y.**, S.51, Ankara, 2013, s.224;Aldıkaçtı, s.21; Keskinsoy, s.26.

⁷⁴ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, 13.B., Siyasal Kitapevi y., Ankara, 2017, s.460.

⁷⁵ Teziç, s.473.

verilir. Kaldı ki meclis hükümeti sisteminde bir başbakanlık makamı da yoktur. Yürütme görevi yürütme ile görevlendirilen heyet üyeleri arasında paylaştırılmıştır. Keza yürütme ile görevlendirilmiş heyetin bir başkanı olmadığı gibi; heyet üyeleri bir başbakanın da otoritesi altında değildirler.⁷⁶ Meclis hükümeti sisteminde çok güçlü bir yürütme istenmediğinden; bu doğrultuda meclisten bağımsız bir yürütmenin olmaması sebebiyle de ayrı bir devlet başkanı da bulunmadığından, meclis içinden seçilecek bir kişi⁷⁷ ya da bir grup⁷⁸ sembolik olarak devlet başkanlığı makamını temsil eder.

Meclis hükümeti sisteminde teoride somutlaştırmak adına meclis başkanı devlet başkanına, meclis tarafından seçilen heyetin üyeleri ise başbakan ve bakanlara benzetilebilir. Buna göre mutlak yetkili bir yürütmenin başı olan devlet başkanının olmadığı bu sistemde; meclis başkanı ile heyet üyelerinin siyasal sorumluluğu ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Meclis hükümeti sisteminde tüm kuvvetleri haiz egemen bir meclisin, bu meclisin başkanı ve meclisin yürütme görevini verdiği bir heyetin üyelerinin, bu sistemde var olan siyasi sorumlulukları birbirinden ayrıdır.

Bu sistemde tüm kuvvetler halkın seçtiği bir yasama meclisinde toplandığından ve devlet başkanı unsuru da olmadığından, varsa meclisin başkanı devletin de başkanı niteliğinde sayılacaktır.⁷⁹ Örneğin meclis hükümeti sisteminin birçok özelliğini taşıyan ve günümüzde de bu sistemin çoğu unsurunun somut uygulayıcısı olan İsviçre Konfederasyonu'nda belirli bir devlet başkanı bulunmasa da, 1999 İsviçre Konfederasyonu Federal Anayasası'nın 176. maddesi⁸⁰ uyarınca, her yıl Federal Konsey üyeleri içinden bir federal başkan seçilmektedir. Bu durum her yıl devlet başkanlığı görevini yapan kişinin değişebilmesine yol açar. Siyasal sorumluluğun yaptırım, görevden alma ya da istifa etmeye zorlama olduğundan, konsey içinden seçilen başkanın devlet yönetimiyle ilgili yapmış olduğu icraatları beğenilmediğinde bir diğer sene o görev için meclis tarafından seçilemeyecek, bir nevi görevden alınmış olacak ve bu sayede siyasi sorumluluk yaptırımına uğratılmış olacaktır. Sonuçta bu sistemde meclis başkanının yasama meclisine bağımlı olması ve meclisi temsilen görev ve yetkilerini

⁷⁶ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I., s.630.

⁷⁷ Mehmet Turhan, "Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi y.**, C.46, S.1, Ankara, 1991, s.456-457.

⁷⁸ Keskinsoy, **1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, s.60.

⁷⁹ Keskinsoy, **1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, s.60.

⁸⁰ 1999 tarihli İsviçre Konfederasyonu Federal Anayasası'nın 176. maddesi için bkz. https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en#art_176 , Erişim Tarihi: 25.03.2022.

kullanması sebebiyle, yasama organına karşı sorumluluğu epey fazladır.⁸¹ Dolayısıyla bu sistemde meclis soruşturması usulünün hukuki temeli sistemin kendisidir.⁸² Kaldı ki 1921 Anayasası döneminde kabul edilen rejim olan meclis hükümeti sistemine istinaden Mustafa Kemal Atatürk 24 Nisan 1920 tarihinde meclis de yapmış olduğu konuşmasında, seçilecek meclis başkanının meclise karşı sorumlu olacağını ifade ederek⁸³ seçilecek meclis başkanının meclise karşı siyasal sorumluluk taşıdığını belirtmiştir.

Meclis hükümeti sisteminde yasama ve yürütme kuvvetlerine sahip olan tek egemen meclisin kendi kendini feshetme hakkı olsa da; meclisi, parlamenter ve başkanlık sistemlerinin aksine olacak şekilde başka organlar feshedemeyecektir.⁸⁴ Bu sistemde yürütme; sadece bir enstrüman niteliği taşıdığından; bağımsız olmayan, yasamaya bağlı olan, yasama tarafından atanan bir heyet olduğundan⁸⁵ yürütme heyetinde yer alan görevliler (bakanlar) meclise karşı yalnızca kendi işlemlerinden mesuldürler. Buradan yasama meclisinin kolektif olarak siyasal sorumluluğunun olmadığı anlaşılmalıdır. Yine bu sistemde meclisin kendi kendini feshedebilme yetkisinden anlaşılması gereken; meclisin kendi kendini feshiyle her bir üyesinin, yürütme heyeti üyelerinin ve ek olarak meclis başkanının siyasal sorumluluğuna gidilebileceğidir. Meclis kendi kendini feshettiğinde yürütme heyeti üyeleri ile devlet başkanı sayılan meclis başkanının görevi de üyeliği de feshedilerek ortadan kaldırılmış olacak ve bu durum yürütme heyeti üyeleri ile meclis başkanının siyasal sorumluluğunun bir yaptırımını olarak karşımıza çıkacaktır. Ancak bu sistemde, yürütme görevini icra eden heyet üyeleri açısından gensoru ya da güvenoyu uygulaması söz konusu değildir, güvenoyu ya da gensoru usulüyle meclis yürütmeyi düşürememektedir. Yani yasama ile yürütme görevini icra eden heyet yalnız bu açıdan birbirinden bağımsızdır.

Meclis hükümeti sisteminde yasama meclisi, üyelerini kendi seçtiği yürütme heyetinin üyelerini gerektiğinde görevden alabilmekte ve bu şekilde yürütmeden sorumlu heyet üyelerini siyasal sorumluluk yaptırımına tabi tutabilmektedir. Bu duruma istinaden heyet üyelerinin kolektif siyasal sorumluluğundan bahsedilemese de, heyet üyelerinin bireysel olarak siyasal sorumlulukları olduğu kabul edilmelidir. Ayrıca yürütme heyetinin üyeleri

⁸¹ Aykanat, s.61.

⁸² Ergun Özbudun, ‘İngiltere ve Amerika’da Meclis Tahkikatı’, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.17, S.1-4, Ankara, 1960, s.220.

⁸³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk Söylev**, Türk Tarih Kurumu y., Ankara, 1984, C.1., s.11.

⁸⁴ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II., s.561

⁸⁵ Erdal Onar, ‘Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmesi midir?’, **Başkanlık Sistemi Türkiye Barolar Birliği y.**, 1.B., S.77., Şen Matbaa y., Ankara, Nisan 2005, s.72.

önceden de belirtildiği üzere yasama meclisine karşı fesih haklarını kullanamamaktadırlar.

Meclis hükümeti sisteminde diğer sistemlerdeki anlamı ve konumuyla algılanan bir devlet başkanı da olmadığından, meclis hükümeti sisteminde devlet başkanın cezai sorumluluğuna ilişkin özel bir düzenleme de bulunmamaktadır. Sonuçta meclis hükümeti sisteminde devlet başkanının yürütme görevini yapan atanmış bir kişinin cezai sorumluluğuna dair özel bir düzenleme bulunmadığından, bu sistemde devlet başkanı görevini yapan atanmış bir kişinin cezai sorumluluk kapsamında herhangi bir ayrıcalığa sahip olmadığı sonucuna varılabilir.⁸⁶

Meclis hükümeti sisteminde diğer sistemlerde var olan niteliklere sahip bir devlet başkanı olmasa da yasama meclisi tarafından seçilen meclis başkanı fiili uygulamada devlet başkanının görevini yapmaktadır. Bu sebeple meclis başkanı fiili olarak devlet başkanı konumunda sayılacağından, hukuki olarak bir devlet başkanı gibi kendi eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki sorumluluğa sahip kabul edilmektedir.

Meclis hükümeti sisteminde tüm kuvvetler yasama organında toplandığından, yasama meclisi fevkalade güçlü bir konuma sahiptir. Belirtilmelidir ki meclis hükümeti sisteminde, yasamanın neredeyse tüm devlet otoritesini elinde bulundurma yetkisinin, meclisin çoğunluk bağlamında tek partinin güdümü altında olduğu haller dahilinde demokrasi sorunları yaratabilme tehlikesi bulunmaktadır. Keza meclis hükümeti sisteminde, yasama organı meclis tarafından seçilen ve yasama organı içerisinden çıkan yürütme heyetinin doğrudan yasamadan aldığı yetki doğrultusunda oluşacak gücü yadsınamaz bir güçtür.

Hülasa Robert Michels 1922 yılında yazdığı “*Siyasal Partiler*” adlı eserinde farklı yer ve dönemlerdeki mevcut kitlelerin ve liderlerin analizini yapmış, yaptığı analiz sonucu kaynağını demokratik yollardan alan örgütler de dahil olarak istisnasız tüm örgütlerde, oligarşik bir yönetimin kaçınılmaz olduğunu belirterek bu görüşünü “*Siyasal Partiler*” adlı eserinde “*Oligarşinin Demir Kanunu*” tanımıyla ele almıştır.

“*Oligarşinin Demir Kanunu*” tanımıyla ortaya atılan savın çıkış noktası oligarşinin bütün örgütlerde kaçınılmaz olduğu iddiasıdır. Bu sava göre, istisnasız tüm örgütlerde demokrasinin esas manasıyla gerçekleştirilmesinin imkânsız olması doğrultusunda, demokratikleşme sürecinin sonunda muhakkak oligarşik eğilimler hakimiyet

⁸⁶Aykanat, s.77.

kazanacaktır. Michels, demokrasi kavramını parti içi ya da örgüt içi demokrasi; oligarşi kavramını ise lider oligarşisi anlamında ele almıştır.⁸⁷ Michels' in Oligarşinin Demir Kanunu savında temel aldığı demokrasi anlayışı, tüm halkın ya da bir siyasi partideki tüm üyelerin karar alma ve yönetim süreçlerine aynı oranda katılımını esas alan yönetim türü olan doğrudan demokrasidir.⁸⁸ Bir diğer anlamıyla, Michels' e göre bir demokratik yönetimden bahsedilebilmesi için, o demokrasinin doğrudan demokrasi niteliğinde olması gereklidir. Oligarşinin Demir Kanunu savında, her demokrasinin oligarşiye evrileceğine dair kaçınılmaz zorunluluğu, bazı nedenlere bağlanmıştır. Bu nedenler; örgütün doğası, liderin ve üyelerin psikolojik eğilimleri olarak sayılmaktadır. Belirtilmelidir ki, örgütün doğası gereği, belirli bir büyüklüğe sahip olan örgütlerde örgüt yapısı karmaşıklaşacağından, örgütte teknik bilgi, uzmanlık ve profesyonelliğe ihtiyaç duyulacak, bu ihtiyaç beraberinde bürokratikleşmeyi getirecektir.⁸⁹ Bu bürokratikleşme süreci ise, örgütün içinde güç ve yetkinin belirli bir merkezde toplanmasına neden olacaktır. Kaldı ki, doğası gereği örgüt lideri de örgütün içindeki güçlü konumunu korumak için antidemokratik ve etik dışı her türlü yola sapma eğiliminde olacaktır. Liderin bu eğilimleri ona örgüt içerisinde önemli güçler elde ettireceğinden, bu doğrultuda lider, örgütün ve örgüt üyelerinin çıkarlarını bertaraf ederek, kendi hedef ve çıkarlarını örgütün hedef ve çıkarlarıyla bütünleştirecektir. Nitekim bu bütünlük ve bürokratikleşme süreci sonunda oluşan merkeziyetçilik, örgüt içerisinde oluşacak oligarşik yapıyı besleyerek, güçlendirecektir. Anlatılanlar ışığında kanaatimizce meclis hükümeti sisteminde, yasama kuvvetinin belirli bir partinin güdümüne girmesi ihtimali, Michels'in bahsettiği Oligarşinin Demir Kanunu tanımıyla belirttiği antidemokratik olgunun oluşması tehlikesi yaratabilmektedir. Sonuç olarak meclis hükümeti sisteminde, çoğunluğa sahip parti her ne kadar demokratik amellerle yola çıksa ve mevcut yönetim her ne kadar demokratik bir yönetim olsa da, örgütlerin oligarşileşme eğilimleri, bir örgüt olan siyasi partileri ve o partilen yönetim süreçlerini antidemokratik hale getirecektir. Bu bağlamda meclis hükümeti sistemlerinde, yasama kuvvetinin yadsınamaz gücü, buna bağlı olarak devlet otoritesini elinde bulundurma yetkisi, yasamanın tek bir parti güdümüne gireceği ihtimallerde, tekelleşecek bir yürütme heyetinin varlığına da

⁸⁷Caner Erdoğan, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Antalya Üyelerinin Parti İçi Demokrasi ve Oligarşiye Bakış Açısı", *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* y., S.37, Antalya, 2018, s.65.

⁸⁸Robert Michels, *Political Parties* (trans. Eden and C. Paul), Batoche Books, 2001, Kitchener, s.28.

⁸⁹ Robert Michels, *Political Parties* (trans. Eden and C. Paul), Batoche Books, 2001, Kitchener, s.27, 65, 117, 243.

sebebiyet vererek, yönetimin demokratik ilkelerden uzaklaşarak anti demokratikleşmesi tehlikesi yaratacaktır.

1.2.2. Kuvvetler Ayrılığını Esas Alan Hükümet Sistemlerinde Devlet Başkanlarının Sorumsuzluğu

Kuvvetler ayrılığı düşüncesi ilk kez İlkçağ düşünürlerinden Aristoteles tarafından ortaya atılmıştır. Aristoteles, en iyi siyasal yönetim şeklinin her gücün birbirinden ayrı ve bağımsız olduğu ve tüm güçlerin farklı organlar tarafından kullanıldığı bir sistem şekliyle olabileceğini savunmuştur. Teorinin ana hatları ise 18.Yüzyıl düşünürü Montesquieu'nün yaptığı sınıflandırma ile şekillenmiştir. Sonuç olarak bu teorinin ortaya atılmasındaki en önemli faktör Orta Çağda 15. Yüzyıldan sonra siyasi yapının değişmesi sonucu mutlak gücün kraliyet ailelerine geçmesi ile birlikte, dönemin düşünürlerince iktidarın gücünün kısıtlanması zorunluluğunun savunulmasıdır. Bu gelişmeleri takiben modern demokrasilerin çıkış noktası olan kuvvetler ayrılığı ilkesi ortaya çıkmıştır. Dönem düşünürleri, devletin işlevleri olan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin farklı organlar aracılığıyla kullanılmasıyla diktatörlüklerin sona ereceğini, temel hak ve özgürlüklerin korunacağını ve sonuçta adil yapıya sahip devletlerin ortaya çıkacağını savunmuşlardır.⁹⁰ Kuvvetler ayrılığı ilkesi, demokrasiyi güvence altına alacak yasama, yürütme ve yargı olarak kabul edilen üç temel kuvveti birbirinden ayıran böylece iktidarın gücünü sınırlandırarak halkın temel hak ve özgürlüklerini koruma altına aldığı düşünülen bir ilkedir.

Yasama ve yürütme kuvvetlerinin ayrı ayrı organlara verildiği kuvvetler ayrılığı sistemleri; yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişkinin yoğunluğuna göre ikiye ayrılmıştır. Buna göre yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden net ve sert bir şekilde ayrıldığı sistem başkanlık sistemi, yasama ve yürütme kuvvetlerinin bazı bakımlardan iç içe geçerek bir nevi birbirinden yumuşak ayrıldığı sistem ise parlamenter sistem şeklinde adlandırılarak sınıflandırılmıştır. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirlerinden yumuşak olarak ayrıldığı parlamenter sistemde hem başkanlık hem de parlamenter sistemin özelliklerini taşıyan sistemler ise yarı başkanlık sistemi olarak tanımlanmakta ve adlandırılmaktadır.⁹¹

⁹⁰ Bülent Bal, **İstikrarsız Parlamentarizme Karşı Başkanlık Sistemi**, Der y., İstanbul, Ocak 2001, s.31.

⁹¹ Samed Kurban, "Başkanlık Sisteminden Beklentiler ve Türkiye", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kütahya, 2014, s.10.

Çalışmanın bu bölümünde kuvvetler ayrılığı hükümet sistemleri çerçevesinde devlet başkanının sorumsuzluğu mefhumu incelenirken, başkanlık sisteminde devlet başkanının sorumsuzluğu Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden, parlamenter sistemde Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu İngiltere-Westminster örneği üzerinden, yarı başkanlık sisteminde Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu ise Fransa örneği üzerinden incelenecektir.

1.2.2.1. Başkanlık Hükümet Sistemleri Çerçevesinde Devlet Başkanının Sorumsuzluğu

Başkanlık sistemi 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'yla Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuş ve XIX. Yüzyılın ikinci yarısında kuramsal bir çerçeve kazanmıştır.⁹² Başkanlık sistemi Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulduğundan ve yine sistem temel özelliklerini ABD hukuk isteminde somut olarak var ettiğinden, çalışmamızın bu bölümünde başkanlık sisteminde devlet başkanının statüsü ve sorumluluk durumu Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden ele alınacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde klasik şekliyle uygulama alanı bulan başkanlık sistemi, kuvvetlerin sert ayrıldığı ve kuvvetlerin bağımsız olarak varlık bulduğu bir sistemdir. Bu sistemde, parlamenter sistemin parçalara ayrılmış yürütme organının aksine, güçlü ve yasamadan bağımsız başkan olarak anılan tek bir kişiden oluşmuş bir yürütme organı vardır.⁹³ Parlamenter sistemlerde bir yanda sorumsuz olan devlet başkanı varken, diğer yanda sorumlu olan bir kabine yani hükümet yer almaktadır.⁹⁴

Fakat başkanlık sisteminde, parlamenter sistemin tam aksine yürütme halk tarafından seçilen ve “*başkan*” denilen tek bir kişiden oluşmaktadır.⁹⁵ Başkanlık sisteminde hem devlet hem de hükümet başkanlığı görevi, halkın seçimle belirlediği tek bir kişide⁹⁶ toplandığından bu sistemde devlet başkanı-başbakan ayrımı yoktur. Başka bir ifadeyle bu sistemde başkan hem devletin başı hem de yürütmenin başıdır. Bu sebeple başkan

⁹² İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersler (Genel Esaslar)**, Legal y., 7.B., İstanbul, Eylül 2011, s.127.

⁹³ Kaboğlu, s.127.

⁹⁴ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I., s.641.

⁹⁵ Kaboğlu, s.127; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I., s.641; Gözübüyük, s.37; Selin Esen, **Başkanlık Sistemi Nedir? Türkiye'nin Anayasa Gündemi**, İletişim y., İstanbul, 2016, s.84-88; Zehra Odyakmaz, Ümit Kaymak ve İsmail Ercan, **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, On İki Levha y., İstanbul, 2011, s.196.

⁹⁶ Kaboğlu, s.127; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I., s.641; Gözübüyük, s.37; Esen, s.84-88; Zehra Odyakmaz, Ümit Kaymak, İsmail Ercan, s.196.

hem devlet başkanlığı hem de başbakanlık görevini icra ettiğinden, başkan her iki fonksiyonu da yerine getirmektedir. Başkanlık sisteminde yürütme organının tek-başlılık özelliğine sahip olması sebebiyle, bu sistemde yürütmenin *monist (tekçi)* bir yapıda olduğu görülmektedir.⁹⁷ Başkanlık sisteminde yürütme kuvveti yetkisini kullanan yürütme organının en önemli ve tek aktörü, halk tarafından seçilmiş başkandır. Başkanlık sisteminde yürütme monist bir yapıya sahip olduğundan, sistemde parlamenter sistemin aksine kolektif çalışan bir yürütme yer almamakta ve klasik anlamıyla bir hükümet bulunmamaktadır. Başkanlık sisteminde, klasik anlamda bir hükümet bulunmasa da, yürütmenin baş aktörü olan başkanın yardımcıları konumunda bulunan kişiler mevcuttur. Ancak bu kişiler klasik parlamenter sistemin yetkilerle donatılmış ve yasamaya karşı sorumlu olan bakanları olmayıp, yürütmenin baş aktörü olan başkana yürütme yetkisini kullanırken yardımcı olan; başkanın emir ve talimatı doğrultusunda hareket etme zorunluluğuna⁹⁸ sahip birer memur statüsündedirler. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu kişiler "*sekreter*" olarak adlandırılmıştır.

Sekreter olarak anılan kişileri atama yetkisi tamamen başkana aittir ve sekreterler tamamen başkana bağlıdır.⁹⁹ Başkan sekreterleri istediği şekilde atayabildiği gibi, yine istediği şekilde yasama organı olan Senato'dan herhangi bir onay alma zorunluluğu altında olmadan atadığı sekreterlerin görevlerine son verebilmektedir.¹⁰⁰ Burada dikkat çekilmesi gereken husus; başkanlık sisteminde sekreterlerin yasamaya yani meclise karşı değil, tamamen başkana karşı sorumlu olduklarıdır.¹⁰¹

Her ne kadar başkanlık sisteminde başkan sekreterlerini toplayıp, devlet yönetimine dair görüşmeler yapabilse de, bu görüşmeleri parlamenter sistemdeki kabine toplantılarıyla bir tutmamak gereklidir. Başkanlık sisteminde başkan ve başkan tarafından atanan ve başkanın memuru statüsüne sahip sekreterlerin yapmış olduğu toplantılar, parlamenter sistemin dayanışma ilkesi özelliğini haiz değildir. Devlet yönetimine dair görüşmelerin yapıldığı bu toplantılarda başkanın yardımcısı statüsündeki sekreterlerin genel siyasete dair görüş bildirerek genel siyaseti belirleme yetkisi olmamakla birlikte bu toplantılar sadece devlet yönetimine ilişkin istişare niteliği haiz

⁹⁷ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I., s.641; Kaboğlu, s.127.

⁹⁸ İlhan Arsel, **Anayasa Hukuku: Demokrasi**, Doğu Matbaacılık y., Ankara, 1964, s.204.

⁹⁹ Marie France Toinet, **Le système politique des États-Unis**, Paris, P.U.F., 2.B., 1990, s.190-195'ten aktaran Gözler, s.21-22.

¹⁰⁰ Murat Yanık, **Başkanlık Sisteminin Türkiye' de Uygulanabilirliği**, 2.B., Adalet y., Ankara, 2013, s.59.

¹⁰¹ Yanık, s.58.

toplantılardır.¹⁰² Sonuçta başkanlık sisteminde yürütmede mevcut tek ve en önemli aktör başkan olduğundan, karar alma yetkisi de münhasıran¹⁰³ başkana aittir. Sekreter olarak anılan ve devlet yönetiminde başkana yardımcı olmak için atanan başkanın memuru statüsündeki kişiler yalnızca başkanın emri ve talimatı altında çalışan, ancak yeri geldiğinde başkana görüş ve öneri sunan kişiler olsa da bu kişilerin görüş ve önerilerinin yürütme yetkisi bu kişilerin görüş ve önerilerinin yürütme yetkisi çerçevesinde hiçbir bağlayıcılığı yoktur, çünkü bu sistemde yürütmedeki tüm yetkiye tek başına başkan sahiptir.

Başkanlık sisteminin yürütme organı güçlü ve bağımsız bir yürütme organı niteliğindedir.¹⁰⁴ Sistemde devlet ve hükümet başkanlığı görevi, halk tarafından seçilen tek bir kişiye ait olup, başkanlık sisteminde klasik parlamenter sistemin Bakanlar Kurulu da mevcut olmadığından, bu sistemde yine parlamenter sistemin aksine, kabine üyeleri arasında dayanışma ve sorumluluk ilkeleri de geçerli olmayacaktır.¹⁰⁵

Yine sistem sert kuvvetler ayrılığı sistemi olduğundan, yasama ve yürütme organları birbirinden tamamen bağımsızdır. Bu durum yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirlerinin onayına ihtiyaç duymadığı ve yine birbirlerinin görevine son veremeyeceği anlamına da gelmektedir.¹⁰⁶ Amerika Birleşik Devletleri'nde başkan halk tarafından dört yıllığına seçildiğinden, dört yıllık görev süresi son bulmadan görevinden ayrılamaz. Başkanın dört yıllık görev süresi sona ermeden de yasama organı olan Kongre'nin başkanı güvensizlik oyu ile görevden alma imkânı yoktur. Sonuçta sistemde halk tarafından seçildiğinden yasama organının güvencesine ihtiyaç duymayan bir başkan mevcuttur. Bu sistemde yürütme organının kendisi olan başkan, yasama organı olan Kongre'nin bir üyesi olmadığından, yürütme organı olan başkan kanun teklifinde bulunamayacak, yasama çalışmalarına katılamayacak, yasama organının çalışmalarını da engelleyemeyecektir.¹⁰⁷ Bu durum başkanlık sisteminde yürütme organının yani başkanın yasama organının içinden çıkmış nitelikte bir organ olmaması sebebiyle¹⁰⁸; başkanın yasama organı olan Kongre'nin güvenine ihtiyaç duymamasıyla örtüşmektedir.

¹⁰² Mehmet Turhan, **Hükümet Sistemleri**, Gündoğan y., Ankara, 1993, s.42.; Arsel, s.204.

¹⁰³ Gözler, s.21.

¹⁰⁴ Kaboğlu, s.127.

¹⁰⁵ Kaboğlu, s.128.

¹⁰⁶ Gözler, s.24.

¹⁰⁷ Hasan Tunç-Bülent Yavuz, "Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi", **T.B.B. Dergisi y.**, S.81, Ankara, 2009, s.9.

¹⁰⁸ Mehmet Ali Zengin, "ABD Başkanlık Sisteminde Fren ve Denge Mekanizması Üzerine Bir İnceleme", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi y.**, S.28, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/taad/issue/52664/694096>, s.10, Erişim Tarihi:13.03.2021.

Başkanlık sisteminin en temel somut örneğinin uygulama alanı bulduğu Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, başkana pek çok alanda geniş yetkiler tanımıştır. Başkan Anayasa ve diğer kanunların kendisine tanıdığı yetkiler neticesinde çıkaracağı kararnameler ile de yetkisini genişletebilmekte ve birçok alana da müdahale edebilmektedir.

Başkanlık sisteminde başkanın pek çok hak ve yetkiyle donatılmış olması, bunun yanında geniş icrai kararlar alabilme yetkisi Başkanın sorumluluk ve sorumsuzluk halleri noktasında büyük önem taşımaktadır.

Başkanlık sisteminin somut örneğinin uygulandığı Amerika Birleşik Devletleri'nde başkan; yasama meclisi niteliğindeki Kongre tarafından değil, halk tarafından seçilmektedir.¹⁰⁹ Bu sistemde başkan meşruluğunu yasama organından değil, kendisini seçen halktan almaktadır. Sonuçta siyasal sorumluluk; egemene karşı, yönetenlerin sorumluluğudur ve başkanlık sisteminde egemen başkanı seçen halk iken, yöneten ise halk tarafından seçilen başkandır. Bu nedenle başkanlık sisteminde başkan, sistemin yasama organı olan Kongre'ye karşı değil, doğrudan halka karşı siyasal sorumluluk taşımaktadır.

Başkanlık sistemi sert kuvvetler ayrılığı sistemi olduğundan, bu sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden tamamen bağımsız olmakla birlikte birbirlerinin görevlerine son da verememektedirler. Bu sebeptendir ki sistemde başkanın yasama organı olan Kongre'ye karşı taşıdığı herhangi bir siyasal sorumluluk yoktur.

Başkanlık sisteminde sorumluluk açıkça başkana aittir. Yürütme tek kişi olan başkan da toplandığından, işler ters gittiğinde başkanı seçen halk başkandan hesap soracağından, başkanlık sisteminde, başkan, parlamenter sistemdeki gibi suçu başkalarına bırakarak, sorumluluktan kurtulma olanağına sahip değildir.¹¹⁰ Başkanlık sisteminde başkan halk tarafından seçildiğinden ve siyasal sorumluluğu da halka karşı olduğundan bu sistemde başkan, Kongre karşısında siyasal sorumsuzluğa sahiptir. Yani başkan yasama organı olan Kongre'ye karşı siyasal sorumsuzdur. Bu sebeptendir ki başkanın görevde kalması yasama organının güvenine bağlı olmayacağından başkan siyasal anlamda sorumluluk doğuran bir eylem veya işlemde bulunursa Kongre, başkanın siyasal sorumluluğu yoluna giderek, başkanı güvensizlik oyuyla görevden alamayacaktır.¹¹¹

¹⁰⁹ İlder Turan, "Başkanlık Sistemi Sevdası Zayıf Temelli Bir Özlem", **Başkanlık Sistemi**, Türkiye Barolar Birliği y., S.77, Şen Matbaa y., 1.B., Ankara, Nisan-2005, s.114-115.

¹¹⁰ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I., s.652.

¹¹¹ Gözler, s.24.

Bu noktada tekrar belirtilmelidir ki; başkanlık sisteminde başkanı halk seçtiği için kural olarak başkan, halka karşı siyasal sorumludur. Sonuçta demokratik ilkeler gereği egemenlik halkta olduğundan yöneten olan başkan, egemen olan halka karşı sorumludur. Ancak hukuki sistemlerdeki siyasal sorumluluğun yaptırımını olan görevden alma işlemi klasik anlamdaki başkanlık sistemindeki başkana karşı uygulanabilecek bir işlem değildir. ABD’de somut örneği görülen başkanlık sisteminde halk, başkanı dört yıllığına seçmekte ve başkan dört yıllık görev süresi boyunca görevde kalmaktadır. Bu sebeptendir ki bu sistemde başkanın siyasal sorumluluğu doğsa bile bu sorumluluğun yaptırımını pratikte uygulanamayacaktır. Buna karşın başkanlık sisteminde başkana karşı siyasal sorumluluk yaptırımını yalnız; başkan tekrar seçime katıldığında ve bu yeni seçimde halk tarafından tekrar seçilmediğinde işletilebilecektir. Özetle başkanlık sisteminde başkanın siyasetinden memnun olmayan halk başkana oy vermeyerek başkanın tekrar seçilmesine engel olacak böylece başkan görevden indirecektir. Ancak halk başkanın siyasetinden memnun ise halk tekrar başkana oy verecek ve onu tekrar seçecektir. Her ne kadar bu durum, ABD Başkanlık Sistemi’nde başkanın siyasi sorumluluğunun varlığına delalet etse de; ABD sisteminde bir kişinin en fazla iki kere başkan seçilebileceği de gözden kaçırılmaması gereken bir detaydır. Sonuç olarak ikinci başkanlık döneminde olan başkanın, bir daha seçimlere katılma imkânı olmaması sebebiyle ikinci görev dönemi açısından siyasi sorumluluğu işletilemeyecektir. Bu bağlamda başkanın siyasi sorumluluk korkusu olmadan hareket edebileceği yorumu yapılabilecektir. Ancak kanaatimizce klasik başkanlık sistemi uygulayıcısı ABD, kendine özgü ve çok güçlü bir fren- denge odaklı yönetim sistemi yarattığından, siyasi sorumluluk korkusu yaşamayan ikinci dönemindeki bir başkan da - *sistemin katılığı sebebiyle* - her halükârda istediği gibi hareket edemeyecektir.

Başkanlık sistemi her ne kadar bir sert kuvvetler ayrılığı sistemi olarak yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden bağımsız olduğu ve iki kuvvetin de birbirlerini görevlerine son veremediği bir sistem olsa da bu sistemde yasama kuvvetinin, yürütme kuvvetine karşı yaptırım olarak kullanabileceği önemli bir silah olan “*Impeachment (suçlama)*” usulü mevcuttur. Impeachment, yürütme organı olan başkanın cezai sorumluluğuna yol açan yasama meclisi soruşturması usulüdür. ABD’de klasik anlamda uygulanan başkanlık sisteminde impeachment yoluyla yürütme organı olan başkanın cezai sorumluluğuna gidilmektedir.

Başkanlık sisteminin klasik örneğinin uygulandığı ABD’de “*ihamet (treason)*”, “*zimmət (bribery)*” ve “*diğer ağır cürüm ve kabahatler (other high crimes and*

misdemeanors)'' suçlarından dolayı başkanın cezai sorumluluğu olduğu kabul edilmektedir. Başkan bu suçlardan dolayı cezai sorumluluk altındadır. Ancak bu suçlamanın siyasi nitelikte değil, cezai nitelikte bir suçlama olması gereklidir.¹¹²

Impeachment usulünde impeachment yani suçlandırma yetkisi ABD Anayasası'nın 1.Maddesinin 2.Bölümünün 7.Fıkrası gereğince Temsilciler Meclisi'ne aitken, yargılama yetkisi ise ABD Anayasası'nın 1. maddesinin 3. bölümü gereği Amerikan Yüksek Mahkemesi Başkanı'nın başkanlığında toplanan ve adli görev yaptıklarına dair yemin eden ABD Senatosu'na aittir Buna göre ihanet, zimmet ve diğer ağır cürüm ve kabahat suçlarından Temsilciler Meclisi'nin salt çoğunluğuyla suçlandırılan başkan, yargılanması için Senato'ya gönderilecek, Senato'da yapılan oylama sonucu oylamaya katılan üyelerin üçte iki çoğunluğunun kabulüyle başkan hakkında mahkûmiyet kararı verilebilecektir. Impeachment usulünce Temsilciler Meclisi tarafından suçlandırılan ve Senato tarafından yargılanan başkan hakkında, yargılama sonucunda mahkûmiyet kararı verilmesi halinde hakkında uygulanacak yaptırım yalnız ABD Anayasasının 1. maddesinin 3. bölümü gereği görevden alınma cezası ile Amerika Birleşik Devletleri'nde her türlü ücretli, fahri veya güveni gerektiren görevden mahkûmiyet cezası olacaktır. Ayrıca başkan kanunun öngördüğü üzere takibe, muhakemeye ve cezaya da muhatap olabilecektir.¹¹³

Amerika Birleşik Devletleri'nde impeachment usulü şimdiye kadar; 1868 yılında Başkan Andrew Johnson'a, 1975 yılında Başkan Richard Nixon'a, 1998 yılında Başkan Bill Clinton'a, 2019 yılında ise Donald Trump'a karşı olacak şekilde dört defa işletilmiştir. Başkan Andrew Johnson ve Başkan Bill Clinton hakkındaki suçlamalar yeterli çoğunluğun sağlanamaması sebebiyle Senato'da reddedilmiş, Başkan Richard Nixon ise Watergate skandalı nedeniyle Senato tarafından cezalandırılacağını öngörerek hakkındaki impeachment süreci sonlanmadan istifa etmiştir. Günümüze en yakın tarihli impeachment süreci 2019 yılında dönemin ABD Başkanı Donald Trump'a karşı işletilmiştir. Donald Trump'ı impeachment yargılamasına götüren sürecin başlangıcının odak noktası Donald Trump'ın Ukrayna Cumhurbaşkanı Vladimir Zelenskiy'den Demokrat Parti Başkan aday adayı ve eski ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden'a karşı yolsuzluk soruşturması açmasını istediğine ilişkin iddialardır. Trump'ın aleyhindeki bu iddialar sebebiyle Trump hakkında kanuna aykırı davrandığı gerekçesiyle Temsilciler

¹¹² Aykanat, s.78.

¹¹³ Gözler, s.24.

Meclisi'nce impeachment soruşturması başlatılmış, Donald Trump Temsilciler Meclisi tarafından yapılan soruşturma süreci sonunda görevi kötüye kullanma suçundan 192 ret 230 kabul oyla, Kongre'nin çalışmalarını engelleme suçundan ise 198 ret 229 kabul oyla itham (impeach) edilerek, üzerine atılı bu suçlardan yargılanması cezalandırılması için Senato'ya sevk edilmiştir. Ancak yargılama ve cezalandırma yetkisini haiz Senato'da Donald Trump hakkında yapılan oylama 47 kabul oya karşı 53 red oyla Donald Trump'ın lehine sonuçlanmıştır. Senato'da yapılan oylamanın Donald Trump'ın lehine gerçekleşmesinin en önemli nedeni olarak Donald Trump'ın partisi olan Cumhuriyetçi Parti üyelerinin Senato'da çoğunlukta olması gösterilebilmektedir. Böylece ABD Senatosunda dört başkan hakkında impeachment usulünün işletildiği, bunlardan üçünün Senato'da aklandığı birinin ise cezalandırılmadan istifa ettiği söylenebilmektedir. Özetle Amerika Birleşik Devletleri'nde impeachment usulüyle cezalandırılan bir Başkan henüz yoktur.

Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulama alanı bulan başkanlık Sisteminde, kural olarak başkanın kendi eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki sorumluluğunun var olduğu kabul edilmektedir. Ancak ABD' de 1997 Clinton v. Jones davasına kadar, başkanın görev yaptığı sırada, göreviyle ilgili olmayan eylem ve işlemlerinden dolayı hukuki sorumluluk altında olup olmadığı hususu tartışma konusu olmuştur. Tartışmalar, başkanın hukuki sorumluluğuna gidilmesi sonucu başkana hukuk davası açılması durumunda, açılan hukuk davasıyla uğraşmasının başkana zaman ve enerji kaybettireceği ve başkanlık görevinin aksayabileceği noktasında toplanmıştır.¹¹⁴ Fakat 1997 yılında *Clinton v. Jones* davasında Amerika Yüksek Mahkemesi, başkanın görevi dışındaki kişisel eylem ve işlemleri sebebiyle, özel kişiler tarafından başkana karşı hukuk davası açılması ve hukuki sorumluluk işletilmesi yolunun, başkanlık görevinin aksaması açısından herhangi bir sakıncası yaratmayacağına belirterek, kimsenin kanunların üstünde olmadığı gerekçesiyle görevdeki başkana karşı hukuk davası açılacağına dair karar vermiştir.¹¹⁵

¹¹⁴ Gözler, s.27.

¹¹⁵ Gözler, s.27.; Kemal Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II., s.29; Ahmet Bilgin, "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ile Osmanlı Padişahının Görev ve Sorumluluklarının Karşılaştırılması", **ESAM Dergisi y.**, Y.1, S.4, Ankara, 2008, s.142.

1.2.2.2. Parlamenter Hükümet Sistemleri Çerçevesinde Devlet Başkanının/ Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu

Bir diğere adı Westminster Modeli olan parlamenter sistemin (parliamentary system of government, systeme parlementaire de gouvernement) kökeni Birleşik Krallık olan İngiltere’de yıllarca süren monarşi ve tebaa arasındaki uyuşmazlıklardan doğmuştur.¹¹⁶ Westminster Modeli parlamenter hükümet sistemi olarak anılsa da, bu sistem genel itibariyle geleneksel kurumları ile var olan kendine özgü bir sistemdir. Westminster Modeli olarak da anılan parlamenter sistem; İngiltere’de 13. Yüzyılda kralın mutlak iktidarına karşı tebaa tarafından verilen tepkiler sonucu ortaya çıkmıştır. Kralın mutlak iktidarına karşı oluşan tepkiler, kralın mutlak iktidarının sınırlandırılması ve yetkilerinin bir kısmının kendine has özelliklere sahip bir meclis ile paylaşılmasına yol açmıştır. Krala karşı ilk tepkiler, kral ve baronlar arasında 1215 tarihli Magna Carta (Büyük Şart) fermanının imzalanması sonucunu doğurmuştur. İngiltere’de Kral ile meclis arasında¹¹⁷ 13. yüzyılda başlayan ve 19.yüzyıla kadar süren mücadeleler sonucu gerçekleşen hukuki gelişmeleri takiben; oluşumuna dair çeşitli değişim ve dönüşümler geçiren parlamenter sistem İngiltere’de 19. yüzyılda son halini almıştır.

İngiltere’de ortaya çıkan ve Westminster Modeli olarak anılan parlamenter sistemin temeli; devlet başkanının meşruluğunu veraset kuralları çerçevesinde irsi olarak kazanarak göreve geldiği parlamenter monarşidir.

Parlamenter sistemin temelini oluşturan parlamenter monarşiler (meşruti monarşiler, anayasal monarşiler) kralın ya da kraliçenin saltanatından doğan haklarının kanuni bir sınırlandırmaya tabi olduğu monarşilerdir.¹¹⁸ Parlamenter monarşilerde mutlak monarşilerden farklı olarak, kral/kraliçe devletin yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin tüm yetkilerini tek elde toplayan organı değildir.¹¹⁹ Parlamenter monarşilerde devlet başkanı olan kral/kraliçe, doğuştan gelen ve saltanattan kaynaklanan bu haklarını bir parlamentoyla paylaşmaktadır. Günümüzde İngiltere, Hollanda, İsveç, Belçika, İspanya, Danimarka, Norveç ve Lüksemburg parlamenter monarşi ile yönetilen ülkelere örnek

¹¹⁶ Sezen Kama “Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak “Westminster Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi y., C.22, S.2, s.163.**

¹¹⁷ Turan Güneş, “Devlet Başkanı- Meclis Çatışması”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi y., C.19, S.2, Ankara, 1964, s.180;** Turan Güneş, “Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1956, s.38.**

¹¹⁸ Kubalı, s.63.

¹¹⁹ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş (Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku)**, Güncellenmiş 29. B., s.53.

gösterilebilir. Bu ülkelerde devlet başkanı olan kral/kraliçe ile geri kalan tüm organların yetkisini kısıtlayan bir anayasa ve anayasaya dayanan anayasal normlar mevcuttur¹²⁰.

Parlamente monarşilerde devlet başkanı görevinde bulunan kral, kendisi vazgeçmedikçe; eylem ve işlemleri siyasal açıdan ne kadar hatalı değerlendirilse de, görevinde kalmaya devam eder.¹²¹ Bu sistemde kralı görevden alarak krala/kraliçeye karşı siyasal sorumluluk yaptırımını uygulayacak yetkiye sahip herhangi bir makam yoktur. Parlamente monarşilerde de mutlak monarşilerle aynı olacak şekilde, egemenlik krala ait olduğundan ve kral tek egemen kabul edildiğinden, parlamente monarşilerde yönetenin egemene karşı taşıdığı siyasal sorumluluk kurumu bulunmamaktadır. Kaldı ki siyasal sorumsuzluk hususu parlamente monarşilerde açıkça kabul edilmektedir. Örneğin Belçika, Danimarka, Norveç, İsveç, İspanya, Japonya, Hollanda gibi ülkeler kralın sorumsuzluğu hususuna Anayasalarında yer vermişlerdir. Yine 1876 tarihli Osmanlı Kanun-i Esasisi padişahın sorumsuzluğuna ilişkin padişahın şahsının “mukaddes ve gayri mesul” olduğuna dair açık bir hükme sahiptir.¹²²

Parlamente monarşilerde devlet başkanının yani kralın sorumsuzluğu ilkesi cezai sorumsuzluğu da kapsayacak şekilde tam ve mutlak sorumsuzluk olarak kabul edilmiştir.¹²³ Parlamente monarşilerde krallar hem görevleriyle ilgili suçlarından hem de görevleri dışındaki suçlarından yani adi suçlarından dolayı tam ve mutlak sorumsuzluğa sahiptir.¹²⁴ Parlamente monarşilerde kralın tam ve mutlak sorumsuzluğu İngiltere’de “eğer Kral kendi eliyle bir bakanı öldürürse, bundan Başbakan sorumlu olur. Eğer Kral Başbakanı öldürürse, bundan kimse sorumlu olmaz” özdeyişine¹²⁵ ne dahi esas teşkil etmiştir. Ayrıca bir monarşide kral tek egemen olarak hem yasama kuvvetini hem yargı kuvvetini elinde bulundurduğundan hem kanun koyucu hem de yargılama yapan hâkim olarak kabul edilen¹²⁶ kralın cezai ve hukuki sorumluluğunun mevcudiyeti hukuki çerçevede mümkün olmayacaktır.

¹²⁰ Kubalı, s.63.

¹²¹ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II., s.78.

¹²² Cengiz Demirkaya, “Başkanlık Sistemi ve Yarı Başkanlık Sistemi Analizi: ABD ve Fransa Örneği”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s.6-8.

¹²³ Özkul, s.158; Yavuz Atar, “Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamente Sistem Gereklere Doğrultusunda Değişiklik Önerileri”, **TBMM Anayasa Hukuku I. Uluslararası Sempozyumu**, 22-24 Nisan 2003, TBMM Başkanlığı y., Yayın No:1, Ankara, s.238.

¹²⁴ Ergun Özbudun, **Anayasa Hukuku**, Anadolu Üniversitesi y., Eskişehir, 2018, s.152.

¹²⁵ Teziç, s.480.

¹²⁶ Joseph Barthelemy ve Paul Duez, *Traite de Droit Constitutionnel*, Paris, Dalloz 1993, s.619’den aktaran Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II., s.84.

Parlamenteer monarşilerde, hükümdar cezai ve siyasi mutlak sorumsuzluğunun yanında hukuki olarak da tam ve mutlak sorumsuz olarak kabul edilmektedir. Parlamenteer monarşilerde hem kanun koyucu hem de yargılama yapan hâkim olarak kabul edilen hükümdara karşı cezai tatbikat yapılamayacağı gibi, hükümdar aleyhine hukuk mahkemelerinde hukuk davası açılarak, hükümdarın tazminat sorumluluğuna gidilemez.¹²⁷ Mutlak monarşilerde olduğu gibi parlamenteer monarşilerde de mahkemeler hükümdar adına çalışmaktadır. Kendi adına çalışan bir mahkemede hükümdarın yargılanması düşünülemez. İşte bu tutarsızlık nedeniyle parlamenteer monarşilerde, kralın eylem ve işlemleri dolayısıyla zarara uğrayan kişilerin hükümdara karşı hukuk davası açamasa da zararlarının karşılanması amacıyla doğrudan hükümdara başvurabileceği anlayışı yerleşmiştir.¹²⁸ Sonuçta bu anlayış gereği Parlamenteer monarşinin beşiği kabul edilen İngiltere’de, hükümdarın ya da hükümdarın görevlendirdiği kişilerin yapmış olduğu eylem ve işlemlerden zarar gören kişiler hükümdara başvurarak, zararlarının giderilmesi amacıyla hükümdardan bu doğrultuda emir vermesini talep edebilmektedirler.

Temel olarak İngiltere’de gelişen parlamenteer sistem her ne kadar özünü parlamenteer monarşiden alan Westminster Modeli olarak kabul edilse de; parlamenteer sistem tarihsel anayasal gelişmeler sonucunda farklı ülkelerin kendine özgü statüleri nedeniyle çeşitlenerek günümüzde ki anlamıyla; yürütme kuvvetinin yasama kuvvetinden kaynaklandığı, yürütmenin yasama kuvvetine karşı sorumluluk taşıdığı, bir yanda devlet başkanı diğer yanda bakanlar kurulundan oluşan iki-başlı nitelikte bir yürütme organının mevcut olduğu¹²⁹, siyasi olarak sorumsuz bir devlet başkanına sahip; yürütmenin bir kanadı olan bakanlar kurulunun yasama organı olan parlamentoya karşı siyasi sorumlu olduğu ve yürütme organının yasama organını feshetme yetkisine sahip olduğu bir sistem olarak tanımlanmıştır.

İngiltere temelli parlamenteer monarşinin evrildiği parlamenteer sistem; yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden yumuşak olarak ayrıldığı bir yumuşak kuvvetler

¹²⁷ Pierre Wigny, **Droit Constitutionnel : principes et droit positif**, Bruxelles, Bruylant, 1952, s.599’den aktaran Gözler, s.108.

¹²⁸ Gözler, s.109.

¹²⁹ Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler**, (Çev.: Ergun Özbudun- Ersin Onurdulan), Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Türk Derneği y., Ankara, 1988, s.45-46.; Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.147; Arsel, s.206; Özçelik, s.313; Kubalı, s.379-380.

ayrılığı sistemidir.¹³⁰ Parlamenter sistemde yasama yetkisi parlamento tarafından, yürütme yetkisi ise yürütme organının iki başlı olması niteliği dolayısıyla bakanlar kurulu ve cumhurbaşkanı olarak anılan devlet başkanı tarafından kullanılmaktadır. Parlamenter sistemde yürütme organının iki-başlı niteliği haiz olması nedeniyle sistem ikici yani düalist bir sistem olarak kabul edilmektedir.¹³¹ Parlamenter sistemde yasama ve yürütme kuvvetleri iki ayrı organ olarak varlık gösterebilir de bu sistemde yasama ve yürütme organı birbirinden tamamen bağımsız değildir.¹³² Bu sistemde her ne kadar yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden bağımsız olsa da aralarında sürekli bir iş birliği ve etkileşim mevcuttur. Parlamenter sistemde yasama ve yürütme kuvvetlerin arasındaki etkileşime neden olan en önemli sebep, parlamenter sistemde yasama organının halk tarafından seçilmesi ve yasama organının halk tarafından seçilmesini takiben yürütme organının halk tarafından seçilmiş olan yasama organının içinden çıkmasıdır.¹³³ Yasama ve yürütme kuvvetlerinin bir anlamda birbirleriyle iç içe geçmiş bu hali, iki erk arasında hem organik¹³⁴ hem de fonksiyonel bağ kurmuştur.¹³⁵

Westminster Modelinden evrilen parlamenter hükümet sistemi, yürütme kuvvetinin yasama kuvvetinden kaynaklandığı ve yasama kuvvetine karşı sorumluluk taşıdığı, bir yanda devlet başkanı diğer yanda bakanlar kurulundan oluşan iki-başlı nitelikte bir yürütme organının mevcut olduğu¹³⁶, siyasi olarak sorumsuz bir devlet başkanına sahip; yürütmenin bir kanadı olan bakanlar kurulunun yasama organı olan parlamentoya karşı siyasi sorumlu olduğu ve yürütme organının yasama organını feshetme yetkisine sahip olduğu bir sistem olarak tanımlanmaktadır.

Gözler'e göre; tarihsel süreçte her ne kadar monarşiler yıkılsa ve yerini cumhuriyetlere bıraksa da, kralların imtiyazlı statüleri geleneksel olarak günümüze kadar korunmuş ve parlamenter sistemlerde de devlet başkanlarının statüleri kralların

¹³⁰Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I., s.657; Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5.B., Araştırma Eğitim Ekin y., İstanbul, 1982, s.397; Yıldız, s.77; Yurdanur Ural, "Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Konumu ve Yetkilerine İlişkin Tartışma ve Öneriler Üzerine Bir İnceleme", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2008, s.5; Aldıkaçtı, s.50; Keskinsoy, s.28.

¹³¹ Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.214.

¹³² Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I., s.657.

¹³³ Mahmut Nedim Elden, "Anayasalarımızda Siyasi Sistem Arayışı ve Yarı Başkanlık Çözümü", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2007, s.9.

¹³⁴ Atar, s.146; Onar, s.72.

¹³⁵ Fevzi Demir, "Demokrasilerde Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Hükümet Sistemi", **Ege Genç İş Adamları Derneği y.**, İzmir, 1998, s.20.

¹³⁶ Ljphart, s.45-46; Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, s.147; Arsel, s.206; Özçelik, s.313; Kubalı, s.379-380.

geleneksel imtiyazlı statülerine benzetilerek düzenlenmiştir.¹³⁷ Bu nedenle de günümüz parlamenter sistemlerinde de devlet başkanı siyasal sorumsuz kabul edilmiştir. Ancak tarihsel süreç içerisinde parlamenter sistemlerde devlet başkanına atfedilen bu sorumsuzluk tam ve mutlak bir sorumsuzluk olmayıp, nispi nitelikte bir sorumsuzluktur. Sonuçta parlamenter sistemlerde devlet başkanı, tarafsız¹³⁸, adil bir hakem gibi görülmektedir ve yürütmenin kanadı olan bakanlar kurulu ile yasama organı olan parlamento arasında çıkan uyuşmazlıkları giderirken bağımsızlığının ve itibarının korunması sorumsuz atfedilmesi yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.¹³⁹

Siyasal sorumluluk, yönetenin egemene karşı taşıdığı sorumluluk olduğundan, siyasal sorumluluğun yaptırımını yönetenin görevden alınmasıdır. Fakat parlamenter sistemlerde yöneten kişi olan cumhurbaşkanının görev süresi içinde parlamento tarafından veya halk tarafından görevden alınması yani azledilmesi yahut görevden düşürülmesi imkânı yoktur. Kaldı ki parlamenter sistemlerde yürütme organı cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulundan oluşan ikili bir yapıya sahip olduğundan, siyasal sorumluluk doğurabilecek herhangi bir durumda parlamentonun cumhurbaşkanını görevden alma yetkisi olmasa da ikili yapının diğer kanadı olan bakanlar kurulunu görevden alma yetkisi vardır.¹⁴⁰ Ayrıca parlamenter sistemde devlet başkanı olan cumhurbaşkanı hakkında parlamento tarafından cumhurbaşkanının siyasal sorumluluğunu doğuracak uygulamalar ve denetim araçları olan soru, genel görüşme ve meclis araştırması usulleri de uygulanama alanı bulmamaktadır.¹⁴¹

Parlamenter sistemlerde devlet başkanının sorumsuzluğu, devlet başkanının yetkisizliğine de neden olmaktadır. Sonuçta parlamenter sistemin cumhurbaşkanı yetkisiz olduğundan çoğu işlemi karşı-imza kuralı gereği başbakan yahut ilgili bakanın imzasına tâbidir. Bu noktada belirtilmelidir ki parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler de bulunmaktadır. Ancak cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği sayısı çok az olan bu işlemlerden sorumlu tutulması parlamenter sistemin niteliğini değiştirmemektedir, bu durumlarda dahi

¹³⁷ Gözler, s.81; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, II.C., s.79.

¹³⁸ Yavuz Atar, **Demokrasilerde Anayasal Değişimin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı**, Mimoza y., Konya, 2000, s.154.

¹³⁹ Kerse, s.131-133; Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek y., İstanbul, 1977, s.261; Mehmet Emin Artuk-Ahmet Gökçen-Caner A. Yenidünya, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin y., Ankara, 2009, s.180-181.

¹⁴⁰ Erdoğan, s.151.

¹⁴¹ Gözler, s.83; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II., s.81.

sistemin parlamenter sistem olarak kabulü gereklidir.¹⁴² Parlamenter sistemlerde siyasal sorumluluk, sahip olduğu yetki nedeniyle söz konusu işleme imza atan bakanlarda olacağından¹⁴³, cumhurbaşkanına siyasal sorumluluk yaptırımı uygulanamayacaktır. Parlamenter sistemlerin tüm bu özelliklerine paralellik gösterir şekilde parlamenter sistem anayasalarında da cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğuna dair açık hükümler bulunmaktadır. Örneğin 1947 İtalyan Anayasası, 1937 İrlanda Anayasası, 1999 Finlandiya Anayasası, 1949 Almanya Anayasası ve 1968 Anayasa değişiklikleri öncesi 1958 Fransa ile 2017 değişiklikleri öncesi 1982 Türk Anayasası cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğunu açıkça kabul eden anayasalardır.

Parlamenter sistemlerde istisna teşkil edecek şekilde İzlanda ve Avusturya Anayasalarında cumhurbaşkanının siyasi sebeplerle görevden alınabileceğine dair siyasi sorumluluğa ilişkin hükümler bulunmaktadır¹⁴⁴. Türkiye’de ise 2017 referandumu öncesine kadar vatana ihanet suçu dışında sorumsuz kabul edilen bir cumhurbaşkanı mevcutken; 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle birlikte geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi hem görev suçları hem de kişisel suçları kapsamında, tam sorumlu bir Cumhurbaşkanı yaratmıştır. Bu husus çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde kapsamlı olarak ele alınacaktır.

Parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanları cezai olarak da sorumsuz kabul edilmektedirler. Ancak bahsedilen cezai sorumsuzluk tam ve mutlak bir sorumsuzluk değildir.¹⁴⁵ Parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanının sorumsuzluğu cumhurbaşkanının kişisel suçları ve cumhurbaşkanının görev suçları olmak üzere ikili bir ayrıma tabi tutularak iki alt başlık altında toplanmıştır. Buna göre parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanı görevinin dışında işlediği adi suçlarından sorumlu kabul edilirken; görevine ilişkin işlediği suçlardan ise sorumsuz kabul edilmektedir. Parlamenter sistemlerde cumhurbaşkanını görevine ilişkin işlediği suçlardan sorumsuz kılan en önemli unsur; karşı-imza kuralıdır. Parlamenter sistemde, cumhurbaşkanının çoğu işlemi ilgili bakan veya başbakanın imzasına tâbi olduğundan, bir nevi kısıtlı yetkiye sahip bir

¹⁴² Turhan, **Hükümet Sistemleri**, s.116.

¹⁴³ Kerse, s.137; Erdoğan, s.151.

¹⁴⁴ Gözler, s.82; Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.II., s.80; Aykanat, s.71.

¹⁴⁵ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin y., Ankara, 2017, s.317; Yavuz Atar, “Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanı’nın Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamenter Sistem Gereklileri Doğrultusunda Değişiklik Önerileri”, **TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu**, 22-24 Nisan 2003, TBMM Başkanlığı y., Yayın No:1, Ankara, s.328; Kerse, s.129; Özçelik, s.314; Arsel, **Türk Anayasa Hukuku’nun Umumi Esasları**, s.370.

cumhurbaşkanının varlığı mevcut olduğu için; bahsedilen karşı-imza kuralı gereği, cumhurbaşkanının görevi ile ilgili bir suç oluşmasına neden olan işlemlerinden cumhurbaşkanı değil; o işleme imza atan ilgili bakan veya başbakan sorumlu olacaktır.¹⁴⁶

Parlamente sistemlerde devlet başkanının hukuki sorumsuzluğu da siyasi ve cezai sorumsuzluğa benzer şekilde; cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumluluğu ve cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumluluğu olmak üzere iki ayrı grupta incelenmektedir. Buna göre parlamente sistemlerde cumhurbaşkanı kişisel eylem ve işlemlerinden hukuki olarak tam ve mutlak bir sorumluluk altındadır. Örneğin cumhurbaşkanı kişisel eylem ve işlemleri dolayısıyla gerçekleştirmiş olduğu bir haksız fiili neticesinde doğan zararları giderme noktasında tüm gerçek kişiler gibi tazminat yükümlülüğü altındadır. Parlamente sistemde cumhurbaşkanı görevi sebebiyle meydana gelen eylem ve işlemlerinden ise hukuki olarak sorumsuz kabul edilmektedir. Bu durumun birincil sebebi parlamente sistemdeki karşı-imza kuralı gereği cumhurbaşkanının göreviyle ilgili yapmış olduğu bir işlem sonucunda bir zarar oluşması durumunda bu zararın hukuki sorumlusunun karşı-imza kuralı gereği cumhurbaşkanının zararı meydana getiren işlemine karşı imzasını atan ilgili bakan veya başbakan da olmasıdır. Sonuçta cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işleminden zarara uğrayan bir kişi, bu zararını gidermek amacıyla hukuk mahkemelerinde cumhurbaşkanı aleyhine tazminat davası açamayacak; bu tazminat davası yalnızca zarar veren eylem veya işleme karşı-imzasını atan bakanlara karşı açılabilir, zarar gören kişi salt karşı-imza atan ilgili bakan veya başbakandan tazminat talep edebilecektir. Yine cumhurbaşkanının görevi nedeniyle yapmış olduğu bir eylemi sebebiyle zarara uğrayan kişi, eylem karşı-imza kuralına tabi bir işlem olmadığından; yani eyleme ilgili bakan veya başbakan tarafından imza atılmadığından, doğan zararlarını bakan veya başbakandan isteyemese bile; eylemden doğan zararından ötürü o parlamente sistemde yer alan cumhurbaşkanlığının idari teşkilatının hukuki sorumluluğu yoluna gidebilecek ve teşkilat tüzel kişiliğine zararının tazmini sorumluluğunu yöneltebilecektir.

¹⁴⁶ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s.317.

1.2.2.3. Yarı Başkanlık Hükümet Sistemleri Çerçevesinde Devlet Başkanının/Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu

Yarı başkanlık hükümet sistemi; devlet başkanının yani cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçildiği¹⁴⁷ bir yumuşak kuvvetler ayrılığı hükümet sistemidir. Yarı başkanlık hükümet sisteminde yürütme organı bir tarafını cumhurbaşkanının diğer tarafını ise bakanlar kurulunun oluşturduğu iki-başlı bir yapıya sahiptir.¹⁴⁸ Belirtilmelidir ki yarı başkanlık sisteminde yürütmenin kanadı olan bakanların oluşturduğu bakanlar kurulu hem kolejyal nitelikte hem de bireysel nitelikte olmak üzere yasama meclisi parlamentoya karşı sorumludur. Bu sistemde her ne kadar cumhurbaşkanı; başbakanı ve ilgili bakanları görevlerine atarken özgürce; tek başına hareket etme kabiliyetine sahip olsa da, cumhurbaşkanının atadığı bakanlar kurulu yasama organı olan parlamentodan güven oyu almak zorundadır. Parlamento yürütmenin bir kanadı olan bakanlar kurulunu yani hükümeti, güvensizlik oyuyla görevden alabilmek yetkisine sahiptir.

Yarı başkanlık sisteminde halk tarafından seçildiğinden meşruluğunu doğrudan halktan alan bir devlet başkanı/cumhurbaşkanının varlığı mevcuttur. Cumhurbaşkanının bu özellikleri neticesinde bu sistemde cumhurbaşkanının klasik parlamenter hükümet sisteminin cumhurbaşkanına kıyasen çok daha güçlü anayasal yetkilere sahip olduğu görülmektedir. Yarı başkanlık hükümet sisteminde, halk tarafından seçilen, geniş yetkilerle donatılmış cumhurbaşkanı, yürütmenin asıl sorumluluğa sahip kanadı olan bakanlar kurulu yani hükümet ile iktidar gücünü ve iktidar yetkilerini paylaşmaktadır.¹⁴⁹ Kaldı ki; Fransız Anayasası'nın 9. maddesinde¹⁵⁰ “*Cumhurbaşkanı Bakanlar Kurulunun başkanıdır*” hükmüne yer verilerek hükümet faaliyetlerini başbakanın değil, cumhurbaşkanının yürüteceği belirtilmiştir¹⁵¹. İşte tüm bu sebepler sonucunda; yani yarı başkanlık sisteminin cumhurbaşkanının daha fazla ve daha güçlü anayasal yetkilere sahip olması neticesinde; bu sistemde cumhurbaşkanı klasik parlamenter sistemin cumhurbaşkanına göre daha fazla sorumluluk sahibi olan bir devlet başkanı niteliğinde olmaktadır¹⁵².

¹⁴⁷ Aykanat, s.64.

¹⁴⁸ Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.I., s.656.

¹⁴⁹ Fevzi Demir, “Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye”, **Journal of Yaşar University** y., C.8, Özel Sayı, İzmir, 2013, s.832.

¹⁵⁰ Fransız Anayasası'nın 9. maddesi şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder.*”

¹⁵¹ Demir, “Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye”, s.832.

¹⁵² Yücel, s.127; Demir, “Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye”, s.832.

Yarı başkanlık sisteminin günümüzde somut örneğinin uygulandığı ülkelere Fransa, İzlanda, Finlandiya, Avusturya örnek gösterilebilir. Çalışmamızın bu bölümünde yarı başkanlık sisteminin Fransa’da uygulanan klasik somut uygulama çerçevesinde anlatılması daha yararlı olacağından, çalışmamızda yarı başkanlık sisteminde cumhurbaşkanının sorumluluğu ve sorumsuzluğu hususu Fransa uygulaması çerçevesinde ele alınacaktır.

Yarı başkanlık hükümet sisteminin somut uygulayıcısı olan Fransa’da cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmiş bir cumhurbaşkanı olduğundan, yarı başkanlık sisteminin benimseyen Fransa’da cumhurbaşkanı siyasi olarak halka karşı sorumludur. Fransa’nın uygulayıcısı olduğu temel yarı başkanlık sisteminde yürütmenin iki kanadından biri olan cumhurbaşkanı üzerinde yasama organı olan meclis yani parlamento herhangi bir siyasi sorumluluk doğurucu silaha sahip değildir. Kaldı ki iki-başlı nitelikteki yürütmenin ikinci kanadı olan hükümet ve hükümetin üyeleri olan bakanlar karşı-imza kuralı gereği sorumluluk altında olacaklardır. Tüm anlatılanların ışığında görüleceği üzere; yarı başkanlık sisteminde cumhurbaşkanının yasama organına yani parlamentoya karşı siyasal sorumluluğu yoktur.¹⁵³ Örneğin parlamento cumhurbaşkanı aleyhine gensoru veya meclis araştırması yapma yetkisini haiz değildir. Belirtildiği üzere yarı başkanlık sisteminin uygulayıcısı olan Fransa’da cumhurbaşkanının siyasal olarak tek sorumluluğu kendisini seçen halka karşıdır¹⁵⁴. Halk uygulama bu sorumluluğu referandum yoluyla harekete geçirebilme kabiliyetine sahiptir. Sonuçta, birden fazla aday olma hakkına sahip olan cumhurbaşkanı bir sonraki seçimlerde tekrar aday olduğunda, halk cumhurbaşkanının görevi başındayken yaptığı icraatlardan memnun kalmadıysa, halk cumhurbaşkanını tekrar seçmeyecek, böylece tekrar seçilemeyen cumhurbaşkanına halka karşı siyasi sorumluluğunun¹⁵⁵ yaptırımını uygulanmış olacaktır.

Fransa da uygulanan yarı başkanlık hükümet sisteminde cumhurbaşkanının siyasi sorumsuzluğunun olmadığı kabul edilse de, bu siyasi sorumsuzluk hakkında iki istisnai durum söz konusudur. Buna göre Fransa, Uluslararası Ceza Mahkemesi Kurulması Hakkında Uluslararası Antlaşma’ ya taraf olduğundan bu anlaşma gereği cumhurbaşkanının soykırım gibi insanlığa karşı bir suç işlemesi halinde ya da Fransız

¹⁵³ Kılıç, s.284; Demir, “Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye”, s.832; Kasım Erdem, **Yarı-Başkanlık ya da Süper Başkanlık: Rusya Federasyonu Örneğinin Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi**, TBMM Basımevi y., Ankara, 2014, s.230.

¹⁵⁴ Aykanat, s.65.

¹⁵⁵ Zehra Ekici, “Türkiye’de Yarı-Başkanlık Sisteminin Uygulanabilirliği”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.21.

Anayasası'nın 68. maddesi¹⁵⁶ gereği vatana ihanet ile görevi ihlal suçlarını işlemesi halinde cezai sorumluluğunun doğacağı hükme bağlanmıştır. Fransız Anayasası'nın 53. maddesinin 2. fıkrası¹⁵⁷ gereği Cumhurbaşkanı Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin görev alanında sayılan suçlardan biriyle itham edilir ya da 19 Şubat 2007 de düzenlenen 68.maddesinin 1. fıkrası¹⁵⁸ gereği Cumhurbaşkanı makamıyla bağdaşmayacak şekilde görevlerini ihlal ederse sorumsuzluk şemsiyesi altından çıkarılacaktır.¹⁵⁹

Fransız Anayasası'nda cumhurbaşkanının göreviyle ilgili fiil ve işlemlerinden dolayı kural olarak cezai sorumluluğu olmadığı da açıkça belirtilmiştir. Fransız Anayasası 68. maddesi¹⁶⁰ cumhurbaşkanının görevini yerine getirirken işlediği fiillerden dolayı yüksek ihanet hariç sorumlu değildir hükmüne yer vermiştir. Görüldüğü üzere Fransız Anayasasında yer alan genel kurala göre, cumhurbaşkanının görevi ile ilgili eylem ve işlemlerinden dolayı cezai sorumluluğu vatana ihanet ile sınırlıdır.¹⁶¹ Fakat burada 2017 yılında Fransız Anayasası'nda cumhurbaşkanının vatana ihanet sebebiyle kabul edilen sorumluluğuna getirilen istisnai yenilikten bahsetmek gereklidir. Şöyle ki; Fransa'da yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte; cumhurbaşkanı makamıyla bağdaşmayacak eylem ve işlemlerin yapılması, cumhurbaşkanlığı görevinin açıkça ihlal edildiği durumlardan¹⁶² sayılarak, vatana ihanet haricinde bu eylem ve işlemlerin yapıldığı haller de cumhurbaşkanının göreviyle ilgili cezai sorumluluğunu doğuracak unsurlar arasında düzenlenmiştir.

¹⁵⁶ Fransız Anayasası'nın 68. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı, görevini sürdürmesiyle açıkça bağdaşmayacak şekilde görevlerini ihlal etmesi haricinde, hiçbir gerekçeyle görev süresi içinde görevden alınamaz. Cumhurbaşkanının görevden alınma kararı Yüce Divan olarak toplanan Millet Meclisi tarafından alınır.”

¹⁵⁷ Fransız Anayasası'nın 53. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: “Devlet, 18 Temmuz 1998'de imzalanan sözleşmede öngörülen koşullar çerçevesinde Uluslararası Ceza Mahkemesinin yargılama yetkisini tanıyabilir.”

¹⁵⁸ Fransız Anayasası'nın 68. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “Hükümet üyeleri, görevlerini icra ederlerken eylemlerinden ve işledikleri anda suç ve kabahat niteliğindeki eylemlerinden dolayı ceza bakımından sorumludurlar.”

¹⁵⁹ Hüdayi Şencan, “Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa'da Yarı Başkanlık Sistemi”, **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)**, (Ed.: Semra Gökçimen), Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları y., 2017, s.49, https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/yari_baskanlik.pdf, Erişim Tarihi: 28.10.2021.

¹⁶⁰ Fransız Anayasası'nın 68. maddesi şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı, görevini sürdürmesiyle açıkça bağdaşmayacak şekilde görevlerini ihlal etmesi haricinde, hiçbir gerekçeyle görev süresi içinde görevden alınamaz. Cumhurbaşkanının görevden alınma kararı Yüce Divan olarak toplanan Millet Meclisi tarafından alınır.”

¹⁶¹ Gözler, s.94.

¹⁶² Şencan, s. 49.

Yarı-başkanlık sisteminin somut uygulayıcısı olan Fransa’ da cumhurbaşkanının göreviyle ilgili suçlarından dolayı istisnai nitelikte de olsa yargılanması mümkündür. Fakat Fransız Anayasası cumhurbaşkanı hakkında cezai tahkikat yapılabilmesini ve cumhurbaşkanının yargılanabilmesini özel usullere tabi kılmıştır. Buna göre Fransa’da cumhurbaşkanının görevi süresince dokunulmazlık altında olduğu kabul edilmiş ve cezai sorumluluğu için uygulanacak usuller görev süresinin sonuna kadar ertelenmiştir.¹⁶³ Fransız Anayasası’nın 67. maddesinde cumhurbaşkanının görev süresince suçlamalara, kovuşturma ya da soruşturmaya tâbi tutulamayacağı, cumhurbaşkanının görev süresi boyunca hakkında hiçbir hak düşürücü sürenin işlemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Fransa’da cumhurbaşkanının suçlandırılması parlamentonun her iki kanadının suçlandırma önergesini kabul etmesi halinde gerçekleşmektedir. Suçlandırma hakkındaki önerenin parlamento tarafından kabulü halinde, parlamentonun her iki kanadının katılımıyla oluşturulan Yüksek Mahkeme sıfatıyla gerçekleştirilecek ortak oturumda yapılacak gizli oylama sonucu, cumhurbaşkanının görevden alınmasına dair karar üye tam sayısının üçte iki çoğunluğuyla verilecektir.¹⁶⁴

Yarı başkanlık hükümet sistemini temel alan Fransız Anayasası’nın 67. maddesinde devlet başkanının hukuki sorumsuzluğuna ilişkin düzenlemeler de yer almaktadır. Fransız Anayasası 67. maddesinde¹⁶⁵ cumhurbaşkanının görev süresince hiçbir hukuk davasına konu edilemeyeceği, cumhurbaşkanı hakkında bu hukuk davalarına ilişkin hak düşürücü sürelerin işlemeyeceği ve yargılamanın cumhurbaşkanının görev süresinin bitiminden itibaren bir ay içinde açılacağı¹⁶⁶ hususları açıkça hüküm altına alınmıştır. Buna göre Fransız usulü yarı başkanlık sisteminde cumhurbaşkanı görevi süresince hukuki sorumsuzluk şemsiyesi altına alınarak, hukuki sorumluluktan bağışık tutulmuş ve hem görevine ilişkin eylem ve işlemleri hem kişisel eylem ve işlemleri için hukuki sorumsuz kabul edilmiştir.

¹⁶³ Aykanat, s.82.

¹⁶⁴ Şencan, s. 49.

¹⁶⁵ Fransız Anayasası’nın 67. maddesi şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanı, 53-2 ve 68’inci madde hükümleri müstesna, görevlerini yerine getirirken yaptığı işlemlerden dolayı sorumlu tutulmaz. Cumhurbaşkanı görev süresince hiçbir Fransız hukuk mahkemesi ya da idari merci önünde tanıklık etmeye zorlanamaz, hiçbir hukuk davasına konu edilemez ya da suçlamalara, kovuşturma ya da soruşturmaya tabi tutulamaz. Cumhurbaşkanının görev süresi boyunca hiçbir hak düşürücü süre işlemeyebilir. Cumhurbaşkanının görev süresi boyunca ertelenmiş dava ve kovuşturmaların tamamı Cumhurbaşkanının görev süresinin sona ermesini takiben bir ay içinde yeniden açılır ya da Cumhurbaşkanı aleyhine başlatılır.*”

¹⁶⁶ Şencan, s. 49; Abdülsamet Güller, “2007 Anayasa Değişiklikleri Sonrası Türkiye’ de Cumhurbaşkanının Anayasal Konumu”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s.124.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ANAYASAL GELİŞMELERİ IŞIĞINDA CUMHURBAŞKANININ SORUMSUZLUĞU

2.1. Türk Anayasal Gelişiminde Sorumsuzluk

Çalışmamızın bu bölümünde Türk Anayasal gelişmeleri ışığında, 1876 tarihli Osmanlı Kanuni Esasi dönemi ile 1982 Anayasası'nın 2017 yılında yapılan değişiklik öncesi dönemi arasında kalan dönemleri kapsayacak şekilde, cumhurbaşkanının sorumluluğu hakkında Türk Anayasalarında yer alan anayasal düzenlemeler incelenecektir.

Türk Anayasal gelişmeleri ışığında cumhurbaşkanının sorumluluğu hakkında 1876 tarihli Osmanlı Kanuni Esasi'de, 1921 Anayasası'nda (1923 değişiklikleri öncesi ve sonrası her iki dönemde de), 1924 Anayasası'nda, 1961 Anayasası'nda ve son olarak 1982 Anayasası'nda (2017 değişiklikleri öncesi ve sonrası her iki dönemde de) ayrı ayrı ve birbirinden farklı olacak şekilde anayasal düzenlemeler yer almıştır. Aşağıda Türk Anayasal gelişmeleri ışığında sırasıyla cumhurbaşkanının sorumluluğu ve sorumsuzluğuna dair yer alan siyasi, cezai ve hukuki tüm düzenlemeler, yine tüm Türk Anayasalarındaki düzenlemeleri kapsayacak şekilde ele alınacaktır.

2.1.1. 1876 Kanun-i Esasi Döneminde

1876 Osmanlı Kanun-i Esasi'si, Osmanlı'nın anayasacılık gelişmeleri doğrultusunda meşruti monarşiye geçişin ilk adımları olarak kabul edilen ve padişahın tek yanlı işlemiyle meşruluk kazanan ferman niteliğinde¹⁶⁷ bir anayasadır. I. Meşrutiyet'i takiben hazırlanan 1876 Kanun-i Esasi'de tasarlanan hükümet; devlet başkanı olan Padişah ve Padişahın seçtiği Sadrazam ve vekillerden oluşan, yürütmenin kanadı Sadrazam ve vekillerin yasama organı yerine Padişaha karşı sorumlu olduğu, güven oyunun mevcut olmadığı bir hükümettir. 1876 Kanun-i Esasi'nde Osmanlı Padişahı yasama, yürütme ve yargı alanlarında tüm yetkiye tek elden sahip olan bir devlet başkanıdır.¹⁶⁸ Dolayısıyla 1876 Kanun-i Esasi de kabul edilen yönetim sisteminin parlamenter sistem olmadığı açıktır. Yine 1876 Kanun-i Esasi de tasarlanan sisteme uygun olacak doğrultuda, 1876

¹⁶⁷ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişimleri 1789-1980*, 22.B., Yapı Kredi y., İstanbul, Nisan, 2012, s.133.

¹⁶⁸ Ş. Cankat Taşkın, "1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu", *TBB Dergisi y.*, S. 92, Ankara, 2011, s.389.

Kanun-i Esasi'nin 5. maddesinde¹⁶⁹ yer verdiği “*Zati Hazreti Padişahinin nefsi hümayunu mukaddes ve gayrimesuldür*”¹⁷⁰ hükmü ile, tam ve mutlak sorumsuz bir padişah yaratmış ve kabul etmiştir. 1876 Kanun-i Esasi'nin kısa süre uygulanmasını takiben, meclis padişah tarafından tatil edilmiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edilerek aynı yıl anayasa tekrar yürürlüğe konulmuştur. Özellikle 1909 yılında II. Meşrutiyet' in ilan edilmesiyle 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de önemli değişiklikler yapılmıştır. Ancak 1909 yılında yapılan değişiklikler sadece meşrutiyet uygulamalarını kapsayarak, padişahın sorumluluğu hususunda herhangi bir yenilik ve değişiklik içermemiş, padişahın mutlak sorumsuz niteliğini korumuştur.

1876 Kanun-i Esasi 5. maddesinde Padişahı “*mutlak sorumsuz*” nitelendirerek, padişahın şahsını mukaddes ve gayrı mesul olarak tanımlamış ve padişahı mutlak hâkim olarak kabul etmiştir.¹⁷¹ Her ne kadar 1909 değişiklikleriyle Kanun-i Esasi'nin 30. maddesinde, Padişahın belirli işlemlerinin Sadrazam ve ilgili vekilin onayına tabi tutulacağına dair düzenleme getirilerek, Padişahın Anayasada sayılan işlemleri için karşı-imza kuralı getirilmişse¹⁷² de bu durum padişahın sorumsuzluğu hususunda yeni bir düzenleme yaratmamıştır. Bu düzenlemenin tek amacı Padişahın tek başına işlem yapmasını engellemektir.¹⁷³

II. Meşrutiyetle birlikte 1876 Kanun-i Esasi'nde 1909 yılında yapılan değişikliklerle, Padişahın Kanun-i Esasi hükümlerine uyacağına, vatana ve millete sadık kalacağına dair mecliste yemin edeceği düzenlenmiştir. Bu hususun mutlak sorumsuz Padişaha, cezai ve hukuki anlamda olmasa da manevi anlamda bir sorumluluk getirdiği açıktır.¹⁷⁴

1876 Kanun-i Esasi'de hem 1909 değişiklikleri öncesi hem de 1909 değişiklikleri sonrası Padişahın mutlak sorumsuz kabul edilmesi yalnız cezai sorumluluk türü için geçerli değildir. 1876 Kanun-i Esasi'de Padişahın sorumluluk türleri açısından herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Padişahın sorumsuzluğuna dair 5. maddede getirilen hüküm cezai ve hukuki sorumsuzluk türlerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda 1876 Kanun-i Esasi'de Padişahın hem cezai hem de hukuki sorumsuz kabul edildiği görülmektedir.

¹⁶⁹ 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 5. maddesi şu şekildedir: “*Zati Hazreti Padişahinin nefsi hümayunu mukaddes ve gayrimesuldür.*”

¹⁷⁰ A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasaları**, Turhan Kitapevi y., Ankara, 2005, s.11.

¹⁷¹ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Kitapevi y., Ankara, 2009, s.132.

¹⁷² Tanör, s.193; Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4.B., Fakülteler Matbaası y., İstanbul, 1982, s.71-72.

¹⁷³ Taşdöğen, s.151.

¹⁷⁴ Keskinsoy, **1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, s.60.

2.1.2. 1921 Anayasası Dönemi

1921 Anayasası bir diğer tanımıyla 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu¹⁷⁵; Kurtuluş Savaşı döneminde ve ulusal kurtuluş hareketlerinin yarattığı düzlemde oluşacak yeni bir devletin yönetimine ilişkin kuralları belirleyecek yeni bir anayasa ihtiyacı¹⁷⁶ sonucunda yaratılmış bir anayasadır. 1921 Anayasası'nın bu özellikleri onu olağanüstü koşullarda hazırlanan ve bu olağanüstü koşulların ihtiyaçlarına hızlıca cevap verebilecek bir anayasa haline getirmiştir. 1921 Anayasası döneminin olağanüstü koşulları nedeniyle 1921 Anayasası ile esasen bu olağanüstü koşulların ihtiyaçlarına çözüm bulmak amaçlanmış, bu sebeple 20 Ocak 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nce madde-i münferidesi hariç toplamda 23 maddeden oluşan kısa ve kanunların değiştirilmesi usulüyle değiştirilebilen yumuşak bir anayasa kabul edilmiştir. 1921 Anayasası, 1876 Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmamış olup hem 1921 Anayasası hem de Kanun-i Esasi aynı anda yürürlükte kalmışlardır.

1921 Anayasası Kurtuluş Savaşı döneminin şartları sebebiyle; yasama, yürütme ve yargı erklerinin hepsini yasama organında toplayarak¹⁷⁷ kuvvetlerin birliğini kabul eden¹⁷⁸, yasama organının üstünlüğünü kabul ederek yasama ve yürütme kuvvetlerini halkın seçtiği bir mecliste birleştiren, tüm bu özellikleri neticesinde hükümet sistemi olarak meclis hükümeti sistemini kabul ettiği¹⁷⁹ açık olan bir anayasadır.

1921 Anayasası 1. maddesinde yer verdiği “*Hakimiyet bilakaydüşart milletindir*” hükmüyle açıkça millet egemenliğini kabul eden¹⁸⁰, yasama organı halk tarafından seçilen Büyük Millet Meclisi iken; yürütme organı ise doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi üyesi olan kişiler arasından doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi tarafından tek tek seçilen ve görevden alınabilen İcra Vekilleri Heyeti'nden oluşan, meclis hükümeti sistemini benimsemiş¹⁸¹ bir anayasadır.

¹⁷⁵ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 20.1.1921 tarih ve 85 sayılı Kanun ile kabul edilmiştir.

¹⁷⁶ Tanör, s.247.

¹⁷⁷ Attila Özer, **Başkanlık Hükümet Sistemi ve Sistemin Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Şekerbank y., Ankara, 1998, s.19.

¹⁷⁸ Ergun Taşçı, **1982 Anayasasında Cumhurbaşkanının Konumu**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s.13.

¹⁷⁹ Serap Yazıcı, **Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2002, s.117.

¹⁸⁰ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Güncellenmiş 25.B., Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, Haziran 2020, s.24.

¹⁸¹ Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi y., Ankara, 1992, s.51-57.

1921 Anayasası ile her ne kadar egemenlik kayıtsız şartsız millete verilmiş olsa da, 1921 Anayasası ile 1876 Kanun-i Esasisi yürürlükten kaldırılmamıştır.¹⁸² Yine o dönemde padişahlık makamının bir anda kaldırılmasının halk tarafından tepki göreceği düşüncesiyle padişahlık makamı da kaldırılmamıştır.¹⁸³ Sonuçta hem Padişahlık makamına duyulan çekimserlikten hem de 1921 Anayasası'nda kabul edilen yasama organının üstünlüğü anlayışından 1921 Anayasası'nda 1923 yılı değişikliklerine kadar devlet başkanlığı makamı oluşturulmayarak devlet başkanlığı makamına özellikle yer verilmemiştir.¹⁸⁴

1921 Anayasası'nda devlet başkanlığı makamına yer verilme de, meclis hükümeti sistemini kabul eden 1921 Anayasası'nın 8. maddesi¹⁸⁵ hükmü ile yürütme organı olarak, yasama organı olan meclisin içinden seçilen İcra Vekilleri Heyeti oluşturulmuş; takip eden 9. madde hükmü ile de bir Meclis Başkanının varlığı kabul edilmiş ve bu Meclis Başkanına “*meclis adına imza koyma yetkisi*” verilerek devleti temsil yetkisi tanınmıştır.¹⁸⁶ Ancak 1921 Anayasası'nda devleti temsil yetkisi tanınan Meclis Başkanı'nın sorumsuzluğuna dair herhangi bir düzenleme yer almamıştır.¹⁸⁷ Meclis hükümeti sistemini kabul eden 1921 Anayasası'nda devlet başkanının sorumsuzluğuna ilişkin açık bir düzenleme yoktur.¹⁸⁸ Bu durumun temel nedeni 1921 Anayasası'nda egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması ve bu egemenliğin sahibi olarak saltanat makamından söz edilmemesi sebebiyle padişahlığın kendiliğinden ortadan kalkmamasıdır.¹⁸⁹

1921 Anayasası'nda 29 Ekim 1923 yılında 364 sayılı Kanunun 11. maddesiyle yapılan değişiklik neticesinde eklenen “*Türkiye Reiscumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye riyaset eder.*”¹⁹⁰ hükmüyle Cumhurbaşkanlığı makamı oluşturularak, Cumhurbaşkanının devletin başı olduğu, gerekli görüldüğü

¹⁸² Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s.24.

¹⁸³ Özbudun, **1921 Anayasası**, 1984, C.1, s.11.

¹⁸⁴ Namık Kemal Öztürk, **Cumhurbaşkanı ve Parlamenter Sistem**, Atilla y., Ankara, 1999, s.42; Atatürk, s.567.

¹⁸⁵ 1921 Anayasası'nın 21. maddesi şu şekildedir: “*Büyük Millet Meclisi Hükümetinin inkisam eylediği devairi kanunu mahsus mucibince intihapkerdesi olan vekiller vasıtasıyla idare eder. Meclisi icrai hususat için vekillere veche tâyin ve ledelhace bunları tebdil eyler.*”

¹⁸⁶ Ergun Özbudun, **1921 Anayasası**, 1992, s.67.

¹⁸⁷ Aykanat, s.46.

¹⁸⁸ Kerse, s.134.

¹⁸⁹ Recai Galip Okandan, **Umumi Amme Hukuku: Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları**, Fakülteler Matbaası y., İstanbul, 1968, s. 346.

¹⁹⁰ 1921 Anayasası'nın (Değişik: 29/10/1339(1923)-364 S. Kanun) 11. maddesi şu şekildedir: “*Türkiye Reiscumhuru Devletin Reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclise ve Heyeti Vekileye riyaset eder.*”

hallerde ise meclise ve vekiller icra vekilleri heyetine başkanlık edeceği açıkça kabul edilmiştir.¹⁹¹

1921 Anayasası'nın hem ilk halinde hem de Cumhurbaşkanlığı makamının getirildiği 1923 yılı değişiklikleri sonrasında devlet başkanının sorumsuzluğuna dair Anayasada herhangi bir hüküm yer almasa da¹⁹², 1921 Anayasası'nın 1923 yılı değişikliklerinde cumhurbaşkanının meclis tarafından yeniden seçilebilmesi mümkün hale getirilmiştir. Buradan yönetimi beğenilmeyen cumhurbaşkanının meclis tarafından yeniden seçilmeyeceği sonucunun çıkarılması isabetli olacaktır. Bu nedenle 1921 Anayasası'nın 1923 yılı değişiklikleriyle devletin başı olan Cumhurbaşkanına siyasi sorumluluk atfedildiğinin kabulü gereklidir.

1921 Anayasası'nda 1923 yılı değişikliklerini takiben gelen cumhurbaşkanlığı makamındaki cumhurbaşkanının cezai sorumsuzluğuna ilişkin yorum yapılmadan önce, 1921 Anayasası'nın 1876 Kanun-i Esasi ile aynı anda yürürlükte olduğu hatırlanmalıdır. İki anayasalı dönem olarak anılan bu dönemde, 1921 Anayasası'nda hüküm bulunmayan hallerde 1876 Kanun-i Esasi'nin hükümleri uygulanmıştır.¹⁹³ Örneğin 1921 Anayasası'nda İcra Vekillerinin seçilme usullerine dair herhangi bir hüküm bulunmadığından İcra Vekilleri; Kanun-i Esasi'nin 8. maddesi hükümleri uygulanarak seçilmiştir. Keskinsoy'a göre 1921 Anayasası'nda hüküm bulunmayan hallerde 1876 Kanun-i Esasi'nin Padişahı sorumsuz kabul eden 5. maddesinin uygulanması hem 1923 yılı değişikliği öncesi meclis başkanının cezai sorumsuzluğu hem de 1923 yılı değişikliği sonrası cumhurbaşkanının cezai sorumsuzluğu noktasında isabetli olacak¹⁹⁴ ve cumhurbaşkanını cezai bakımdan sorumsuz atfedecektir.

1921 Anayasası'nın meclis hükümeti sistemini kabul eden bir anayasa olması dolayısıyla; 1923 yılı değişiklikleri öncesi İcra Vekilleri Heyetinin ve bu heyetinin başkanının, 1923 yılı değişiklikleri sonrası devlet başkanı olarak nitelenen cumhurbaşkanının, yasama organının seçimle göreve gelen bir üyesi oldukları açıktır. Heyet vekilleri, sonrasında Cumhurbaşkanı olarak tanımlanacak Heyet Başkanı bir diğer deyişle Devletin Reis-i Cumhuru seçimle meclise giren milletvekillerinden biri olduğundan ve 1921 Anayasası'nda dokunulmazlığa ilişkin açık bir hüküm de bulunmadığından, bu kişilerin dokunulmazlığa ilişkin açık hüküm bulunan 1876 Kanun-

¹⁹¹ Özkul, s.19.

¹⁹² Ömer Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, s.69.

¹⁹³ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 47.

¹⁹⁴ Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, s.69.

i Esasi'nin 31. madde hükmünce gerçekleşecek milletvekili dokunulmazlığı şemsiyesi altında olduklarının kabulü isabetli olacaktır.

2.1.3. 1924 Anayasası Dönemi

1924 Anayasası ikinci dönem Türkiye Büyük Meclisi'nin seçilmesini takiben, dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak bir anayasa yapma amacıyla hazırlanmış bir anayasadır. 1924 Anayasası'nın resmi adı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu¹⁹⁵dur.¹⁹⁶ 1924 Anayasası ile yeni kurulan devletin ihtiyaçlarını karşılamak amaçlandığından, 1924 Anayasası bu amaç doğrultusunda bu amaca uygun olarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla 1924 Anayasası 103. maddesiyle¹⁹⁷ anayasanın üstünlüğünü kabul ederek 1876 Kanun-i Esasi ile 1921 Anayasası'nı açıkça yürürlükten kaldıran ve ikili anayasal düzeni sona erdiren katı bir anayasadır.

1924 Anayasası bir yandan meclis hükümetine bir yandan parlamenter sisteme benzer nitelikleriyle karma bir hükümet sistemi yaratmıştır. Örneğin 1924 Anayasası'nın 4. maddesi¹⁹⁸ hükmü gereği TBMM milletinin yegâne ve hakiki temsilcisi olup, Millet namına hakimiyet hakkını kullanırken; 6.madde¹⁹⁹ hükmü gereği yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi yürütme yetkisini ancak kendi seçeceği bir Cumhurbaşkanı ve onun belirleyeceği İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) eliyle kullanabilecektir. Böylece 1924 Anayasası'nın kurduğu karma hükümet sisteminde, yasama ve yürütme kuvvetleri teorik olarak birleşmiş ve mecliste toplanmışsa da, meclis sahip olduğu yürütme kuvvetini doğrudan kullanamayacak, ancak cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu aracılığıyla kullanabilecektir.²⁰⁰ Bu özellikleri sebebiyle 1924 Anayasası'nın kurduğu karma sisteme "*kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı sistemi*" denilmektedir.²⁰¹

1924 Anayasası, parlamenter sistemden aldığı özellikleri doğrultusunda, cumhurbaşkanını parlamenter sistemin devlet başkanıyla benzer statüde tanımlamıştır.²⁰²

¹⁹⁵ 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 20.4.1924 tarih ve 491 sayılı Kanun ile kabul edilmiştir.

¹⁹⁶ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s.27.

¹⁹⁷ 1924 Anayasası'nın 103.maddesi şu şekildedir: "*Teşkilâtı Esasiye Kanununun hiçbir maddesi, hiçbir sebep ve bahane ile ihmal veya tatil olunamaz. Hiçbir kanun Teşkilâtı Esasiye Kanununa münafı olamaz.*"

¹⁹⁸ 1924 Anayasası'nın 4. maddesi şu şekildedir: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi milletinin yegâne ve hakiki mümessili olup Millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder.*"

¹⁹⁹ 1924 Anayasası'nın 6. maddesi şu şekildedir: "*Meclis, teşri salâhiyetini bizzat istimal eder.*"

²⁰⁰ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s.32.

²⁰¹ Özbudun, 2014, s.31.

²⁰² Tanör, s.303.

Bu bağlamda 1924 Anayasası'nın, Cumhurbaşkanlığı makamını ve Cumhurbaşkanını açıkça hüküm altına alan ilk Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasası olduğu söylenebilir. 1924 Anayasası 7. madde ve 32. madde hükümleri ile; Cumhurbaşkanının yürütme organının ve devletin başı olduğunu belirtmektedir.²⁰³ Ayrıca 1924 Anayasası; 39. madde ve 41. madde hükümleriyle de Cumhurbaşkanının sorumsuzluğuna ilişkin anayasal hüküm içeren ilk Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasası olma²⁰⁴ özelliğine de sahiptir. 1924 Anayasası 39. madde²⁰⁵ hükmü karşı-imza kuralını düzenlerken; 41. madde²⁰⁶ hükmü ise “*vatana ihanet*” kavramı ile Cumhurbaşkanının çıkaracağı tüm kararlardan doğacak sorumluluğun cumhurbaşkanının bu kararına karşı-imza atan Başbakan ve ilgili bakana ait olacağı hususunu düzenlemektedir.

Parlamber rejimlerde devlet başkanı olan cumhurbaşkanının kararlarının, yaptığı eylem ve işlemlerinin hukuki olarak sonuç doğurabilmesi için cumhurbaşkanının yanında başbakan ve ilgili bakanların da bu karar, eylem ve işlemlere katılarak bunları imzalamasını gerekli kılan kural “*karşı-imza kuralı*” olarak adlandırılmıştır. Karşı-imza kuralı parlamber rejimimin temel kurallarındandır. Parlamber hükümet sistemini kabul eden tüm Anayasalar, cumhurbaşkanının alacağı kararlarda, göreviyle ilgili yapacağı tüm eylem ve işlemlerde başbakan ve ilgili bakanların karşı-imzalarının bulunması zorunluluğunu²⁰⁷ içermektedir.

1924 Anayasası 39. madde hükmü gereği Cumhurbaşkanının bütün işlemlerinin ilgili bakan ve başbakan tarafından imzalanması şartı getirildiğinden, cumhurbaşkanının yapmış olduğu işlemlerden doğacak her türlü siyasi, cezai ve hukuki sorumluluk işleme imza atan başbakan ya da bakan üzerinde kalacaktır. 1924 Anayasası, Cumhurbaşkanının işlemlerini karşı-imza kuralına tâbi kabul etmesi sebebiyle, Cumhurbaşkanını siyasal açıdan tam sorumsuz olarak nitelendirmiştir. Karşı- imza kuralının doğal bir sonucu olarak siyasal sorumluluk -vatana ihanet eylemi dışında –devlet başkanı olan

²⁰³ Özkul, s.20-21.

²⁰⁴ Kerse, s.134.

²⁰⁵ 1924 Anayasası'nın 39. Maddesi şu şekildedir: “*Reisicumhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerat Başvekil ile Vekili aidi taraflarından imza olunur.*”

²⁰⁶ 1924 Anayasası'nın 41. maddesi şu şekildedir: “*Reisicumhur hiyaneti vataniye halinde Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür. Reisicumhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerattan mütevellit mesuliyet otuz dokuzuncu madde mucibince mezkûr mukarreratı imza eden Başvekil ile Vekili aidine racidir. Reisicumhurun hususatı şahsiyesinden dolayı mesuliyeti lâzım geldikte işbu Teşkilâtı Esasiye Kanununun masuniyeti teşriyyeye taallük eden on yedinci maddesi mucibince hareket edilir.*”

²⁰⁷ Kerse, s.131-132.

cumhurbaşkanında değil, cumhurbaşkanının sorumluluk doğuracak işlemine imza atan başbakan ve ilgili bakanların üzerinde olacaktır.

1924 Anayasası 41.madde²⁰⁸ “*Reisicumhur hiyaneti vataniye halinde Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür*” hükmü gereği Cumhurbaşkanını vatana ihanetten²⁰⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne karşı sorumlu tutmuştur. 41. madde hükmü gereği, Cumhurbaşkanı vatana ihanet kabul edilen eylemleri sebebiyle yasama organı TBMM karşısında sorumlu olacaktır. Cumhurbaşkanının bu sorumluluğu dolayısıyla, yasama organı TBMM Cumhurbaşkanının eylemlerinin vatana ihanet kapsamında olduğuna ilişkin karar alırsa, Cumhurbaşkanının devlet başkanlığı görevine son verebilecektir.²¹⁰

1924 Anayasası her ne kadar 41. madde hükmü gereği, Cumhurbaşkanını yaptığı eylemler dolayısıyla ve bu eylemler vatana ihanet suçunu oluşturduğu takdirde TBMM’ye karşı sorumlu tutarak, TBMM’ye de bu siyasal sorumluluk kapsamında Cumhurbaşkanının görevine son verebilme yetkisi tanımış olsa da; 1924 Anayasası’nın vatana ihanet suçunu oluşturacak eylemlerin yanında başka eylemleri de cezai sorumluluk yaratacak şekilde anayasal olarak düzenlemediği, ayrıca TBMM’nin bir yargılama organı olmadığından yargılama yetkisini haiz olmadığı da ortadadır. Ayrıca 1924 Anayasası 61. madde²¹¹ hükmünde Cumhurbaşkanı Yüce Divan’da yargılanacaklar arasında sayılmamıştır.²¹² Sonuçta, 1924 Anayasası’nda cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunu doğuracak herhangi bir görev fiilinin anayasal olarak suç vasfında düzenlenmediği, yine 1924 Anayasasıyla oluşturulmuş yargılama organı sıfatına sahip Anayasa Mahkemesi’nin de olmadığı ve sorumluluğun sadece siyasi yönden TBMM’ye karşı olduğu, tüm bunlarla birlikte Cumhurbaşkanının Yüce Divan’da yargılanabilecekler arasında sayılmadığı hususları göz önünde bulundurulduğunda, cumhurbaşkanı göreviyle ilgili sorumluluk doğuran eylemlerinden cezai yönden değil; yalnız siyasi yönden sorumlu tutulmuştur.

²⁰⁸ 1924 Anayasası’nın 41. maddesi şu şekildedir: “*Reisicumhur hiyaneti vataniye halinde Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür. Reisicumhurun isdar edeceği bilcümle mukarrerattan mütevellit mesuliyet otuz dokuzuncu madde mucibince mezkûr mukarreratı imza eden Başvekil ile Vekili aidine racidir. Reisicumhurun hususatı şahsiyesinden dolayı mesuliyeti lâzım geldikte işbu Teşkilâtı Esasiye Kanununun masuniyeti teşriiye taallük eden on yedinci maddesi mucibince hareket edilir.*”

²⁰⁹ Vatana ihanet kavramı hakkında ön bilgi olarak bkz. Kerse, s.159-179.

²¹⁰ Keskinsoy, 2012, s.8.

²¹¹ 1924 Anayasası’nın 61. maddesi şu şekildedir: “*Vazifelerinden mümbais hususatta İcra Vekilleriyle Şûrayı Devlet ve Mahkemei Temyiz rües ave âzasını ve Başmüddeiumumiyi muhakeme etmek üzere bir (Divanı Âli) teşkil edilir.*”

²¹² Özkul, s.23.

Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili gerçekleştirdiği eylemlerinden 41. madde hükmü gereği *hiyaneti vataniye suçunu* oluşturan eylemleri kapsamında yalnızca siyasi sorumlu kabul edilse de bu durum cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu olmadığı anlamına gelmemektedir. Öyle ki 1924 Anayasası'nın 41. madde hükmünün son cümlesinin atfıyla 17. madde²¹³ hükmüne bakıldığında cumhurbaşkanının şahsi fiillerinden dolayı dokunulmazlık şemsiyesi altında olduğu görülmektedir. Bu noktada 17. madde "*dokunulmazlığa*" ilişkin hükmün amacı incelendiğinde, cumhurbaşkanının görevi dışında gerçekleştirdiği eylemlerinin suç teşkil etmesi halinde cezai olarak sorumlu olabileceği çıkarımı yapılabilmektedir. Böylece 1924 Anayasası; Cumhurbaşkanının görevi dışındaki kişisel eylemlerinin suç oluşturması halinde Cumhurbaşkanını mutlak sorumsuz kabul etmeyerek onun cezai sorumluluğuna ilişkin dokunulmazlık hususunun 17. madde hükümlerine tâbi olacağına dair hükmü yasalaştırarak ilk kez devlet başkanının ceza sorumluluğunun yolunu açmıştır.²¹⁴ 1924 Anayasası'nın 17. madde hükmü gereği Cumhurbaşkanı kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı milletvekili dokunulmazlığından yararlanacaktır. 1924 Anayasası'nın 17. madde hükmü gereği cumhurbaşkanı cezai sorumluluk oluşturacak görevi dışında bir eylem gerçekleştirdiği takdirde mutlak sorumsuz kabul edilmese de; maddede hüküm altına alınan dokunulmazlıktan yararlanacak, şayet Cumhurbaşkanının bu dokunulmazlığı Meclis tarafından kaldırılırsa²¹⁵; Cumhurbaşkanı ceza kanunlarında suç teşkil eden nitelikte sayılan görevi dışındaki eylemlerinden dolayı ceza mahkemelerinde yargılanabilecektir.

1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemleri sebebiyle doğabilecek hukuki sorumluluğu da yine 17. madde hükümlerince düzenlenmiş ve böylece Cumhurbaşkanı kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı milletvekillerine benzer şekilde; yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı²¹⁶ korumasına alınmıştır.

²¹³ 1924 Anayasası'nın 17.maddesi şu şekildedir: "*Hiçbir mebus Meclis dâhilindeki rey ve mütalâasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalâasının ve beyanatının Meclis haricinde irat ve izharından dolayı mesul değildir. Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Heyeti Umumiyenin kararına menuttur. Cinaî cürmü meşhut bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makamı aidi Meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir. Bir mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sâdır olmuş cezai bir hükmün infazı mebusluk müddetinin hitamına talik olunur. Mebusluk müddeti esnasında müruru zaman cereyan etmez.*"

²¹⁴ Keskinsoy, s.11.

²¹⁵ Sulhi Dönmezer-Sahir Erman, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku (Genel Kısım)**, C.1, Filiz Kitapevi y., İstanbul, 1985, s.244.

²¹⁶ Yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu için bkz. Seda Dunbay, "Osmanlı'dan Günümüze Yasama Bağışlıkları", I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, s.607-634. https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli'dan-gunumuze-yasama-bagisikliklari_seda-dunbay_636903144882629646.pdf, Erişim Tarihi: 19.10.2021.

Yasanın 17. madde hükmü gereği, Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili olmayan kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı yasama dokunulmazlığından yararlanacaktır.²¹⁷ Kaldı ki 1924 Anayasası 39. madde hükmünde de belirtildiği üzere Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili yapmış olduğu eylem ve işlemler başbakan ve ilgili bakanların karşı-imzasına tabi olduğundan, 41. madde hükmününün 39. madde hükmüne atfiyle bu eylem ve işlemlerden doğan tüm hukuki sorumluluk bu kararları imzalayan başbakan ve ilgili bakanda olacak böylece cumhurbaşkanının görev kapsamındaki eylem ve işlemleri nedeniyle hukuki sorumluluğu karşı-imza kuralı gereği doğmayacak ve sorumsuz sayılacaktır.

2.1.4. 1961 Anayasası Dönemi

1961 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1945 yılında çok partili döneme girmesini takip eden süreçte ortaya çıkan toplumsal olaylara tepki niteliğinde hazırlanmış bir anayasadır. 1924 Anayasası'nın "*rejimin kurucusu ve koruyucusu*" saydığı cumhurbaşkanı anlayışı, çok partili dönemle başlayan iktidar mücadelesi sonucunda 'partili' bir cumhurbaşkanı anlayışına evrilmiştir. Özellikle 1950 ila 1960 yılları arasında iktidarda olan Demokrat Parti'nin rejimin tek partisi²¹⁸ gibi hareket etmesi, hukuk devleti ilkesine aykırılık teşkil edecek şekilde cumhurbaşkanının tarafsız bir denge unsuru niteliğini yok ederek Cumhurbaşkanını adeta siyasi çatışmaların arasında çatışan bir unsur haline²¹⁹ getirmiştir. İşte 1961 Anayasası'nı hazırlayanlar dönemin siyasi ortamının yaşattığı üzücü deneyimlerden hareketle²²⁰, 1924 Anayasası'na tepki niteliğinde²²¹ bir anayasa hazırlamışlardır.

1961 Anayasası ile amaçlanan husus -1971 ve 1973 yılı değişikliklerine kadar- 1950'li yılların acı siyasi deneyimlerinden edinilen tecrübeler doğrultusunda, yürütme organının yetkisini azaltmak ve yürütme organını denetleyebilmektir. Bu doğrultuda kapsamlı ve ayrıntılı düzenlemelere ihtiyaç duyması nedeniyle 1961 Anayasası; Başlangıç, 157 madde ve 22 geçici maddeden oluşarak Osmanlı-Türk Anayasaları içerisinde en uzun

²¹⁷ Bülent Nuri Esen, **Anayasa Hukuku**, Alaeddin Kırıl Matbaası y., 1945, s.174.

²¹⁸ Kerse, s.10.

²¹⁹ Bahri Savcı-Fahir Armaoğlu-Bülent Daver, Yeni Fransız Anayasası Üzerine Bir Seminer, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, S.108-90, Ankara, 1960, s.72.

²²⁰ Kerse, s.11.

²²¹ Özkul, s.25.

anayasa vasfını haiz olmuştur.²²² 1961 Anayasası'nın 8. maddesi²²³ hükmünden de görüleceği üzere 1961 Anayasası ile anayasanın üstünlüğü ilkesi kabul edilerek, yumuşak kuvvetler ayrılığı esasına dayanan parlamenter sisteme dayanan katı bir anayasa yaratılmıştır.

1961 Anayasası'nda yürütme organının yetkisini azaltmak ve yürütme organını denetleyebilmek maksadıyla yasama ve yargıdan bir yetki olarak bahsederken, yürütmeden bir görev olarak bahsedilmiştir. 1961 Anayasası bu stratejiye uygun düşecek şekilde 6. madde²²⁴ hükmü ile yürütmeyi cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu tarafından kanunlar çerçevesinde yerine getirilecek bir görev olarak tanımlamıştır. Böylece 1924 Anayasasınca kuvvet olarak kabul edilen yürütme 1961 Anayasasınca görev olarak nitelendirilerek 1961 Anayasası'nın tasarlanma ruhuna uygun hale getirilmiştir. Yine 1961 Anayasası'nın 6.maddesi hükmüyle yürütme görevini kullanma yetkisine sahip Cumhurbaşkanı, 97. madde²²⁵ hükmü ile de hem yürütmenin başı hem de devletin başı kabul edilmiştir.

1961 Anayasası'nın 97. madde hükmüyle hem yürütmenin hem de devletin başı kabul edilen Cumhurbaşkanı, 1961 Anayasası'nın 98. maddesinin²²⁶ son fıkrasındaki "Cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili işlemlerinden dolayı sorumlu değildir" hükmüyle görevinden doğan işlemlerinden siyasi anlamda sorumsuz tutulmuştur. Bu noktada 1961 Anayasası kabul ettiği yumuşak kuvvetler ayrılığı olarak nitelenen parlamenter hükümet sisteminin gerekli kıldığı şekilde, Cumhurbaşkanını göreviyle ilgili işlemlerden sorumlu tutmamıştır. Cumhurbaşkanını göreviyle ilgili işlemlerden sorumlu tutmayan 1961 Anayasası'nın 98. maddesinin 2. fıkrası hükmünde "Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur" şeklinde belirterek, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerden doğan

²²² Tanör, s.377.

²²³ 1961 Anayasası'nın 8.maddesi şu şekildedir: "Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır."

²²⁴ 1961 Anayasası'nın 6.maddesi şu şekildedir: "Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir."

²²⁵ 1961 Anayasası'nın 97.maddesi şu şekildedir: "Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Millet'in birliğini temsil eder. // Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabul eder; milletlerarası anlaşmaları onaylar ve yayınlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir."

²²⁶ 1961 Anayasası'nın 98.maddesi şu şekildedir: "Cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili işlemlerinden sorumlu değildir.

Cumhurbaşkanının bütün kararları, Başbakan ve ilgili Bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ile ilgili Bakan sorumludur."

sorumluluğu karşı imza kuralı gereği Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili sorumluluk doğuran işlemine imza atan Başbakan ve ilgili bakan üzerine bırakmıştır. Karşı-imza gereği siyasi olarak sorumlu kabul edilen Başbakan ve ilgili bakanların bu siyasi sorumluluğunun dayanağı ise 1961 Anayasası'nın 104. maddesi²²⁷ ile belirtilen *“Başbakanın gerekli gördüğü hallerde yasama organı olan TBMM'den güven isteyebilme yetkisi”* ne dair hükmüdür. 1961 Anayasası'nın hem 98. maddesinde hem de 104. maddesinde ki düzenlemeler ışığında; Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili bütün işlemlerinden yasama organına karşı herhangi bir siyasi sorumluluğu olmadığı²²⁸, bu sorumluluğun karşı-imza kuralı ve güven isteyebilme yetkisine sahip olması dolayısıyla o işleme imza atan Başbakan ve ilgili bakanda olduğu ve Cumhurbaşkanının siyasi olarak tam sorumsuz kabul edildiği söylenebilmektedir.

1961 Anayasası Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili tüm işlemlerinin geçerliliğini Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzayla imzalamasına bağlamıştır. Bu sebeple Cumhurbaşkanı 1961 Anayasası'nda kendisine verilen yetkiyi ancak Başbakan ve ilgili bakanların karşı-imzalarını taşıdığı müddetçe kullanabilecektir.²²⁹ Bu noktada görülmektedir ki 1961 Anayasası Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemleri düzenlememiştir. Sonuçta 1961 Anayasasında Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerin olmadığına ve karşı-imza kuralına istisna getirilmediğine²³⁰ dair bir çıkarım yapılabilmektedir. Buna karşın 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönemdeki somut uygulamada Cumhurbaşkanı; kanunların tekrar görüşülmesi için TBMM'ye gönderilmesi, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne ve Askeri Yargıtay'a yüksek hâkimlerin atanması, Anayasa Mahkemesi'ne üye seçilmesi gibi işlemlere dair kararlarını tek imza ile almış ve bu kararlar Başbakan ve ilgili bakanların karşı-imzasına gerek duyulmadan, yalnız Cumhurbaşkanının imzası ile yürürlüğe girmiştir.²³¹ 1961 Anayasası döneminin Cumhurbaşkanının tek başına imza altına aldığı işlemleri doktrinde birtakım eleştirilerin odağı haline gelmiştir. Şöyle ki doktrinde; Cumhurbaşkanının kararnamelerinin Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzasına tabi olması kuralının

²²⁷ 1961 Anayasası'nın 104. maddesi şu şekildedir: *“Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştüktan sonra, Millet Meclisinden güven isteyebilir. // Güven istemi, Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz. // Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.”*

²²⁸ Kerse, s.131; Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, s.77; Yücel, s.130.

²²⁹ Kerse, s.138.

²³⁰ Metin Günday, **İdare Hukuku**, İmaj y., Ankara, 2013, s.408; Soysal, s.262.

²³¹ Tanör, s.398.

parlamentar sistemin bir zorunluluğu olduğunu ve parlamenter sistemi kabul eden tüm Anayasalara da bu amaçla kural olarak konulduğundan hareketle, Cumhurbaşkanının tek başına verdiği kararların hukuken geçerli olmadığı ve Cumhurbaşkanının karşı-imza olmadan tek başına karar verebilmesinin mümkün olmadığına²³² dair bir görüş mevcuttur. Cumhurbaşkanının tek başına imzaladığı kararlara ilişkin aksi yönde bir diğer görüş ise, Cumhurbaşkanının tek başına imzalama yetkisi olan kararlar olduğunun kabulünün gereklidir. Buna göre, Cumhurbaşkanına bazı kararları tek başına imzalama yetkisi vermek, cumhurbaşkanının Anayasa ile hüküm altına alınan tarafsız kimliğinin gerektirdiği bir zorunluluktur.²³³ Bu iki görüş karşısında Anayasa Mahkemesi ise; Cumhurbaşkanının tek başına imzalayabileceği işlemler ile, karşı-imza kuralına tabi işlemlerini; yürütmenin başı vasfını haiz hareket ettiği ya da devletin başı vasfını haiz hareket ettiği duruma göre ikili bir ayrıma tâbi tutmuştur. Bu ayrımdan hareketle Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanının yürütmenin başı sıfatıyla yaptığı işlemlerinin karşı-imzaya tabi olduğunu, devletin başı sıfatıyla yaptığı işlemlerinin ise karşı-imzaya tabi olmadan, Cumhurbaşkanının tek imzasıyla geçerli olacağını²³⁴ hüküm altına almıştır.²³⁵

1961 Anayasası ile düzenlenen bir diğer husus ise, 1961 Anayasası'nın 99.maddesiyle²³⁶ Cumhurbaşkanına cezai sorumluluk hasredilmesi ve böylece Cumhurbaşkanının suçlandırılarak yargılanabilmesinin önünün açılmasıdır. 1924 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı her ne kadar vatana ihanetten dolayı sorumlu tutulsa da, 1924 Anayasası metninde vatana ihanet, suç olarak anılmamış ve bu sorumluluk yalnız siyasi sorumluluk olarak ele alınmıştır. Ancak 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'ndan farklı olacak şekilde, 99. maddesiyle Cumhurbaşkanının vatan hainliğinden TBMM tarafından suçlandırılabilmesini, böylece Cumhurbaşkanının vatana ihanet suçu dolayısıyla cezai sorumluluk altında olduğunu hüküm altına almıştır.

²³² Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s.316 vd.

²³³ Turhan, **Hükümet Sistemleri**, s.112-115; Özbudun, 2014, s.337-338; Okandan, 1976, 475.

²³⁴ Tanör, s.398.

²³⁵ Anayasa Mahkemesi 16.03.1976 Tarih, E.: 1975/183, K.: 1976/15 Sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, S.14, Yarı Açık Cezaevi Matbaası y., Ankara, 1977, https://www.anayasa.gov.tr/media/4933/kd_14.pdf, s.68, Erişim Tarihi: 30.11.2021; Anayasa Mahkemesi 18.12.1979 Tarih E.:1979/22, K.:1979/45 Sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, S.17, Yarı Açık Cezaevi Matbaası y., Ankara, 1980, https://www.anayasa.gov.tr/media/4936/kd_17.pdf, s.373, Erişim Tarihi: 30.11.2021. Birinci karar ile Cumhurbaşkanının “iptal davası açma” yetkisi değerlendirilmiş ve sonuçta Cumhurbaşkanının sadece kendi imzasıyla iptal davası açabilme yetkisi olduğuna dair karara varılmıştır, ikinci karar ise “yasaları geri gönderme” yetkisi ile ilgilidir.

²³⁶ 1961 Anayasası'nın 99.maddesi şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı, vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin Meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararla suçlandırılır.”

Cumhurbaşkanının görevi dolayısıyla gerçekleştirdiği eylemler sebebiyle cezai sorumluluk altında olmaması, parlamenter sistemi kabul eden Anayasalarca pozitif hukuk kuralları ile yasalaştırılmıştır. Parlamenter sistemi rejim olarak uygulayan 1961 Anayasası ile de bu gelenek sürdürülmüş; Cumhurbaşkanı görevi dolayısıyla gerçekleştirdiği eylemlerden sorumsuz kabul edilmiştir. Ancak belirtilmelidir ki 1961 Anayasası'nda kabul edilen bu sorumsuzluk mutlak bir sorumsuzluk değildir. 1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunu düzenleyen 1961 Anayasası'nın 99.maddesine bakıldığında yine görüleceği üzere *“Cumhurbaşkanı vatan hainliğinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte ikisinin Meclislerin birleşik toplantısında vereceği kararla suçlandırılır.”* denilerek, Cumhurbaşkanının görevi dolayısıyla gerçekleştirdiği eylemlerinden cezai açıdan sorumsuz tutulması kuralına vatana ihanet suçu istisna olarak getirilmiştir. 1961 Anayasası'nın 99. maddesi gereği; Cumhurbaşkanı, görevi dolayısıyla gerçekleştirdiği eylemlerinin cezai sorumluluk yaratan bir suç oluşturması halinde ve bu suçun vatana ihanet suçu olmaması şartıyla, ilgili suçtan cezai olarak sorumlu tutulamayacak ve sorumsuz kabul edilecektir.

1961 Anayasası'nın Cumhurbaşkanına atfettiği cezai sorumluluğun yalnız göreviyle ilgili eylemleri hakkında olması, Cumhurbaşkanının kişisel eylemlerinin suç oluşturması halinde ne olacağına ilişkin anayasal bir boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Öyle ki 1961 Anayasası Cumhurbaşkanının kişisel eylemlerinden doğan cezai sorumluluğu hakkında herhangi bir hüküm getirmemiştir. 1924 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı hakkında 41.maddesi 2. fıkrası atfıyla 17. madde hükmünde düzenlenen Cumhurbaşkanının dokunulmazlık altında olacağına dair kurala benzer bir kural 1961 Anayasası'nda yer almamakta²³⁷; bu durum Cumhurbaşkanının kişisel eylemleri dolayısıyla işlediği suçlardan cezai sorumluluğunun ne olacağı, bununla birlikte yargılama usulünün de nasıl olacağı noktasında belirsizlik yaratmaktadır.

1961 Anayasası'nın hazırlık aşamalarında, Cumhurbaşkanının sadece vatana ihanetten sorumlu tutulması eleştirilerek Cumhurbaşkanının sorumluluk alanının genişletilmesine dair görüşler ortaya atılmış, ancak bu görüşler kabul görmemiştir. Cumhurbaşkanının sorumluluk alanının genişletilmemesi ve yalnız vatana ihanetten sorumlu tutulması kuralına dayanak teşkil eden bir görüşe göre; 1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı seçilen kişi, seçilmesiyle beraber TBMM meclis üyeliğini kaybedecek,

²³⁷ Kerse, s.175.

böylece dokunulmazlık hakkına da sahip olamayacaktır. Ancak, Cumhurbaşkanının; kişisel suçları dolayısıyla dokunulmaz sayılan milletvekilleri ve senato üyelerine tanınan ayrıcalıklardan yoksun bırakılması hukuka uygun düşmeyeceğinden, Cumhurbaşkanının kişisel suçlarının da mutlak sorumsuzluk altında olduğu, 1961 Anayasası'nın da bu bağlamda Cumhurbaşkanının şahsi suçlarına dair düzenleme yapma ihtiyacını görmediği²³⁸ fikri ileri sürülmüştür.

Bir başka görüşte ise; yasama dokunulmazlığının bakanların da yararlanabileceği bir kurum olması dolayısıyla, Cumhurbaşkanından başı olduğu Anayasa ile sabit olan ve Cumhurbaşkanından daha alt bir konumda sayılan Bakanların yararlanabildiği bir kurumdan Cumhurbaşkanının yararlanabilmesi kıyas yoluyla sağlanmaya çalışılsa da, kamu hukukunca kıyas ilkesine karşın kanunilik ilkesi geçerli sayılacağı için, lafzi yorum yoluyla Cumhurbaşkanının dokunulmazlıktan yararlanamayacağı²³⁹ belirtilmiş; ayrıca 1961 Anayasası'nın Cumhurbaşkanı hakkında yasama dokunulmazlığına ilişkin bir hükmün, yasa koyucunun Cumhurbaşkanlığı makamına duyduğu saygı gereği konulmadığını da savunanlar olmuştur.²⁴⁰ Ancak yasama dokunulmazlığı, bu dokunulmazlıktan yararlananları; yasama görevlerini icra ederken baskı ve korkudan koruma amacını taşıyan bir kurumdur. Bu sebepler doğrultusunda Anayasa, Cumhurbaşkanının dokunulmazlık koruması altında olup olmadığına dair, açık bir hüküm içermelidir.²⁴¹

1961 Anayasası Cumhurbaşkanının kişisel eylemlerinden doğan cezai sorumluluğa ait açık hüküm taşımasa da; kanaatimizce ceza hukuku ilkeleri gereği cezai sorumluluğu kaldıran haller belirli olup, bu haller dışında ceza sorumluluğu mutlaktır. Ceza sorumsuzluğu bir istisna, ceza sorumluluğu ise kuraldır. Bu bağlamda 1961 Anayasası'nın 98.maddesinde "*Cumhurbaşkanı görevi ile ilgili işlemlerden sorumlu değildir*" şeklinde belirtilerek, Cumhurbaşkanının sorumlu olmadığı işlemlere bir istisna getirilmiş ve Cumhurbaşkanı sorumsuzluğu yalnızca Cumhurbaşkanlığı göreviyle ilgili işlemler çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Böylece 1961 Anayasası'nın Cumhurbaşkanını yalnız göreviyle ilgili yaptığı işlemler çerçevesinde sorumsuz kabul ettiği, bir diğer yandan Cumhurbaşkanını kişisel işlem ve eylemlerinden cezai sorumluluk altında kabul

²³⁸ Sulhi Dönmezer- Sahir Erman, **Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, İstanbul, 1965, s.265; İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukuku'nun Kanuni Esasları**, C.1, Mars Matbaası y., Ankara, 1965, s.390.

²³⁹ Aykanat, s.55.

²⁴⁰ Dönmezer-Erman, s.244.

²⁴¹ Hüseyin Özcan, **Yasama Bağışlıkları (Yasama Sorumsuzluğu-Yasama Dokunulmazlığı)**, Seçkin y., Ankara, 2006, s.133-135.

ettiği yorumu yapılmalıdır. Kaldı ki yasa koyucunun Cumhurbaşkanını hem kişisel hem de göreviyle ilgili tüm eylemlerinden sorumsuz tutma iradesi altında olduğu varsayıldığında, yasa koyucu bu iradeyi destekleyecek şekilde Cumhurbaşkanını bir kral gibi mukaddes ve dokunulmaz kabul etmeli ve bu hususu Anayasa metninde yasalastırılmalıdır.²⁴² 1961 Anayasası'nda ise böyle bir hüküm olmadığı açıktır.

2.1.5. 2017 Anayasa Değişikliği Öncesi 1982 Anayasası Dönemi

1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesini takip eden yıllarda, 1961 Anayasası'nın yetersizlikleri ve dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve tarihsel konjonktürünün etkisiyle Türkiye'de yoğun siyasal şiddet ve terör olayları yaşanmıştır. Özellikle 1975 yılı ve sonrası yılları kapsayan dönemde, yasama ve yürütme neredeyse işlevini yitirir hale gelmiştir. Ülkede yaşanan bu krizin nedeni; devlet otoritesini güçlendirmede yetersiz kaldığı düşünülen 1961 Anayasası olarak gösterilmiştir. Bu dönemde 1982 Anayasası ile güçlü bir devlet otoritesi kurarak, yaşanan şiddet ve terör olaylarının önüne geçilmesi ve devlet yönetiminde istikrarın sağlanması amaçlanmıştır.

Kaldı ki aynı dönemde çoğu dünya ülkesinin devlet yönetimi esaslarına ilişkin yaklaşımları incelendiğinde, devlet yönetiminin gittikçe teknikleştiği ve uzmanlık gerektirdiği²⁴³, bu bağlamda devlet organları içerisinde teknikleşmenin gerektirdiği uzmanlığın ise yalnız yürütme organında olduğuna dair genel bir anlayışın mevcudiyeti görülecektir. Bu anlayış neticesinde, dünyanın çoğu ülkesinde yasa koyucular tarafından yasama organları zayıflatılırken yürütme organları güçlendirilmektedir. 1982 Anayasası da dünyada gelişen bu anlayışa paralellik gösterir şekilde hazırlanmıştır.

Devlet gücü kendisini en çok yürütme kuvvetinde göstermektedir. 1982 Anayasası'nın hazırlanma sürecine de etki eden en önemli; özellikle üzerinde en çok durulan faktör devlet otoritesini hâkim kılma ve böylece devletin güçlendirilmesi isteğidir. Bu bağlamda Yasa koyucunun 1982 Anayasası ile devlet otoritesini hâkim kılmak saikiyle yürütmenin güçlendirilmesini amaçladığı²⁴⁴ ortadadır.

²⁴² Öztekin Tosun, **Gazetecilik Enstitüsü için Suç Hukuku Dersleri (Giriş-Ceza Kaidesi-Uysurlar)**, Sulhi Garan Matbaası y., İstanbul, 1967, s.133.

²⁴³ Ergun Özbudun, "Başkanlık Sistemi ve Türkiye", **Liberal Perspektif : Analiz, Özgürlük Araştırmaları Derneği**, S.1, Ankara, Mayıs 2015, https://oad.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/Analyses_2090_201992414137200Liberal-Perspektif-Analiz-Sayi-1-Baskanlik-Sistemi-ve-Turkiye-Ergun-Ozbudun-Kopya.pdf, s.13-14, Erişim Tarihi: 13.11.2021.

²⁴⁴ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek y., İstanbul, 1986, 6.Baskı, s.136 vd.

Sonuçta 1982 Anayasası yukarıda açıklanmaya çalışılan sebepler doğrultusunda, her ne kadar parlamenter sistemin temeline bağlı kalsa da; güçlü bir yürütme yaratmayı ilke edindiğinden diğer anayasalarımızdan farklı olacak şekilde; 1982 Anayasası'nın 8. maddesi²⁴⁵ “yürütme yetkisi ve görevi kanunlar çerçevesinde Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir” hükmüyle yürütmeyi 1961 Anayasası'nda kabul ettiği gibi salt görev değil, yetki ve görev olarak tanımlamış²⁴⁶, bu bağlamda Cumhurbaşkanını klasik parlamenter sistemin devlet başkanına kıyasla çok daha geniş görev ve yetkilerle donatmıştır.

Çalışmamızın bu bölümünde 1982 Anayasası tarafından yetkilerle donatılan Cumhurbaşkanının sorumluluğu ve sorumsuzluğuna ilişkin yapılacak tespitlerde, yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi gereği illiyet bağının kurulabilmesi amacıyla öncelikle Cumhurbaşkanının 1982 Anayasası'nda yer alan statüsü, görev ve yetkileri ele alınacak; devamında ise bunların doğurdıkları sorumluluk ve sorumsuzluk halleri açıklanacaktır.

Belirtmelidir ki 1982 Anayasası; 2007 ve 2017 yıllarındaki Anayasa değişiklikleri sonucu, Cumhurbaşkanının statüsü ve görevleri ile kabul edilen hükümet sisteminin farklılaştırılması noktasında çok önemli değişikliklere uğramıştır. Cumhurbaşkanının statüsü ve bu statüye dayalı sorumluluk ve sorumsuzluk durumu 1982 ila 2007 ve 2007 ila 2017 yılları arasındaki dönemlerde farklılık gösterdiğinden; bu durum 1982 ila 2007 ve 2007 ila 2017 yıllarını iki ayrı döneme ayrılarak ele alınmalıdır. 1982 Anayasası'nın saf halinde 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle²⁴⁷ - Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinde herhangi bir değişiklik yapılmayarak- Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü anayasamıza girmiş ve Cumhurbaşkanının seçim usulü değiştirilmiştir. 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği²⁴⁸ ile de; yeni, kendine özgü ve başka bir örneği olmayan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş kabul edilerek, hükümet sisteminde köklü değişiklikler gerçekleştirilmiş ve bu değişikliklere paralellik oluşturacak şekilde Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. Ancak konu akışının bozulmaması açısından çalışmamızın bu bölümünde, 1982 Anayasası'nın 2007 ve 2017 yıllarında ki Anayasa değişiklikleri öncesi, değişikliğe

²⁴⁵ 1982 Anayasası'nın 8.maddesi şu şekildedir: “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.”

²⁴⁶ Detaylı görüş için bkz. Osman Selim Kocahanoğlu, **Gereğçeli ve Açıklamalı Anayasa**, İstanbul, Temel y., 1993, s.40.

²⁴⁷ Bkz. 19 Şubat 2008 Tarih ve 26792 Sayılı Resmî Gazete.

²⁴⁸ 11 Şubat 2017 Tarih ve 29976 Sayılı Resmî Gazete.

uğramamış saf halinde düzenlenen Cumhurbaşkanının statüsü ve görevleri perspektifinden Cumhurbaşkanının sorumluluğu hususu ele alınacaktır.

2.1.5.1. Cumhurbaşkanının Statüsü

1982 Anayasası, 2007 ve 2017 yıllarında yapılan Anayasa değişiklikleri öncesi ilk halinde, devlet otoritesinin yürütmenin yetkilendirilmesi yoluyla güçlendirilmesi amacına uygun düşecek şekilde “yetkilerle donatılmış” bir Cumhurbaşkanı yaratmıştır. 1982 Anayasası Türk Anayasa tarihinde Cumhurbaşkanına en geniş yetkiler tanıyan anayasadır. Yasa koyucu 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanını yalnız teoride değil, pratikte de güçlendirmiştir. Bu sayede pratikte yönetsel yetki ve görevleri²⁴⁹ gerçek anlamda elinde bulunduran ve bu yetki ve görevleri kullanma kabiliyetine sahip olan bir Cumhurbaşkanının mevcudiyetini gerçekleştirmiştir. Örneğin 1982 Anayasası’nda, Cumhurbaşkanının devlet kuruluşlarına özellikle de yargı organlarına yapacağı atamalardaki yetkileri²⁵⁰, yürütme yetkisine ilişkin konularla ilgili Cumhurbaşkanlığı kararnamesi²⁵¹ ile olağanüstü dönemlerde kararname çıkarmak²⁵² gibi kullanabileceği yetkileri önceki anayasalara kıyasen gözle görülür şekilde genişletilmiştir. 1982 Anayasası’nda Cumhurbaşkanının tek başına imzaladığı kararlar ile yargı organlarına yapacağı atamalara karşı yargı denetimine gidilemeyeceğine dair düzenlemenin yasalaştırılması da Cumhurbaşkanının güçlü konumunu işaret etmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanlığı makamı 1961 Anayasası’na tepki niteliğinde²⁵³ olacak şekilde, 1982 Anayasası’nda çok daha farklı bir yaklaşımla ele alınmış, sistem içinde Cumhurbaşkanının varlığının hissedilmesi amacıyla²⁵⁴ hareket edilmiştir. Sonuç

²⁴⁹ Şeref Gözübüyük, **Türkiye’nin Yönetim Yapısı**, Turhan Kitapevi y., Ankara, 2008, s.108.

²⁵⁰ 1982 Anayasası’nın 146.maddesinin 3.fıkrası şu şekildedir : “Cumhurbaşkanı iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asıl üyeyi ise Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asıl ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer.”

²⁵¹ 1982 Anayasası’nın 107.maddesi şu şekildedir: “Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği’nin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir.”

²⁵² 1982 Anayasası’nın 104. maddesinin 2.fıkrasının b bendi şu şekildedir: “Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hâl ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak.”

²⁵³ Yusuf Şevki Hakyemez, **Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı**, Seçkin y., Ankara, 2004, s.168-169.

²⁵⁴ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da 1982 Anayasasının yürütmeyi yasama karşısında güçlendirdiğini kabul etmiştir (YGHK, E.:1980/4-1714, K.: 1983/803, YKD, C.IX, Sayı:11, Kasım 1983, s.1591-1592). Bkz. Kuzu, s.70.

olarak 1961 Anayasası'na tepki niteliğinde olacak şekilde; 1982 Anayasası ile Cumhurbaşkanının sistemin yegâne kişisi haline getirildiği²⁵⁵ görülmektedir.

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri 1982 Anayasası'nın 104. maddesi²⁵⁶ ile düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 104. maddesinin ilk fıkrasında “*Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.*” denilerek Cumhurbaşkanının devleti temsil etme ve anayasanın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetmek olmak üzere iki temel görevine vurgu yapılmıştır. Cumhurbaşkanının 1982 Anayasası'nın saf halindeki 104. maddesinin 1. fıkrasıyla kendisine atfedilen “*devletin başı olma*” sıfatından, Cumhurbaşkanının temsilcilik görevi olduğu ve Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milleti’ni içeride ve dışarıda temsil etme göreviyle yükümlü olduğu anlaşılmalıyken; atfedilen “*gözetme görevinden*” Anayasanın uygulanmasını ve devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetme göreviyle yükümlü olduğu anlaşılmalıdır.

1982 Anayasası'nın -değişiklikler öncesi saf halinde- Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerine dair anayasal düzenlemeler yapılırken, yasada biçime ilişkin yenilikler gerçekleştirilmiş ve Cumhurbaşkanının iki temel görevinin yanında yasama, yürütme ve yargı organlarına dair kullanabileceği diğer tüm yetki ve görevleri, 1982 Anayasası'nın 104. maddesinde tek tek sayma²⁵⁷ sistemi ile açıklanmak suretiyle düzenlenmiştir. 1961 Anayasası'na bakıldığında Cumhurbaşkanının görev ve yetkisine dair maddelerin Anayasa metninin çeşitli yerlerinde serpiştirilerek düzenlendiği görülürken, 1982 Anayasası'nda yer alan yetki ve göreve dair hususların sadece 1982 Anayasası'nın 104. madde hükmünde; yani tek bir maddede sistemli bir şekilde sayılma yöntemiyle düzenlendiği görülmektedir.²⁵⁸ 1982 Anayasası'nın ilk halinin 104. maddesinde Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri yasamayla ilgili olan görev ve yetkiler, yürütmeyle ilgili olan görev ve yetkiler ile yargıyla ilgili olan görev ve yetkiler şeklinde olmak üzere üç gruba ayrılmış ve üç ayrı bölüm halinde tek tek sayılarak düzenlenmiştir.

²⁵⁵ Turgut Tan, “1982 Anayasası Yönünden Yürütme Görevi ve Yetkisinin Niteliği (Güçlü Devlet Ya Da Güçlü Yürütme)”, C.1, **Anayasa Yargısı Dergisi**, AYM Yayınları, Yayın No:4, Ankara, 1984, https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6326/turgut_tan.pdf , s.39-44, Erişim Tarihi: 30.11.2021.

²⁵⁶ 1982 Anayasası'nın 104. maddesi için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/> , Erişim Tarihi: 01.12.2021.

²⁵⁷ Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin sayma yöntemiyle tek tek ve uzun uzun düzenlenmesiyle psikolojik bir baskı yaratmak amacı taşıdığı söylenebilir; öyle ki Cumhurbaşkanına ayrılmış böyle uzun sayfaları görenler 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanına verilen önemin ağırlığını hissedebileceklerdir. Bkz. Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 7.B., Gerçek y., 1987, İstanbul, s. 319.

²⁵⁸ Kuzu, s.62.

1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesindeki ilk halinde Cumhurbaşkanı'nın yasamaya ilişkin görev ve yetkileri yasanın 104. maddesinin 2. fıkrasının a bendinde *“Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasını yapmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağırarak, kanunları yayımlamak, kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geri göndermek, anayasa değişikliğine ilişkin kanunları geri göndermek ve halk oylamasına sunmak, Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek”* olarak sayılmış; yürütmeye ilişkin görev ve yetkileri ise yasanın 104. maddesinin 2. fıkrasının b bendinde; *“Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek, Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek, gerekli gördüğü hallerde bakanlar kuruluna başkanlık etmek veya bakanlar kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırarak, yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek, milletlerarası anlaşmaları onaylamak ve yayımlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek, Genelkurmay Başkanını atamak, Milli Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak ve Milli Güvenlik Kuruluna başkanlık etmek, başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilan etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak, kararnameleri imzalamak, sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak, Devlet Denetleme Kurulu üyeleri ile başkanını atamak ve bu kurula inceleme, araştırma ve denetleme yaptırtmak, Yükseköğretim Kurulu üyelerini ve üniversite rektörlerini seçmek, kararname çıkartmak”* olarak sayılmış; yasamaya ilişkin görev ve yetkileri ise yasanın 104. maddesinin 2. fıkrasının c bendinde; *“Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek”* olarak sayılmıştır. Ayrıca yine aynı maddenin son fıkrasında Cumhurbaşkanı'nın Anayasa ve kanunlar ile kendisine verilen diğer atama ve seçme görevlerini yerine getireceği ve buna ilişkin yetkilerini kullanmakla görevlendirildiği de hüküm altına alınmıştır.

1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nı güçlendirme amacıyla Cumhurbaşkanı'nın tek başına imzaladığı kararlar ile yargı organlarına yapacağı atamalara karşı yargı denetimine gidilemeyeceği belirtilmiştir. 1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesindeki ilk halinde tartışmaların odak noktasında olan konulardan biri Cumhurbaşkanı'nın karşı-

imza kuralına tabi olmadan; tek taraflı yapabileceği işlemlerdeki yetkileridir. Cumhurbaşkanının Anayasanın görevlendirmesiyle kullanabileceği tek taraflı yetkileri; 1982 Anayasası'nın 104. maddesinin²⁵⁹ ilk halinde belirtildiği üzere kararnameleri imzalamak; yine 104. maddesi²⁶⁰ atfıyla 119. maddesi²⁶¹ ve 120. maddesi²⁶² gereği başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla; olağanüstü hal ilan etmek ve 122. maddesi²⁶³ gereği sıkıyönetim ilan etmek ile buna ilişkin kanun hükmünde kararname çıkarmak; 107. maddesi²⁶⁴ hükmü gereği Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nin kuruluşunu, teşkilat ve çalışma esaslarını, personel atama işlemlerini Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlemek; 108.maddesinin 3. fıkrası hükmü gereği ise Devlet Denetleme Kurulu'nun üyeleri ve Başkanını atamaktır. Bu işlemlerin Cumhurbaşkanının tek taraflı iradesiyle gerçekleşebileceği 1982 Anayasası'nda anayasal dayanakla hüküm altına alınmıştır. Bu durum klasik parlamenter sistemde sembolik yetkiye sahip, bu nedenle sorumsuz kabul edilen devlet başkanı anlayışıyla çelişki içermektedir. Klasik parlamenter sistemin temeli; görev ve yetkilerinin çoğunluğunun geçerliliği ilgili Başbakan ve bakanın karşı-imzasına bağlı olan yani tek başına irade açıklamasıyla görev ve yetkilerini kullanamayan; bu nedenle de sorumsuz kabul edilen bir devlet başkanının

²⁵⁹1982 Anayasası'nın 104. maddesinin 2.fıkrasının b-12. bendi şu şekildedir: “*Kararnameleri imzalamak.*”

²⁶⁰ 1982 Anayasası'nın madde 104 maddesinin 2.fıkrasının b-11. bendi şu şekildedir: “*Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak.*”

²⁶¹ 1982 Anayasası'nın 119.maddesi şu şekildedir: “*Tabu afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.*”

²⁶²1982 Anayasası'nın 120.maddesi şu şekildedir: “*Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.*”

²⁶³ 1982 Anayasası'nın 122.maddesinin 1.ve 2.fıkraları şu şekildedir: “*Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelen ve olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini İçten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir. Bu karar, derhal Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağırılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi gerekil gördüğü takdirde sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir veya sıkıyönetimi kaldırabilir. // Sıkıyönetim süresinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir.*”

²⁶⁴ 1982 Anayasası'nın 107.maddesi şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama İşlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir.*”

varlığını aramaktayken, 1982 Anayasası'nın yarattığı Cumhurbaşkanı klasik parlamenter sistemin devlet başkanına kıyasen çok daha geniş yetkileri tek başına kullanabilme yeteneğiyle donatılmış olduğundan, bu husus Cumhurbaşkanının sorumluluğu ve sorumsuzluğunun çizgilerinin belirlenmesi bağlamında çeşitli görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Hukukta kabul edilen yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi gereği, Cumhurbaşkanının karşı-imzadan bağımsız, tek başına kullanabileceği yetkileri onun bu yetkilerin kullanılması sonucundaki sorumluluğunun belirlenmesine dair tartışmalar yarattığından bu hususun ayrıca ele alınması gereklidir. Ancak bu husus 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu ve karşı-imza kuralına dair olduğu için, konu bütünlüğünün sağlanması açısından çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır.

1982 Anayasası'nın Anayasal değişiklikler öncesi ilk halinde Cumhurbaşkanının seçilme yeterliliği ve görev süresi ile Cumhurbaşkanını seçme yetkisi 1982 Anayasası'nın 101. maddesinde²⁶⁵ düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı kırk yaşını dolduran, yüksek öğrenim yapmış, milletvekili olan ya da milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olan, daha önce bir defadan fazla Cumhurbaşkanlığı yapmamış Türk vatandaşlığına sahip kişiler arasından yedi yıllık bir süre için seçilebilecektir.²⁶⁶ Cumhurbaşkanını seçme yetkisi ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne aittir. Ayrıca Anayasanın 101.maddesinin 4. fıkrasında²⁶⁷ yer alan Cumhurbaşkanı seçilen kişinin varsa partisiyle ilişkisinin kesileceğine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin son bulacağına ilişkin düzenlemeyle de Cumhurbaşkanının tarafsız olacağına vurgu yapılmıştır.

1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesi ilk halinde Cumhurbaşkanının seçilme usulü Anayasanın 102. maddesi²⁶⁸ hükmünde açıklanmıştır. Buna göre; Cumhurbaşkanının

²⁶⁵ 1982 Anayasası'nın 101.maddesi şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir. // Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışından aday gösterilebilmesi, Meclis üye tamsayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle mümkündür. // Bir kimse, iki defa Cumhurbaşkanı seçilemez.// Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.”

²⁶⁶ 1982 Anayasası'nın 101.maddesinin 1.fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış kendi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından yedi yıllık bir süre için seçilir.”

²⁶⁷ 1982 Anayasası'nın 101.maddesinin 4.fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.”

²⁶⁸ 1982 Anayasası'nın 102.maddesinin 1.fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplantı halinde değilse hemen toplantıya çağrılır.”

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile ve gizli oyla seçileceği, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplantıda olmaması halinde ise hemen toplantıya çağrılacağı, görevde olan mevcut Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce ya da Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra seçime başlanacağı ve seçime başlama tarihi itibarıyla de otuz gün içerisinde seçim sürecinin sonuçlandırılacağı hüküm altına alınmıştır.²⁶⁹ Aynı maddenin üçüncü fıkrasında en fazla otuz gün sürebilecek seçimlerde seçime başlama tarihinden itibaren ilk on gün içerisinde Cumhurbaşkanı adaylarının Meclis Başkanlık Divanı'na bildirilmesi, kalan yirmi gün içerisinde ise seçimin sonuçlandırılması zorunluluğu hüküm altına alınmış; yine aynı fıkra oylamaların en az üçer gün arayla yapılacağı belirtilmiştir.²⁷⁰ En az üçer gün arayla yapılacak oylamaların ilk ikisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamadığı takdirde, üçüncü oylamaya geçileceği; üçüncü oylamada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan adayın Cumhurbaşkanı olacağı; üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunun sağlanamaması halinde üçüncü oylamada en çok oyu almış bulunan iki aday arasından dördüncü oylamanın yapılacağı, dördüncü oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanının seçilememesi halinde Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenileceği yasalaştırılmıştır. 1982 Anayasası'nın 102.maddesinin 4. fıkrasında²⁷¹ seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevinin devam edeceği belirtilmiştir.

2.1.5.1.1. 2007 Değişikliği Sonrası 1982 Anayasası

2007 senesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin on birinci Cumhurbaşkanı seçimi döneminde, 1982 Anayasası'nın 96. maddesinde Cumhurbaşkanını seçebilmek için

²⁶⁹ 1982 Anayasası'nın 102.maddesinin 2.fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir.”

²⁷⁰ 1982 Anayasası'nın 102.maddesinin 3.fıkrası şu şekildedir: “En az üçer gün ara ile yapılacak oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının üçte iki çoğunluk oyu sağlanamazsa üçüncü oylamaya geçilir, üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğunu sağlayan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Bu oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu sağlanamadığı takdirde üçüncü oylamada en çok oy almış bulunan iki aday arasında dördüncü oylama yapılır, bu oylamada da üye tamsayısının salt çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenilenir.”

²⁷¹ 1982 Anayasası'nın 102.maddesinin 4.fıkrası şu şekildedir: “Seçilen yeni Cumhurbaşkanı göreve başlayıncaya kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.”

toplantı yeter sayısı olarak gerekli olan üye tam sayısının üçte biri şartının; yine 1982 Anayasası'nın 102. maddesinin Cumhurbaşkanı seçimi için özel bir çoğunluk öngörmesi sebebiyle geçersiz olduğuna ilişkin birtakım iddialar kamuoyuna yansımıştır.²⁷²

Bu iddialar doğrultusunda 27 Nisan 2007 tarihinde, 11.Cumhurbaşkanı'nın seçimine ilişkin ilk tur oylamanın Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılmasının ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri Deniz Baykal, Önder Sav ve 134 milletvekili, Anayasa'nın 96. ve 102. maddelerine aykırı davranılarak; TBMM İçtüzüğü' nün 121.maddesinin 1.fikrası hükmünde yer alan “*Anayasanın 102. maddesi hükümlerine göre*” ibaresinin eylemli olarak değiştirildiği iddiasıyla, bir diğer ifadeyle eylemli iç tüzük varlığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açmışlardır. İptale ilişkin öne sürülen iddiaya konu parlamento kararı 1 Mayıs 2007 tarihinde Anayasa Mahkemesi'nce yapılan denetim sonucu bir iç tüzük değişikliği niteliğinde kabul edilmiş ve ilgili hüküm iptal edilmiştir.²⁷³

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı, Cumhurbaşkanlığı makamına ve Cumhurbaşkanı seçim usulüne ilişkin derin hukuki ve siyasal tartışmaların yapılmasının akabinde hükümet sisteminin değiştirilmesiyle sonuçlanan dönemin başlangıcı sayılmıştır.²⁷⁴

Sonuç itibariyle 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan halkoylamasıyla, 31 Mayıs 2007 Tarih ve 5678 sayılı Anayasa değişikliği kabul edilmiştir. 31 Mayıs 2007 Tarih ve 5678 sayılı yasanın 5. maddesiyle²⁷⁵ 1982 Anayasası'nın ilk halinde düzenlenen Cumhurbaşkanının seçimi ve seçim usulünü düzenleyen 1982 Anayasası'nın 102. maddesi köklü bir değişikliğe uğratılmıştır. 5678 sayılı Yasanın 5. maddesiyle

²⁷² Yargıtay eski Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun bu yöndeki beyanları için bkz. “AKP Oyları Yetmez”, Cumhuriyet Gazetesi, 26 Aralık 2006.

²⁷³ Konuya ilişkin bkz. Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs 2007 Tarih, E.: 2007/45, K.: 2007/54 Sayılı Kararı <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2007/54?KelimeAra%5B%5D=2007%2F45>, Erişim Tarihi: 25.11.2021.

²⁷⁴ Özkul, s.32.

²⁷⁵ 1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/10/2007-5678/5) 102. maddesi aşağıdaki şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır. // Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. // İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. // Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder. // Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin usûl ve esaslar kanunla düzenlenir.*”

değiştirilen ve yine 1982 Anayasası'nın 102. maddesi ile düzenlenen yeni yasa hükmünde Cumhurbaşkanının görev süresi ve görev usulü değiştirilerek; Cumhurbaşkanını beş yıllığına seçme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden alınarak halka verilmiştir.

2007 yılında yapılan değişiklikle Anayasaya giren Cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi usulü, basit bir seçim usulü değişikliğiyle açıklanamayacak kadar önemli bir husustur. Cumhurbaşkanını seçme yetkisinin yasama organından alınarak halka verilmesi Cumhurbaşkanının siyasi meşruiyeti bağlamında yürütme organında dengeleri bozabilecek bir çift başlılık²⁷⁶ sorunu tehlikesi yaratabilecektir. 2007 değişikliği öncesi Cumhurbaşkanının yasama tarafından seçilmesi; 1982 Anayasası'nın rejim türü olarak parlamenter sistemi benimsediğine dair en önemli kanıt kabul edilmiştir. Ancak 2007 Anayasa değişikliği sonrası, yasama organı tarafından seçilme usulünden vazgeçilmesiyle, çift başlı yürütme anlayışı klasik parlamenter sisteme aykırılık teşkil eder şekilde Anayasada yer almıştır. Buna göre yukarıda da değinildiği üzere çift başlılığın Anayasaya girmesiyle, klasik parlamenter sistemin sembolik yetkili Cumhurbaşkanı yerini siyasi meşruiyetini doğrudan halktan alan, hem yasama karşısında hem de yürütmenin diğer kanadı olan hükümet karşısında meşruiyet ve geniş yetki sahibi bir Cumhurbaşkanı bırakmıştır.²⁷⁷ Bu durumun parlamenter sistemin sadece sembolik yetkilere sahip sorumsuz bir devlet başkanı ile asıl yetkilere sahip ve bu yetkilerden sorumlu bir hükümet ile yaratmayı amaçladığı dengeleri bozarak çelişki yaratacağı ve tıkanıklıklara yol açacağı açıktır. Sonuç olarak 1982 Anayasası'nda yapılan 2007 değişiklikleri ile Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü getirilmesi, değişikliklerin özellikle hükümet sisteminin ve sistemin özelliklerinin belirlenmesi noktasında etki doğurur.²⁷⁸ nitelikte değişiklikler olduğunu göstermektedir.²⁷⁹

²⁷⁶ Nur Uluşahin, **Saf Hükümet Sistemleri Karşısında İki Başlı Yürütme Yapılanması**, Yetkin y., Ankara, 2007, s.53-56; Nur Uluşahin, "Demokratik Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılmasında Farklı Bir Yaklaşım: Yarı Başkanlıktan İki Başlı Yürütme Yapılandırılmasına", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi y.**, C.52, S.2, Ankara, 2003, s.224-226.

²⁷⁷ Belirtilmelidir ki, 11.Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 28 Ağustos 2007 tarihinde, yani 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan halkoylamasından öncesinde TBMM tarafından seçilen son Cumhurbaşkanı sıfatına sahiptir. 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan halkoylamasıyla getirilen cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi usulüyle halk tarafından doğrudan seçilen ilk cumhurbaşkanı ise 12.Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dır.

²⁷⁸ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 2019, s.772.

²⁷⁹ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s.301; Ayrıca bkz. Yapılan değişiklikle, parlamenter sistemin devam edebilmesinin mümkün olmadığı ve yarı başkanlık sistemine yaklaşıldığına dair görüş için bkz. Şule Özsoy, **Başkanlı Parlamenter Sistem**, On İki Levha y., İstanbul, 2009, s.305; Yeni sistemin

2.1.5.2. Sorumsuzluk Kapsamı

2.1.5.2.1. Siyasi Sorumsuzluk

Siyasi sorumluluk “egemen” kuvvet olan seçmen halk veya halkın temsilcilerine karşı; yine egemenden aldıkları yetkileri kullanan yönetenlerin, bu yetkilerin kullanılmasından doğan sorumluluğudur.²⁸⁰ Siyasi sorumluluk cezai ve hukuki sorumluluktan ayrı bir sorumluluk türü olup, konu bakımından herhangi bir sınıra tabi tutulmamıştır.²⁸¹ Siyasi sorumluluk siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve benzeri her türlü durumundan doğabilmektedir. Kaldı ki siyasi sorumluluk doğuracak eylemlerin hukuku ihlal eden ve hukuka aykırı eylemler olması zorunluluğu yoktur.²⁸² Parlamenter hükümetler sistemini uygulayan devletlerde devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu kural, sorumluluğu ise istisnadır.²⁸³

1982 Anayasası'nın hükümet sistemi; çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde değinilecek olan 2017 Anayasa değişikliklerine kadar; yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden yumuşak olarak ayrıldığı parlamenter sistemdir. Bu sebeple 1982 Anayasası'nda, devlet başkanı olan Cumhurbaşkanı'nın siyasi sorumsuzluğu kural, siyasi sorumluluğu ise istisna olarak yer almıştır. 1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın siyasi sorumsuzluğunu öngören 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin²⁸⁴ kanun metnine bakıldığında görülecektir ki; “*Cumhurbaşkanının Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.*” denilmiş, bu sayede Cumhurbaşkanı karşı-imza kuralının da bir gereği olarak, Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzasını

pratikte yarı başkanlık sistemine dönüşmesinin imkân dahilinde olduğuna ilişkin görüş için bkz. Tanör-Yüzbaşıoğlu, s.312.

²⁸⁰ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza y., Konya, 2007, s.262; Keskinsoy, **1982 Anayasası'na Göre Cumhurbaşkanının Statüsü ve Sorumluluğu**, s.91.

²⁸¹ Hikmet Tülen, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, Mimoza y., Konya, 1999, s.7; Hüseyin Nail Kübalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1971, s.376; Mehmet Emin Artuk-Ahmet Gökçen-Caner Yenidünya, **Ceza Hukuku Genel Hükümler I.C.**, 2.B., Turhan Kitapevi y., Ankara, 2006, s.240; Erdoğan, s.14; Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Güncellenmiş 9.B., Yetkin y., Ankara, 2008, s.326.

²⁸² Latif Nadir İslam, **Türkiye'de Gensoru ve Meclis Tahkikatı**, Kardeş Matbaası y., Ankara, 1966, s.7

²⁸³ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, 11. B., s.287.

²⁸⁴ 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek basına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.*”

gerektiren işlemlerinden siyasi olarak sorumsuz tutularak; siyasi sorumluluk karşı-
imzayı atan Başbakan ve ilgili bakanlara bırakılmıştır.

Karşı-imza kuralı, İngiltere’de kralın iradesinin sadece yazılı olarak açıklanabileceğine ve kralın bu iradesinin yarattığı hukuki işlemin geçerli sayılması için bu işleme belirli mühürlerin konulmasının gerekli olduğuna ilişkin geleneksel bir anlayışın kabulü sonucu ortaya çıkmış bir kuraldır. Bu geleneksel anlayışın, hukuk sistemine yerleşmesi ile birlikte zamanla ‘‘Kral tek başına işlem yapmaz (*The King cannot act alone*)’’ ilkesi kabul edilmiş ve bu ilke İngiltere’de, akabinde parlamenter sistemi kabul eden tüm ülkelerce kurallaştırılmıştır.

Cumhurbaşkanının siyasi sorumsuzluğunun dayanağı olan karşı-imza kuralı; Cumhurbaşkanının yazılı işlemlerinin altına, işlemde kaynaklanan sorumluluğun başbakan ve ilgili bakanın üzerine bırakılması için, o işleme Başbakan ve ilgili bakan tarafından imza atılması usulü olarak kabul edildiği²⁸⁵ gibi, parlamenter sistemlerde yürütme kuvvetinin siyasi olarak sorumsuz kanadıyla sorumlu kanadının kararnameleleri karşılıklı imzalamaları usulü olduğu²⁸⁶ da savunulmaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanının işlemlerinin geçerliliği Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzasına bağlı olduğundan; karşı-imzanın Cumhurbaşkanının işlemleri için aranan geçerlilik şartı olduğu da ortadadır. Cumhurbaşkanının karşı-imzaya tabi bir işlemi, Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzasından yoksun kalırsa işlem hukuki sonuçlarını doğuramayacaktır. Bu sebeple Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemleri dışındaki tüm işlemlerinin yoklukla batıl olmayıp, geçerli kabul edilebilmesi için, Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzasıyla imzalanması zorunludur.

Parlamenter sistemin belirleyici ve ayırt edici özelliği olarak kabul edilen karşı-imza kuralı, yürütmenin iki kanadının yani; hem Devlet başkanı hem de Bakanlar Kurulunun, yürütmeye ilişkin işlemleri beraber yapmalarınıdır.²⁸⁷ İşte 1982 Anayasası’nın değişiklikler öncesi saf halinin 105. maddesi ile parlamenter sistemin karşı-imza kuralı kabul edilerek, Türkiye’de de Devlet Başkanı ile Bakanlar Kurulunun yürütmeye ilişkin işlemleri birlikte yapacakları, ancak kamu hukukunda yer alan yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi gereği, yürütme işlemlerinin yetkisini kullanma inisiyatiflerinin,

²⁸⁵ Doktrinde karşı imza kuralının; ‘‘Cumhurbaşkanının yazılı işlemlerinin altına, işlemde kaynaklanan sorumluluğun başbakan ve ilgili bakanın üzerine bırakılması için, o işleme başbakan ve ilgili bakan tarafından imza atılması’’ görüşü için bkz. Gözler, s.236.

²⁸⁶ Doktrinde karşı-imza kuralının ‘‘yürütme kuvvetinin siyasi olarak sorumsuz kanadıyla sorumlu kanadının kararnameleleri karşılıklı imzalamaları usulü’’ olduğuna dair görüş için bkz. Cengiz Derdiman, **Anayasa Hukuku**, 2.B., Alfa Aktüel y., Bursa, 2011, s.501.

²⁸⁷ Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, Genişletilmiş 5.B., İmaj y., Ankara,1997, s.159.

sorumluluk altındaki Bakanlar Kurulu üyelerine ait olacağı anayasal düzenleme altına alınmıştır.

İşte 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin ilk fıkrasıyla da belirtildiği üzere Cumhurbaşkanının işlemlerinin karşı-imza kuralına tabi olması sebebiyle sorumluluk o işleme onay vererek karşı-imza atan Başbakan ve bakanlarda olduğundan, Cumhurbaşkanı siyasi olarak sorumsuz olduğu kabul edilirken; sadece tek başına yapabildiği işlemleri dolayısıyla siyasi olarak sorumlu olduğuna ilişkin bir anlam çıkabilse de bu çok da mantıklı bir anlamlandırma olmayacaktır. Zira 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi saf halinde Cumhurbaşkanının tek taraflı işlerine karşı yargı yolu kapalı olup ayrıca Cumhurbaşkanına siyasi sorumluluğunu işletebilecek, bir diğer deyişle cumhurbaşkanını görevden alabilecek herhangi bir makam da yoktur.

Cumhurbaşkanının 1982 Anayasası'nda yürütmeye ilişkin görev ve yetkileri arasında kararnameleri imzalamak da mevcuttur. Buna göre Cumhurbaşkanının imzalaması gereken kararnameler; Kanun Hükmünde Kararnameler, Bakanlar Kurulu Kararnameleri ve müşterek kararnameler olarak sayılmıştır. 1982 Anayasası'nın değişiklik öncesi halinin 91. madde²⁸⁸ hükmünde olağan dönemlerde çıkarılacak kanun hükmünde kararnameleri çıkarma yetkisi her ne kadar Bakanlar Kurulu'na verilmiş olsa da, Anayasa tarafından istisnai bir hüküm getirilmedikçe tüm Bakanlar Kurulu işlemlerinin geçerli olabilmesi için bu işlemlerin Cumhurbaşkanınca imzalanması zorunlu tutulmuştur.²⁸⁹ Bu bağlamda kanaatimizce Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu kararlarını imzalaması hukuki teamüllerin gerektirdiği usule ilişkin olduğundan, kararların imzalanması, sadece kararın yetkinliğine²⁹⁰ dair usulü bir işlem anlamı taşımaktadır. Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu kararlar ve çıkarmış olduğu kararnamelerin yapım aşamasına Cumhurbaşkanı etkin olarak katılmamakta olup, sadece sembolik olarak katıldığından; bu doğrultuda Cumhurbaşkanının, Bakanlar Kurulunun yapım aşamasında yer almadığı kararlarına karşı atacağı imza, hukuki teamülün gerektirdiği salt usulü bir imzadır. Sonuç olarak Cumhurbaşkanı, yapımına herhangi bir etkisi olmadığı, sadece teamül gereği imzaladığı, kararın esasına girmeden, kararın Bakanlar Kurulundan çıkarıldığına dair noter gibi tasdik etme saikiyle incelediği kararlardan siyasi olarak sorumlu tutulamayacağından, tüm sorumluluk kararı hazırlayan Bakanlar Kuruluna bırakılmıştır.

²⁸⁸ 1982 Anayasası'nın 91. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir.”

²⁸⁹ O. Korkut Kanadoğlu, “1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı”, **Adalet Yüksekokulu 20. Yıl Armağani**, Beta y., İstanbul, 2001, s.132-133.

²⁹⁰ Erdoğan, s.141; Özbudun, 2008, s.325; Günday, s.358.

Bu durum kanaatimizce, 1982 Anayasası'nda kabul edilen Cumhurbaşkanının siyasal sorumsuzluğuna dair karşı-imza kurumunun dayanağının mantıksal çerçevesini çizmektedir.

2.1.5.2.1.1. Cumhurbaşkanının Tek Taraflı Yapacağı İşlemler ve Kararnameleri İmzalama Hususuna İlişkin Tartışmalar

1982 Anayasası'nda Cumhurbaşkanının tek taraflı yapabileceği yani karşı-imzaya tabi olmayan işlemleri ve kararnameleri imzalama zorunluluğu altında olup olmadığı hususu, Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu düzleminde pek çok tartışmaya konu olmuştur. Bu tartışmalar anlatmaya çalıştığımız konunun anlaşılması açısından önem arz ettiğinden, çalışmamızın bu bölümünde ele alınacaktır.

1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi döneminde Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği karşı-imzaya tabi olmayan işlemlerinin olduđu²⁹¹, ayrıca bu işlemlere ilişkin yargı yolunun da kapalı olduğu 1982 Anayasası'nın 125. maddesiyle²⁹² düzenlenmişse de; Cumhurbaşkanının tek taraflı yapabileceği işlemlerinin neler olduğu Anayasada açıkça belirtilmemiştir. 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişikliği öncesi dönemine bakıldığında 1982 Anayasası'nın 105. maddesinde Cumhurbaşkanının "*tek başına yapabileceği*" bazı işlemlerinin karşı-imza kuralından istisna tutulduğu görülmektedir. 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi 1982 Anayasası'nın ilgili düzenlemeleri Cumhurbaşkanının bazı işlemlerinin geçerli olabilmesi için, o işlemleri Başbakan ve ilgili bakanın imzasına tabi tutmamıştır. Ancak 2017 değişiklikleri öncesi 1982 Anayasası hükümleri, Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlerden hangilerinin karşı-imzadan istisna tutulacağını belirtmemiş, karşı-imzanın istisnası olan işlemlerin neler olduğunu Anayasada açıkça düzenleme yoluna gitmemiştir. Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği, karşı-imzadan istisna tutulan işlemlerin neler olduğunun Anayasal olarak düzenlenmemesi; yani Anayasa açıkça belirtilmemesi durumu Türk Hukuk doktrininde çeşitli tartışmalara ve görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Sonuçta sorumsuz kabul edilen Cumhurbaşkanının karşı-imzaya tabi olmayan işlemlerine karşı yargı denetimi mekanizmasının işletilemeyeceği ortadadır. Bu durum bir yandan Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna ilişkin soru işaretleri ve ikilemler yaratırken bir yandan da hukuk devleti ve demokrasi ilkesine aykırılık oluşturmaktadır.

²⁹¹ Bkz. 1982 Anayasası'nın 105.maddesinin 1.fıkrası.

²⁹² 1982 Anayasası'nın 125. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: "*Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şuranın kararları yargı denetimi dışındadır.*"

Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler Anayasada tek tek sayılmadığından, yani Cumhurbaşkanının hangi işlemlerinin karşı-imzadan istisna tutulduğuna dair 1982 Anayasası'nda herhangi bir yasal düzenleme yer almadığından, Anayasada oluşan bu boşluğun yarattığı sorunlara çözüm yolu aranması, konuya ilişkin olarak doktrinde iki ana görüşün ileri sürülmesine sebebiyet vermiştir.

Öncelikle doktrinde ağırlık taşıyan ilk görüş Özbudun'un yaptığı ikili ayrıma ilişkin görüştür. Buna göre, Özbudun Cumhurbaşkanının yetkilerini; yasama ve yargıya ilişkin yetkiler ile yürütmeye ilişkin yetkiler olarak ayırarak; bu ayrıma göre yaptığı nitelendirmede Cumhurbaşkanının yasama ve yargıya ilişkin yetkilerini devletin başı olması sıfatı gereği tarafsız olarak gerçekleştireceğini bu sebeple de tek taraflı yapılan bu işlemlere karşı yargı yolunun kapalı olduğundan hareketle bu işlemlerin karşı-imza kuralına tabi tutulmayacağını; Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin yetkilerini kullanırken yaptığı işlemlerin ise karşı-imza kuralına tâbi tutulacağını belirtmiştir.

Yapılan ikili ayrıma göre Cumhurbaşkanının yasama ve yargıya ilişkin yetkilerinin karşı-imza kuralına tabi tutulmamasının nedeni; tarafsız devlet başkanının, tarafsızlığını koruma amacına yapılan vurgudur. Sonuçta Cumhurbaşkanı, tarafsız bir hakem niteliğinde olması sebebiyle, bazı işlemleri salt kendi iradesiyle, karşı-imzaya tabi olmadan yapabilmelidir. Kaldı ki karşı-imzadan istisna tutulan işlem, mahiyeti gereği zaten karşı-imzaya gerek olmadan Cumhurbaşkanının tek taraflı iradesiyle yapılabilme gerekliliğini haiz bir işlemdir. Örneğin Cumhurbaşkanının Anayasa Mahkemesi'ne üye seçmesi, Cumhurbaşkanına tarafsızlığı nedeniyle tanınmış bir yetkidir.²⁹³ Bu yetkinin karşı-imzaya tabi tutulması, yetkinin amacıyla ters düşecek, Cumhurbaşkanının yargıya yapacağı atamaların karşı-imzaya tabi tutulmasıyla, atamalar siyasileşerek; tarafsızlık bozulacaktır. Anayasa Mahkemesi de, 1961 Anayasası döneminde vermiş olduğu 16 Mart 1976 tarih ve E.1975/183, K.1976/15 sayılı kararını;

“Anayasa, Cumhurbaşkanına, yürütme organının başı olması yönünden değil, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğünü temsil eden, tarafsız bir baş olması yönünden kimi görevler vermiştir. Bunlardan biri de Anayasanın 149. Maddesinde belirtilen iptal davası açma yetkisidir. Bu yetkinin kullanılmasını 98.madde çerçevesi içinde görmek olanaksızdır. Çünkü, böyle bir durumda, bu yetki ancak Başbakan veya

²⁹³ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin y., Ankara, 1998, s.286.

ilgili Bakanca uygun görülmesi halinde kullanılabilir. Başka bir deyimle, siyasal iktidarca yasalaştırılan bir metin hakkında Cumhurbaşkanının iptal davası açma yetkisini, Başbakanı veya ilgili Bakana devreden veya onları bu yetkiye ortak eden bir sonuç çıkar ki, Anayasanın böyle bir sonucu kabul ettiği düşünülemez.’’²⁹⁴

şeklinde belirtmiş ve konuya ilişkin görüşünün tam olarak bu doğrultuda olduğunu göstermiştir.

Cumhurbaşkanını yasama ve yargıya ilişkin yetkilerinin karşı-imza kuralına tabi tutulmaması gerekliliğine yapılan vurgu anlatıldıktan sonra, Özbudun’un yaptığı ikili ayrımın ikinci başlığı olan Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin yetkilerini kullanırken, karşılaşacağı karşı-imza kuralına dair izlenecek usul ele alınmalıdır. Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin yetkileri ona “devletin başı olma” sıfatı dolayısıyla değil, “yürütmenin başı olma” sıfatı dolayısıyla verilmiş yetkililerdir. Buradan hareketle Özbudun yine ikili bir ayrıma giderek; Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin yetkilerini, yürütmeye ilgili icrai olan yetkiler ve yürütmeye ilgili icrai olmayan/törenselleşen olan yetkiler olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan yola çıkarak Özbudun tarafından, Cumhurbaşkanının yürütmeye ilgili icrai olmayan yani törenselleşen olan yetkilerinin karşı-imza kuralına tabi tutulmaması gerekliliğine vurgu yapılırken, Cumhurbaşkanının yürütmeye ilişkin yetkilerinden icrai olan yetkilerinin ise karşı-imza kuralına tabi tutulması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.²⁹⁵

Gözler ise, Cumhurbaşkanının tek taraflı yapabileceği işlemlerine dair doktrinde ileri sürülen görüşleri; Anayasal bir kural olan karşı-imza kuralına ilişkin Anayasa da mevcut yasal boşluğa yorum yoluyla istisna üretmeye çalışmak olarak nitelendirerek; hukuk mantığında yorum yoluyla istisna yaratılamayacağını, bir hukuk kuralına getirilecek istisnanın yalnız o kuralın koyucusu tarafından getirilme usulüyle yapılabileceğini savunmaktadır.²⁹⁶ Gözler’ in görüşü ele alınarak yapılacak akıl yürütme ile, Cumhurbaşkanının tüm yetkileri- ister yasama ister yargı ister ise yürütmeye ilişkin olsun- Anayasa ve başkaca kanunlarda açıkça sayılarak karşı-imza kuralının istisnası

²⁹⁴ Bkz. Anayasa Mahkemesi’nin 16 Mart 1976 Tarih ve E.:1975/183, K.:1976/15 Sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, S.14, Yarı Açık Cezaevi Matbaası y., Ankara, 1977, https://www.anayasa.gov.tr/media/4933/kd_14.pdf , s.68, Erişim Tarihi: 27.11.2021.

²⁹⁵ Özbudun, 1998, s.187-288.

²⁹⁶ Gözler, **Cumhurbaşkanı – Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?)**, s.62-65.

olarak belirtilmediğinden, karşı-imza kuralına tâbi sayılmalıdır düşüncesine ulaşılmaktadır.

Belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanının tek taraflı yapabileceği işlemlere ilişkin tartışmalar 1961 Anayasası döneminden beri sürmektedir. 1961 Anayasası döneminde Cumhurbaşkanının tek taraflı yapabileceği işlemlere dair bir görüş ise, Başbakan ve ilgili bakanların siyasi sorumluluğunu yaratabilecek nitelikte olmayan Cumhurbaşkanı işlemlerinin, Cumhurbaşkanı tarafından tek taraflı kullanılmasının Anayasaya aykırılık teşkil etmeyeceği görüşüdür.²⁹⁷

Tüm anlatılmaya çalışılanların ışığında kanaatimizce, parlamenter rejimlerde Cumhurbaşkanının sorumsuz kabul edilmesi, onu yetkisiz kılmaktadır. Sorumluluğu gerektiren hallerde yetkiyi kullanma gücünün sorumlu olan kişide olacağı muhakkaktır. Bu sebeple, sorumsuz kabul edilen Cumhurbaşkanının bu sorumsuzluğu, onu yetkisiz de kılarak; tüm kararlarını karşı-imzaya tâbi tutmalıdır. Yasa koyucunun bu duruma bir istisna getirmek istediği hallerde ise, bu istisna açıkça Anayasada düzenlenmelidir. Örneğin 1958 tarihli Fransız Anayasası'nın 19.maddesi²⁹⁸ ile, Cumhurbaşkanının kararnamelerinin sorumlu bakanlara imzalatılması gerektiği bir kural olarak koyulduktan sonra, bu durumun istisnaları aynı madde metninde açıkça belirtilmiştir.

1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi dönemine dair Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemlere ilişkin görüşleri tespit ettikten sonra, Cumhurbaşkanının kararnameleri imzalama zorunluluğunun varlığına ilişkin soru işaretlerine değinilmesi de isabetli olacaktır. Bu noktada tartışmalara neden olan husus, Bakanlar Kurulu kararlarının, yani fiilen sorumlu olan Başbakan ve bakanlar tarafından hazırlanan ve yapım aşamasına Cumhurbaşkanının katılmadığı kararnamelerin, Cumhurbaşkanı tarafından imzalanması zorunluluğunun olup olmadığı, bir diğer deyişle Cumhurbaşkanının yapımına katılmadığı Bakanlar Kurulu kararnamelerini imzalamakla yükümlü olup olmadığının belirlenmesi hususudur.

Cumhurbaşkanı 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi dönemi 104. madde hükmü gereği; kararnameleri imzalamakla görevlendirilmiştir. 104. madde hükmünde; Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK), Bakanlar Kurulu Kararnameleri ve müşterek (üçlü) kararnameler arasında herhangi bir ayrıma gidilmediğinden, bu üç kararnamede

²⁹⁷ Bu görüş için bkz. Okandan, 1966, s.473.

²⁹⁸ 1958 Fransız Anayasası'nın 19. maddesi şu şekildedir: “Cumhurbaşkanının, 8'inci maddenin birinci fıkrası, 11, 12, 16, 18, 54 ve 61'inci maddelerde öngörülenler dışındaki işlemleri, Başbakan ve gerektiğinde ilgili bakanlar tarafından imzalanır.”

de Cumhurbaşkanının imzasının aranacağı anlamı çıkarılabilecektir. Bu noktada Cumhurbaşkanının, kendince hukuka aykırı gördüğü bir kararnameyi imzalama zorunluluğu altında olup olmadığına ilişkin doktrinde farklı görüşler yerleşmiştir. Bu konuya ilişkin tartışılan esas nokta, Cumhurbaşkanının önüne gelen her kararnameyi incelemeyen ve denetlemeyen imzalama zorunluluğu altında olup olmadığı, yani Cumhurbaşkanının kararnameleri imzalamayı reddetme yetkisinin olup olmadığıdır. Bu sorunun cevabına ilişkin doktrinde yerleşmiş ana görüş; Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulunun hukuka uygun kararnameleri üzerinde siyasal yerindelik denetimi yapamayacağı ancak Bakanlar Kurulu kararlarının hukuka açık aykırılık taşıması durumunda da bu kararları imzalama zorunluluğu da olmadığıdır.²⁹⁹

Cumhurbaşkanının her ne kadar siyasal yerindelik denetimi yaparak kararnameleri imzalamayı reddetme yetkisi olmasa da; hukuka aykırılık sebebiyle ilgili kararnameyi imzalamayı reddedebileceğinin kabulünü gerekli gören görüşün temelini ilişkin olarak; Cumhurbaşkanının sorumluluğu olmadığı için siyasal yerindelik denetimi yapamayacağı ancak, Cumhurbaşkanının kendisine Anayasa tarafından yüklenmiş olan devleti gözetme görevi sebebiyle Anayasaya uygunluğu sürekli olarak gözetmesi zorunluluğu altında olduğundan; gözetme görevini kullanarak hukuka aykırı kararnameleri Anayasa ve hukukun üstünlüğü ilkesi gereği reddedebilme imkanı olduğuna dair yorum yapılabilecektir. Kaldı ki bu görüş Anayasa Mahkemesi'nin 27 Nisan 1993 Tarih ve E.1992/37, K.1993/18 sayılı kararıyla da kabul edilmiştir. Anayasa Mahkemesi ilgili kararında görüşünü

“Anayasada tarafsızlığını sağlama konusunda özen gösterilen Cumhurbaşkanı, siyasal yaşamda bir denge ve kararlılık ögesi olarak düşünülmüş; çoğunluk partisinin emrinde bir yürütme aracı, hiçbir yetki sahibi olmayan “simgesel” bir Devlet başkanı durumuna sokulması amaçlanmamıştır. Bu nedenle, hukuka aykırı bir işlem söz konusu olduğunda Cumhurbaşkanının tutumu farklı olabilecektir. Çünkü, Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu, onun hukuka aykırı kararnameleri imzalamak zorunda olduğu biçiminde yorumlanamaz.”³⁰⁰

²⁹⁹ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin y., Ankara, 2005, s.315-316.

³⁰⁰ Bkz. Anayasa Mahkemesi'nin 27 Nisan 1993 Tarih ve E.:1992/37, K.:1993/18 Sayılı Kararı, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, C.1, S.31, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi y., Ankara, 1996, https://www.anayasa.gov.tr/media/4954/kd_31_1.pdf, s.115, Erişim Tarihi: 26.11.2021.

şeklinde belirtmiştir.

2.1.5.2.2. Cezai Sorumluluğu ve Sorumsuzluğu

Cezai sorumluluk; bir suçun işlenmesi halinde, o suçu işlediği isnat edilen kimsenin ceza kanunlarına dayanılarak ceza mahkemeleri önünde yargılanması sonucunu doğuran sorumluluk türüdür. Cezai sorumluluğa işlenmesi halinde cezai sorumluluğu doğuran suçlara ilişkin hapis cezası, idam, para cezası gibi yaptırımların uygulanması³⁰¹ yoluyla gidilmektedir. Cezai sorumluluğun uygulanabilirliği açısından en önemli evrensel hukuk kuralları suçta ve cezada kanunilik³⁰² ile ceza sorumluluğunun şahsiliği kurallarıdır. Bir diğer deyişle kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesine gereği; öncelikli olarak bir eylemin suç vasfı taşıyıp taşımadığı sadece kanun ile belirlenebilecek, ayrıca gerçekleştirildiği esnada kanunlarda tanımlı bir suçu oluşturmayan eylemler sebebiyle hiç kimse cezalandırılmayacak; son olarak ise bir eylemin gerçekleştirilmesi halinde verilecek ceza miktarının sonradan arttırılmış miktarı, gerçekleştirildiği anda o eyleme verilecek cezaya uygulanamayacak, kişiler sadece eylemi gerçekleştirdikleri zamanda yürürlükte olan kanunda o eylem için belirtilen miktarla cezalandırılabilirlerdir. Ceza sorumluluğun şahsiliği ilkesine gereği ise, hiç kimse bir başkasının eylemi dolayısıyla, cezai olarak sorumlu tutulamamaktadır.

1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi 105.maddesinin 2.fıkrası³⁰³ mucibince sorumluluk ve sorumsuzluk hali başlığı altında “*Cumhurbaşkanının re'sen imzaladığı karar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi de dahil hiçbir yargı merciine başvurulamayacağı*”; buna karşın 105.maddesinin 3. fıkrası³⁰⁴ mucibince “*Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az üçte dördünün vereceği kararla suçlandırılır*” denilerek cezaların kanuniliği ilkesine vurgu yapılmış ve Cumhurbaşkanının vatana ihanetten suçlandırılabilmesine dair düzenlemeye yer verilmiştir. Böylece 1982 Anayasası'nın 2017 değişikliklerinden önceki halinde ki 105.maddesinin 3.fıkrasıyla Cumhurbaşkanı yalnız vatana ihanetle suçlandırılabilceği sonucu çıkarılabilecektir. 1982 Anayasası'nın Anayasa değişiklikleri öncesi döneminde

³⁰¹ Özkul, s.159.

³⁰² Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi için bkz. Artuk - Gökçen - Yenidünya, 2006, s. 159-165.

³⁰³ 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.*”

³⁰⁴ 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.*”

sorumsuz bir Cumhurbaşkanı kabul edilerek, Cumhurbaşkanının bu sorumsuzluğuna yalnız vatana ihanetten dolayı suçlandırılmayı istisna saymıştır. Ancak 1982 Anayasası'nın 2017 değişikliklerinden önceki saf halinin 105. maddesinde açıkça belirtilmeyen husus şudur ki; vatana ihanetten dolayı suçlandırma Cumhurbaşkanının görevine ilişkin eylemlerinden dolayı mı yoksa kişisel eylemlerinden dolayı mı olacaktır?

Geçmiş dönem Türk Anayasalarına bakıldığında gerek 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 41. maddesinin 2. fıkrasında gerek 1961 Anayasası'nın 98. maddesinin 2.fıkrasında; Cumhurbaşkanına atfedilen sorumluluk görevi dolayısıyla işlediği eylemler ve kişisel eylemleri olmak üzere iki gruba ayrılarak belirlenmiş ve buna göre düzenlenmiştir. Ancak 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki ilk halinde Cumhurbaşkanının sorumluluk ve sorumsuzluğunun düzenlendiği 105. maddede Cumhurbaşkanına atfedilen sorumluluk ve sorumsuzluğun türüne dair herhangi bir açıklama yapılmamış, yasa maddesinde bu duruma ilişkin açık bir hüküm düzenlenmemiştir. Dolayısıyla 1982 Anayasası'nın Anayasa değişikliği öncesi ilk halinde yer alan 105. maddesinde Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu hususu, Cumhurbaşkanının hangi eylemlerine ilişkin olduğuna dair netlik taşımamaktadır. Bu nedenle doğru bir çözümlene yapabilmek açısından 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki ilk halinin 148. maddesinin 3. fıkrasının³⁰⁵ incelenmesi zorunluluk arz etmektedir. 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki ilk halinin 148. maddesinin 3. fıkrasına bakıldığında “*Anayasa Mahkemesi'nin Cumhurbaşkanını göreviyle ilgili suçlardan Yüce Divan sıfatıyla yargılayacağı*” ibaresinin yer aldığı görülmektedir. Böylece 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi ilk halinde, Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ve sorumsuzluğuna ilişkin hallerinin; Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili gerçekleştirdiği eylemler ile Cumhurbaşkanının kişisel eylemleri olarak ikiye ayrıldığı ve Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylemlerinden cezai olarak vatana ihanet dışında sorumsuz kabul edildiği yorumu yapılabilir. Her ne kadar 1982 Anayasası'nın ilk halinde Cumhurbaşkanının görevine ilişkin gerçekleştirdiği eylemlerinin suç oluşturacağına dair açık bir hüküm bulunmasa da, 1982 Anayasası'nın saf halinin 105. maddesi ve 148. maddesinin 3.

³⁰⁵ 1982 Anayasası'nın 148. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “*Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.*”

Fıkrasındaki düzenlemeler birlikte ele alındığında, yasa koyucunun Cumhurbaşkanına ilişkin suçlandırma metodunda görev suçu ve kişisel suç ayırımına gidileceğine dair iradesini ortaya koyarak, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylemlerinin vatana ihanet halini oluşturduğu durumlardan sorumlu tutulacağı ve bu sorumluluğun sonucu olan yaptırımın hangi usul ile gerçekleştirileceğine dair düzenleme yaptığı görülmektedir.

1982 Anayasasının değişiklikler öncesi saf halinde Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle yaptığı eylemlerinden dolayı Cumhurbaşkanına atfedilen cezai sorumluluğun niteliğine ilişkin doktrinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerin açıklanması önem taşımaktadır. Belirtilmelidir ki 1982 Anayasası'nın 105. maddesinde Cumhurbaşkanının görevi çerçevesindeki eylemlerinden doğan cezai sorumluluğun niteliğine ilişkin olarak; vatana ihanetin bir ceza sorumluluğu olduğu ile vatana ihanetin sadece siyasi sorumluluk olduğuna dair iki ayrı ana görüş mevcuttur. Şöyle ki doktrinde baskın olan ilk görüş, vatana ihanetin ceza sorumluluğu doğuracağı dolayısıyla vatana ihanetin bir ceza sorumluluğu olduğuna dair görüştür³⁰⁶. Doktrindeki bu görüşün dayanağı, 1982 Anayasası'nın ilk halinde Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun kural sorumluluğunun ise istisna kabul edilmesine paralellik teşkil eder şekilde Cumhurbaşkanının yetkisiz olması³⁰⁷ ve Cumhurbaşkanının istisnalar haricindeki neredeyse tüm işlemlerinin karşı-imzaya tabi olmasıdır.³⁰⁸ Bu noktada doktrinde yer alan karşıt görüş ise, 1982 Anayasası'nın Anayasa değişiklikleri öncesi saf halindeki 105.maddesinde yer alan düzenlemenin salt siyasi sorumluluk mekanizmasını işletebileceği, bu sebeple bahse konu sorumluluğun siyasi sorumluluk türü olduğuna ilişkindir.³⁰⁹ Doktrindeki tartışmalar ışığında kanaatimizce bir yorum yapmak gerekirse, 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki saf halinin 148. maddesi ele alındığında da görüleceği üzere; vatana ihanetle Cumhurbaşkanının suçlandırılmasının devamındaki aşama, bir yargı organı olan Yüce Divan tarafından Cumhurbaşkanı

³⁰⁶ Bu görüşün savunulmasına ilişkin bkz. Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları**, 1.C., s.370; Aldıkaçtı, s.219; Çetin Özek, **Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler**, İstanbul, 1967, s.74-79; Kerse, s.155; Dönmezer-Erman, s.243; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin y., Ankara, 1986, s.289.

³⁰⁷ Servet Armağan, **Türk Esas Teşkilat Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979, s.61; Dönmezer-Erman, s.257; Mümtaz Soysal, **100. Soruda Anayasanın Anlamı**, 11.B., Gerçek y., İstanbul, 1997, s.224-226.

³⁰⁸ Bülent Tanör- Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 9.B., Beta y., İstanbul, 2009, s.321-322; Dönmezer-Erman, s.243; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 1986, s.258; Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Mimoza y., Konya, 2007, s.270; Nur Centel, **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 2.B., Beta y., İstanbul, 2002, s.106; Gözler, s.235; O. Korkut Kanadoğlu, "1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı", **Adalet Yüksekokulu 20. Yıl Armağanı**, Beta y., İstanbul, 2001, s.147.

³⁰⁹ 105. madde hükmününün siyasi sorumluluk olduğunu savunan karşıt görüş için bkz. Gülfidan, s.67-72; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.539.

hakkında yapılan ceza yargılamasıyla ilgili olduğundan, 1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesi halinde yer alan düzenleme bağlamında, Cumhurbaşkanının görevinden doğan eylemlerden vatana ihanet sebebiyle cezai sorumluluk altında olduğunun kabul edildiği yorumu yapılabilir.

Belirtilmelidir ki parlamenter sistemlerde devleti yönetme ve ulusal siyaseti belirleme yetkisi yalnız Bakanlar Kurulu'na ait olduğundan, parlamenter sistemlerde devlet başkanının rolünün Bakanlar Kuruluna kıyasen arka planda kaldığı açıktır. Bu nedenle, parlamenter sistemlerde devlet başkanının göreviyle ilgili işlemlerinden dolayı sorumsuzluğunun kabulü; parlamenter sistemlerin en önemli gerekliliklerindedir. Parlamenter sistemi kabul eden 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi saf halinin 105.maddesinde de sorumluluğun istisnalar dışında yalnızca Bakanlar Kurulu üyelerinde olacağını açıkça belirtilmiştir. Sonuçta Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu yalnız göreviyle ilgili eylemlerle sınırlıdır. Bu noktada kanaatimizce Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun yalnız siyasi olarak mutlak olduğu anlamına varılabilmektedir. 1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesi halinde Meclis ya da herhangi başka bir organ tarafından Cumhurbaşkanının görevine son verilemeyeceği³¹⁰, bir diğer yandan karşı-imza kuralının düzenlendiği 105.maddesinde Cumhurbaşkanının siyasi sorumsuzluğunun hangi durumlarda mevcut olacağını belirtmesi hususları da yalnız siyasi sorumsuzluğun mutlak oluşuna ilişkin kanaatimizi destekler nitelikte olup, Cumhurbaşkanının cezai sorumsuzluğunun mutlak olmadığına ilişkin kanaatimizi güçlendirmektedir.

1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi saf halinin 105. maddesinin 3. fıkrasında³¹¹ Cumhurbaşkanının vatana ihanet sebebiyle suçlandırma usulü düzenlenmiştir. İlgili madde düzenlemesine göre, Cumhurbaşkanı vatana ihanet sebebiyle, TBMM'nin üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılacaktır. Cumhurbaşkanının vatana ihanetle suçlandırabilmek için; TBMM'nin üye tamsayısının en az üçte biri kadar üyenin, TBMM Başkanlığı'na suçlandırmaya ilişkin yazılı olarak bir önerge vermeleri gerekliliği düzenlenmiştir. TBMM Başkanlığı Cumhurbaşkanının

³¹⁰ Tahsin Bekir Balta, **Türkiye'de Yürütme Kuvveti**, Ajans Türk Matbaası y., Ankara, 1960, s.18-20.

³¹¹ 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır.*”

suçlandırılmasına dair önergeyi almasını takiben bunu derhal TBMM'ye sunacaktır³¹². Önergeyi almasının akabinde TBMM tarafından yapılacak oylama sonucu kanunda belirtilmiş olan üye tamsayısının dörtte üçünün oyu ile kanuni çoğunluk sağlanarak Cumhurbaşkanı vatana ihanet ile suçlandırılmış olacak; Cumhurbaşkanı'nın vatana ihanetten suçlandırılması sebebiyle hakkında yaptırım uygulanabilmesi için Cumhurbaşkanı; 1982 Anayasası'nın değişiklik öncesi 148. maddesinin 3. fıkrası hükmü gereği bu yaptırımı uygulayabilme yetkisine sahip tek organ olan Yüce Divan sıfatını³¹³ haiz Anayasa Mahkemesi'ne gönderilecektir.

Bu noktada belirtilmelidir ki 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi saf halinde düzenlendiği üzere Cumhurbaşkanı vatana ihanet sebebiyle yargılayabilecek tek organ Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesidir. Yapılacak yargılamada Yüce Divan'da savcılık görevini 1982 Anayasası'nın 148. maddesinin 4. fıkrası³¹⁴ gereği Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ya da vekili yapacaktır.

1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi düzenlemelerine bakıldığında, Cumhurbaşkanı'nın TBMM tarafından vatana ihanetle suçlandırılması sonucu yargılanmak için Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne gönderilmesinin Cumhurbaşkanı'nın hakkında yapılan ceza muhakemesinde son soruşturmanın açılması aşaması anlamına geldiği görülecektir.

1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi 105.maddesinin 3. fıkrası ve 148.maddesinin 3. ila 4.fıkraları, her ne kadar Cumhurbaşkanı'nın göreviyle ilgili suçlarından dolayı vatana ihanetten sorumlu tutulacağını düzenleyen hükümler olsa da, Anayasa'da suçlandırmayla birlikte Yüce Divan'da yargılanması devam eden Cumhurbaşkanı'nın görevde kalıp kalmayacağı hususuna ilişkin herhangi bir açık düzenlemeye yer verilmemiştir. 1982 Anayasası'nın ilk halinde Yüce Divan'da vatana ihanetten yargılanması devam eden Cumhurbaşkanı'nın görevinin düşmesine yahut düşmemesine ilişkin anayasal bir boşluk olduğu açıktır.³¹⁵

³¹² TBMM İç Tüzüğü'nün 113. ve 114. maddeleri için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/17.5.584.pdf>, Erişim Tarihi: 02.12.2021.

³¹³ Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatıyla baktığı işlerde izleyeceği usul hakkında bkz. 10 Kasım 1983 Tarih ve 2949 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunun 35.ve 40.maddeleri için bkz. <https://www.anayasa.gen.tr/2929sk.htm>, Erişim Tarihi: 02.12.2021.

³¹⁴ 1982 Anayasası'nın 148. maddesinin 4. fıkrası şu şekildedir: “*Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.*”

³¹⁵ Bülent Yavuz, “Çeşitli Parlamenter Hükümet Sistemi Uygulamalarında ve Türkiye’de Başbakanın Göreve Gelmesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.11, S.1-2, Ankara, 2007, s.1234-1235.

1982 Anayasa'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi saf halinde yer alan 106. maddesinde ³¹⁶ Cumhurbaşkanının görevinin sona ereceği haller sayılmış; ancak hem 106. maddede hem de devamındaki maddelerde vatana ihanetle suçlandırılan ve yargılanmak için Yüce Divan'a sevk edilen Cumhurbaşkanının, görevinin devamı meselesinin ne olacağına dair herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu durumun Anayasada yarattığı boşluk doktrinde fikir ayrılıkları yaşanmasına neden olduğundan, bu meselenin çözümüne dair doktrinde farklı görüşler ortaya atılmıştır.

Vatana ihanetle suçlandırılan ve yargılanmak için Yüce Divan'a sevk edilen Cumhurbaşkanının, görevinin devamı meselesinin ne olacağına ilişkin doktrinden baskın olan görüş temelini 1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesi ilk hali 113. maddesinde ³¹⁷ yer alan düzenlemeden almaktadır. Bu görüşe göre 1982 Anayasası'nın 113.maddesinde göreviyle ilgili bir suç dolayısıyla Yüce Divan'a sevk edilen bakanın bakanlıktan düşeceğine ilişkin hüküm aynen Cumhurbaşkanına da uygulanmalı ve yargılanmak amacıyla Yüce Divan'a sevk edilen Cumhurbaşkanı, bakanlar gibi Yüce Divan'a sevk edildiği an görevini kaybetmelidir.³¹⁸

Karşıt görüşte olan Gözler' e göre ise, bakanların görevinin düşmesine ilişkin düzenleme olan 1982 Anayasası'nın 113.maddesinin kıyas yoluyla Cumhurbaşkanı için de uygulanması, anayasal bir hükmün kamu hukuka aykırılık teşkil edecek şekilde geniş yorumlanması anlamına geleceğinden doğru olmayacaktır³¹⁹.

Konu başka bir yönden ele alındığında ise görülmektedir ki, parlamenter sistemi kabul eden 1982 Anayasası ile, parlamenter sistemin yarattığı sorumsuz devlet başkanı ilkesine paralel olacak şekilde siyasi olarak mutlak sorumsuz kabul edilen Cumhurbaşkanının; vatana ihanet sebebiyle görevinin düşmesi durumu, vatana ihaneti cezai bir yaptırım olmaktan çıkarıp, siyasi bir yaptırım³²⁰ haline getirecektir. Sonuçta siyasi olarak mutlak sorumsuz kabul edilen Cumhurbaşkanı, vatana ihaneti sebebiyle görevini kaybetmesiyle,

³¹⁶ 1982 Anayasası'nın 106. maddesi şu şekildedir: “Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde de yenisi seçilinceye kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekillik eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.”

³¹⁷ 1982 Anayasası'nın 113. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divana verilen bir bakan bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divana şevki halinde hükümet istifaya etmiş sayılır.”

³¹⁸ Bu görüş için bkz. Sabih Kanadoğlu, **Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu**, Cumhuriyet Gazetesi, 25.04.2007; Ergun Özbudun, **Anayasa Hukuku**, Anadolu Üniversitesi y., Eskişehir, 2018, s.152; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2005, s.318.

³¹⁹ Kemal Gözler, **Kanun Hükmünde Kararnemelerin Hukuki Rejimi**, Ekin Kitapevi y., Bursa, 2000, s.541.

³²⁰ Özkul, s.168.

cezai bir yaptırıma değil siyasi sorumluluğunun getirdiği siyasi bir yaptırıma uğrayacak; sonuç olarak ortada siyasi sorumsuzluk ilkesiyle çelişen bir durum gelişecektir.

Sonuç olarak 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesindeki ilk halinde Cumhurbaşkanına görevi sebebiyle işlediği eylemlerinden dolayı atfedilen vatana ihanete ilişkin cezai sorumluluğun sebebi, şartları ve yargılama usulü 1982 Anayasası'nın 105. maddesi; 148. maddesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nde düzenlenmiştir. Ancak bu noktada belirtilmelidir ki; vatana ihanet kavramı, suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırı olacak şekilde Türk Ceza Kanunu'nda suç olarak düzenlenmemiş bir kavram olduğundan, bu durum doktrinde pek çok görüş ve beraberinde tartışma yaratmıştır. Vatana ihanet kavramı, daha iyi anlaşılması ve öğretideki ilgili tartışmaların her yönüyle ele alınabilmesi açısından, çalışmamızın ilerleyen bölümünde bir alt başlık olarak ayrıca incelenecektir.

2.1.5.2.2.1. Cumhurbaşkanının Kişisel Suçları

Cumhurbaşkanının kişisel suçları; görevi dışında gerçekleştirdiği eylemlerinin suç teşkil etmesi durumunda oluşacak cezai sorumluluğu doğuran suçlardır. Cumhurbaşkanı görevi dışında gerçekleştirdiği eylemlerinin suç teşkil etmesi halinde; bu eylemlerinden cezai olarak sorumlu kabul edilmektedir.

Bazı anayasalar Cumhurbaşkanının görevi dışında gerçekleştirdiği eylemlerinde, yani kişisel suçlarından ne şekilde sorumlu olacağını anayasal düzenleme altına almış olsalar da; Cumhurbaşkanına tanınan sorumsuzluğun, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemlerle sınırlı tutulduğu hususu bu sorumsuzluğun niteliği gereği açık olduğundan, hukuki düzlemde anayasaların bu sorumluluğa ilişkin düzenleme yapması zorunlu değildir.³²¹ Kaldı ki bir Anayasanın Cumhurbaşkanının kişisel suçları hakkında düzenleme yapmayarak, susma yoluna gitmesi Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu olmadığı anlamına gelmemektedir.³²²

Sonuç olarak kamu hukukunda sorumsuzluk kural sorumluluk istisna olduğundan, Cumhurbaşkanı anayasa tarafından kişisel suçları hakkında ceza hükümlerinden açıkça istisna tutulmadığı sürece, kişisel suçlarından ötürü şahsi ceza sorumluluğunun var olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca, ceza hukukunun en önemli ilkelerinden sayılan ceza

³²¹ Kemal Gözler, s.87.

³²² Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, 2007, s.256; Demirbaş, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 5.B, Ankara 2007, s.143; Gören, **Anayasa Hukuku**, Ankara, 2006, s. 233; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa, 2007, s. 394; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, 2005, s. 317; Tanör-Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 2004, s. 312.

kanunlarının mecburiliği ilkesi ile ceza normlarının eşitliği ilkesi gereği, ceza kanunlarının yürürlüğe girmeleriyle birlikte hükümlerinin herhangi bir ayırım yapılmadan eşit şekilde bütün kişiler hakkında zorunlu olarak uygulanması kural olduğundan, ceza kanunlarının hükümleri gerçek kişi olan Cumhurbaşkanı için de herkese uygulandığı gibi zorunlu olarak uygulanacaktır.

1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesindeki ilk hali mucibince Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından doğan cezai sorumluluğun ne olduğunun anlaşılabilmesi açısından, Türk Anayasal gelişmeleri ışığında; ceza kanunlarının, cezai sorumluluk doğurucu kişisel suçları bakımından Cumhurbaşkanı hakkında uygulanmasına ilişkin durumların incelenmesi isabetli olacaktır. Öyle ki 1876 Kanuni Esasi'de Padişahın kişiliğinin kutsal ve dokunulmaz olması sebebiyle padişah yani devlet başkanı hem görevine ilişkin hem de görevi dışındaki kişisel suçlarına ilişkin olarak mutlak sorumsuz kabul edilmiştir. 1921 Anayasası'nda ise meclis hükümeti sisteminin kabul edilmesi dolayısıyla devlet başkanlığı makamı olmadığından, Cumhurbaşkanının hem görev suçlarına hem de kişisel suçlarına ilişkin herhangi bir düzenleme yer almamış, 1923 değişiklikleriyle her ne kadar yasaya devlet başkanlığı makamı getirilse de yine devlet başkanının cezai sorumluluğu hususu düzenlenmemiştir. Türk Anayasa tarihinde devlet başkanının cezai sorumluluğu halini düzenleyen ilk Anayasa 1924 Anayasası olmuştur. 1924 Anayasası karşı-imza kuralı ile Cumhurbaşkanını sorumsuz kabul ederek, bu sorumluluğu karşı-imza kuralı gereği Başbakan ve bakanlara bırakmış olsa da, 1924 Anayasası'nın 17. maddesiyle Cumhurbaşkanının kişisel eylemlerine ilişkin cezai sorumluluğunun doğduğu durumlarda izlenecek usul hüküm altına alınmış böylece Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından cezai sorumluluğunun oluştuğuna ilişkin irade ortaya koyulmuştur. Ancak hem 1961 Anayasası hem de 1982 Anayasası, Cumhurbaşkanının görevi dışındaki kişisel eylemlerinden doğacak suçları sebebiyle oluşacak cezai sorumluluğa ilişkin açık bir düzenleme yapmamıştır.

Türk Hukuk doktrininde, Cumhurbaşkanının görevi dışında gerçekleştirdiği kişisel suçlarından cezai olarak sorumlu tutulması gerekliliği baskın görüş olarak yer almaktadır. Bu durum hukuk devleti ilkesinin bir gerekliliğidir. Sonuçta bir hukuk devletinde hiç kimse suç işlediği hallerde ayrıcalıklı sayılarak hukukun üstünde tutulamaz. Özetle Cumhurbaşkanının görevi dışında gerçekleştirdiği kişisel eylemlerinin suç oluşturduğunun kabulüyle bu suçlardan cezai olarak sorumlu tutulması, hukuk devleti olmanın önemli bir zorunluluğudur. Ancak 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi halinde Cumhurbaşkanının görevi dışında gerçekleştirdiği kişisel

suçlarından cezai sorumluluğunun ne şekilde olacağına dair açık bir düzenlemenin yer almaması, Cumhurbaşkanının ceza sorumluluğu doğuracak kişisel bir suç işlemesi halinde bu sorumluluğun mahiyetinin belirlenmesine ve bu sorumluluğun sonuçlarının hayata geçirilmesinde izlenecek usulün ne olacağına ilişkin belirsizlikler yarattığından eleştirilerek, doktrinde bu belirsizlik sebebiyle farklı görüşler yerleşmiştir.

1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi döneminde Cumhurbaşkanının sorumluluk ve sorumsuzluk hallerinin düzenlendiği 105.maddesinde, Cumhurbaşkanının yalnız göreve ilişkin cezai sorumluluğu vatana ihanetle suçlandırılması nedeniyle istisna niteliğinde düzenlenmiş olup; Cumhurbaşkanının görevi dışındaki kişisel suçlarına ilişkin düzenleme yapılmadığından; doktrinde bu durumun açıklığa kavuşması amacıyla çeşitli yorumlar ortaya atılmıştır.

1982 Anayasası'nın 2017 değişikliklerinden önceki halinde Cumhurbaşkanının kişisel suçlarının ve bu suçlardan yargılanma usulünün ne olacağına belirlenmesi için kullanılan ilk yorum amaçsal yorum olmuştur. Amaçsal yorum yöntemini savunan yazarlar, hukuk devleti ilkesinin esas alınmasından hareketle, herkes gibi Cumhurbaşkanının da hukukun üstünde olmadığı gerekçesiyle Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından kanun önünde özel bir ayrıcalığı olmadan sorumlu olduğunu kabul etmektedirler. Amaçsal yorum yöntemini savunan yazarlar, Cumhurbaşkanının kişisel suçlarına ilişkin sorumluluğuna dair yorum yapılırken, hukuk metninin amacının esas alınması ve metnin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Amaçsal yorum 1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesi saf halinde, Cumhurbaşkanının kişisel sorumluluğunun ne olacağı durumuna uyarlandığında, Anayasanın amacının devletin ve yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanının en basit bir suç şüphesiyle sıradan bir şekilde kovuşturulmasının mümkün olmaması gerekliliği görülecektir. Sonuçta devlet memurlarının dahi yargılanabilmeleri özel izin ve usullere tabi iken Cumhurbaşkanının, bir memurdan daha kolay usullerle yargılanabilmesi hukuka uygun bulunmamıştır.³²³ Cumhurbaşkanı, Anayasal düzenleme ile vatana ihanet gibi ağır ve önemli bir suçtan bile ancak TBMM'nin üye tamsayının üçte birinin oyu ile; bir diğer deyişle kolay olmayan usuli yöntemlerle yargılanabilmektedir. Bu şekilde bir düzenleme yapan Anayasanın her ne kadar Cumhurbaşkanının sorumluluğunu kabul etse

³²³ Kadir Aktaş, "Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı", *TBB Dergisi* y., S.84, Ankara, 2009, s.270; Bahri Öztürk-Mustafa Ruhan Erdem, *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku*, Seçkin y., Ankara, 2005, s.128.

de, hakaret suçlaması gibi basit suçlarda Cumhurbaşkanı için özel bir yargılama yönteminin uygulanmamasını söylediği düşünülemez.

Amaçsal yorum yöntemi ile Cumhurbaşkanının kişisel suçları ele alındığında, 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesinde yer alan düzenlemelerde Cumhurbaşkanının görevi dışındaki kişisel eylemlerinden dolayı cezai sorumluluğu olduğu ancak bu sorumluluk nedeniyle Cumhurbaşkanının doğrudan yargılanamayacağı ve Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Doktrinde amaçsal yorumla Cumhurbaşkanının kişisel ceza sorumluluğuna getirilen eleştirel bir görüş³²⁴ ise; kanunda Cumhurbaşkanı uygulanacak dokunulmazlığa ilişkin açık bir hüküm olmadığından; yargılama sürecinde Cumhurbaşkanının dokunulmazlık korumasından yararlanamayacağı hallerde Cumhurbaşkanının tamamıyla korumasız kalacağı durumda oluşacak muhtemel tehlikeli durumlara ilişkindir.

1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki halinde Cumhurbaşkanının görevi dışındaki kişisel suçlarına ilişkin bu suçların mahiyeti ve bu suçlardan yargılama usulünü tarihsel yorum yöntemi ile ele alan yazarlar ise; yasayı değil, yasayı yapan yasa koyucunun, yasa metnini yaparken hedeflediği amacı tespit etmenin önemine vurgu yapmaktadırlar. Buna göre bir yasa metninin anlamı ancak yasa koyucunun o metni yaparken ki amacının tespit edilmesi ile ortaya konulabilir. Tarihsel yorum yapılırken; yasanın yapımına dair hazırlık çalışmaları, yasanın yapımına dair meclis tutanakları ve her türlü tarihsel materyal incelenerek yasa koyucunun amacı anlamlandırılmalı, böylece yasa anlaşılmalıdır. Tarihsel yorum yöntemiyle değişiklik öncesi 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanının görevi dışındaki suç oluşturan kişisel eylemlerine bağladığı sonucu inceleyecek olursak; her ne kadar anayasanın Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen maddelerinin gerekçelerinde Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumluluğuna ve dokunulmazlıktan yararlanıp yararlanamayacağına ilişkin bir ifade yer almasa da özellikle 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi 2. maddesinde³²⁵ kurucu meclisin son sözü söylemeye yetkili kanadı olan Milli Güvenlik

³²⁴ Bu eleştirel görüşe dair; amaçsal yorum kabul edildiğinde göz ardı edilen “olan hukuk” un varlığının yaratacağı tehlikeye ilişkin bkz. Ali Rıza Çoban-Ali İhsan Erdağ, “Görevi ile ilgili olmayan kişisel suçlarından dolayı Cumhurbaşkanının sorumluluğu ve yargılanması”, **TBB Dergisi y.**, S.75, Ankara, 2008, s.183.

³²⁵ 1982 Anayasası'nın geçici 2. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Millî Güvenlik Konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi haline dönüşür ve Millî Güvenlik Konseyi üyeleri, Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi sıfatını alırlar. Millî Güvenlik

Konseyi'nin Anayasanın kabul edilmesiyle Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliğine geçecek olan üyeleri için yasama dokunulmazlığından yararlanma imkanının getirilmiş olmasına dair düzenleme ele alındığında, Cumhurbaşkanı olacak kişinin doğrudan yargılanabilmesini amaçladığını söylemeye olanak yoktur. Özetle yasa koyucu, Kurucu Meclisin hâkim kanadını oluşturan Milli Güvenlik Konseyi'nin Geçici 2. madde hükmü emriyle Cumhurbaşkanının³²⁶ kişisel eylemlerinden cezai sorumluluğu olsa dahi yasama dokunulmazlığından yararlanacağına ilişkin iradesini ortaya koymuştur.

Tarihsel yorum yöntemini savunan yazarlar ayrıca Anayasada Cumhurbaşkanının kişisel eylemlerinden dolayı oluşacak cezai sorumluluğa ilişkin hiçbir düzenleme yapılmayarak yasa koyucunun bu hususta sessiz kalması durumunu; Cumhurbaşkanının kişisel eylemleri dolayısıyla cezai olarak sorumsuz sayılmasına değil, aksine Cumhurbaşkanlığı makamına duyulan saygının getirdiği nezakete bağlamışlardır.³²⁷

1982 Anayasası'nın 2017 değişikliklerinden önceki halinde Cumhurbaşkanının kişisel suçunun ve bu suçtan yargılanma usulünün ne olacağına belirlenmesi için kullanılan son yorum yöntemi olan lafzi yorum yöntemini savunan yazarlar ise, bir yasanın taşıdığı anlamın ancak yasa metnine yani yasa metninde kullanılan ifadelerle bakılarak çıkarılabileceğini belirtmişlerdir. Lafzi yoruma göre, bir yasanın anlamına ulaşılırken yasa koyucunun ya da yasanın amacının ne olduğuna dair yapılan çıkarımlar, yasanın anlamının tespit edilmesinde etkili olmamalı, yasanın anlamına yasada yer alan objektif unsurlar ışığında ulaşılmalıdır. Bu durumda doğrudan yasa metnine ve yasa metninde kullanılan ifadelerle ve sözcüklere gerçek anlamlarıyla yaklaşılmalıdır. 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesinde Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumluluğuna dair düzenlemelerin ne olduğu lafzi yorum yöntemiyle ele alındığında yasa hükümleri metin bazında incelenerek, 1982 Anayasası'nın ne yasama dokunulmazlığını düzenleyen 83.maddesinde , ne Cumhurbaşkanının sorumluluğunu düzenleyen 105.maddesinde ne de tüm Anayasal metinde yer alan diğer hükümlerde,

Konseyi üyesi olarak 18 Eylül 1980 tarihinde içtikleri and yürürlükte kalır. Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri, Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin haiz buldukları özlük hakları ile dokunulmazlığına sahip olurlar. Altı yıllık süre sonunda Cumhurbaşkanlığı Konseyinin hukukî varlığı sona erer.”

³²⁶ 1982 Anayasası'nın geçici 1. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “Anayasanın, halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilânı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Millî Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanına tanınan görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır...”

³²⁷ Timur Demirbaş, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin y., 5.B., Ankara, 2007, s.143; Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, Seçkin y., Ankara, 2006, s. 233.

Cumhurbaşkanının kişisel cezai sorumluluğuna ve bu sorumluluğun sonuçlarına dair bir hüküm bulunmadığından hareket edilmelidir. Buna göre özel bir ayrıcalık sayılan yasama dokunulmazlığı, Anayasada Cumhurbaşkanı lehine açıkça düzenlenmediği takdirde, Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanamayacağı sonucuna ulaşılmalıdır. Yine yasa metni lafzi olarak yorumlandığında, yasada Cumhurbaşkanının lehine işleyecek yasama dokunulmazlığı hükümlerinin düzenlenmemesi, Cumhurbaşkanının kişisel eylemlerinin suç oluşturması durumunda, onun bu suçtan dokunulmazlıktan yararlanmadan³²⁸ yargılanacağı anlamını taşımaktadır.

Sonuç olarak parlamenter sistemlerde devlet başkanlarının kişisel eylemlerinden cezai sorumluluk altında olması, hukuk devleti ilkesinin ve ceza kanunlarının mecburiliği ilkesinin gereği olduğundan, bu doğrultuda doktrindeki görüşlerin³²⁹ çoğu da Cumhurbaşkanının kişisel eylemleri sebebiyle oluşacak suçlardan dolayı cezai sorumluluk olduğunun altında toplanmıştır. Kanaatimizce de 1882 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki düzenlemelerle Cumhurbaşkanının kişisel eylemlerinden cezai olarak sorumluluk altında kabul edildiği açıktır.

Yargıtay 5. Ceza Dairesi de 04.10.1962 tarihli kararında³³⁰; dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Amerika Birleşik Devletleri'nden getirdiği silahları ülkeye gümrüksüz sokması dolayısıyla cezalandırılmasına karar vererek³³¹; Cumhurbaşkanının kişisel eylemlerinden cezai sorumluluk altında olduğunu belirtmiştir. Böylece uygulamada da Cumhurbaşkanının görevi dışındaki kişisel eylemleri dolayısıyla sorumlu olduğunun kabul edildiğine dair görüş yerleşmiştir.

Hem uygulamada hem de doktrinde ele alınan görüşlerde Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sorumlu tutulduğu açık olup, tartışmaların toplandığı nokta Cumhurbaşkanının kişisel suçları dolayısıyla nasıl yargılanacağı usulüdür. 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki düzenlemelere bakıldığında Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından sade vatandaşa uygulanacak yargılama usulüyle mi; yahut devletin başı olma niteliği sebebiyle özel bir yargılama usulüyle mi yargılanacağına ilişkin açık hüküm olmaması dikkat çektiğinden, bu durum doktrinde bir

³²⁸Cumhurbaşkanının dokunulmazlığı kaldırılmış bir milletvekili gibi yargılanabileceğini ifade eden görüş için bkz. Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Güncelleştirilmiş 13.B., Turhan Kitapevi y., Ankara, 2004, s.244.

³²⁹ Çoban-Erdağ, s.183.

³³⁰ Bkz. Yargıtay 5. Ceza Dairesi'nin 4 Ekim 1962 Tarih ve K.:3607/3348 Sayılı Kararı.

³³¹ Salih Önder, **Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü**, Turhan Kitabevi y., Ankara, Nisan 2007, s.116-117.

sorun olarak görülerek, bu sorunun çözümü için doktrinde pek çok farklı görüş ileri sürülmüştür. Doktrindeki bu görüşleri kısaca dört başlık altında toplamak mümkün olup bu görüşler aşağıda sırayla incelenecektir.

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı hakkında yapılacak yargılamanın usulüne ilişkin görüşlerden³³² ilki; Cumhurbaşkanının; yasama dokunulmazlığından yararlanan TBMM üyeleri, milletvekili olmayan bakanlar ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri gibi yasama dokunulmazlığı koruması altında olduğu ve dokunulmazlık hakkında yasada Cumhurbaşkanının dokunulmazlığına ilişkin hüküm olmasa da; TBMM üyelerine, milletvekili olmayan bakanlara ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerine uygulanan dokunulmazlık hükümlerinin Cumhurbaşkanına da uygulanabilir olduğunu savunan görüştür. Bu görüşü savunan yazarlar, Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanamamasının; onun özel konumuyla çeliştiği kanısındadırlar. Cumhurbaşkanına özel bir dokunulmazlık tanınması gerektiğini savunan yazarlar; tarihsel yorum metodunun ele alındığı bölümde de anlatıldığı şekilde, 1982 Anayasası'nın saf halinde yasa koyucunun Geçici 2. maddesinde³³³ milletvekillerine, dışarıdan atanan bakanlara ve Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyelerine tanınan yasama dokunulmazlığının Cumhurbaşkanı için geçerli olmayacağını mantık dışı olduğu³³⁴ ve yasa metni yapılırken hedeflenen amacın Cumhurbaşkanını korumamak olamayacağı görüşündedirler. Bu doğrultuda ayrıca devletin başı olan Cumhurbaşkanının sade vatandaş ile eşit tutulması düşünülemeyeceğinden³³⁵ Cumhurbaşkanına “*Cumhurbaşkanlığı dokunulmazlığı*”³³⁶ adı altında özel bir dokunulmazlık tanınmasının gerekliliği de belirtilmiştir.

Doktrinde Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından yararlanamayacağına ilişkin karşıt görüşler de ortaya atılmıştır. Bazı yazarlar Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığı koruması altında olduğuna dair açık bir hükmün Anayasada yer almaması sebebiyle Cumhurbaşkanının milletvekili dokunulmazlığı kurumundan

³³² Atar, s. 265; Demirbaş, s. 143; Gören, s. 233; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2005, s.317; Öztürk-Özbek-Erdem, s.96; Tanör-Yüzbaşıoğlu, 2004, s. 312; Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 335; Şeref İba, **Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar**, Turhan Kitabevi y., Ankara, 2008, s. 225.

³³³ Geçici 2. maddeye ilişkin görüş için bkz. Metin Feyzioğlu, “Cumhurbaşkanlığı Dokunulmazlığına Dair Değerlendirme”, <http://www.feyzioglu.av.tr/yayin/cumhurbaskani-dokunulmazligi.html>, Erişim Tarihi:28.05.2018.

³³⁴ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2014, s. 334.

³³⁵ Aktaş, s.270; Öztürk-Mustafa Ruhan Erdem, s.128.

³³⁶ Kadir Aktaş, **Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet y., Ankara, 2009, s.79.

yararlanamayacağı sonucuna ulaşmışlardır³³⁷. Son olarak Gülfidan ise yasama faaliyetinde aktif olarak yer almayan Cumhurbaşkanının, yasamanın sükutunu koruyan yasama dokunulmazlığı kurumundan yararlanmasını, yasama dokunulmazlığının mahiyetine aykırı olacağını savunmuştur.³³⁸

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından yargılanma usulüne ilişkin ikinci görüş ise; Cumhurbaşkanının kişisel suçları sebebiyle genel hükümlere göre yargılanması gerektiğini savunan görüştür. Bu görüşü savunan yazarlar 1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesi saf halinde Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından hangi usulle yargılanacağına dair açık bir hüküm bulunmadığından; Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından doğan cezai sorumluluğuna dair yapılacak yargılama özel usullere göre değil, genel usullere tabi olmasına³³⁹ atıfta bulunmuşlardır. Ayrıca bu görüşü savunan yazarlar yasama dokunulmazlığının istisna olması ve kimler için düzenlendiğinin yasada açıkça belirtilmiş olması dolayısıyla, istisnaların genişletilemeyeceği ilkesinden hareketle Cumhurbaşkanının genel hükümlere göre sade vatandaş³⁴⁰ gibi yargılanması gerektiğine vurgu yapmışlardır.³⁴¹

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından yargılanma usulü hakkındaki üçüncü görüş ise, Cumhurbaşkanının kişisel suçlarında da, vatana ihanetle suçlandırılma usulünde olduğu gibi TBMM tarafından 1982 Anayasası'nın 105.maddesi ışığında suçlandırılmasını savunulan görüştür. Bu görüşe göre Cumhurbaşkanı kişisel suçlarından da, vatana ihanete ilişkin öngörülen özel yargılama usulünü düzenleyen 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişikliklerinden önceki 105. maddesinin 3. fıkrası hükmüne göre yargılanmalıdır.³⁴² Sonuçta Cumhurbaşkanı hakkında isnat edilen en ağır suçlandırma olan vatana ihanet durumunda dahi yargılama usulü özel şartlara bağlanarak zorlaştırılmış ve suçlandırma yetkisi TBMM'nin üçte birinin oyuna bırakılmıştır. Bu durumda en ağır suç şüphesinde bile Cumhurbaşkanı aleyhine direkt yargılama

³³⁷ Sabih Kanadoğlu, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", Cumhuriyet Gazetesi, 25.04.2007; Hasan Tunç-Faruk Bilir-Bülent Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Adalet y., Ankara, 2005, s.220; Artuk-Gökçen-Yenidünya, 2006, s. 244; İstisnaların dar yorumlanması prensibi sebebiyle Cumhurbaşkanının kişisel sorumluluğuna ilişkin bkz. Gözler, **Anayasa Hukukunun Genel Teorisi**, C.1., s. 315-322.

³³⁸ Gülfidan, s.66-68.

³³⁹ Erdoğan, s.155-156; Çoban-Erdağ, s.179.

³⁴⁰ Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş (Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku)**, 11. B., s. 289.

³⁴¹ Gözübüyük, 2004, s. 244.

³⁴² Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s. 335; Nevzat Toroslu, **Ceza Hukuku, Genel Kısım**, 8.B., Savaş y., Ankara, 2005, s. 78.

yapılamaması, basit suçlar için hiçbir şekilde basit bir yargılamanın yapılamayacağı anlamına gelmektedir.

Nihayet 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi düzenlemelerinde Cumhurbaşkanının kişisel suçları sebebiyle yargılama usulünün ne olacağına ilişkin ileri sürülen dördüncü görüş³⁴³ ise, Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından doğan cezai sorumluluğuna ilişkin yargılamanın, Cumhurbaşkanının görev süresi sonuna bırakılmasına³⁴⁴ ilişkindir. Bu görüşün temelinde Cumhurbaşkanının görev süresi içinde görevi devam ederken normal vatandaş gibi yargılanmak üzere mahkemeye çıkamayacağı düşüncesi vardır. Sonuçta Cumhurbaşkanı görev süresi devam ederken yargılama makamına zorla getirilemeyecektir. Kaldı ki, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 43. maddesindeki³⁴⁵ düzenleme de bu görüşü destekler niteliktedir. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu 43. maddesinde³⁴⁶ Cumhurbaşkanının tanıklıktan çekinebileceği, şayet tanıklık yapmak isterse yargılama makamına gelme zorunluluğu olmadan ifadesini konutunda verebileceği ve ifadesini yazılı olarak gönderebileceği düzenlenmiştir.

Cumhurbaşkanının görevi dışındaki kişisel eylemlerinden ceza sorumluluğu altında olduğunun kabulü gerekse de, 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki saf halinde kişisel suçlarına ve bu suçlardan yargılanma usulüne ilişkin açık düzenlemeler yer almadığından bu durum büyük sorunlara gebe bir anayasal boşluk oluşturmuştur. Uygulamada Kayıp Trilyon Davası olarak anılan dava sebebiyle, 11.Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı olmadan önce işlediği iddia olunun kişisel bir suçundan yargılanması gerekliliği ortaya çıktığında, bu anayasal boşluğa ilişkin tartışmalar tekrar gündeme gelmiştir³⁴⁷.

³⁴³ Artuk -Gökçen-Yenidünya, 2006, s.222; Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, s.335; Burhan Kuzu, **1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler**, Filiz Kitabevi y., İstanbul, 1990, s. 79.

³⁴⁴ Süheyl Donay, **Ceza Normunun Yer, Kişi ve Zaman Yönünden Uygulanması, (Ceza Hukuku Günleri)**, İstanbul, 1998, s. 16; Kayıhan İçel-Süheyl Donay, **Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku, Genel Kısım, 1. Kitap**, 3.B., Beta y., İstanbul, 1999, s. 137; Doğan Soyaslan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 3.B, Yetkin y., Ankara, 2007, s.124.

³⁴⁵ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 43. maddesinin 4. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanı kendi takdiri ile tanıklıktan çekinebilir. Tanıklık yapmayı istemesi halinde beyanı konutunda alınabilir ya da yazılı olarak gönderebilir.*”

³⁴⁶ Cumhurbaşkanının ifadesini konutunda verebilmesine ilişkin bkz. Metin Feyzioğlu, “Cumhurbaşkanlığı Dokunulmazlığına Dair Değerlendirme”, <http://www.feyzioglu.av.tr/cumhurbaskanligi-dokunulmazligina-dair-degerlendirme/>, Erişim Tarihi:28.10.2021.

³⁴⁷Yargıtay, Anayasanın 105. maddesi hükmü dolayısıyla Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun esas, sorumluluğunun istisna olduğunu ifade etmiş, bu istisnanın da vatana ihanet suçu olduğunu belirtmiştir bkz. Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 14 Haziran 2010 Tarih ve E.:2009/16787, K.:2010/7000 Sayılı Kararı; Ayrıca Kayıp Trilyon Davası için bkz. Özkul, s.160-162.

Ezcümle 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki düzenlemelerinde, Cumhurbaşkanının görevi dışında kişisel bir suç işlemesi durumunda işletilecek prosedürler hakkında açık ve anlaşılır düzenlemeler yapılmaması, doldurulamaz ve yoruma açık bir anayasal boşluk oluşturduğundan, bu durum hem siyasi, hem cezai hem de hukuki açıdan farklı etkiler doğurabilecek sonuçlar yaratabilecektir. İşte bu durumun yarattığı tehlikenin önüne geçilebilmesi için Türk hukuk doktrinindeki ortak yorum; Cumhurbaşkanının kişisel suçlarına ilişkin cezai sorumluluğun niteliğinin ve cezai sorumluluğun yargılama usulünün açıklığa kavuşturulması doğrultusunda olmuştur. Nitekim 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleriyle Anayasanın 105. maddesinde yapılan Cumhurbaşkanının sorumluluğuna dair yeni anayasal düzenlemeyle bu sorunun çözüme ulaştırılması amaçlanmıştır.

2.1.5.2.2.2. Cumhurbaşkanının Görev Suçları

2.1.5.2.2.2.1. Vatana İhanet

Devletlerin kurulmasıyla birlikte, devletin bütünlüğünün korunması ihtiyacı ortaya çıktığından, bu ihtiyacın giderilmesi amacıyla yönelik olarak devlete karşı suçlar düzenlenmiştir.³⁴⁸ Devlete karşı suç, devlet aleyhine işlenen ve işlenmesiyle devletin bütünlüğünü bozan yahut bozmayı amaç edinen suç olarak tanımlanabilmektedir. Devlet aleyhine suç kavramı ilk kez Roma Hukuku'nda kabul edilmiş bir kavramdır³⁴⁹. Kavimler Göçü'nün etkisiyle, M.S. 476 yılında İlk Çağın bitmesine Orta Çağın ise başlamasına neden olan Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte; Batı Roma İmparatorluğu topraklarında Germen toplulukları yerleşerek yeni Germen devlet oluşumları kurmuşlardır. Batı Roma İmparatorluğu'nda yerleşen hukuk kurallarının etkisi altında kalan Germen Devletleri de; Batı Roma'nın devlet aleyhine işlenene suç anlayışını benimsemişler, ancak devlet aleyhine işlenen suç anlayışını Batı Roma hukukundan farklı bir şekilde ele almışlardır. Şöyle ki Batı Roma'da ilahi, kudretini Tanrı'dan alan tanrısal ve ilahi yetkileri olan hükümdar anlayışı, Germen Devletleri'nde mevcut değildir. Germen Devletlerinde hâkim olan genel kaniya göre; hükümdarın yönetme yetkisi ilahi bir yetki olmadığından, toplumu yani devleti oluşturan bireyler hür

³⁴⁸ Pericles Birsoukides, "Der Hochvernat", Eine Historische und Dogmatische Studie, Berlin, 1903, s.6'dan aktaran Rezzan İtişgen Dülger, "Parlamentar Sistemde Devlet Başkanının Cezai Mesuliyeti", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s.157.

³⁴⁹ Ümit Hassan, "Siyasi Suç Kavramı", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi y.**, C.26, S.1, Ankara, 1971, s.199, s.197-217.

ve müşterek çıkarların odağı kabul edilerek, devlete karşı suç; devleti oluşturan bireylerin menfaatlerinin devlete sadakatsizlik sonucu oluşacak ihlalinin bir izdüşümü olarak nitelendirilmiştir. Böylece Germen Hukuku'nda, topluma sadakatle bağlı olması istenen toplum üyelerinin bu bağlılığı ihlal etmesi, topluma sadakat borcunun ihlali sayılarak vatana ihanet mefhumunu oluşturmuştur.

Anglo-Sakson Hukuku'nun geliştirdiği İngiltere'de ise; hem Roma Hukuku'nun devlet aleyhine işlenen suç sonucu vatana ihanetin oluşması hem de Germen Hukuku'nun vatana sadakat borcunun ihlal edilmesiyle vatana ihanet mefhumunun oluşması anlayışlarının etkisinde kalarak, yeni bir anlayış geliştirmiştir. Her ne kadar Germen Hukuku'nda sadakat topluma bağlılık olarak kabul edilse de, Anglo-Sakson Hukuku uygulanan İngiltere'de sadakat; devlet iktidarı ve halk arasında varsayılan mevcut sözleşmeye ilişkin bir niteliği haiz olduğu anlayışıyla ele alındığından, haliyle vatana ihanet mefhumu İngiltere'de yüzyıllar boyu değişen siyasi havaya göre şekillenmişse de; toplumu oluşturanların sözleşmeyle himaye altına alındıkları taahhütün ihlali vatana ihanet olup, bu ihlal devlet aleyhine işlenen suç niteliğinde³⁵⁰ kabul edilmiştir.

Sonuç olarak hem Roma hem Germen hem de Anglo-Sakson Hukuk sistemleri etkisinde kalan günümüz hukuk sistemlerinde devlete karşı işlenen suçlar “*vatana ihanet suçu*” şeklinde tanımlanmıştır.³⁵¹ Ancak vatana ihanet kavramı “devlete karşı suç” olarak kabul edilmişse de, hangi suçların devlete karşı suç vasfında olduğu ve vatana ihaneti oluşturacağı noktasında farklı hukuk sistemlerinde farklı görüşler kabul edildiğinden, bu sistemlerin ayrı ayrı incelenmesi vatana ihanet kavramının anlaşılması adına önem taşımaktadır.

Günümüzde hukuk sistemlerinin vatana ihanet kavramına yaklaşımları temel olarak; vatana ihaneti belirli bir suç tipi olarak öngören sistemler, vatana ihaneti belirli bir suç türü olarak öngörmeyen sistemler ve vatana ihaneti monarşik sistem çerçevesinde ele alan sistemler olmak üzere üç alt başlık³⁵² şeklinde ele alınmaktadır.

Vatana ihaneti belirli bir suç tipi olarak öngören sistemlerde; vatana ihanet, ceza kanunlarında hüküm altına alınan belirli suçların oluşturacağı kabul edilmektedir. Bu sistemlere Alman Hukuk sistemi ve İsviçre Hukuk sistemi örnek teşkil etmektedir.

³⁵⁰ Çetin Özek, *Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler*, Cezaevi Matbaası y., İstanbul, 1967, s.15.

³⁵¹ Özek, *Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler*, s.75; Kerse, s.156.

³⁵² Özek, *Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler*, s.75; Kerse, s.156.

Alman Ceza Kanunu³⁵³ ve İsviçre Ceza Kanunlarında³⁵⁴ vatana ihanetin belirli bir suç tipi olarak kabul edilerek açıkça düzenlendiği görülmektedir.

Vatana ihaneti belirli bir suç tipi olarak öngörmeyen sistem ise vatana ihaneti ceza kanunlarında açıkça hüküm altına almayan; vatana ihanet kavramına suç vasfı atfederek ceza kanunlarında onu tipik bir suç olarak düzenlemeyen sistemlerdir.³⁵⁵ Bu sistemlere örnek olarak İtalya, Fransa ve Türk Hukuk sistemleri gösterilebilir. İtalya Anayasası'nın 90. maddesinin 1. fıkrası³⁵⁶, 2007 değişikliği sonrası Fransız Anayasası'nın 68. maddesi³⁵⁷ ve Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi döneminde yer alan 105. maddesinin 3. fıkrası³⁵⁸ hükümleri, her ne kadar devlet başkanı olan Cumhurbaşkanıyı anayasal olarak vatana ihanet sebebiyle sorumlu atfetse de, bu hukuk sistemlerinin ceza kanunlarının hiçbirinde vatana ihanet vasfı taşıyan tipik bir suç düzenlenmemiştir.

Son olarak belirtmek gerekirse monarşiyi kabul eden devletlerin hükümet sistemlerinde ise vatana ihanet kavramı kutsal, dokunulmaz ve mutlak sorumsuz monark olan hükümdara karşı işlenen suçları kapsar şekilde ele alınmıştır.³⁵⁹

2.1.5.2.2.2. Türk Hukuku Açısından Vatana İhanet

Türk Hukuku açısından vatana ihanet kavramı Türk Anayasal gelişmeleri ışığında kronolojik olarak ele alındığında, vatana ihanetten sorumluluğa ilişkin incelenecek ilk Anayasa 1876 Osmanlı Kanuni Esasi olacaktır. 1876 Osmanlı Kanuni Esasi'nin

³⁵³ Alman Ceza Kanunu'nun Türkçe çeviri metni için bkz. Feridun Yenisey-Gottfried Plagemann, Alman Ceza Kanunu Strafgesetzbuch (STGB) (Açıklamalar, Almanca Metin, Türkçe Çeviri ve Sözlük), 2.B., Beta y., İstanbul, 2015, <http://www.feridunyenisey.com/Yayinlar/almancezahukuku.pdf>, Erişim Tarihi: 17.07.2021.

³⁵⁴ 21 Aralık 1937 tarihli İsviçre Ceza Kanunu'nun Fransızca aslı için bkz. http://www.admin.ch/ch/f/rs/311_0/index.html, Erişim Tarihi: 17.07.2021.

³⁵⁵ Taha Parla, **Cumhurbaşkanı ve Parlamenter Sistem**, Atila Kitabevi y., Ankara, 1999, s. 63.

³⁵⁶ İtalyan Anayasası'nın 90. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "Cumhurbaşkanı, yüksek ihanet ya da Anayasaya karşı cürüm hariç, görevlerinin yerine getirilmesi içerisinde ifa ettiği eylemlerden sorumlu değildir", 27 Aralık 1947 tarihli İtalyan Anayasası'nın İngilizce çeviri metni için bkz. http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf, Erişim Tarihi: 27.10.2021.

³⁵⁷ 1958 Fransız Anayasası'nın 68. maddesi şu şekildedir: "Cumhurbaşkanı, yüksek ihanet hariç, görevlerinin yerine getirilmesi içerisinde ifa ettiği eylemlerden sorumlu değildir", bkz. https://mahmudcelaleddinoktenaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/44/10/761717/dosyalar/2019_10/1312_4433_Fransa_AnayasasY.pdf, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

³⁵⁸ 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: "Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır."

³⁵⁹ Kerse, s.156.

monarşik düzen anayasası olması sebebiyle Kanuni Esasi'nin 5.maddesinde³⁶⁰ mukaddes ve kutsal niteliğe sahip Padişah her türlü suçtan sorumsuz tutulmuştur. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte 29 Ekim 1923 Tarih ve 364 sayılı Kanunla yapılan değişikliğe kadar herhangi bir devlet başkanı makamı öngörmeyen 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda da devlet başkanının vatana ihanet sebebiyle sorumluluğuna ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmaması doğaldır. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 41. maddesi³⁶¹ ise; Türk Anayasa Hukuku tarihinde Cumhurbaşkanı vatana ihanetten dolayı sorumlu tutulan ilk düzenleme olmuştur. Yine hem 1961 Anayasası hem de 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi hali Cumhurbaşkanı vatana ihanetten sorumlu olduğunu kabul eden düzenlemeler içermiştir. Ancak bu hususa ilişkin olarak belirtilmelidir ki; Cumhurbaşkanı vatana ihanet dolayısıyla sorumlu olduğuna ilişkin kabulleri içeren hem 1924 Teşkilat-ı Esasi Kanunu'nda hem 1961 Anayasası'nda hem de 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi halinde Cumhurbaşkanı sorumlu tutulduğu vatana ihanet suçunun tipikliğinin ne olduğuna ilişkin gerek Anayasada gerekse Türk Ceza Kanunu'nda herhangi bir sınıflandırma yapma yoluna gidilmemiştir.³⁶² Tüm anlatılanlar ışığında, Türk Hukuk sisteminin belirli suçları vatana ihanet suçu olarak tanımlamadığı açıktır.³⁶³ Ancak bu noktada belirtilmelidir ki; her ne kadar pozitif hukuk sistemimizde vatana ihanetin kanunlarda suç vasfında düzenlendiğine ilişkin açık hükümler yer almasa da, vatana ihanet mefhumunun kavramsal olarak yer aldığı yasal metinlerde bir takım hükümlerin mevcudiyetinden bahsedilebilmektedir.

Pozitif hukukumuzda vatana ihanet kavramı ilk olarak 29.4.1336 (1920) Tarih ve 2 sayılı “Hıyanet-i Vataniye Kanunu” nda yer almıştır. Buna göre, Hıyanet-i Vataniye Kanunu 1. madde³⁶⁴ hükmünde; belirtilen suçları işleyen kişilerin vatan haini kabul

³⁶⁰ 1876 Kanun-i Esasi'nin 5.maddesi şu şekildedir: “Zatı hazireti Padişahinin nefsi hümayunu mukaddes ve gayri mesuldür.”

³⁶¹ 1924 Anayasası'nın 41. maddesi şu şekildedir: “Reisicumhur hiyaneti vataniye halinde Büyük Millet Meclisine karşı mesuldür. Reisicumhurun ısdar edeceği bilcümle mukarrerattan mütevellit mesuliyet otuz dokuzuncu madde mucibince mezkûr mukarreratı imza eden Başvekil ile Vekili aidine racidir. Reisicumhurun hususati şahsiyesinden dolayı mesuliyeti lâzım geldikte işbu Teşkilâtı Esasiye Kanununun masuniyeti teşriiyeye taallük eden on yedinci maddesi mucibince hareket edilir.”

³⁶² Kerse, s.160; Tanör-Yüzbaşıoğlu, s. 322; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 544; Murat Sezginer, **Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası'nda Sorunlar**, Seçkin y., Ankara, 2010, s. 118-119.

³⁶³ Kerse, s.160.

³⁶⁴ 1920 Tarih ve 2 Sayılı Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun 1. maddesi şu şekildedir: “Makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatı ve memalik-i mahrusâ-i şahaneyi yed-i ecanipten tahlis ve taarruzatı def-i maksadına ma'tuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutaızammın kavlen veya fiilen veya tahiren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesan, hain-i vatan addolunur.”, bkz.

edilecekleri ve bu kişilerin işledikleri fiillere ilişkin ne tür cezai yaptırımlarla karşılaşacakları düzenlenmiştir.³⁶⁵

Türk pozitif hukukunda vatana ihanet kavramının yer aldığı bir diğer kanun ise 1632 sayılı 22.5.1930 Tarihli Askeri Ceza Kanunu'dur. Bu kanunun 3. babının 1. faslının başlığı "ihamet" olarak düzenlenmiştir. 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun 3. babının 1. faslında askerlerin işleyebilecekleri suçlar 54. madde ile 60. madde hükümleri arasında belirlenerek hüküm altına alınmıştır. Ancak 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nda da vatana ihanet kavramının suç vasfına dair herhangi bir vasıflandırma yapılmamış olup, ayrıca kanunda sayılan suçların yalnız asker kişilerce işlenebileceği hüküm altına alınmıştır.

Türk Hukuku'nda vatana ihanet kavramının ele alındığı son kanun metni ise 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin ardından yürürlüğe konulan ve artık yürürlükte olmayan 6.7.1960 tarih ve 15 sayılı Kanundur. Bu Kanunun 3.maddesi ile 765 sayılı mülga Türk Ceza Kanunu'nun 125. ile 133., 141., 142., 146., 149., 150. ve 163. maddelerinde yer alan suçların, vatana ihanet suçu olduğu düzenlenmiştir.³⁶⁶

Ancak her ne kadar 15 sayılı Kanunu'nda sayma yöntemiyle ele alınan suçların vatana ihanet kapsamında kabul edileceği hüküm altına alınsa da; kanunda sayma yöntemiyle teker teker maddeler halinde ele alınan bu suçların; genel-geçer bir vatana ihanet suç tipi oluşturmadığı, hatta her birinin farklı bir suç arketipini oluşturduğunu belirtmekte fayda vardır.

Kanaatimizce açıklananların ışığında görülmektedir ki; Türk Anayasa tarihinde vatana ihanet kavramını suçun faili bakımından tanımlayarak ele alan³⁶⁷ 1920 yıl ve 2 sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu haricinde, vatana ihanet kavramına atıf yapan hiçbir kanun, vatana ihaneti bir suç niteliğinde ele alarak, vatana ihanet suçu vasfına ilişkin tespitte bulunulmasına yardımcı mahiyette değildir. Bu sebeple vatana ihanet suçu

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hıyanet-i-vataniye-vatana-ihamet-kanunu-29-nisan-1920/> , Erişim Tarihi: 20.11.2021.

³⁶⁵ 1920 Tarih ve 2 Sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu gereği suç teşkil eden fiillerin, sonraki tarihli Türk Ceza Kanunu'nda ayrı birer suç vasfına haiz olduğu ve bu fiillerin artık herhangi bir hükümleri kalmadığından hükmü kalmayan 1920 tarih ve 2 Sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanununun; vatana ihanetin nitelik ve ölçüsünün tespitine yardımcı bir kaynak olarak ele alınması gerekliliğine dair görüşüne dayanarak görüş için bkz. Anayasa Mahkemesi'nin 12 Aralık 1964 Tarih ve E.: 1963/121, K.: 1964/74 Sayılı Karar. Bkz. 1 Nisan 1965 Tarih ve 11968 Sayılı Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11968.pdf> , Erişim Tarihi: 30.11.2021; Ayrıca yürürlükte sayılan Hıyanet-i Vataniye Kanununun vatana ihanetin tespitine yönelik yardımcı kaynak alınmasının kabulüne dair görüş için bkz. Çetin Özek, **Devlet Başkanına Karşı Suçlar (TCK 156-158)**, Sulhi Garan Matbaası y., İstanbul, 1970, s.80.

³⁶⁶ Artuk-Yenidünya-Gökçen, 2006, s.243-244.

³⁶⁷ Erdoğan, s.163; Gülfidan, s.81.

bakımından Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna dayanak teşkil edecek tek pozitif hukuk metninin 1920 Tarih ve 2 sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak 1920 Tarih ve 2 sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun, 12.04.1991 Tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 23. maddesinin a bendiyle³⁶⁸ yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte, hukuk sistemimizde vatana ihanet kavramına dair tartışmaları çeşitlendirebilecek bir hukuki boşluğun oluştuğu açıktır.

2.1.5.2.2.3. Hıyanet-i Vataniye Kanunu

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yeni kurulan siyasi rejimin korunması amacıyla³⁶⁹ hazırlanan 29.4.1336 (1920) Tarih ve 2 sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu, Türk Hukuku'nda pozitif hukuk yaklaşımıyla vatana ihanet kavramını nitelendiren ilk³⁷⁰ yazılı yasal metindir. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesinde³⁷¹ vatan haini sayılacak kimseler "*Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine isyana yönelik sözlü, yazılı veya eylemli muhalefet ve fesatlıkta bulunan kişiler*" olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda 2 sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun, Anayasanın koruduğu düzene aykırılık teşkil edecek şekilde işlenen suçları vatana ihanet kapsamında kabul ettiği söylenebilir³⁷².

Belirtilmelidir ki Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesiyle vatan hainliğini tanımlanırken; devam eden 2. maddesiyle³⁷³ de vatan hainliği sonucu uygulanacak cezai yaptırımlar düzenlenmiştir.

Yine Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesine 26.2.1341(1925) Tarih ve 556 sayılı Kanun ile eklenen fıkrayla³⁷⁴; vatan hainliğiyle nitelendirilen kişilerin

³⁶⁸ 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun madde 23. maddesinin a bendi şu şekildedir: "*2 sayılı Hıyaneti Vataniye Kanunu.*", kanun metni için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3713&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> Erişim Tarihi: 30.11.2021.

³⁶⁹ Kerse, s.160.

³⁷⁰ Özek, s.79; Kerse, s.160.

³⁷¹ 1920 Tarih ve 2 Sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 1. maddesi şu şekildedir: "*Makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatı ve memalik-i mahrusâ-i şahaneyi yed-i ecanipten tahlis ve taarruzatı def-i maksadına ma'tuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutaızammın kavlen veya fiilen veya tahiren muhalefet veya ifsadatta bulunan kesian, hain-i vatan addolunur.*" <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hıyanet-i-vataniye-vatana-ihanet-kanunu-29-nisan-1920/>, Erişim Tarihi: 20.11.2021.

³⁷² Rezzan İtişgen Dülger, "Vatana İhanet Suçunun Kökenleri Üzerine Bir İnceleme", **Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.23, İstanbul, s.132. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/36535/414756>, Erişim Tarihi: 30.11.2021.

³⁷³ 1920 Tarih ve 2 Sayılı Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 2.maddesi şu şekildedir: "*Bir fiil hıyanet-i vataniyye'de bulunanlar şaiben idam olunur.*" <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hıyanet-i-vataniye-vatana-ihanet-kanunu-29-nisan-1920/>, Erişim Tarihi: 30.11.2021.

³⁷⁴ 26.2.1341(1925) Tarih ve 556 Sayılı Kanunla eklenen fıkra için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, 25.02.1925, D.II, C.XIV, s.310; 1920 Tarihli Hıyaneti Vataniye Kanunu'na eklenen 1. madde şu şekildedir: "*Dini veya*

vasıflandırılmalarında genişletilmeye gidilerek; dini, siyasi, amaçlara esas ya da gaye eden türde cemiyet kuranlarla, bu cemiyetlere katılanları ve dini siyasi gayelere alet olarak kullanma maksadıyla propaganda yapanlar da vatan haini sayılacak kişiler arasına alınmıştır.³⁷⁵ Görüldüğü üzere Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile amaçlanan; yeni rejimle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen hakimiyet yetkisine ve yine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine yapılacak her türlü saldırıyı önlemektir.

Sonuçta Türk Hukuku'nda pozitivist yaklaşımla vatan hainliği kavramını ilk kez ele alan kanun niteliğindeki Hıyanet-i Vataniye Kanunu; 12.04.1991 Tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 23. maddesinin a bendi³⁷⁶ ile yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sebeple 29.4.1336 (1920) tarihinden, 12 Nisan 1991 tarihine kadar Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile Türk Hukuku'nda vatana ihanet kavramının tanımlandığı; ancak 12 Nisan 1991 tarihi itibarıyla artık Türk Hukuku'nda vatana ihanet suçunu tanımlayan herhangi bir yasal metnin mevcut olmadığı söylenebilir.

2.1.5.2.2.3. Hıyanet-i Vataniye Sonrası Dönem

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun 12 Nisan 1991 Tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 23. maddesinin a bendiyle yürürlükten kaldırılmasıyla oluşan vatan hainliği nitelendirilmesine ilişkin boşluğun nasıl doldurulacağına dair doktrinde bazı görüşler ileri sürülmüştür. Bu boşluğun doldurulması adına ileri sürülen bir görüşe göre; Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmasıyla, vatan hainliği nitelendirilmesine ilişkin oluşacak boşluğun yasa yapıcı tarafınca doldurulması zorunlu olduğundan, Terörle Mücadele Kanunu ile getirilen hükümler bu boşluğu doldurmak amacıyla kullanılmalı ve Terörle Mücadele Kanunu'nda sayılan suçlar vatana ihanet olarak değerlendirilmelidir.³⁷⁷

dini değerleri siyasî amaçlara esas veya âlet etmek amacıyla cemiyetler kurmak yasaktır. Bu gibi cemiyetleri kuranlar veya bu cemiyetlere dâhil olanlar vatan haini kabul edilir. Dini veya dini değerleri alet ederek, devletin şeklini değiştirmek ve bozmak veya devlet güvenliğini ihlal veya dini veya dini değerleri alet ederek her ne suretle olursa olsun halk arasında fesat ve nifak oluşturanlar için gerek bireysel ve gerek toplu şekilde sözle veya yazılı veyahut fiili bir şekilde veya nutuk söyleyerek veyahut yayın yoluyla harekette bulunanlar aynı şekilde vatan haini sayılır.”

³⁷⁵ Dönmezer-Erman, s.242; Artuk - Gökçen- Yenidünya, **Ceza Hukuku Genel Hükümler I**, 2006, s. 243.

³⁷⁶ 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 23. maddesinin a bendi şu şekildedir: “2 sayılı Hıyaneti Vataniye Kanunu”, kanun metni için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3713&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 30.11.2021.

³⁷⁷ İçel Kayıhan, Donay Süheyl, **Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım**, 5.B., Beta y., İstanbul, 2006, s.144-145. Ayrıca bu durumun suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırılık taşıdığına ilişkin karşıt görüş için bkz. Osman Serkan Gülfidan, “AİHM İçtihatları ve Demokratik Toplum Gereklere

2.1.5.2.3. Hukuki Sorumsuzluğu

2.1.5.2.3.1. Cumhurbaşkanının Göreviyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumsuzluğu

Hukuki sorumluluk; özel hukuka ilişkin ve özel hukuk ilişkilerinden doğan sorumluluk olarak kabul edilmektedir. Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğundan anlaşılması gereken ise Cumhurbaşkanının özel hukuka ilişkin sorumluluğudur.³⁷⁸ Özel hukuk ilişkilerinin doğurduğu sonuç hukuksal düzlemde tazminat sorumluluğu olarak ortaya çıktığından, Cumhurbaşkanının eylem ve işlemleri bir özel hukuk ilişkisi kurar nitelikte gerçekleştiğinde, o eylem ve işlemlerden doğan hukuki sonuç Cumhurbaşkanının tazminat sorumluluğu şeklinde ele alınmaktadır.

Cumhurbaşkanının özel hukuk ilişkilerinden doğan hukuki sorumluluğuna dair 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemindeki yaklaşımı ele alındığında; 1982 Anayasası'nın saf halinin, Cumhurbaşkanını yalnız vatana ihanet sebebiyle sorumlu kabul ettiği ve bu sorumluluğun salt göreve ilişkin eylem ve işlemlerle sınırlandırıldığı, ayrıca Cumhurbaşkanının işlemlerinin Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzasına tabi tutarak bu işlemlerden doğan sorumluluğu karşı-imza atan Başbakan ve ilgili bakanın üzerine bıraktığı görülmektedir. Kanaatimizce bir hukuk devletinde gerçekleştirilen her haksız eylem ve işlemin ortaya çıkardığı zararın giderilmesi zorunludur. Cumhurbaşkanının eylem ve işlemleri sebebiyle doğabilecek zararlar dolayısıyla bir tazminat sorumluluğu ortaya çıktığında, Cumhurbaşkanının sorumsuzluğundan hareketle, bu zararı görmezden gelmek hukuk düşüncesine aykırılık oluşturarak hukuk devleti ilkesiyle çelişecektir. Bu bağlamda hukuk devleti ilkesi gereği, Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinin hukuki sorumluluk doğurmaması, bu eylem ve işlemlerin hukuki sorumluluk mefhumundan bağımsız tutulduğu anlamına gelmemektedir. Sonuçta Anayasalar bu sorunun çözümü amacıyla sembolik ve sorumsuz Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumluluğun karşılık bulması için, bu hukuki sorumluluğun muhatabını farklı makam ve kişiler nezdinde belirleme yoluna gitmişlerdir. Bu açıklamadan hareketle 1982 Anayasası'nın da sembolik ve sorumsuz Cumhurbaşkanının

Karşısında 5532 Sayılı Kanunla Değişik 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu", **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2007/1, s. 291-304, pp. 257-328.

³⁷⁸ Gözler, s.111.

görevinin gerektirdiği eylem ve işlemlerden doğan sorumluluğunu Başbakan ve ilgili bakanların nezdinde gerçekleştirme yoluna gittiği söylenebilmektedir.

1982 Anayasası 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliğine kadar, Cumhurbaşkanını göreve ilişkin eylem ve işlemlerinden, o eylem ve işlemler vatana ihanet hali oluşturmadığı müddetçe sorumsuz kabul ettiğine dair iradesini Anayasanın 105. maddesi hükmünde ve 125. maddesi hükümlerinde ortaya koymuştur. Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde de ele aldığımız üzere 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesinde yer alan 105. maddesi Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler dışındaki tüm işlemlerinin Başbakan ve ilgili bakanların karşı-imzalarına tabi olduğunu ve bu işlemlerden doğacak sorumluluğun o işleme imza atan Başbakan ve bakanda olduğunu; Cumhurbaşkanının re'sen imzaladığı kararlara karşı Anayasa Mahkemesi dahil hiçbir yargı merciine başvurmanın mümkün olamayacağını ve Cumhurbaşkanının yalnız vatana ihanet sebebiyle sorumlu olacağını yasal düzenleme altına alırken; 1982 Anayasası'nın 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliği öncesinde Anayasanın 125. maddesinde ise Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemlerin yargısal denetime tâbi tutulamayacağını yasal düzenleme altına almıştır. 1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesi 105. maddesi hem de 125. maddesi hükümleri birlikte ele alındığında, bu madde mefhumlarından, görevine ilişkin eylem ve işlemlerinden dolayı Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğuna gidebilme yollarının kapatılmasının amaçlandığı ortadadır. Her ne kadar 1961 Anayasası'nın 98. maddesinde "*Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili işlemlerden sorumlu değildir*" ifadesi açıkça yer alsada, 1982 Anayasası'nın saf hali Cumhurbaşkanının hukuki sorumsuzluğuna ilişkin iradesini 1961 Anayasası'nın açık düzenlemesinden farklı olarak, 105. maddesi ve 125. maddesi hükümleriyle, zımni şekilde ifade etmiştir. Sonuçta 1982 Anayasası'nın 2017 yılındaki Anayasa değişiklikleri öncesindeki saf halinde, hukuki açıdan sorumsuz bir Cumhurbaşkanı yarattığına dair yapılacak yorum, 1982 Anayasası'nın mantığına uygun bir yorum olacaktır. Kaldı ki, bir parlamenter sistem Anayasası olan 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi saf halinin, Cumhurbaşkanını göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden hukuki sorumsuzluk şemsiyesi altında korumasına ilişkin iradesi, yasa koyucu tarafından kabul edilen parlamenter sistemin doğal ve zorunlu bir sonucudur. Bilindiği üzere, parlamenter sistemin kabul ettiği sembolik ve sorumsuz Cumhurbaşkanının, göreviyle ilgili işlemlerinin Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzasına tâbi tutulması kuralı karşısında, o işlemde doğan hukuki sorumluluğun o işleme imza atan Başbakan ve ilgili bakanda olacağı ortadadır. Bu durumda sorumlu tutulan bir Başbakan ve ilgili bakanın varlığı

mevcutken Cumhurbaşkanını sorumlu tutarak çifte teminat yaratılmasının konusuz kalacağı açıktır.³⁷⁹ 2017 Anayasa değişikliği öncesi dönemde parlamenter sistem anlayışını haiz 1982 Anayasası da, klasik parlamenter sisteme uygun düşecek şekilde 105. maddesinin 1.fikrasıyla Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemleri dışında kalan tüm işlemlerini Başbakan ve ilgili bakanın karşı- imzasına tâbi tutarak, bu işlemlerden yalnız Başbakan ve ilgili bakanın sorumlu tutulacağını hüküm altına almış; böylece parlamenter sistem anlayışına paralel olarak Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerinden hukuki olarak sorumlu tutulamayacağını belirtmiştir. Uygulamada da 1982 Anayasası'nın saf halinde kabul edilen hükümler ışığında Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerden sorumlu olmadığı, Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin E.1987/2865, K.1987/3701 ve 27.04.1984 tarihli ilamıyla kabul edilmiştir.³⁸⁰

Sonuç olarak 1982 Anayasası'nda yer alan hükümler ışığında 2017 Anayasa değişikliklerine kadar Türkiye Cumhuriyeti Devleti Cumhurbaşkanı göreviyle ilgili yaptığı eylem ve işlemlerden hukuki olarak sorumsuz kabul edildiğinden, 1982 Anayasası'nın saf hali hükümleri ışığında Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerinin hukuki sorumluluk doğuran bir netice yaratması halinde, karşı-imza kuralından hareketle, bu husumet Cumhurbaşkanına değil, Başbakan ve ilgili bakana karşı yöneltilen³⁸¹ bir dava ile giderilecektir. Örneğin Cumhurbaşkanı atadığı bir bakanı haksız yere görevden aldığında, bu haksız işlemde zarar gören bakan, zararının giderilmesi için Cumhurbaşkanına değil, o işleme karşı-imza atan Başbakanlığa karşı idari dava³⁸² açabilecektir.³⁸³ Öte yandan Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili gerçekleştirdiği eylemlerden dolayı hukuki sorumluluğunun yol açtığı zararların

³⁷⁹ Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Statüsü ve Sorumluluğu**, s.100.

³⁸⁰ Yargıtay'da görülen davaya konu olay; dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yurt gezilerinde yaptığı konuşmalarında 12 Eylül rejimine eleştiriler getiren; aydınlar dilekçesi olarak kamuoyunda yer alan ve 1383 kişi tarafından imzalanarak dönemin Sıkıyönetim Komutanlığı'na sunulan dilekçeyi imzalayanları vatan hainliğiyle suçlaması, bunun akabinde dilekçeyi imzalayan kişilerden biri olan Aziz Nesin'in Kenan Evren aleyhine tazminat davası açması, bu tazminat davasına ilişkin olarak ilk derece mahkemesi olan Ankara 9.Asliye Hukuk Mahkemesi'nin açılan davayı reddetmesi, ardından ilk derece mahkemesinin ret kararını Yargıtay'ın "Cumhurbaşkanının yurt gezilerinde yaptığı konuşmaların görevine ilişkin olduğu ve Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerinden sorumsuz olduğu gerekçesiyle" onamasıdır. bkz. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 27 Nisan 1984, E.:1987/2865, K.:1987/3701 Sayılı Kararı.

³⁸¹ Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Statüsü ve Sorumluluğu**, s.101.

³⁸² Taşdoğan, s.175; Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Statüsü ve Sorumluluğu**, s.100.

³⁸³ Benzer örnekler için bkz. Keskinsoy **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Statüsü ve Sorumluluğu**, s.101; Gamze İrez, "1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Seçimi ve Görevleri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s.121; Gözler, s.113.

giderilmesine ilişkin izlenecek yolun açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir. Örneğin Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle, konutunda verdiği özel bir davette, konukların yemekten zehirlenmesi ve hastaneye kaldırılması durumunda Cumhurbaşkanının tazminat sorumluluğunu işleme koyacak usul ne olacaktır? Şöyle ki, doğan zarara ilişkin Cumhurbaşkanına karşı tazminat davası da açılmayacağı açık olup Cumhurbaşkanının görevi sırasında gerçekleştirdiği eylemlerde karşı-imza kuralı da uygulanamayacaktır. Sonuçta bu eylemlerde Başbakan ve ilgili bakanın karşı-imzası bulunmadığı ortadadır. İşte bu durumlarda izlenecek en uygun yol 1982 Anayasası'nın saf halinde de düzenleme alanı bulan Cumhurbaşkanlığı İdari Teşkilatı'nın³⁸⁴ sorumluluğuna gidilmesi ve açılacak davanın Cumhurbaşkanlığı İdari Teşkilatı'na³⁸⁵ karşı yöneltilmesi olacaktır.

Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle gerçekleştirdiği işlemlerden doğan sorumluluğu 1982 Anayasası'nın saf hali çerçevesinde ele alınırken, Cumhurbaşkanının tek başına, re'sen yaptığı işlemleri ve karşı-imza kuralına tâbi olan işlemleri olarak ikili ayırım yaparak inceleme yapılması gereklidir. Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili karşı-imza kuralına tabi işlemlerinden doğan hukuki sorumluluğunun Başbakan ve bakanda olduğu, yukarıda anlatılanlar ışığında açıktır. Ancak Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili re'sen gerçekleştirdiği işlemlerden hukuki sorumluluğu ne olacaktır. Sonuçta 1982 Anayasası'nın değişiklik öncesi saf halinde yasa koyucu 125. maddesinin 2. fıkrasında³⁸⁶ Cumhurbaşkanının tek başına gerçekleştirdiği işlemleri yargıdan bağışık tutmuştur. Bu husus doktrinde tartışmalı meselelerden biridir. Bir kısım yazarlar hukuk devleti ilkesine aykırılık teşkil etse dahi Cumhurbaşkanının tek başına gerçekleştirdiği işlemlerden hukuki sorumluluğunun doğmayacağını savunurken³⁸⁷, bir kısım yazarlar ise bu durumun hukuk devleti ilkesine aykırı olduğundan hareketle Cumhurbaşkanını tek başına yaptığı işlemlerden hukuki olarak sorumlu kabul etmek gerekliliğini savunmuşlardır. Bu duruma ilişkin doktrindeki baskın görüşe göre de Cumhurbaşkanının tek başına yapmış

³⁸⁴ 1982 Anayasası'nın 107. maddesi şu şekildedir: “Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu, teşkilat ve çalışma esasları, personel atama işlemleri Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenir.”

³⁸⁵ Gözler, s.114.

³⁸⁶ 1982 Anayasası'nın 125. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şuranın kararları yargı denetimi dışındadır.”

³⁸⁷ Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Statüsü ve Sorumluluğu**, s.108; Kuzu, s.82.

olduğu işlemlerden dolayı hukuki sorumluluğunun doğmayacağına dair kabul hukuk devletinin gereklerine aykırılık teşkil eder nitelikte bir kabul olacaktır.³⁸⁸

2.1.5.2.3.2. Cumhurbaşkanının Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluğu

Bir gerçek kişi olan Cumhurbaşkanı tüm gerçek kişiler gibi görevi dışındaki, kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı hukuken tam sorumludur.³⁸⁹ Cumhurbaşkanının borçlar hukuku, ticaret hukuku, medeni hukuk gibi özel hukuk ilişkilerinden doğan hukuki sorumluluğu tamdır. Keza Cumhurbaşkanının hem haksız fiil kapsamında hem de tazminat kapsamında sorumluluğu mutlakdır. Cumhurbaşkanı kişisel eylem ve işlemleri dolayısıyla gerçekleştirdiği özel hukuk ilişkilerinden normal bir vatandaş gibi hak ve borç altına girebilecektir. Cumhurbaşkanı görevi dışında gerçekleştirdiği fiillerin haksız fiil olarak nitelendirildiği ve bu haksız fiilin başka kişilere zarar verdiği hallerde, ortaya çıkan bu zararı özel hukuk kurallarına göre giderme yükümlülüğü altında olup, Cumhurbaşkanının kişisel işlemiyle borç doğurucu bir sözleşmeye taraf olması halinde bu sözleşmeden doğan yükümlülüklerini de özel hukuk kuralları doğrultusunda yerine getirme yükümlülüğü altındadır.

Cumhurbaşkanının cumhurbaşkanı sıfatına sahip olması, ona kişisel ilişkilerinden doğan uyumsuzluklarında herhangi bir koruma sağlamayacaktır. Her ne kadar Avrupa'da mevcut parlamenter monarşi uygulamalarında devlet başkanının kişisel eylem ve işlemlerinden sorumsuz olduğuna dair anlayış kilise hukukundan kaynaklanan kralın mutlak sorumsuzluğu esasına³⁹⁰ dayansa da; saf parlamenter sistemlerde. Cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemlerinden hiçbir koruma altında olmadan tam ve mutlak sorumlu olması anlayışı demokratik cumhuriyetin bir gerekliliğidir.

Cumhurbaşkanının özel hukuk sorumluluğu doğuran kişisel eylem ve işlemlerinden Cumhurbaşkanı olması sebebiyle adli yargı bağımsızlığına sahip olmadığı açıktır, zira bu doğrultuda 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi saf halindeki mevcut düzenlemelerde de Cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemleri sebebiyle tazminat

³⁸⁸ Ali Ulusoy, "Cumhurbaşkanının Tek Başına Yaptığı İşlemler ve Yargısal Denetimi Sorunu", **Ankara Barosu Dergisi y.**, Y.66, S.3, s.14. Ayrıca bkz. Tanör-Yüzbaşıoğlu, 2001, s.305 vd; Erdoğan, s.146.

³⁸⁹ İsmet Giritli-Pertev Bilgen-Tayfun Akgüner, **İdare Hukuku**, Der y., İstanbul, 2006, s.205; Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.552-554; Kerse, s.175.

³⁹⁰ Ali Fuad Başgil, **Esas Teşkilat Hukuku: Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri**. C.I., F.II., Baha Matbaası y., İstanbul, 1960, s.341.

sorumluluğunun olmadığına dair Anayasal bir hüküm yer ³⁹¹ almamaktadır. Sonuçta Cumhurbaşkanının özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanan uyuşmazlıkları, şahsı adına genel yetkili adli yargı mahkemelerinde görülecek, mahkeme tarafından kurulan hüküm gerektiğinde Cumhurbaşkanı aleyhine icraya konulabilecektir.³⁹² Belirtilmelidir ki tüm bu usullerin uygulanabilmesi açısından Cumhurbaşkanlığı görevinin devam ediyor olması herhangi bir engel teşkil etmemektedir. Kaldı ki Cumhurbaşkanını kişisel eylem ve işlemleri bağlamında hukuki açıdan koruyan ve onu sorumsuz kabul eden aksi yönde bir uygulamanın, bu eylem ve işlemlerden zarar gören kişilerin hak gaspına yol açacağı açık olup, bu durum hukuk uygunluk açısından tehlike yaratacaktır.

³⁹¹ Giritli-Bilgen-Akgüner, s.205; Erdoğan, s.153; Taşkın, s.409-410; Tunç-Bilir-Yavuz, s.213.

³⁹² Cumhurbaşkanı aleyhine hukuk davası açılabilse de, Cumhurbaşkanının her nedenle olursa olsun yargılamada hazır bulunmaya zorlanamayacağını ve açılan hukuk davalarından “ahkamı şahsiyete” ilişkin olanların dışında kalan davaların cebri icraya konu edilemeyeceğine ilişkin görüş için bk. Kayıhan İçel-Süheyl Donay , **Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku 1. Kitap.** 4. B., Beta y., İstanbul, 2005, s.141.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2017 ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİ ÇERÇEVESİNDE CUMHURBAŞKANININ SORUMSUZLUĞU

3.1. Cumhurbaşkanı'nın Siyasi, Cezai ve Hukuki Sorumsuzluğu

3.1.1. Cumhurbaşkanı'nın Siyasi Sorumsuzluğu

1982 Anayasası'nda köklü değişiklikler yapılmasına dair hükümler içeren 21 Ocak Tarih ve 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun³⁹³ 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halk oylaması sonucu kabul edilerek, 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekilleri genel seçimi sonrası resmen yürürlüğe girmiştir. 2017 Anayasa değişikliğine gidilen yolda, 1982 Anayasası'nın sembolik yetkilere sahip Cumhurbaşkanlığı makamının, devlet yönetiminde çeşitli çatışmalar ve istikrarsızlıklar doğurduğu iddiasıyla anayasa değişikliğini savunan kesimler 1982 Anayasasınca kabul edilen parlamenter sistemden vazgeçilerek; güçlü bir Cumhurbaşkanlığı makamı yaratan yeni bir anayasal sisteme geçilmesi gerekliliğini yüksek sesle dile getirmişlerdir. Kaldı ki 6771 sayılı Kanun'la da kabul edilen anayasa değişikliğinin gerekçesinde³⁹⁴ de değişiklik; mevcut anayasal sistemde var olduğu iddia edilen iktidar ve istikrar çatışmalarından doğan sorunları çözmeye ilişkin olarak nitelendirilmiştir. Sonuç olarak 6771 sayılı Kanun ile 1982 Anayasası'nın saf halindeki parlamenter sistemden vazgeçilerek, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi” adıyla anılan, yürütme yetkisine tamamıyla Cumhurbaşkanı'nın sahip olduğu monist (tekçi) bir Anayasal sisteme geçilmiştir.

³⁹³ Bkz. 11 Şubat 2017 Tarih ve 29976 Sayılı Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm>, Erişim Tarihi: 20.03.2022.

³⁹⁴ Anayasa değişikliği teklifinin gerekçesi için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Resmî İnternet Sitesi, <http://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-1504.pdf>, Erişim Tarihi:20.03.2022. Gerekçeye göre; “*Hükümet sistemini bütüncül bir yaklaşımla ele almayı engelleyen sosyal ve siyasi şartlar ve gelişmeler, sonuçta bir sistem karmaşasına yol açmıştır. Sistemin işleyişinde sorunlar doğurması kaçınılmaz olan bu karmaşanın aşılması hükümet sisteminde esaslı bir anayasa değişikliği zaruretini ortaya çıkartmıştır.*”

Belirtmelidir ki 2017 yılında kabul edilen yeni anayasal sistem, dünyada benzer örneği bulunmayan, kendine özgü, Türk tipi³⁹⁵ bir sistemdir.³⁹⁶ Türk tipi olarak tanımlanan³⁹⁷ bu sistem, dünyada kabul edilen genel geçer hukuk sistemleri içerisindeki sistem gruplandırılmalarından tamamen farklı bir yerde konuşlanmış olup, yürütmeye atfedilen yetki ve görevler nedeniyle yönetim sistemleri gruplandırılmasında yer alan herhangi bir grup içerisinde konumlandırılmamaktadır. Şöyle ki çalışmamızın birinci bölümünde detaylıca ele alındığı üzere, günümüz demokrasi anlayışında, devlet yönetim sistemleri yürütme organının görev ve yetkileri bağlamında yapısal olarak üç grup halinde ele alınmaktadır. Yürütme organının sahip olduğu görev ve yetkileri çerçevesinde bunlar; tekçi (monist) yürütme, ortaklaşa (kolejyal) yürütme ve ikici(düalist) yürütmelerdir. Tekçi (monist) yürütmelerde yürütme yetkisi tek bir kişiye ait iken; ortaklaşa (kolejyal) yürütmelerde yürütme yetkisi birden fazla kişi veya heyet arasında paylaştırılmıştır. İkici(düalist) yürütmelerde ise yürütme yetkisi sistem bir monarşi ise Kral, sistem bir demokrasi ise Cumhurbaşkanı sıfatını haiz bir kişi ile, yürütmenin diğer kanadını oluşturan bir kurul arasında paylaştırılmıştır. Yine çalışmamızın birinci bölümünde ele alındığı üzere tekçi (monist) yürütmeler demokratik düzlemde doğrudan halk tarafından seçilmiş meşru bir başkanın var olduğu başkanlık sistemi ve bir kralın devlet başkanı olduğu monarşiler iken, ortaklaşa (kolejyal) sistemler meclis hükümet sistemi olarak anılmaktadır. İkici/düalist sistem ise parlamenter sistem olarak kabul edilmektedir. Sayılan üç tür hükümet sistemi göz önünde bulundurulduğunda, 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle getirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet

³⁹⁵ Türk tipi başkanlık sistemi olarak adlandırılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin hükümet sistemleri çerçevesinde niteliğinin ne olduğuna ilişkin doktrinde henüz görüş birliği sağlanamamıştır. Sistemin başkanlık sistemi olduğu hakkında görüş için bkz. Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, 12. B., Seçkin y., Ankara, Eylül 2018, s.175; İlyas Doğan, "Türk Tipi Başkanlık Modeli Bağlamında 2017 Anayasa Değişikliklerinin İrdelenmesi", İlyas Doğan, Serdar Ünver (Ed.) **Dört Kıtada Başkanlık Sistemi**, 1.B., Astana Yayınları, Ankara, Şubat 2017, s.19-20; Sistemin başkanlık sistemine çok benzer bir sistem olduğuna ilişkin görüş için bkz. Hasan Tahsin Fendoğlu, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", **Yeni Türkiye Dergisi y.**, S. 94, Ankara, Mart-Nisan 2017, s. 90; Yasama ve yürütmenin karşılıklı fesih yetkisi harici sistemin başkanlık sistemiyle aynı özellikleri taşıdığına dair görüş için bkz. Cengiz Gül, "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Dinamikleri ve Yürütmenin Yeni Konumu", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C. 13, S. 2, Kasım 2018, s. 239; Aksi yönde sistemin 2017 yılında Türkiye'de keşfedilmiş, dünyada başka bir örneği ve hiçbir benzeri olmayan, kendine özgü bir hükümet sistemi olduğuna dair görüş için bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 2019, s.765.

³⁹⁶ Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Neverland Hükümet Sistemi- Hiçistan Hükümet Sistemi şeklinde ki tanımı için bkz. Gözler, **Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017 Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler**, s.19; Ayrıca bkz; Okşar, s.43.

³⁹⁷ Kaboğlu'na göre 6771 Sayılı Kanun ile yaratılan yeni hükümet sistemine "başkanlık yerine, seçmenlerin kulağına hoş gelebilecekolan bir deyim kullanıldı: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Kural Koyan Organ Olarak Yasamanın Özerkliği**, CHP y., Ankara, 2018, s.15-16.

Sistemi'nin, yürütme erkinin elinde bulundurduğu yetkiler kapsamında, kabul edilen hükümet sistemi gruplandırılmalarında kendine bir yer bulamayacağı açıktır. Şöyle ki yeni sistem; klasik örneği Amerika Birleşik Devletleri'nde görülen saf başkanlık sistemi olmadığı gibi, bir parlamenter sistem de değildir. Yeni sistemde monist yapıdaki yürütmenin kendisi olan Cumhurbaşkanı doğrudan doğruya halk tarafından seçildiğinden saf parlamenter sistemden bir sapma olduğu açıktır. Bununla birlikte 2017 değişiklikleri sonrası 1982 Anayasası'nın 114. maddesi mülga edilerek, ilgili 114. maddede yer alan hükümler yeni sistem gereği 104. maddede revize edilerek yeniden düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri sonrası değiştirilen 104. maddesinin yeni halinde "Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir." ibaresine yer verilerek bu yeni ibare gereği, eski sistem ile kabul edilen parlamenter sistem anlayışının yansıması olan; yürütme kuvvetini Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu arasında paylaştıran iki başlı (düalist) anlayışın terk edilerek tekçi (monist) bir sistem anlayışı doğrultusunda yürütme erkinin doğrudan ve sadece Cumhurbaşkanına ait olduğu yeni bir sistem yaratıldığı görülecektir. Bu nedenle 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri sonucu parlamenter sistemin belirleyici özelliği olan yürütme erkinin Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu arasında paylaşılması fiiliyatının Anayasa tarafından yok sayılmasıyla parlamenter sistem tamamen terk edilmiş olup, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi parlamenter sistem ile benzerliği olmayan nitelikte yaratılmıştır. Türki tipi sistem niteliğinde addedilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin yürütme erkinin tek bir kişiye ait olması hususu noktasında kuvvetler ayrılığı anlayışı kapsamında tekçi(monist) bir sistem olduğuna dair yapılacak yorum da kanaatimizce yanlış olacaktır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin tam anlamıyla tekçi (monist) bir sistem olup olmadığını belirleyebilme noktasında, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ni tekçi (monist) sistemlerden sayılan başkanlık sisteminin karşılığı olan Amerika Birleşik Devletleri'nde mevcut başkanlık sistemi ile karşılaştırıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan başkanlık sistemi ile 2017 yılında yapılan değişikliklerle yaratılan yeni anayasal sistem arasında bariz farkların mevcudiyeti³⁹⁸ görülecektir. Bu doğrultuda Özbudun'a göre de; Amerika Birleşik Devletleri'nde devlet organları arasında kontrol ve denge ilkesini esas alan klasik başkanlık sistemi, Türkiye'de geçilen Cumhurbaşkanlığı

³⁹⁸ Okşar, s.32; Ayrıca klasik uygulaması Amerika Birleşik Devletleri'nde görülen saf başkanlık sistemi ile anayasa değişikliği ile getirilen yeni sistemimiz Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin detaylı bir karşılaştırması için bkz. Kemal Gözler, **Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017'de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler**, Ekin y., Bursa, Mart 2017.

Hükümet Sistemi'nden oldukça farklı olup, Türk tipi başkanlık sistemi ancak bir *delegasyoncu demokrasi*³⁹⁹ yahut *popülist (yarışmacı) otoriter*⁴⁰⁰ rejimdir.⁴⁰¹ Keza ABD'de saf örneği uygulanan başkanlık sistemi; her ne kadar tek bir Başkandan oluşan ve tüm yetkiye sahip çok güçlü bir tekçi (monist) yürütme erki yaratmış olsa da, yürütme erkine verilen bu güç işlevsel denetim mekanizmalarıyla kontrol altında tutularak, yürütme erkinin kullanılma yetkisi yasama organına verilen bütçenin onayı gibi denetim yetkileri çerçevesinde keskin hatlarla sınırlandırılmış ve denetlenebilir nitelikte tasarlanmıştır. Oysa 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 anayasa değişiklikleriyle getirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yaratılan yürütme erki; tek bir kişiden oluşan ve fiiliyatta hem siyasi ve cezai sorumluluğunun işletilmesi zorlaştırılan, bir nevi denetimden bağımsız bir yürütme organında toplanmıştır. Öyle ki, adına Türk tipi başkanlık sistemi denilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yaratılan yeni sistemde; yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi yürütme organını etkin şekilde denetleyebileceği gensoru denetim mekanizmasından, yürütme lehine bir alan yaratır şekilde yoksun bırakılmıştır.⁴⁰² Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yaratılan güçlü, bir bakıma sınırsız yetkili ve denetlenemez yürütme organı bu yapısı itibarıyla; denge ve fren mekanizmasının sistemin odak noktası olarak görüldüğü ABD başkanlık sisteminden ayrılmaktadır. Sonuçta tekçi (monist) yapıdaki başkanlık sistemi çok katı bir kuvvetler ayrılığı anlayışına dayanırken, parlamenter sistem daha esnek bir kuvvetler ayrılığı anlayışına dayanır⁴⁰³; ancak kanaatimizce Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde katı ya da çok esnek bir kuvvetler ayrılığı olmayıp, yürütme lehine

³⁹⁹ Delegasyoncu demokrasi; meşruluğunu seçim yoluyla halktan alan başkanın, halktan kaynaklanan meşruluk yardımıyla gelecek seçime kadar ülkeyi istediği gibi yönetebilme yetkisi kazandığı anlayışına dayanır. Delegasyoncu demokrasilerde halkın seçimdeki iradesi doğrultusunda Başkana devlet yönetiminde sınırsız bir yetki verildiği (delegasyon yaptığı) ve başkana sınırsız hareket alanı sağlandığı varsayımı mevcuttur. Delegasyoncu demokrasilerde, yürütme kuvvetini elinde bulunduran Başkanın sınırlayan yasama ve yargı kuvvetleri gereksiz nitelikte kabul edilerek, hiçbir sınırlamaya maruz kalmak istemeyen Başkanın önüne çıkan engel niteliğinde kabul edilir. Her ne kadar görünürde diktatörlükle benzer özelliklere sahip olduğu düşünülebilse de, delegasyoncu demokrasilerde yürütme kuvveti seçimle kazanılmakta ve bu yönüyle diktatörlükten ayrılmaktadır bkz. Guillermo O'donnell, "Delegative Democracy", *Journell of Democracy* y., C.5, Ocak 1994, s.55-69.

⁴⁰⁰İktidar değişiminin çok zor olmasına rağmen, yapılan seçimlerde muhalefet partilerinin katılabileceği, ancak yapılan seçimler iktidarın güdümünde olacağından seçimin eşit olmayan şartlar altında gerçekleşeceği rejimler yarışmacı (otoriter) rejim olarak tanımlanmaktadır. Daha detaylı görüş için bkz. Ergun Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, 2.B. Yetkin y., Ankara, Ocak 2021.

⁴⁰¹ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin y., 2019, s. 323.

⁴⁰² Okşar, s.46.

⁴⁰³ Sami Selçuk, "İktidarı Erdoğan'a Teslim Etme Taslağı", *Ankara Barosu Dergisi* y., S.4., Ankara, 2016, s.83.

Cumhurbaşkanının şahsında birleşen bir kuvvetler birliği mevcuttur. Özetle 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri sonrası Cumhurbaşkanına tanınan yetkiler doğrultusunda, adına Türk tipi başkanlık sistemi denilen sistemin ne saf bir başkanlık sistemi ne de bir parlamenter sistem olduğu söylenememektedir. Kaldı ki Esen Cumhurbaşkanına tanınan çok geniş ve güçlü yetkiler doğrultusunda, adına Türk tipi başkanlık sistemi denilen yeni sistemi, örneğine Latin Amerika ülkelerinde rastlanan Latin Amerika tipi başkanlık sistemlerine benzetmektedir.⁴⁰⁴

2017 Anayasa değişiklikleri sonrası dönemde Türk tipi başkanlık sistemi olarak anılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde Cumhurbaşkanının siyasi sorumsuzluğu açısından önemli görülen noktalara kısaca değinmek gerekirse, bu bağlamda önceden de belirtildiği üzere dengeler ve frenler mekanizması olarak nitelendirilen klasik başkanlık sisteminin temel özelliklerinden sayılan Başkan ve yasama organının ayrı seçimlerle seçilmeleri usulü ve Başkan ile yasama organının birbirlerinin görevlerine karşılıklı olarak son verme yetkilerine sahip olmamaları hususunun hatırlanması kanaatimizce önem arz etmektedir. Şöyle ki, 1982 Anayasası'nda 2007 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle 1982 Anayasası saf parlamenter hükümet sistemini terk ederek, Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçildiği bir sisteme geçmiştir. Yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri sonrasında da Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi usulü devam ettirilmiş ve herhangi değişikliğe uğratılmamıştır. Yeni anayasa ile yaratılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde doğrudan halk tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanının varlığı, bir diğer anlamıyla kaynağını-meşruluğunu doğrudan halk tarafından alan ve bu nedenle halka karşı sorumlu olan Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunu; Başkanın doğrudan halk tarafından seçildiği saf başkanlık sistemi kapsamında incelemek faydalı olacaktır. Belirtilmelidir ki parlamenter sistemlerde iki başlı yürütmenin bir tarafı olan Cumhurbaşkanı yasamaya karşı sorumsuz olduğundan yasama tarafından görevine son verilemez. Başkanlık sisteminde ise doğrudan halk tarafından seçilen ve meşruluğu halkın iradesinden kaynaklanan Başkan ile yasama organı birbirlerinin varlıklarına kati surette son veremezler zira yasama ve yürütmenin birbirlerinden kaynaklanmaması bu sistemin özüdür. Ancak saf başkanlık sisteminin ayırıcı olan bu özelliğine yeni Anayasa ile yaratılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yer verilmemiş ve

⁴⁰⁴ Selin Esen, "2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi", **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.4, Ankara, 2016, s.54; Aynı doğrultuda bir diğer görüş için bkz. Rıza Türmen, "Son Dönemeç: AKP'nin Başkanlığı", **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.4, Ankara, 2016, s.93.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile; yürütme olan Cumhurbaşkanına ve yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne birbirlerini feshederek, birbirlerinin görevlerine son verme imkânı tanınmıştır (Any. m. 116). Oysa başkanlık sisteminde yasama ve yürütme kuvvetleri, birbirlerinden kaynaklanmadıklarından katı olarak birbirlerinden ayırırlar. Başkanlık sistemi yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirlerinden kesin çizgilerle ve sert olarak ayrıldıkları, bu duruma müteakip kuvvetlerin kendi görev alanlarında kesintisiz sürdürdükleri görev süreleri boyunca kendilerine ait bir özerkliğe sahip oldukları, esasta birbirlerine neredeyse hiçbir şekilde müdahale edemedikleri bir sistemdir. Başkanlık sisteminin bu özellikleri dolayısıyla, bu sistemde kuvvetlerin birbirlerinin siyasi sorumluluğuna gidemeyeceği aşıkardır. Keza başkanlık sisteminde halk tarafından seçilen ve bu yönüyle kaynağını halktan alan, varlığını doğrudan halka borçlu olan Başkandan oluşan tekçi (monist) bir yürütmenin varlığı, Başkanı parlamentoya karşı değil, yalnız kendisini seçen halka karşı siyasi sorumlu tuttuğundan, parlamento Başkanın görevine son verme yetkisini haiz değildir. Siyasi sorumluluk önceki bölümlerde ele aldığımız üzere⁴⁰⁵, anayasal sistemlerde kuvvetlerin uyguladıkları politikalar, gerçekleştirdikleri eylem ve işlemler sebebiyle kendisine karşı sorumlu oldukları tarafından görevlerine son verilmesidir. Siyasi sorumluluğun bir diğer özelliği ise, birbirlerine karşı sorumlulukları mevcut iki makamın birbirlerinin görevlerine son verebilmesi ihtimalinin işletilebilmesinin bu makamların birbirlerinden doğmalarına bağlı olmasıdır.⁴⁰⁶ Her ne kadar 6771 sayılı Kanun⁴⁰⁷ ile kabul edilen kendine özgü yeni hükümet sistemimizde Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhurbaşkanı varlıklarını birbirlerine borçlu olmasalar yani birbirlerinden kaynaklanmasalar da; kuvvetlerin birbirlerinin görevlerine son veremedikleri saf başkanlık sisteminin aksine, yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanı ile yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi yani yasama ve yürütme kuvvetleri karşılıklı olarak birbirlerini feshedebilirler, birbirlerinin görevlerine yani varlıklarına son verme imkanına sahiptirler.⁴⁰⁸ Bu durum 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası 1982 Anayasası'nın 116. maddesinde açıkça düzenlenmiştir. Yeni düzenleme sonrası Anayasa'nın 116. maddesinin⁴⁰⁹ 1. ve 2. fıkra düzenlemelerinde de hem

⁴⁰⁵ Bkz. Birinci Bölüm.

⁴⁰⁶ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ocak 2019, s.857.

⁴⁰⁷ 18 Mayıs 2018 Tarih ve 30425 Sayılı Resmî Gazete.

⁴⁰⁸ Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Seçkin y., 2019, s.300.

⁴⁰⁹ 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/11 md.) 116. maddesi şu şekildedir: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tam sayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Bu halde*

Cumhurbaşkanının hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri yenileme yoluyla birbirlerini feshederek, görevlerine son verebileceği kabul edilmiştir. İlgili hükümler gereği Cumhurbaşkanı Yüce Divan'da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olmadığı müddetçe herhangi bir şarta bağlı olmaksızın seçimleri yenileyebilme yetkisine sahip iken, Türkiye Büyük Millet Meclisi ise üye tam sayısının beşte üç çoğunluğunun kararıyla yenileme yetkisine sahiptir. Ancak gerek Cumhurbaşkanı gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimleri yenileme yetkisini kullanırken salt bir diğeri hakkındaki seçimi yenileyemeyecek olup, bu yetkinin kullanılması halinde yetkiyi kimin kullandığına bakılmaksızın hem Cumhurbaşkanı seçimleri hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri aynı anda yenilenecektir. Bu durum, Cumhurbaşkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin pratikte birbirleri aleyhine işletebilecekleri dolaylı⁴¹⁰ bir siyasi sorumluluk mekanizmasına sahip olduklarını gösterir niteliktedir. Bu halde klasik başkanlık sisteminin aksine Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde hem Cumhurbaşkanının hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dolaylı da olsa siyasi sorumluluğunun olduğu yorumu isabetlidir. Kaldı ki 1982 Anayasası'nın parlamenter rejimi kabul ettiği önceki dönemde, yürütme organının Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanından oluşan ikili (düalist) bir yapıda olması, Cumhurbaşkanının işlemlerinin karşı-imza kuralına tâbiyeti sebebiyle Cumhurbaşkanının herhangi bir siyasi sorumluluğu olmaması halini oluştururken; 2017 değişiklikleri sonrası kabul edilen yeni sistemde kolektif ve bireysel sorumluluğu haiz Başbakan ve bakanların bulunmamasını⁴¹¹ esas alan değişiklikle birlikte Cumhurbaşkanının tekçi (monist) yürütmenin tek yetkilisi olduğunun kabulü; kanaatimizce Cumhurbaşkanına siyasi sorumluluk yüklenmesi zorunluluğunu doğurucu bir etki yaratmaktadır. Keza aksi halin kabulünde, yürütmenin başı olan tam yetkili Cumhurbaşkanının, bu yetkisi dahilinde sorumluluğundan bahsedilememesi hali oluşacak ve bu kamu hukukunun temel ilkesi olan yetki ve sorumlulukta paralellik ilesine aykırılık oluşturacağından, hukuk devleti ilkesine aykırılık yaratılmış olacaktır. Bu

Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır. // Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığının seçimi birlikte yapılır.”

⁴¹⁰ Yeni sistemin getirdiği karşılıklı fesih yetkisi eşitler arası bir yetki olmadığından kanaatimizce dolaylı siyasi sorumluluk imkânı taşıyan niteliktedir. Anayasada Cumhurbaşkanı lehine fesih yetkisini hiçbir şarta bağlamayarak bu yetkiye dair kullanım kolaylığı sağlayan bir durum mevcutken, diğer yandan meclis aleyhine fesih yetkisinin kullanımı zorlaştıran, beşte üç çoğunluk gibi ulaşılması zor bir çoğunluk gerektiren hüküm mevcuttur. Yasama ve yürütme, fesih yetkisinin kullanımı noktasında eşit durumda olmayıp, yürütmenin elinin daha güçlü olduğuna dair yapılacak yorum isabetli olacaktır.

⁴¹¹ Okşar, s.155.

bağlamda yeni sistemde siyasi sorumluluğa dair mevcut durumu daha anlaşılır açıklamak gerekirse, yapılan değişikliklerle 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası mevcut 116. maddesi gereği Cumhurbaşkanı, hakkında Yüce Divan'da yargılanmasını gerektirecek bir soruşturma açılmadığı müddetçe kendiliğinden ve hiçbir şartla bağlı olmadan⁴¹² seçimleri yenileme yetkisini kullanabilecektir. Buna karşın Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilecek; ancak her iki durumda da Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılacaktır. Bu durumda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimlerin yenilenmesine ilişkin karar alması halinde; yönetim şekli ve politikalarını beğenmediği mevcut Cumhurbaşkanı hakkında da seçimlerin yenilenmesi kararı alınmış olacağından, Türkiye Büyük Millet Meclisi başarısız bulduğu Cumhurbaşkanını yeni bir seçimle tekrar seçilme zorunluluğuyla⁴¹³ karşı karşıya bırakacaktır. Yenilenen seçimlerde görevdeki Cumhurbaşkanının icraatlarını beğenmeyen halkın Cumhurbaşkanını yeniden seçmeme kararını sandığa yansıttığı durumda, görevdeki Cumhurbaşkanı için siyasi sorumluluk mekanizması işletilerek Cumhurbaşkanının görevine son verilebilecektir. Cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni feshederek seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde, Cumhurbaşkanı seçimleri de aynı şekilde yenileneceğinden, mevcut Cumhurbaşkanının yeniden seçilmemesi ihtimalde de Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna gidilmiş olacaktır.

1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri kapsamında, Anayasa'nın 116. maddesinde düzenlenen seçimleri yenileme yetkisi Cumhurbaşkanı aleyhinde işletilebilecek siyasi bir denetim mekanizması olarak yorumlanabilir nitelikte olsa da, bu denetimin işlevselliği tartışmaya açıktır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yaratılan Cumhurbaşkanının şahsında toplanmış güçlendirilmiş yürütme organını karşısında, gensoru yetkisi, bütçe denetim ve ret yetkisi kaldırılarak güçsüzleştirilmiş bir yasama organının mevcudiyeti denetim yetkisinin kullanılabilme sınırlarını yürütme organı lehine daraltmış ve yasama karşısında kullanılacak çok güçlü yetkileri Cumhurbaşkanında birleştiren üstün bir yürütme yaratmıştır. Bu açıdan 1982

⁴¹² Anayasa'nın 116. maddesi mucibince de görüleceği üzere Cumhurbaşkanının seçimleri yenileme yetkisini kullanmasına dair düzenlenmiş herhangi bir şart yoktur. Buna göre genel kural Cumhurbaşkanının herhangi bir şarta tabi olmaksızın bu yetkiyi kullanabilmesi iken; hakkında soruşturma açılmış bir Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesi kararı alamaması hali ise bu kuralın istisnasıdır.

⁴¹³ Bayram Doğan-İdris Doğan, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* y., C.11, S.2, Malatya, 2020, s.472.

Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri çerçevesinde ilk bakışta kuvvetler ayrılığı prensibini kabul ederek yasama ve yürütme kuvvetlerini kesin hatlarıyla birbirlerinden ayırdığı görülse de bu ayrımın yürütme lehine bir ayrım olması nedeniyle, yasama ve yürütme kuvvetlerini dengeleyici eşit bir ayrım olmadığından, kanaatimizce kuvvetler ayrılığını esas alan bir sistem yaratılmamıştır. Gözler de görünürde kuvvetler ayrılığını esas alan bir sistem yaratılmışsa da bu ayrımın kişisel iktidar sahibi Cumhurbaşkanı lehine olacak şekilde, Cumhurbaşkanının yetkisi altındaki yürütme kuvvetinde birleşen bir kuvvetler birliği sistemi olarak yorumlamıştır.⁴¹⁴

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri genelinde, yürütme yetkisinin, Cumhurbaşkanı sıfatını haiz tek bir kişiden oluşan ve neredeyse denetlenemez bir makama bırakılması ve son derece güçlü yürütmenin karşısında görece zayıflatılmış bir yasama ve yargı kuvvetinin mevcudiyetinin esas alınması sonucu yaratılan yeni sistem, tüm bu nitelikleri itibariyle kişisel iktidar rejimine dönüşebilme tehlikesi taşımaktadır.⁴¹⁵ Bu kadar güçlendirilmiş bir yürütme karşısında kısıtlı bir denetim imkanına sahip olan yasama ve yargı kuvvetlerinin, sahip oldukları bu kısıtlı denetim mekanizmalarını ne şekilde ve ne kadar etkin kullanabileceği de tartışmaya açıktır. Kaldı ki yasama ve yargı kuvvetlerinin, ellerinde bulundurdukları denetim mekanizmalarını kullandıkları ihtimallerde ise bu denetim mekanizmalarının ne derece etkili olabileceği kanaatimizce tahmin edilebilir değildir. Bu doğrultuda, 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle düzenlenen Anayasanın 116. maddesi ile, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kendi seçimleri ile birlikte Cumhurbaşkanlığı seçimlerini yenileme yetkisi verilerek, Cumhurbaşkanı hakkında işletilebilecek bir siyasi denetim mekanizması yaratımı hedeflenmiş olsa da, birçok yetkiyi elinde bulunduran güçlü bir yürütme organı karşısında ve yine güçlü bir yürütme organına karşı yapılacak seçim çalışması ne derece etkili olacaktır? Zira Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yürütme yetkisine sahip Cumhurbaşkanının, siyasi sorumluluğuna yol açacak seçimlerin yenilenmesine dair karara karşı, elindeki yürütme yetkilerini kendi lehine kullanabilme ihtimaline binaen, sağlıklı bir seçim ortamının varlığı da söz konusu olabilmektedir. Öyle ki, yürütme yetkileri kullanılarak seçim ortamına müdahale edildiği hallerde, yapılacak halk oylaması görünürde yapılacak bir halk oylaması olabilecek ve kurşun

⁴¹⁴ Gözler, *Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017 Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler*, s.17.

⁴¹⁵ Okşar, s.43.

yerine oy kullanılarak seçim; yürütme lehine kabul ettirilme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecektir.⁴¹⁶

Ezcümle 2017 değişikliğiyle getirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçildiği için gerek olağan seçimlerde gerekse 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle getirilen Anayasa'nın 116. maddesi kapsamında Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile ve Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunun işletilmesi saikiyle yapılabilecek erken seçimlerde, Cumhurbaşkanının icraatlarını ve politikalarını özetle Cumhurbaşkanının yönetim şeklini beğenmeyen egemen halk, yöneten konumundaki Cumhurbaşkanını tekrar seçmeyebilecek, böylece egemene karşı yönetenlerin sorumluluğu olan siyasi sorumluluk, mevcut Cumhurbaşkanı aleyhinde gerçekleştirilebilecektir. Sistem siyasi sorumluluk mekanizmasını bu anlayış doğrultusunda kurmuştur. Tüm anlatılanlar ışığında değişiklikle getirilen yeni düzenlemeyle yasama ve yürütmenin karşılıklı olarak birbirlerine bir denge ve fren mekanizması yaratacak nitelikte anayasal güç kazanmalarının amaçlandığı söylenebilir de, bu dengenin yürütme lehine bozulabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak önemlidir.⁴¹⁷ Bazı yazarlar bu durumun, siyasi sorumluluk külfeti altında olan mevcut Cumhurbaşkanını tekrar seçilebilmek için baskı altında tuttuğunu, böylece mevcut Cumhurbaşkanının iktidarında bir fren ve denge mekanizması oluşturduğunu savunmaktadırlar.⁴¹⁸ Aksi yöndeki görüşler ise, Cumhurbaşkanının hiçbir şartla bağlı olmadan seçimleri yenileyebilme imkanına sahip olmasına karşın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri yenileyebilme yetkisini kullanmak için beşte üç miktarında bir çoğunluk yakalaması şartıyla bağlı olmasının, yürütme ve yasama arasındaki eşitliği yürütme lehine bozacağını hatta olası bir senaryoda yasama ile yürütmenin birbirlerinin kontrolünü ele geçirebilecekleri durumların oluşabileceğini belirtmektedir.⁴¹⁹ Bu bağlamda Anayasa tarafından da partili olarak nitelendirilen Cumhurbaşkanın, bağlı olduğu siyasi partinin -özellikle Türkiye'nin

⁴¹⁶ Sami Selçuk, "İktidarı Erdoğan'a Teslim Etme Taslağı", **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.4., Ankara, 2016, s.82.

⁴¹⁷ Levent Gönenç- Ali Ersoy Kontacı, "2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Sonrasında Yasama- Yürütme İlişkileri", **TBB Dergisi y.**, S.145, Ankara, 2019, s.68.

⁴¹⁸ Cengiz Gül, "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Dinamikleri ve Yürütmenin Yeni Konumu", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.13, S.2, Kayseri, 2018, https://hukukdergi.erciyes.edu.tr/Dosyalar/YIL_2018_CILT_13_SAYI_2.pdf, s.242, Erişim Tarihi: 02.12.2021; Aykanat, s.97.

⁴¹⁹ Gözler, **Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017 Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler**, s.4.

siyasi iklimi ele alındığında- mecliste çoğunluğu elinde bulunduran parti olmaması ihtimali çok düşük bir ihtimaldir. Cumhurbaşkanının aynı görüşte olduğu meclis çoğunluğunun kendisi aleyhinde bir erken seçim kararı vermeyeceği, böylelikle aleyhinde işletilebilecek siyasi sorumsuzluk mekanizmasının gerçekleştirilemeyebileceği açıktır. Belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanına karşı meclisin siyasi denetim mekanizmalarından olan yazılı soru yöntemi kullanılarak herhangi bir siyasi sorumluluğun meclis tarafından doğrudan Cumhurbaşkanına karşı işletilemeyeceği⁴²⁰ hususu da siyasi sorumluluğun işletilmesi bağlamında önemlidir. Zira 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası 1982 Anayasası'nın 98. maddesinde yazılı soru usulünün yalnız Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara karşı ileri sürülebileceği düzenlenmiş ve yürütme kuvvetinin hâkimi Cumhurbaşkanı yazılı soru denetim mekanizmasından da bağışık tutulmuştur.

Tüm anlatılanlar ışığında özetlenecek olursa 2017 yılında 6771 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği öncesi 1982 Anayasası'nda sistem olarak kabul edilen parlamenter rejime uygun düşecek şekilde karşı imza kuralı gereği siyasi sorumsuz bir Cumhurbaşkanının varlığı mevcut olup, Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunun işletilebileceği hiçbir yöntem yoktur. Ancak yapılan 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri doğrultusunda geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile; özellikle halk tarafından doğrudan seçilen, meşruiyetini doğrudan halktan aldığı için halka karşı sorumlu olan, ayrıca olası bir erken seçimle halk karşısına tekrar çıktığında seçilememesi halinde görev süresi sona eren bir Cumhurbaşkanı yaratılmıştır. Bu noktada bittabi değişiklik öncesi siyasi sorumsuz Cumhurbaşkanı karşısında yeni sistemin Cumhurbaşkanının siyasi olarak sorumluluğu olduğu ortadadır. Zira Cumhurbaşkanının olağan dönem seçimlerinde yahut erken seçimlerde yeniden başarılı olmak adına gerçekleştirdiği yürütme görevinin halk tarafından kabul görerek onaylanması gereklidir. Bu durum Cumhurbaşkanının siyasi sorumlu olduğuna işarettir. Fakat Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluk altında olması, siyasi sorumluluk denetimi sonucu oluşacak siyasi sorumluluk yaptırımıyla kesin olarak bağılı olacağı anlamına gelmeyecektir. Sonuçta yeni sistemde Cumhurbaşkanı kendi iradesi ile ikinci kez aday olmak istemeyebilir ayrıca Cumhurbaşkanı zaten ikinci döneminde ise tekrar seçilemeyecektir. Hakeza güçlü bir yürütme hakimiyetini elinde bulunduran Cumhurbaşkanı aleyhine yenilecek bir seçimde, Cumhurbaşkanı aleyhine bir sonuç

⁴²⁰ Okşar, s.158.

gerçekleşmesi ihtimalinin düşük olduğu istisnai durumlar da mevcut olabilecektir. Kaldı ki Cumhurbaşkanı her şeye rağmen, tekrar seçilememeyi de göze alarak halkın ve siyasi çevrelerin hoşlanmayacağı bir siyaset belirleyebilir. Sayılan sebeplerin gerçekleşmesi halinde siyasi sorumluluk unsurunun Cumhurbaşkanı üzerinde baskı yaratmayacağı da ortadadır. Özetle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde siyasi sorumlu kabul edilen Cumhurbaşkanının, bu sorumluluğunun pratik hayatta işletilebilir olması ne kadar mümkündür kanaatimizce bu durum belirsizlikler içermektedir.

3.1.2. Cumhurbaşkanının Sorumluluğu/Sorumsuzluğu

3.1.2.1. Anayasanın 105. Maddesi Kapsamında Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu/Sorumsuzluğu

Cezai sorumluluk, ceza kanunlarına aykırı sayılan ve suç teşkil eden fiillerin gerçekleştirilmesiyle bir başkasının hakkının ihlal edilmesi sonucu ortaya çıkan bir sorumluluk türüdür. Özetle cezai sorumluluk kanunda suç sayılan hukuka aykırı fiillerin işlenmesidir. Cezai sorumluluğunun karşılığı ise hapis, para cezası veya güvenlik tedbiri yaptırımlarıdır. Cezai sorumluluk siyasi ve hukuki sorumluluk türlerine göre çok daha ağır sonuçlu yaptırımlar doğuran bir sorumluluk türü olduğundan; bu yönüyle cezai sorumluluğun muhatabı olduğu kişi açısından oldukça önem arz eden bir sorumluluk türü olduğu açıktır. Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu hususu da taşıdığı önem dolayısıyla Anayasalarımızda özel olarak düzenleme alanı bulmuştur. Bizatihi 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan anayasa değişiklikleri çerçevesinde de Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu hususunun özel olarak ele alındığı görülmektedir. Zira 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un kabul edilmesiyle birlikte 2017 yılında yapılan yeni anayasal düzenlemelerle Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin eski düzenlemeler köklü değişikliğe uğratılmıştır. Geçmiş dönem Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin hususlar tezimizin ikinci bölümünde ayrıntılarıyla ele alındığından bu bölümde tekrar edilmeyecekse de, yeni düzenlemelerin anlaşılması açısından 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna ilişkin düzenlemelerinin; 2017 değişikliğiyle getirilen düzenlemelerle karşılaştırılması kanaatimizce gereklidir.

6771 sayılı Yasa ile Cumhurbaşkanının sorumluluğuna ilişkin yapılan değişiklikler sonucu getirilen yeni düzenlemelerde dikkat çeken ilk nokta kenar başlığında yer alan

tanımların değiştirilerek yenilenmesidir. 1982 Anayasası'nın 2017 değişikliği öncesi halinin 105. maddesinin 3.fıkra hükmü “*E. Sorumluluk ve sorumsuzluk hali*” kenar başlığıyla düzenlenirken; aynı maddenin kenar başlığı 2017 Anayasa değişikliği sonrası “*E. Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu*” şeklinde değiştirilerek düzenlenmiştir. Bu değişiklikle birlikte eski kenar başlığıyla açıkça kabul edilen Cumhurbaşkanının sorumsuzluk haline yeni kenar başlığındaki tanımda yer vermeyen yasa koyucunun Cumhurbaşkanının sorumsuzluk halini yeni düzenlemelerle yok saydığı ve Cumhurbaşkanını cezai sorumluluk kapsamında her şartta tam sorumlu nitelendirdiğine dair yeni bir irade geliştirdiğine ilişkin kabul isabetli olacaktır. Kolektif ve bireysel sorumluluk atfedilen düalist nitelikteki yürütmenin Başbakan ve bakanlarının yeni sistemde yerlerini tam sorumlu ve tek yetkili Cumhurbaşkanına bırakmaları kanaatimizce yasa koyucunun belirlediği bu yeni iradenin hem bir sebebi hem de bir sonucu olarak nitelendirmelidir. Hukuk düzenince yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesine uygun olacak şekilde 6771 sayılı Yasa ile birlikte yapılan değişiklikle yeni sistemin tek yetkili addedilen Cumhurbaşkanının sorumsuzluk halinin kaldırılması ve tam sorumlu bir Cumhurbaşkanı yaratılması yeni sistemin bir gerekliliği olarak görülmüştür. Yeni sistemle düalist yapının terkedilerek monist yapıya geçilmesinin zorunluluğu olan bu gerekliliğin Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu hususuna ilişkin dikkate değer bir yansımaları ise Cumhurbaşkanının sorumluluğunun düzenlendiği Anayasa'nın 105. maddesinin 1. fıkrası⁴²¹ hükmünde, görev suçu- kişisel suç ayrımının kaldırılmış olmasıdır. İlgili düzenlemede Cumhurbaşkanının işlediği iddia olunan “*bir suç*” ibaresi kullanılarak, suça dair görev suçu- kişisel suç ayrımı yapılmamıştır. Kanunun lafzından “*bir suç*” ibaresiyle görev suçu- kişisel suç ayrımı yapılmayarak, “*bir suç*” ibaresiyle herhangi bir suçun belirtildiği anlaşılmalıdır. Buna göre ilgili hükmünde yapılan yeni düzenleme ile birlikte monist yürütmenin ruhuna uygun olarak kanun metninde yapılan bir nevi sadeleştirme⁴²² ile; eski sistemde göreviyle ilgili eylem ve işlemleriyle sınırlı olarak salt vatana ihanet sebebiyle cezai olarak sorumlu tutulan Cumhurbaşkanı yeni sistemle birlikte artık gerek göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden gerekse kişisel eylem ve işlemlerinden ceza kanunları çerçevesinde tüm suç tiplerinden mutlak olarak sorumlu

⁴²¹ 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/9 md.) 105. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir.*”

⁴²² Salih Taşdoğan, “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, **Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi** y., Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C.21, Özel Sayı, İzmir 2019, s.1305.

tutulmuş olup yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi gereği tek yetkili Cumhurbaşkanının sorumluluk alanı mevcut sistemde tüm eylemlerinin doğurabileceği tüm suç tiplerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Gül'e göre yapılan yeni düzenlemeyle Cumhurbaşkanının vatana ihanetle sınırlandırılan sorumluluk alanı genişletilerek cumhurbaşkanının hesap verilebilirliği arttırılmıştır.⁴²³ Gözler ise Cumhurbaşkanının görev suçu-kişisel suç ayrımının kaldırılarak, Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı da özel bir yargılama usulüne tâbi olmasını monarşilerde kralların sorumsuzluk haline benzeterek, cumhuriyet rejimine aykırı bulmuş olup, Cumhurbaşkanına kişisel suçları sebebiyle bakanlara tanınan yasama dokunulmazlığına benzer bir dokunulmazlık getirilmesinin daha yerinde olacağını belirtmektedir.⁴²⁴ Yeni sistemle getirilen düzenlemenin anlaşılması açısından somut bir örnek vermek gerekirse Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanı sıfatına sahip gerçek kişi, beslediği kişisel bir düşmanlık sebebiyle ve göreviyle ilgili olmayarak Cumhurbaşkanı sıfatını haiz olduğu sırada sade bir vatandaşa hakaret suçu işlediği takdirde, işlediği bu hakaret suçundan da Cumhurbaşkanının sorumluluğunu öngören anayasa hükümlerince meclis soruşturması yöntemiyle Yüce Divan'da yargılanacaktır. Meclis soruşturması usulü ileride daha detaylı ele alınacağı üzere Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar gibi devletin üst yönetici kademesinde bulunan ve yasada tek tek belirtilen devlet görevlilerinin, görevleriyle ilgili hususlara ilişkin olarak meclis tarafından mecliste soruşturulması usulüdür.⁴²⁵ Özetle Cumhurbaşkanı hakkında görev suçu-kişisel suç ayrımı olmaksızın işlediği tüm suçlardan yapılacak ceza yargılaması Anayasa'nın 105. maddesi hükmünce Yüce Divan sıfatını haiz Anayasa Mahkemesi'nde meclis soruşturması gibi özel bir soruşturma usulüyle yapılacaktır.

Belirtilmelidir ki yeni sistemin getirdiği yeniliklerden olan Anayasa Mahkemesi'nin Cumhurbaşkanını kişisel suç- görev suçu ayrımı yapmadan tüm suçlarından Yüce Divan sıfatıyla yargılaması esasına dayanan usul, Anayasa'nın Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerini düzenleyen 148. maddesinin 6. fıkrası⁴²⁶ hükmüne aykırılık oluşturduğu

⁴²³ Cengiz Gül, "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Dinamikleri ve Yürütmenin Yeni Konumu", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** y., C.13, S.2, Kayseri, 2018, https://hukukdergi.erciyes.edu.tr/Dosyalar/YIL_2018_CILT_13_SAYI_2.pdf, s.245, Erişim Tarihi: 02.12.2021.

⁴²⁴ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin y., Ocak 2019, s.862.

⁴²⁵ Metin Feyzioğlu, **Meclis Soruşturması**, Savaş y., Ankara 2006, s.14.

⁴²⁶ 1982 Anayasası'nın 148. maddesinin 6.fıkrası şu şekildedir: "*Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Cumhurbaşkanı yardımcılarını, Bakanları (...) görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.*"

gerekçesiyle öğretide tartışmalara sebebiyet vermiştir.⁴²⁷ Nitekim Coşkun, Anayasa'nın 148. maddesinin 6. fıkrası hükmünde düzenlenmemesi neticesinde, Anayasa Mahkemesi'nin görev alanına girmemesinden hareketle Cumhurbaşkanı hakkında kişisel suçları bakımından Yüce Divan yargılaması yapılamayacağını belirtirken⁴²⁸; Aykanat 2017 değişiklikleriyle getirilen ve Cumhurbaşkanının görev ve kişisel suçları arasında ayırım yapmayan Anayasa'nın 105. maddesi hükmünün, Anayasa Mahkemesi'nin görev alanını düzenleyen mevcut 148. maddesinden sonra yeni bir hüküm olarak getirilmesini "*lex posterior derogat legi priori*" bir diğer deyişle "sonraki kural öncekini ilga eder" ilkesine dayandırarak Cumhurbaşkanının kişisel suçlarının Yüce Divan'da yargılanmasının önünde bir engel olmadığını belirtmiştir.⁴²⁹ Gözler ise; görev suç-kişisel suç ayırımı yapmayan Anayasanın 105. maddesi karşısında salt görev suçundan bahsederek bu ayırımı yapan 148. maddenin 6.fıkrası kapsamının daha dar olmasından hareketle 148. maddenin 6.fıkrasını, 105.maddenin 1.fıkrası karşısında özel bir düzenleme niteliğinde ele almış ve Anayasanın 148. maddesinin 6. fıkrasını önceki tarihli özel kanun, 105. maddenin 1.fıkrasını ise sonraki tarihli genel kanun olarak nitelendirerek, Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı Yüce Divan'da yargılanamayacağını söylemiştir.⁴³⁰ Konuya ilişkin olarak Eren ise; Anayasa'nın 105. maddesinin 1. fıkrası hükmünün Cumhurbaşkanının tüm suçları sebebiyle Yüce Divan yargılamasına tâbi tutulacağı hususunu ayrıntısıyla ve doğrudan düzenleyen özel bir hüküm olmasından hareketle 148.maddeden önce uygulanması gerektiğine dair bir görüş öne sürmüştür.⁴³¹ Sonuçta Anayasa'nın 148. maddesindeki düzenlemeye bakıldığında Anayasa Mahkemesi'nin Cumhurbaşkanını yalnız "*göreviyle ilgili suçlardan dolayı*" Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisine sahip olduğu görülecektir. Bu durumda yeniden düzenleme alanı bulan Anayasanın 105. maddesi gereğince Cumhurbaşkanının görev suç-kişisel suç ayırımı yapılmaksızın herhangi bir suç işlediği iddiasıyla Yüce Divan'da yargılanmasını öngören usul, Anayasa'nın 148. maddesi kapsamında Anayasa

⁴²⁷Ömer Anayurt, **Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku)**, 2.B., Seçkin y., Ankara 2019, s.307-308; Vahap Coşkun, "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.22, S.36, Diyarbakır, 2017, s.21.

⁴²⁸ Vahap Coşkun "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.22, S.36, Diyarbakır, 2017, s.21.

⁴²⁹ Aykanat, s.154.

⁴³⁰ Konuya ilişkin görüş değişikliği de içeren daha detaylı görüş için bkz. Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, s.339-340.

⁴³¹ Abdurrahman Eren, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar- Türk Anayasa Hukuku)**, Güncellenmiş 3.B., Seçkin y., Ankara, Eylül 2021, s.917.

Mahkemesi'nin yetki ve görev alanına girmemektedir. Okşar ise; görev suçu- kişisel suç ayrımını Cumhurbaşkanının yetki kullanımındaki meşruiyeti ve hukukiliği temelinde ele alarak, Cumhurbaşkanının yürütme yetkisini kullanırken gerçekleştirdiği eylemlerinin hukukilik ve meşruiyetinin sorgulanma tehlikesinin oluşmaması için, görev suçu-şahsi suç ayrımı yapılması gerekliliğini belirterek ve konuyu farklı bir boyutuyla ele almaktadır.⁴³² Kanaatimizce yasanın lafzi yorumu yapıldığında da Anayasa'nın 148.maddesinde Anayasa Mahkemesi'nin Cumhurbaşkanını görev suçu sebebiyle Yüce Divan sıfatıyla yargılayabileceği açıkça hüküm altına alınırken aynı maddede kişisel suçla ilişkin yapılacak Yüce Divan yargılamasına dair açık bir düzenlemeye yer verilmemesi, yasa koyucunun bu yönde yeni ve farklı bir iradesi olmadığı anlamına gelmektedir. Hülasa yasa koyucunun Anayasa'nın 105.maddesi hükmüne getirilen yeni düzenlemeye uygun düşer nitelikte Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerine yenilik içeren bir düzenleme getirmemesi, Anayasa'nın 148. maddesi ile 105. maddesi hükümleri arasında çelişki yaratarak ilgili hükümlere yorum ve tartışmaya açık nitelik kazandırmıştır. Kanaatimizce ilgili maddeler arasındaki belirsizliğin sona erdirilmesi önem arz etmekte olup, bu belirsizlik ancak iki kanun maddesi arasındaki çelişkinin giderilmesiyle gerçekleştirilebilecektir. Kanaatimizce Anayasanın 148. maddesi ile 105. maddesi arasındaki çelişkinin giderilmesi amacıyla yasa koyucunun Anayasanın 148. maddesinde Anayasa Mahkemesi'ne hem görev suçu hem kişisel suçları kapsayacak şekilde Cumhurbaşkanının tüm suçlarına ilişkin yargılama yapma görev ve yetkisi verdiğiğine ilişkin bir ibare ekleme yoluyla, yasa metninde revize gerçekleştirilmesi yerinde olacaktır.

6771 sayılı Yasa ile yapılan Anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna getirilen yeniliklerden tartışma yaratan bir diğer husus ise, Cumhurbaşkanı sıfatını haiz olmadan önce işlendiği iddia olunan yahut ceza yargılaması başlamış olan suçlara dair, Cumhurbaşkanlığı sıfatı kazanıldıktan sonra; Cumhurbaşkanı hakkında yapılacak ceza muhakemesine ilişkin uygulanacak usulün ne şekilde olacağını belirleyen yeni bir düzenlemenin getirilmemiş olmasıdır. Kaldı ki bu durum çalışmanın özellikle ikinci bölümünde ele alındığı üzere; Cumhurbaşkanının milletvekili ve bakanlara özel dokunulmazlıktan yararlanıp yararlanamayacağını belirlenememesi yahut Cumhurbaşkanına özgü özel hukuki konum nedeniyle Cumhurbaşkanının koruma altına alınmasının hukuka uygunluğunun tartışılması noktasında görüş ayrılıkları

⁴³² Okşar, s.162.

yaratarak 6771 sayılı Yasa değişikliği öncesi dönem Anayasalarında da doktrinsel olarak en çok tartışma yaratan durumlardan biri olmuştur. Buna rağmen, 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası dönemde 6771 sayılı Yasa değişikliği ile yeniden düzenlenen Anayasanın 105. maddenin 6. fıkrasına⁴³³ bakıldığında, önceki dönemlerde tartışma yaratan Cumhurbaşkanı sıfatı kazanılmadan önce işlenen yahut Cumhurbaşkanlığı sıfatı kazanılmadan önce yargılamasına başlanan suçlara, Cumhurbaşkanlığı sıfatının kazanılmasıyla birlikte uygulanacak yargılama usulüne ilişkin açık bir düzenleme getirilmediği görülmektedir. Yine Anayasanın 105.maddesinin metninde yer alan “*Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla soruşturma açılmasının istenebileceği*” cümlesiyle yer alan kanuni düzenleme lafzi yöntemle incelendiğinde, ilgili metnin belirli bir zaman aralığını kastetmediği açık olup, suçun işlenme zamanına dair herhangi bir sınırlama getirilmediği ortadadır. Bu bakımdan madde metninin Cumhurbaşkanı olmadan önce işlenen suçlara ilişkin de düzenleme alanı bulacağına dair yapılacak yorum yerinde olacaktır. Doktrindeki baskın görüş de Anayasanın 105.maddesinde yer alan madde metninin lafzi olarak incelenmesi yönünde olup, Cumhurbaşkanı sıfatının kazanılmasından önceki dönemlerde işlenen suçlara da 105.madde hükmünde yer alan usulün uygulanması gerektiğine dairdir.⁴³⁴ Cumhurbaşkanı sıfatı kazanılmadan önce işlenen suçların kovuşturma aşamasında olduğu hallerde uygulanacak usule ilişkin ise, yasa yorumuna açık olmadığı gibi madde metninde açık bir düzenlemede yer almamaktadır. Bu nedenle Cumhurbaşkanı olmadan önceki dönemde soruşturma ve kovuşturmasına başlanmış suçlara uygulanacak usul hakkında belirsizlik devam etmektedir. Kanaatimizce Anayasa’nın 105. maddesi; isnat olunan suçun ne zaman işlendiğine bakılmaksızın Cumhurbaşkanlığı sıfatının kazanılması “*sonrasında*” açılacak bir “*soruşturmayı*” kastettiğinden, Cumhurbaşkanlığı sıfatının kazanılmasından önceki dönemde başlanan soruşturma ya da kovuşturmayla Anayasanın 105. maddesinde yer alan usulün uygulanması yasa maddesinin ruhuna aykırı olduğundan yerinde olmayacaktır. Tunç’a göre de ceza soruşturmasına ya da kovuşturmasına devam edilen kişinin sonrasında Cumhurbaşkanı

⁴³³ 1982 Anayasası’nın (Değişik: 21/1/2017-6771/9 md.) 105. maddesinin 6. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlendiği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır.*”

⁴³⁴ Hasan Tunç, **Türk Anayasa Hukuku**, 2.B., Gazi Kitabevi y., Ankara 2019, s.304-305; Adnan Küçük, “Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye’ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler”, **Liberal Düşünce Dergisi** y., Y.22, S.85, Ankara, Kış 2017, s.163-164; Aykanat,132.

seçilmesi halinde hakkında Anayasanın 105. maddenin uygulanması Anayasa'nın eşitlik illesine aykırılık taşıyacaktır.⁴³⁵

Her ne kadar 2017 yılında 6771 sayılı Yasa ile getirilen değişikliklerde Cumhurbaşkanı sıfatı kazanılmadan önce işlenen suçlara ilişkin açık bir metinle yaratılan kanuni düzenlemenin mevcut olmadığından bahsedilse de; yasa koyucu bu durumun tam tersine Anayasa'nın 105. Maddesinin 6.fıkrasında düzenlendiği şekliyle; Cumhurbaşkanlığı sıfatı altında işlendiği iddia olunan ve bu sıfatın sona ermesinden sonra ortaya çıkan yahut soruşturulmasına başlanan suçlara Cumhurbaşkanlığı sıfatının sona erdiği dönemi kapsar nitelikte olmak üzere cezai takibat yapılacağı hüküm altına almıştır. Buna göre Cumhurbaşkanlığı görevi sırasında işlendiği iddia olunan suçlara, Cumhurbaşkanlığı görevi sona ermiş olsa bile uygulanacak ceza muhakemesi usulü genel ceza muhakemesi olmayıp 105. madde hükmünde düzenlenen meclis soruşturmasına benzer özel bir soruşturma usulü şeklinde olacaktır. Başka bir deyişle 6771 sayılı Yasa ile getirilen 2017 değişikliklerine göre; Cumhurbaşkanlığı görevinin sona ermesi halinde dahi Cumhurbaşkanlığı görevi yapıldığı sırada işlenen suçlar sebebiyle Cumhurbaşkanı aleyhine uygulanacak ceza muhakemesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yüce Divan'a sevkini takiben Yüce Divan'da yapılacak yargılama ile olacaktır. Ancak belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanı'nın görevi sırasında işlediği iddia olunan suçlarına görevi süresi bittikten sonra yapılacak yargılamanın da Yüce Divan'da ve nitekim daha zor işlerlik kazandırılan bir usulle yapılmasına dair Anayasa'nın 105. maddesinin 6. fıkrası ile getirilen yeni hükmü tartışmalıdır. Öyle ki, doktrinde getirilen bu yeni düzenlemenin, tam yetkili ve tam sorumlu Cumhurbaşkanı'nın siyasi aktörlüğünü ve görevini yaparken korkusuzca ve özgürce hareket etmesi için gerekli olduğu; zira tam yetkili ve tam sorumlu Cumhurbaşkanı'nın yürütme görevini yerine getirirken izlediği siyaset ve politikaları açısından hareket alanını kısıtlama ihtimalinin önüne geçebilecek nitelikte olduğundan bahisle kısmen yerinde bir değişiklik olduğu görüşü⁴³⁶ mevcut olsa da, ilgili düzenlemenin Cumhurbaşkanı'nın hem kişisel hem görev suçlarını kapsamaması nedeniyle Cumhurbaşkanı'na görevi sona erse dahi kişisel suçları açısından geniş bir dokunulmazlık alanı yaratılması ihtimali doğmasına binaen bütünüyle yerinde bir

⁴³⁵ Tunç, s.305-306.

⁴³⁶ Bayram Doğan-İdris Doğan, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı'nın Sorumluluğu", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.11, S.2, Malatya, 2020, s.480, Salih Taşdöğen, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", **Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, Prof. Dr. Durmuş Tezcan'a Armağan, C.21, Özel Sayı, İzmir 2019, s.1318.

düzenleme olmamıştır.⁴³⁷ Kaldı ki, ilgili düzenleme gerek ceza gerek usul kuralına ilişkin bir düzenleme olduğundan, usul kurallarının derhal uygulanma ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesine de -kanaatimizce özellikle cumhurbaşkanının kişisel suçları bakımından- aykırılık teşkil edeceği açıktır.

6771 sayılı Yasa ile Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğuna getirilen değişikliklere ilişkin üzerinde durulması önemli bulunan bir diğer nokta ise -önceki Anayasalarda açıkça düzenlenmemesi sebebiyle- Cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk edildiği hallerde Cumhurbaşkanının görevinin sona mı ereceği yoksa cumhurbaşkanının görevine devam mı edeceğine dair tartışma yaratan durumun ortadan kaldırılmış olmasıdır. Zira 6771 sayılı Yasa ile yenilenen Anayasa'nın 105.maddesinin 5.fıkrasıyla⁴³⁸, Cumhurbaşkanının Yüce Divan'da Cumhurbaşkanı seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olmadığı müddetçe görevinde kalacağı kabul edilmiştir. Yeni düzenlemeyle birlikte Cumhurbaşkanının görevinin devamının belirlenmesindeki kıstas Yüce Divan'a sevke değil; Yüce Divan tarafından Cumhurbaşkanı seçilmeye engel bir suçtan⁴³⁹ mahkûm olunmasına bağlanmıştır. Yapılan bu değişiklik önceki düzenlemelere nazaran belirlenebilirlik açısından olumlu bir değişiklik olsa da, Cumhurbaşkanının meşruiyet zeminine dair doktrinde görüş ayrılıkları yaratmıştır. Esen'e göre yasama tarafından güveninin kaybedilmesinin bir sonucu olarak Yüce Divan'a sevk edilen bir Cumhurbaşkanının görevine son verilmesini gerektiren bir suçtan mahkum olmasa da görevde kalması; Cumhurbaşkanının meşruiyetinin zedelenmesine yol açar.⁴⁴⁰ Konuya ilişkin olarak Coşkun; görev suçu - kişisel suç ayrımı yaparak; yalnız görev suçu nedeniyle Yüce Divan'a sevk edilen Cumhurbaşkanının görevine son verilmesi gerektiği ortaya koymuştur.⁴⁴¹ Doğan ise meşruiyetini doğrudan halktan alan bir Cumhurbaşkanının yasama tarafından Yüce Divan'a sevkinin meşruiyetine zarar

⁴³⁷ Selin Esen, "2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi", **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.4, Ankara, 2016, s. 65; Tunç, s.306-307.

⁴³⁸ 1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/1/2017-6771/9 md.) 105. maddesinin 5.fıkrası şu şekildedir: "Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer."

⁴³⁹ Cumhurbaşkanı seçilmeye engel suç tanımından Anayasanın 101. maddesinin 1. fıkrası hükümü göndermesiyle Milletvekili seçilmeye engel suçlar anlaşılmalıdır. Milletvekili seçilmeye engel suçlar Anayasanın. 76. madde hükmünde; "...*taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, Resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar...*" olarak sayılmıştır.

⁴⁴⁰ Selin Esen, "2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi", **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.4, Ankara, 2016, s. 65.

⁴⁴¹ Vahap Coşkun "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.22, S.36, Diyarbakır, 2017, s.21.

vermeyeceğini belirtmiştir.⁴⁴² Son olarak bu noktada Esen'e katılmakla birlikte; kanaatimizce de Cumhurbaşkanı'nı Yüce Divana sevk etme yetki ve iradesine sahip yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkın iradesini yansıtan bir organdır. Halkın iradesini yansıtan bir organın, Cumhurbaşkanı'nın yargılanması için Yüce Divana sevk kararı alması, yasama organında Cumhurbaşkanı'na olan güvenin sarsılmasına dair güçlü bir irade oluştuğunun göstergesidir. Bu durumda halkın iradesini yansıtan organ olan yasamanın, Cumhurbaşkanı'nın bir suç işlediği iddiasıyla yargılanması doğrultusunda karar alması Cumhurbaşkanı'na olan güveninin zedelenmesine işaret ettiğinden, yasamanın Cumhurbaşkanı'na olan güveninin sarsılması nedeniyle Cumhurbaşkanı'nın meşruiyetinin zemininin sarsar niteliği haizdir.

3.1.2.2. Anayasanın 105. Maddesi Kapsamında Soruşturma ve Yargılama Usulü

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Değişiklikleri ile Cumhurbaşkanı'nın sorumluluğu kapsamında yargılanması usulü de köklü değişikliklere uğratılmıştır. Anayasa'nın değiştirilen 105.maddesinde yeniden düzenlendiği şekliyle Cumhurbaşkanı hakkında yapılacak ceza yargılaması usulü; soruşturmayı başlatacak suçlama süreci ile suçlamanın kabulünü takiben Yüce Divanda gerçekleşecek yargılama süreci olarak ikiye ayrılmıştır. Anayasanın 105.maddesi hükmünde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 114.maddesi hükmünde belirtildiği üzere cezai sorumluluğu kapsamında Cumhurbaşkanı bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üye tamsayısının salt çoğunluğunun (301 milletvekili) vereceği bir önergeyle suçlandırılarak, Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması istenebilmektedir. Suçlandırmaya dair bu önerge derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve soruşturulması istenen Cumhurbaşkanı'nın bilgisine sunulacaktır. Önerge Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgisine sunulmasını izleyen yedi gün sonraki birleşme gündemine alınacaktır. Meclisin Cumhurbaşkanı'nın suçlandırılmasını öngören önergeyi en geç bir ay içerisinde görüşmesi ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar vermesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin güçleri oranında üye çoğunluğuyla oluşturulacak bir komisyon tarafından Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma yapılacak; akabinde soruşturma sonucu komisyon tarafından hazırlanacak soruşturma sonucunu içeren rapor iki ay içerisinde derhal Meclis Başkanlığı'na sunulacaktır. Meclis Başkanlığı bu raporu teslim aldığı tarihten itibaren on gün içerisinde dağıtacak olup, raporun dağıtımını takip

⁴⁴²Bayram Doğan-İdris Doğan, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı'nın Sorumluluğu", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* y., C.11, S.2, Malatya, 2020, s.479.

eden on gün içerisinde ise bu rapor Meclis Genel Kurulu'nda görüşülecektir. Meclis Genel Kurulunda yapılan görüşmeler sonucunda ise Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevkine dair karar alabilecektir. Cezai sorumluluğu kapsamında Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanı hakkında yapılacak Yüce Divan yargılaması ise üç ay içinde tamamlanacaktır.

Belirtmelidir ki Anayasa'nın 105. maddesinde yer alan Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun işletilmesine ilişkin düzenleme meclis soruşturmasına benzer bir usul öngörmektedir. Ancak Anayasanın 105. maddesinde öngörülen soruşturma ve yargılama usulü anayasal anlamıyla bir meclis soruşturması değildir. Meclis soruşturması anayasal anlamda yasamanın yürütmeyi denetim faaliyetlerinden olup, parlamenter sistemlerde Başbakan ve bakanların görevlerinden doğan cezai ve siyasi sorumluluklarının işletilmesini sağlayan ve Anayasa tarafından düzenleme altına alınan özel bir anayasal denetim⁴⁴³ aracıdır. Meclis soruşturması usulü 1982 Anayasası'nın hem değişiklik öncesi saf halinde hem de 2017 değişiklikleri sonrası metninde düzenlenmiş olup, 2017 Anayasa değişikliği neticesinde 6771 sayılı Yasanın 6.maddesiyle revizyona uğrayan Anayasa'nın 98. maddesinin yasa metninde de meclis soruşturması usulünün yalnız Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar hakkında uygulanacağı açıkça belirtilmiştir. Anayasa'nın 98. maddesinin 4. fıkrasında⁴⁴⁴ meclis soruşturması usulünün uygulanacağı kişiler arasında Cumhurbaşkanı sayılmamıştır. Bu açıdan yasa metni incelendiğinde meclis soruşturması usulünün Cumhurbaşkanı için öngörülmediği ve Cumhurbaşkanının sorumluluğu kapsamında uygulama alanı bulamayacağı kanaatimizce açıktır. Gözler de Anayasa'nın 105. maddesi hükmünde düzenlenen soruşturma usulünün meclis soruşturması usulüne çok benzer bir usul olmasına rağmen, 105. maddede açıkça meclis soruşturması terimi kullanılmadığından maddede belirtilen usulün salt bir soruşturmadan ibaret olduğunu belirtmektedir.⁴⁴⁵ Özkul'a göre ise Cumhurbaşkanının yeni sistemde düzenlenen monist

⁴⁴³ Feyzioğlu'na göre meclis soruşturması, gensoru, meclis araştırması gibi siyasi bir denetim aracı değil, adli bir denetim aracıdır bkz. Feyzioğlu, s.6; Ayrıca meclis soruşturması ile yasama organı olan TBMM'ye istisnai olarak yargısal yetki verildiğine dair görüş için bkz. Faruk Erem, **Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan Olarak İncelenmesi**, Ajans Türk Matbaası y., Ankara, 1963, s.15.

⁴⁴⁴1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/1/2017-6771/6 md.) 98. maddesinin 4. Fıkrası şu şekildedir: “*Meclis soruşturması, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar hakkında 106.maddenin 5.,6.7.fıkraları uyarınca yapılan soruşturmadan ibarettir*”.

⁴⁴⁵ Ayrıntılı görüş için bkz. Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş (Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku)**, Güncellenmiş 29.B., s.303; Aynı doğrultuda Cumhurbaşkanının meclis soruşturması kapsamı dışında tutulduğundan hareketle Cumhurbaşkanı hakkında meclis soruşturması usulünün uygulanamayacağına dair görüş için bkz. Hilmi Can Turan, “Türk Parlamento Tarihinde Meclis

yapıdaki yürütme organının tek yetkilisi olması sebebiyle, yasama organı meclis tarafından yürütme aleyhine yapılacak meclis soruşturması denetiminin bir ilgilisi olduğundan bu hukuki yol Cumhurbaşkanına da uygulanacaktır.⁴⁴⁶ Son olarak belirtilmelidir ki, gerek Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında uygulanacak meclis soruşturması usulü gerek Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla yapılacak soruşturma ve kovuşturma usulü arasında fiili anlamda herhangi bir farklılık bulunmamakta olup, hem meclis soruşturması hem de Cumhurbaşkanı hakkında bir suç iddiasıyla yapılacak soruşturmanın her ikisi için de usulü olarak izlenecek yol içerik olarak aynı şekilde düzenlenmiştir.

1982 Anayasası'na 2017 değişiklikleri ile getirilen yeni hükümler, önceki dönemde Cumhurbaşkanı sorumluluğunun hangi şekilde işletileceğinin açıkça anayasal hüküm altına alınmamış olması sebebiyle oluşan belirsizliklere son vererek, soruşturmanın başlatılması ve yürütülmesine dair daha belirli ve açık usulü düzenlemeler getirmiştir. Tezimizin ilerleyen başlıklarında Cumhurbaşkanı hakkında yapılacak soruşturmanın başlatılması, yürütülmesi ve yargılama süreçleri ile konuya dair görüş ve eleştiriler daha detaylı ele alınacak olsa da, burada kısaca değinilmesi gereken önemli bir husus; soruşturmanın açılması ve yürütülmesi usulüne ilişkin getirilen yeni düzenlemenin Cumhurbaşkanı hakkında yapılacak cezai tahkikatın hangi şekilde yapılacağına açık ve net olması noktasında önceki dönem düzenlemelerine kıyasen ilk bakışta olumlu bir gelişme gibi görülmesidir. Ancak 2017 değişiklikleriyle getirilen usulün değişiklik öncesi dönemdeki usule göre daha zor bir usul olduğu, özellikle ulaştırılması zor bir çoğunluk gerektirmesi yönüyle de pratikte işletilmesi çok zor bir usul olduğu da ortadadır. Üstelik benimsenen bu usul Cumhurbaşkanının hem kişisel hem görev suçları sebebiyle uygulanacağından kanaatimizce bu yönüyle de eleştiriye açıktır.

3.1.2.2.1. Yüce Divan

Yüce Divan, ‘devletin ileri gelenlerinin toplantısı’⁴⁴⁷, ‘davaların dinlenip gereken hükümlerin verildiği meclis’⁴⁴⁸, ‘büyük meclis, yüksek meclis’⁴⁴⁹ anlamındaki Divan

Soruşturması ve Uygulamadaki Etkinliği (1982-2017)’, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Eylül 2018, s.73.

⁴⁴⁶ Özkul, s.181.

⁴⁴⁷ Mustafa Nihat Özön, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, 5.B., İnkılap ve Aka Kitapevleri y., Ankara, 1973, s.152.

⁴⁴⁸ Hüseyin Özcan, **Ansiklopedik Hukuku Sözlüğü**, 4.B., Yeni Desen Matbaası y., Ankara, 1975, s.156.

⁴⁴⁹ Ayverdi, s.291.

sözcüğü ile; ‘‘*ululuk, üstünlük, yükseklik*’’⁴⁵⁰ anlamında kullanılan *Yüce* sözcüğünün birleştirilmesiyle oluşturulan; etimolojik köken itibariyle ‘‘yüksek mahkeme’’ anlamını taşıyan bir yargı makamıdır. Özetle Yüce Divan; Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcısı, bakanlar, yüksek mahkeme üyeleri gibi devletin yetki ve görevleriyle donatılmış üst düzey kamu görevlilerinin görev suçları sebebiyle yargılanmalarının gerçekleştirilmesi amacıyla kurulmuş mahkemedir.

Belirtmelidir ki Türk Ceza Kanunu’nun 8. maddesinin 1. fıkrasında ‘‘*Türkiye’de işlenen suçlar hakkında Türk kanunları uygulanır.*’’ şeklinde hüküm altına alındığı üzere, ceza kanunlarının mecburiliği ilkesi Türk hukuk düzenince kabul edilmiş bir ilkedir. Ceza kanunlarının mecburiliği ilkesi gereği ceza kanunları bir ülkede bulunan herkese aynı şekil ve şartlarda uygulanmaktadır.⁴⁵¹ Ancak bazı hallerde bir kimsenin görev ve yetkileri dolayısıyla haiz olduğu sıfat, o kimsenin siyasi hesaplaşma saikiyle haksızlığa uğratabileceği ya da muhatabı olduğu bir ceza yargılamasında kayırılarak özel muameleye tâbi tutulabilmesi gibi tehlikeli durumlar yaratabilecektir. Nitekim özel bir koruma alanı yaratılmadığı sürece adil yargılanmama⁴⁵² tehlikesiyle karşı karşıya bırakılan kişilerin görevlerini tam anlamıyla yerine getiremeyeceği ve bu durumun topluma zarar vereceği⁴⁵³ hususu da ortadadır. Bahsedilen bu gibi durumların yaratacağı tehlike halleri nedeniyle, belirli özel görevleri icra eden kişilere bir takım özel muafiyetler tanınması yerinde olacaktır. Hülasa bu doğrultuda Yüce Divan; devletin geniş yetkilerle donatılmış görevlilerinin görev suçu işlediklerinin iddia olunduğu hallerde, haklarında yapılacak ceza yargılamasının iddia ve savunmayı zayıf bırakmadan ‘‘adil bir yargılama’’ çerçevesi içinde hukuk devleti ilkesinin gerekliliklerine uygun olarak, maddi gerçeği ortaya çıkarma amacı da gözetilerek yapılabilmesi amacıyla⁴⁵⁴ kurulmuş bir yüksek mahkemedir.

Türk Anayasal gelişmeleri çerçevesinde Yüce Divan’ın ilk olarak; vekillerin, temyiz mahkemesi başkan ve üyelerinin, son olarak Padişah aleyhine cürüm işleyenlerin

⁴⁵⁰Ayverdi, s.1368.

⁴⁵¹ Toroslu, **Ceza Hukuku Genel Kısım**, 2008, s.77.

⁴⁵² Bahri Öztürk, ‘‘Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi: Yüce Divan’’, **Anayasa Yargısı Dergisi y.**, C.12, Ankara, 1995, s.59.

⁴⁵³ Doğan Soyaslan, **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Güncelleştirilmiş 3.B., Yetkin y., Ankara, 2005, s.163.

⁴⁵⁴Bahri Öztürk, ‘‘Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi: Yüce Divan’’, **Anayasa Yargısı Dergisi y.**, C.12, Ankara, 1995, s.60.

yargılaması amacıyla 1876 Kanun-i Esasi'nin 92. maddesi⁴⁵⁵ ve 95.maddesi arasında Divan-ı Ali adıyla düzenlendiği görülmektedir. Ayrıca 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu milli mücadele döneminin ihtiyaçlarına yönelik hazırlanan yirmi dört maddelik kısa bir anayasa olması nedeniyle yargıya ilişkin düzenlemeler içermese de bu olguya dair doktrindeki ortak kabul 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda yargı alanındaki mevcut boşluklara -1921 Teşkilatı Esasi Kanunu'na aykırılık etmediği hallerde - 1876 Kanuni Esasi'nin uygulanacağına yöneliktir.⁴⁵⁶ 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Kuvve-i Kaziye (Yargı Erki) başlıklı dördüncü bölümünde yer alan 61. maddesi⁴⁵⁷ ile 67. maddesi hükümleri arasında bakıldığında ise Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yapılacak her yargılama için kurulacak bir Yüce Divan makamının düzenlendiği görülmektedir.⁴⁵⁸ 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda yer alan Yüce Divan makamı adli yargı mahkemelerinden farklı bir yüksek mahkeme niteliğinde olmayıp, salt yargılama konusu kişilerin görevleri açısından önem arz eden bir mahkeme niteliğindedir.⁴⁵⁹ 1961 Anayasası dönemiyle birlikte, yapılan köklü anayasal değişiklikler sonucunda 1961 Anayasası ile ilk kez kurulan⁴⁶⁰ Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatını haiz olarak yargılama yetkisine sahip olduğu hususu 1961 Anayasası'nın 147. maddesinin 2. fıkrası⁴⁶¹ ile düzenlenmiştir. Bu değişiklik ile birlikte Anayasa Mahkemesi'ne diğer mahkemelerden ayrı, özel bir Yüksek Mahkeme statüsü getirilmiştir.⁴⁶² 1982 Anayasası'nın değişiklikler öncesi döneminde ise 1982 Anayasası'nın 148.maddesinin 3. fıkrası⁴⁶³ ile 1961 Anayasası'yla düzenlenen Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan

⁴⁵⁵ 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin 92. maddesi şu şekildedir: “*Divani Âli otuz âzadan mürekkeptir. Bunların onu Heyeti Âyan ve onu Şûrayı Devlet ve onu Mahkemeyi Temyiz ve istinaf rüesa ve âzasından kur'a ile tefrik ve tâyin olunarak Heyeti Âyan dairesinde lüzum göründükçe ba iradei seniye akdolunur. Vazifesi vükelâ ile Mahkemei Temyiz rüesa ve âzasının ve zat ve hukuku şahane aleyhinde harekete ve Devleti bir hali muhataraya ilkaya tasaddi eyliyenlerin muhakemesidir.*”

⁴⁵⁶ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ocak 2019, s. 69.

⁴⁵⁷1924 tarihli Teşkilat-ı Esasi'nin 61. maddesi şu şekildedir: “*Vazifelerinden mümbais hususatta İcra Vekilleriyle Şûrayı Devlet ve Mahkemei Temyiz rües ave âzasını ve Başmüddeiumumiye muhakeme etmek üzere bir (Divanı Âli) teşkil edilir.*”

⁴⁵⁸ Yüce Divan yargılaması 1924 Anayasası'na 1945 yılında yapılan anayasa değişiklikleriyle girmiştir.

⁴⁵⁹Özkul, s.194.

⁴⁶⁰ Anayasa Mahkemesi; Türk Anayasa tarihinde Anayasa Mahkemesi'nin hukuk devletinin gereği olacağı düşüncesiyle ilk kez 1962 yılında 22 Nisan 1962 tarihli ve 44 sayılı yasayla kurulmuştur.

⁴⁶¹ 1961 Anayasası'nın 147. Maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir:” *Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Yüksek Hâkimler Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini, Cumhuriyet Başsavcısını, Başkanun sözcüsünü, Askerî Yargıtay Başsavcısını ve kendi üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar ve Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirir.*”

⁴⁶² Ersan Şen, Bilgehan Özdemir, “Yüce Divan Yargılaması”, **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.1., Ankara, 2012, s.179.

⁴⁶³ 1982 Anayasası'nın 148. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “*Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare*

sıfatıyla üst düzey devlet görevlilerini yargılama yetkisine ilişkin düzenleme önemli bir değişikliğe⁴⁶⁴ uğratılmadan korunmuştur⁴⁶⁵. 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 değişiklikleri sonucunda ise Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatıyla devletin üst düzey kamu görevlilerini görev suçlarından yargılama yetkisine ilişkin düzenlemede herhangi bir değişiklik yapılmamış olup, yürürlükteki mevcut Anayasanın 148. maddesinin 6. fıkrası ile 148. maddesinin 7. fıkrası hükümleriyle Yüce Divan makamı varlığını devam ettirmiştir. Akabinde 1982 Anayasası'nda 6771 sayılı Kanun ile yapılan 2017 değişiklikleri ile de Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapma yetkisi kabul edilmiş olup, Anayasa'nın 148.madde hükmü ile 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un⁴⁶⁶ 21. maddesinin 2-a fıkrası⁴⁶⁷ gereği Anayasa Mahkemesi'nin Mahkeme Genel Kurulu dışında hiçbir merciin Yüce Divan sıfatıyla Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Hâkimler ve Savcılar Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyeleri ile Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlarını görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılama görevini yerine getiremeyeceği düzenlenmiştir.⁴⁶⁸ Son olarak belirtilmelidir ki

Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.”

⁴⁶⁴ 1961 Anayasasında düzenlenen Yüce Divan makamına ilişkin temel hususlar her ne kadar 1982 Anayasasında değişikliğe uğramamış olsa da 1982 Anayasası ile 1961 Anayasası arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yüce Divan'a üye seçme yetkisine ilişkin önem arz eden bir farklılık göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda belirtilmelidir ki 1982 Anayasası'nın kabulü ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Anayasa Mahkemesi'ne üye seçme yetkisi kaldırılmış olup, 12.09.2010 tarihinde halk tarafından oylanan referandum sonucu kabul edilen anayasa değişikliği ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yeniden Anayasa Mahkemesi'ne üye seçme yetkisi verilmiştir.

⁴⁶⁵ 1982 Anayasası'nda 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandumu sonrası halkoylamasıyla kabul edilen 5982 Sayılı Kanun'la Yüce Divan yargılamasına tâbi tutulacak kişilere Meclis Başkanı, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları, Jandarma Genel Komutanı eklenmiştir. Ancak 2017 Anayasa değişiklikleriyle Jandarma Genel Komutanı Yüce Divan yargılamasına tâbi tutulan kişiler arasından çıkarılmıştır.

⁴⁶⁶ 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 3 Nisan 2011 Tarihli ve 27894 Sayılı Resmi Gazete <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf> .

⁴⁶⁷ 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 21.maddesinin 2. fıkrasının a bendi şu şekildedir: “İptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara bakmak”.

⁴⁶⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı hakkında görev suçlarından dolayı Yüce Divan yargılaması yapılmasına dair hüküm, 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan anayasa değişikliği referandumu sonrası halkoylamasıyla kabul edilen 5982 sayılı Kanunla Anayasaya girmiştir. İlgili maddede geçen Jandarma Genel Komutanı, Bakanlar Kurulu üyeleri (yerine Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar ibaresi getirilerek), Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyeleri ibareleri ise 21 Şubat 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa değişikliği kanunuyla madde metninden çıkarılmıştır. Yine 6771 sayılı

6771 sayılı Kanun ile yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri ile Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatıyla Jandarma Genel Komutanını yargılama yetkisi kaldırılmıştır.

Devletin üst düzey kamu görevlilerini yargılama yetkisini haiz olması yönüyle hukuki niteliğinin ne olduğu çok büyük önem arz eden Yüce Divan'ın hukuki niteliğine ilişkin doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre Yüce Divan olağanüstü mahkeme niteliğindedir. Doktrinde yaygın olan bir diğer görüşe göre ise Yüce Divan bir ihtisas mahkemesidir. Yüce Divan'ın ihtisas mahkemesi olduğuna dair doktrindeki genel kabulün hareket noktası; Anayasanın 37. maddesinde⁴⁶⁹ düzenlenen “*kanuni hâkim güvencesidir*”dir. Kanuni hâkim güvencesi ilkesi bir hukuk devletinin yapıtaşı niteliğindeki gerekliliklerinden olup, bu ilke gereği bir kimsenin yargılanması amacıyla o kimseye özel olağanüstü bir yargı mercii kurulamayacaktır. Ayrıca belirtmelidir ki Yüce Divan, görevlerinin niteliği gereği farklı konumlandırılan kişileri yargılamak amacıyla, işledikleri iddia olunan suç tarihinden sonra kurulan olağanüstü niteliği haiz bir mahkeme değildir.⁴⁷⁰ Yapılan açıklamaların ışığında kanaatimizce de Yüce Divan, kanuni hâkim güvencesi ilkesine ve yargılama birliği ilkesine uygun olarak, uzmanlık gerektiren özel bir yargılamanın hızlı ve detaylı yapılabilmesi amacıyla kurulmuş olağan bir ihtisas⁴⁷¹ mahkemesi niteliğindedir.

Bir ihtisas mahkemesi niteliğini haiz Yüce Divan'ın yargılama konusu, ihtisas mahkemesi olma özelliğine paralellik olarak Anayasa'nın 148. maddesinin 6. ve 7. fıkralarında sayılan kişilerin görev suçlarını kapsayacak şekilde; kişi ve suç yönünden sınırlandırılmıştır. Yüce Divan'da yapılacak yargılamanın konusu yalnızca Anayasa 148. maddesinde sayılan kişilerin görevleri nedeniyle işledikleri iddia olunan suçlarıdır. Başka bir deyişle 148. maddede “...*Cumhurbaşkanı hariç olmak...*” üzere sayılan kişilerin kişisel suçları Yüce Divan yargılamasından bağışık tutulmuştur. Bu noktada belirtmelidir ki Anayasa'nın belirtilen hükümlerinde sayılan kişiler devletin üst düzey

kanunla yapılan 2017 Anayasa değişikliği ile Askeri Yargıtay ile Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin kaldırılmış olduğu da belirtmelidir.

⁴⁶⁹ 1982 Anayasası'nın 37. maddesi şu şekildedir: “*Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir mercii önüne çıkarılamaz//Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir mercii önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.*”

⁴⁷⁰ İstiklal Mahkemeleri ile Demokrat Parti üyelerini yargılamak amacıyla kurulan Yassıada Yüksek Adalet Divanı birer olağanüstü mahkemedir. Detaylı görüşler için bkz. **Yassıada Yargılamaları (Müşterek Müdafaa, Kararlar, Kararların Eleştirisi)**, Demokratlar Kulübü y., No:9, Ankara, 1995; **Yüksek Adalet Divanı Kararları İstanbul-Yassıada (14 Ekim 1960-15 Eylül 1961)**, I.B., Kabalcı y., Ankara, 2007.

⁴⁷¹ Anayasa Mahkemesi'nin ihtisas mahkemesi tanımına dair görüşü için bkz. Anayasa Mahkemesi'nin 15 Nisan 1975 Tarih, E.:1973/19, K.:1975/87, Sayılı Kararı Bkz. AMKD., S.13, s.48.

yöneticileri olup, kamu görevini yerine getiren birer kamu görevlisi olduklarından bu kişilerin görev suçları “kamu görevi”ni belirtmektedir.

Burada şunu belirtmek gerekir ki, Yüce Divan’ın yargılama alanının kişi ve suç yönünden sınırlandırılmış olması, bu sınırlamaya tâbi olmayan kişiler ile Anayasa’nın 148. maddesinin 6. ve 7. fıkra hükümlerinde sayılan kişilerin yani Yüce Divan yargılamasına tâbi kişilerin iştirak halinde bir suç işlemeleri halinde, bu suçlara ilişkin yapılacak yargılamanın hangi mahkemede görüleceğinin belirlenememesi sorununu ortaya çıkartmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi 12.10.2017 tarihli Yüce Divan kararı ile bu soruna bir çözüm getirmiştir. Anayasa Mahkemesi bu kararında özetle; bir ceza yargılamasında bağlantılı davaların birleştirilebileceğini ancak bu birleştirme kararının yüksek görevli mahkemenin takdirinde olmasından hareketle, Anayasa Mahkemesi’nin birleştirmeye konu davalar arasında bağlantı bulunması ve bağlantı olanağının olması, bu bağlantının usul ekonomisi açısından fayda içermesi ve birleştirme yasağının bulunmaması hallerinde , Yüce Divan yargılaması yapılacak sanık veya sanıklar ile bu sınırlamanın dışında kalan sanık veya sanıklar hakkındaki davaların birleştirilerek görülebileceğine dair karar verebileceğini belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi yine aynı kararında Yüce Divan yargılamasına tâbi kişilerin davaları dışındaki davaların, yoğun bağlantı bulunmadığı veya birleştirmenin fayda sağlamayacağı hallerde ayırabileceğine ve bunlar hakkında görevsizlik kararı verilebileceğine dair hüküm oluşturmuştur.⁴⁷²

Yüce Divan’ın oluşumunun kısaca ele alınması yarar sağlayacaktır. Şöyle ki Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapma yetkisini haiz Anayasa Mahkemesi; her biri on iki yıl için seçilen, kırk beş yaşını doldurmuş olması ve altmış beş yaşını doldurmamış olması kaydıyla; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinden profesör veya doçent unvanını kazanmış olanlar, avukatlardan en az yirmi yıl fiilen avukatlık yapmış olanlar, üst kademe yöneticilerden yükseköğrenim görmüş ve en az yirmi yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış olanlar, birinci sınıf hâkim ve savcılardan adaylık dâhil en az yirmi yıl çalışmış olanlar arasından seçilen kişilerin bir arada olduğu on beş üyeden oluşur. Anayasa Mahkemesi’nin üç üyesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi bir üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçer.

⁴⁷² Anayasa Mahkemesi’nin 12 Ekim 2017 Tarih, E.:2017/2, K.:2017/1 Sayılı Kararı. Bkz. https://www.anayasa.gov.tr/media/5695/yuce_divan_2017-1.pdf , Erişim Tarihi:22.03.2022.

Anayasa Mahkemesi'nin on iki üyesini ise Cumhurbaşkanı seçmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin on iki üyesi Cumhurbaşkanı tarafından üçü Yargıtay, ikisi Danıştay genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; üçü -en az ikisi hukukçu olmak kaydıyla- Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dördü ise üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçilir.⁴⁷³ Yüce Divan'da savcılık görevini ise Anayasanın 148. maddesi 8. fıkrası⁴⁷⁴ hükmüncüce Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Başsavcı vekili yapmaktadır.

Yüce Divan'ın oluşumuna dair son olarak değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta Yüce Divan'ın oluşumunda üyelerin seçilmesi usulüne dair getirilen yeni düzenlemedir. Yüce Divan'ın oluşumunda üyelerin seçilmesi usulü 2017 Anayasa değişiklikleriyle yeniden düzenlenerek köklü değişikliklere uğratılmıştır. Bu değişikliklerle birlikte Yüce Divan'a üye seçiminde Cumhurbaşkanıya önceki dönemlere nazaran çok daha geniş yetkiler verilmesi ve Yüce Divan üyelerinin on beşinden on ikisinin, bir diğer deyişle yüksek çoğunluğunun Cumhurbaşkanı tarafından seçilmesi hususu doktrinde çeşitli tartışmalar yaratmıştır. Buna ilişkin doktrinde baskın görüş Cumhurbaşkanı'nın yüksek çoğunluktaki üyesini seçtiği Anayasa Mahkemesi tarafından tarafsız yargılanamayacağına dairdir. Coşkun siyasi parti başkanı sıfatıyla yürütmenin başında olan Cumhurbaşkanı'nın bu niteliğiyle Anayasa Mahkemesi üzerinde baskın olmasını eleştirirken⁴⁷⁵; Okşar ise yüksek yargı organı olan Yüce Divan'a üye seçiminde yürütme organının tek yetkilisi olan Cumhurbaşkanı'nın Yüce Divan'ın on beş üyesinden on iki üyesini tek başına seçebilmesi yetkisinin yaratacağı durumun , Yüce Divan'da alınacak kararları etkileme gücünü büyük oranda arttıracaklarını belirtmiştir.⁴⁷⁶ Aynı doğrultuda Özkul ise Cumhurbaşkanı'yı yargılayacak tek yargı organı olan Yüce Divan'ın on beş üyesinden on iki üyesinin Cumhurbaşkanı tarafından atanmasının, Yüce Divan'da

⁴⁷³ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Güncellenmiş 3.B., Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2019, s.1082-1086.

⁴⁷⁴ 1982 Anayasası'nın 148. maddesinin 8. fıkrası şu şekildedir: “*Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcı vekili yapar.*”

⁴⁷⁵ Vahap Coşkun “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.22, S.36, Diyarbakır, 2017, s.26.

⁴⁷⁶ Okşar, s.165-166.

yapılacak yargılamanın adilliğine gölge düşürebileceğini, bu durumun da hukuk devleti ilkesine aykırılık oluşturacağını ileri sürmüştür.⁴⁷⁷ Buna karşın karşıt görüşe sahip Gül'e göre ise; beş yıllığına seçilen Cumhurbaşkanı, on iki yıl görevde kalacak Anayasa Mahkemesi üyelerinden somut olarak en fazla üç ya da dört üyenin seçilmesinde etkili olabileceğinden, bu durum yürütmenin emrine girmiş bir yargı tehlikesi yaratmayacaktır.⁴⁷⁸ Yüce Divan yargılamasında üyelerin atanma usullerinin doğuracağı sonuca dair bir diğer üzerinde durulması gereken husus ise; Yüce Divan üyelerinin üyeliklerinin sona erdiği hali düzenleyen Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un⁴⁷⁹ 11. maddesinin 1. fıkrasıdır.⁴⁸⁰ İlgili madde gereği, bir üyenin üyeliğinin sona ermesi ve üyelik makamının ölüm, istifa yahut başka herhangi bir nedenle boşalması halinde, aynı kanunun 7. maddesindeki usul gereğince Cumhurbaşkanı, Yüce Divan'ın boşalan üyelik makamına kendi iradesiyle yeni bir üye atayabilecektir. Bir diğer deyişle, Cumhurbaşkanı hem hakkında yapılacak bir Yüce Divan yargılaması öncesi hem de hakkında devam eden bir Yüce Divan yargılaması sırasında, üyelere birinin görevinin sona ermesi halinde bir nevi kendisini yargılayacak olan üyeyi yani yargılamasını yapacak hâkimi kendi iradesiyle seçerek, üyelik makamına atayabilecektir. Okşar'a göre Cumhurbaşkanının bu yetkisi, Cumhurbaşkanına yargılama sürecini ve akabinde yapılan yargılamanın sonucunu etkileme imkânı verebilecek niteliktedir.⁴⁸¹

Kanaatimizce de Cumhurbaşkanının Yüce Divana, başka hiçbir kuvvetin onayına tabi olmadan özellikle de fazla sayıda yüksek görevli hâkim ataması, Yüce Divan'da görülecek yargılamanın tarafsızlığına gölge düşürebilecek niteliktedir. Kaldı ki klasik başkanlık sisteminin uygulayıcısı Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkanın yüksek yargıç atama yetkisi senatonun onayına bağlı kılınmış olduğundan, Başkan yüksek yargıç atama yetkisini kullanırken senatoya hesap verme yükümlülüğü altında olacak,

⁴⁷⁷ Özkul, s.197.

⁴⁷⁸ Cengiz Gül, "Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Dinamikleri ve Yürütmenin Yeni Konumu", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** y., C.13, S.2, Kayseri, 2018, https://hukukdergi.erciyes.edu.tr/Dosyalar/YIL_2018_CILT_13_SAYI_2.pdf,s.246, Erişim Tarihi: 02.12.2022.

⁴⁷⁹ 30 Mart 2011 Tarih ve 27894 Sayılı Resmî Gazete.

⁴⁸⁰ Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 1. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "Başkan, bir üyenin görev süresinin dolacağı tarihten iki ay önce, bunun dışında bir boşalma olduğu takdirde ise derhâl, keyfiyeti üyeyi seçmeye ve aday göstermeye yetkili olanlara yazıyla bildirir ve bu tarihten itibaren iki ay içinde 7nci maddedeki usule göre boşalan üyelik kaynağından seçim yapılır."

⁴⁸¹ Okşar, s.162.

böylelikle Cumhurbaşkanı ile Yüce Divan üyeleri arasında kontrol-denge mekanizması kurularak, Cumhurbaşkanı'nın yargı üzerinde oluşturması muhtemel baskının önüne geçilecektir. Sonuçta 2017 Anayasa değişiklikleriyle Cumhurbaşkanı'nın Yüce Divan'a yüksek görevli hâkim atamasına ilişkin getirilen yeni düzenlemelerin; Cumhurbaşkanı'nın Yüce Divan yargılaması üzerinde tahakküm kurma tehlikesinin önüne geçilebilmesi adına Amerika Birleşik Devletleri'ndeki⁴⁸² başkanlık sistemine benzer şekilde değiştirilmesi, yürütme ve yargı arasındaki dengenin sağlanması bağlamında çok daha yerinde olacaktır.

3.1.2.2.2. Soruşturma Önergesi

Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğunun işletilme usulü 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası Anayasanın 105.maddesi ile yeniden düzenlenmiştir. Belirtilmelidir ki 2017 değişiklikleri öncesi dönemde yasamanın yürütmeyi yegane denetleme araçlarından sayılan meclis soruşturması Başbakan ve bakanların görevlerine ilişkin cezai sorumluluklarının işletilmesi usullerini düzenlemekle; 2017 değişiklikleri sonrası geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütmenin tek yetkilisi Cumhurbaşkanı olduğundan değişiklik öncesinde 1982 Anayasası'nın mevcut 100.maddesi ilga edilerek yerine; cezai sorumluluğun işletilmesi usulünü Cumhurbaşkanı için düzenleyen Anayasanın 105.maddesi ile Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları için düzenleyen 106.maddesi hükümleri getirilmiştir.

Anayasanın Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğunun işletilmesi usulünü yeniden düzenleyen 105.maddesi incelendiğinde; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği bir önerge ile Cumhurbaşkanı hakkında suç işlendiği iddiasıyla soruşturma açılmasının istenebileceğinin düzenlendiği görülmektedir. Belirtilmelidir ki 2017 değişiklikleriyle birlikte milletvekili sayısı altı yüze çıkarıldığından, soruşturma önergesi verilebilmesinin ön şartı; üye tamsayısı olan altı yüz milletvekilinin salt çoğunluğu olan üç yüz bir milletvekilinin önerge verme

⁴⁸²ABD'de Yüksek Mahkeme üyesi yargıçlar, Amerikan Başkanı'nın önerisi ve Amerikan Kongresi'nin üst kanadı olan Senato'nun onayıyla atanmaktadır. Buna göre ABD'de de Amerikan Yüksek Mahkemesi'ne yargıç göreviyle atanma usulü; Başkan tarafından Yüksek Mahkeme yargıçlığı görevine atanma önerisi akabinde bu önerinin Senato tarafından onaylanmasına bağlıdır. Bkz. ABD Anayasası'nın II. maddesinin 2. bölümünün 2. fıkrası şu şekildedir: "*Başkan... Yüksek Mahkeme yargıçları ile işbu Anayasa tarafından öngörülmemiş, kanunlarla kurulacak Birleşik Devletler makamları için bütün görevlileri önerir ve Senato'nun tavsiye ve onayı ile bunların atamalarını yapar.*" Ayrıca Başkan'ın Yüksek Mahkeme üyeliğine önerdiği yargıç adayı, Senato onayına sunulmadan önce bağımsız bir kurum olan Amerikan Barolar Birliği'nin mesleki yeterlilik değerlendirilmesine tâbi tutulmaktadır.

yetkisini kullanmasıdır.⁴⁸³ 2017 Anayasa değişikliği öncesi dönemde, 1982 Anayasası'nın değişiklik öncesi 105.maddesiyle, Cumhurbaşkanının bir suç işleyip işlemediğinin araştırılması talebi meclisin üye tamsayısının en az üçte birinin teklifiyle yapılabilecekken yeni sistemle birlikte, henüz yargılama aşamasına dahi geçmeden Cumhurbaşkanının suç işleyip işlemediğinin araştırılması çok yüksek bir çoğunluğun (üç yüz bir milletvekilinin) istemine bağlanmıştır. Dolayısıyla 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası getirilen yeni sistem, Cumhurbaşkanının suç işlediği iddiasının araştırılmak için meclise getirilmesi imkansızca yakın bir çoğunluk şartı aranmasını düzenlemiştir.⁴⁸⁴ Bu sebeple önceki sisteme nazaran daha yüksek karar yeter sayısını öngören yeni sistem düzenlemesi kanaatimizce isabetli bulunmamaktadır.

Önerge verebilme yetkisi yalnız parlamento üyelerine tanınmış bir yetkidir. Önergenin sözlük anlamı; ‘‘meclis ve benzeri toplantılarda bir veya birkaç üye tarafından, üzerinde konuşulup oya sunulmak ve bir karara bağlamak üzere başkanlığa verilen yazılı teklif, taktır’’⁴⁸⁵ şeklindedir. Anayasa'nın 105.maddesinin 1.fikrası ile de Cumhurbaşkanı hakkında ceza muhakemesi başlatma şartı önerge olarak ele alınan bir yazılı belgenin sunulmasına tâbi kılınmıştır. Özetle Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla başlatılacak olan soruşturmanın ön koşulu; Cumhurbaşkanı suçlandıran bir önergenin parlamento üyesi en az üç yüz bir milletvekili tarafından imzalanarak Meclis Genel Kuruluna sunulmasıdır.

Belirtmelidir ki Cumhurbaşkanı hakkında suç işlediği iddiasıyla önerge sunulması ceza hukukuna ilişkin bir işlem niteliği olması yönüyle; belirli hukuki sonuçları meydana getirme amacıyla yapılan faaliyet olan muhakeme işlemi kapsamında sayılmaktadır.⁴⁸⁶ Bu sebeple milletvekillerince önerge sunulması, Cumhurbaşkanı hakkında açılacak soruşturmanın başlatılabilmesi için zorunlu bir ceza muhakemesi işlemi olup⁴⁸⁷, tüm bu yönleriyle önergenin ihbar ve şikayet niteliğini de haiz olduğu söylenebilmektedir.

⁴⁸³ Belirtmelidir ki 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile beraber Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılabilmesi için soruşturma önergesi teklif etme usulü zorlaşmıştır. Şöyle ki; 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemde Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması talebini içeren önergenin verilebilmesi için TBMM üyesi milletvekillerinin en az üçte birinin (184 milletvekilinin) teklif imzası yeterliyken, 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası soruşturma teklifi önergesi için istenen imza sayısı TBMM üyelerinin salt çoğunluğuna (301 milletvekiline) yükseltilmiştir.

⁴⁸⁴Gökhan Dönmez, ‘‘2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye’de Meclis Soruşturması’’, **Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.25, S.42, İzmir, 2020, s.61.

⁴⁸⁵ Ayverdi, s.965.

⁴⁸⁶ Nurullah Kunter, Feridun Yenisey, **Muhakeme Hukuku Dahı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Arıkan Basım Yayım Dağıtım y., İstanbul, 2005, s.41.

⁴⁸⁷ Feyzioğlu, s.21.

Anayasa'nın 105.maddesinin 1.fıkrası soruşturma önergesi sunma hak ve yetkisini salt çoğunluk olan üç yüz bir milletvekiline tanımış olduğundan, belirli bir çoğunluğa sahip milletvekiline soruşturma önergesi sunma hak ve yetkisi verilmesi, ceza muhakemesine ilişkin kamusal hak ve yetki olarak anlamlandırılabilir. Nitekim Anayasada belirtilen çoğunluğu sağlayan milletvekilleri, önerge sunma hak ve yetkilerini kullanmadıkları müddetçe, Türkiye Büyük Millet Meclisi re'sen Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma başlatamayacaktır. Bu nedenle salt çoğunluğu sağlayan üç yüz bir milletvekili tarafından verilecek önerge 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda düzenlenen talep, şikâyet ve ihbar gibi bir ceza muhakemesi şartıdır.

Önergenin ilgili makama verilme usulü, şekli, içeriği ve kapsamı Anayasa'nın 98. maddesinin 6. fıkrası⁴⁸⁸ hükmünün göndermesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü⁴⁸⁹ nün 107. maddesinde düzenlenmiştir. Her ne kadar önergenin düzenlendiği Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün beşinci bölümü "*Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar hakkında verilen Meclis soruşturma önergeleri*" başlığını taşıyor olsa da, Anayasa ve İçtüzük birlikte yorumlandığında İçtüzüğün 107. maddesi hükmünün Cumhurbaşkanı için de geçerli olduğu görülecektir. Bu durum yasal bir boşluk oluştuğu izlenimini veriyorsa da İçtüzükte düzenlenen meclis soruşturmasına dair düzenlemelerde Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakan ibareleri, yasanın ruhundan yola çıkarak Cumhurbaşkanıya ilişkin ibareler olarak ele alınmalıdır.

Soruşturma önergesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına hitaben yazılır. Önergenin Meclis Başkanlığına verilmesi ceza muhakemesi şartı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle kendisine suç isnadında bulunulan Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma başlatılması saikiyle önerge Meclis Başkanlığı'na sunulacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü' nün 107. maddesinin 2. fıkrası hükmünde⁴⁹⁰ belirtildiği üzere önerge metninde hakkında soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanı'nın işlediği iddia olunan suç detaylı bir anlatımla açıklanmalı ve isnat edilen suçun ihlal ettiği ceza

⁴⁸⁸ 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/6 md.) 98. maddesinin 6. fıkrası şu şekildedir: "Meclis araştırması, genel görüşme ve yazılı soruşturma önergelerinin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile araştırma usulleri Meclis İçtüzüğü ile düzenlenir".

⁴⁸⁹ 13 Nisan 1973 Tarih 14506 Sayılı Resmî Gazete.

⁴⁹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 107. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: "*Bu önergede, görevleriyle ilgili işlerden dolayı hakkında Meclis soruşturması açılması istenen Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların cezai sorumluluğu gerektiren fiillerinin görevleri sırasında işlendiğinden bahsedilmesi, hangi fiillerinin hangi kanun ve nizamla aykırı olduğunun gerekçe gösterilmek ve maddesi de yazılmak suretiyle belirtilmesi zorunludur.*"

kanunu hükümleri tek tek , madde madde yazılmalıdır.⁴⁹¹ Önerge metninde soruşturma açılması talebine dair açıklamaların altına sırasıyla imzası bulunan milletvekillerinin isimleri ile seçim bölgeleri yazılacaktır.⁴⁹² Meclis Başkanlığı'na sunulan önerge genel evrakta kayda girmesiyle birlikte Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü'ne gönderilerek bir kayıt numarası almaktadır.⁴⁹³ Soruşturma önergesinin evrak kayıt numarası almasını takiben, önerge Anayasaya ve İçtüzüğe uygunluk yönünden Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğünce inceleme altına alınacaktır.⁴⁹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 51. maddesi⁴⁹⁵ gereği Meclis Başkanlığı'na sunulan soruşturma önergesi, gelen kağıtlar listesinde yayınlanacak, akabinde Genel Kurula sevk edilenler bu listede ayrıca belirtilecektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 108. maddesi gereği TBMM Başkanlığına verilen soruşturma önergesi gelen kağıtlar listesinde yayınlanmasını takiben, derhal suç işlediği iddiasıyla hakkında soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanıya gönderilecek ve Genel Kurul'da okunarak⁴⁹⁶ TBMM'nin bilgisine sunulacaktır. TBMM ise kendisine gelen soruşturma önergesini kendisine sunulmasından başlayarak yedi gün sonraki birleşimin gündemine almakla yükümlüdür. Yine TBMM önergeyi; soruşturma açılıp açılmamasını⁴⁹⁷ karara bağlamak üzere en geç bir ay içinde görüşmek zorundadır. Bahsedilen bir aylık süre kesin ve hak düşürücü bir süre olmayıp, düzenleyici niteliğe sahip bir süredir. Bir aylık sürenin geçmesi, önergenin görüşülmesi açısından geçersizlik sebebi oluşturmamaktadır. Bir aylık sürenin geçmesi

⁴⁹¹ Belirtilmelidir ki kanun metinlerinde soruşturma önergelerinin yazılı olacağına dair emredici hüküm yer almasa da uygulamada önergeler yazılı olarak verilmektedir.

⁴⁹² Tülen, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, 2007, s.91; Hilmi Can Turan, "Türk Parlamento Tarihinde Meclis Soruşturması ve Uygulamadaki Etkinliği (1982-2017)", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Eylül 2018, s.81.

⁴⁹³ Şeref İba, **Parlamentar Denetim**, Bilgi y., Ankara, 1997, s.96.

⁴⁹⁴ Belirtilmelidir ki 1963 yılında Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur hakkında yapılan başvuru, Anayasa ve İçtüzükte belirtilen unsurları taşımadığından Meclise iade edilmiştir. Yüce Divan Kararı, 17 Haziran 196 Tarih, E.:1964/1, K.:1965/3125 Sayılı Karar. Bkz. https://anayasa.gov.tr/media/5697/e19641_k19653.pdf, Erişim Tarihi: 22.03.2022.

⁴⁹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 51. maddesinin 1.fıkrası şu şekildedir: "*Başkanlığa gelen kanun teklifleri, resmî tezkereler ve komisyon raporları ile yazılı soru, genel görüşme, Meclis araştırması ve Meclis soruşturması önergeleri gelen kâğıtlar listesinde yayımlanır. Bunlardan Genel Kurula sevk edilenler bu listede ayrıca belirtilir. Başkanlığa geliş tarihleri de ayrıca gösterilir.*"

⁴⁹⁶ Meclis İçtüzüğü'nün 108. maddesinde; "...*derhal, hakkında soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakana gönderilir*" denilerek düzenleme metninde Cumhurbaşkanı ibaresine yer verilmemişse de, yasanın uyarlanması yoluyla İçtüzük Cumhurbaşkanı'na da kapsar halde yorumlanmalıdır.

⁴⁹⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 108. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: "*Meclis soruşturması açılıp açılmaması hakkında yapılacak görüşmelerin günü, önergenin verilişinden itibaren bir ay içinde görüşülüp karara bağlanacak şekilde, bir özel gündem halinde Danışma Kurulunun teklifi üzerine Genel Kurulca tespit edilir. Bu görüşme günü de ayrıca hakkında soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakana bildirilir.*"

halinde, her halükârda önerge görüşülebilecek ve karara konu olabilecektir. Belirtilmelidir ki yasa koyucu getirdiği bir aylık süreyle; önerenin belirli bir süre içerisinde görüşülmesini sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca hem Anayasada hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nde bir yasama dönemi içerisinde sonuçlandırılmayan önergelerin hükümsüz kalacağına dair düzenleme bulunmadığından, bir yasama dönemi içerisinde sonuçlandırılmayan soruşturma önergelerinin hükümsüz kalmayacağına ilişkin olarak yapılacak yorum yerinde bir yorum olacaktır. Böyle bir durumda, bir yasama dönemi içerisinde sonuçlandırılmayan soruşturma önergesi, ivedilikle yeni yasama dönemi içerisinde görüşülmelidir.⁴⁹⁸ Önemle belirtilmelidir ki, yeni sistemde Cumhurbaşkanı seçimleri yenileme yetkisini Yüce Divan'a sevk anına kadar kullanabilme yetkisini haiz olduğundan, açıktır ki Cumhurbaşkanı hem önerge aşamasında hem de hakkında yürütülen ceza soruşturması aşamasında bu yetkisini kullanabilme imkanına sahiptir. Böyle bir durumda, aynı yasama dönemi içerisinde sonuçlandırılmamış soruşturma önergeleri haline benzer bir durum oluşacağı açıktır. 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri sonrası düzenlemelerinde de bu durumda ne olacağına ilişkin açık bir hüküm yer almamaktadır.⁴⁹⁹ Ancak, aynı yasama dönemi içerisinde sonuçlandırılmayan soruşturma önergelerinin, ivedilikle yeni yasama döneminde görüşüleceğinden, keza uygulama da bu yönde olduğundan, Cumhurbaşkanı seçimleri yenilese dahi, seçimler sonrası oluşan yeni meclis Cumhurbaşkanı hakkındaki önceki soruşturma önergesini görüşecektir.

Soruşturma önergesine dair belirtilmesi gereken bir diğer husus, soruşturma önergesinin geri alınma bilirliliğinin belirlenememesi sorunudur. Zira soruşturma önergesinin geri alınıp alınmayacağına ilişkin Anayasa ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak geçmişteki uygulamalara bakıldığında, önergelere konulan milletvekili imzalarının geri çekildiği hallerde, imzaların çekilmesiyle birlikte, imza sayısının yasada öngörülen çoğunluğu

⁴⁹⁸ Feyzioğlu, s.32.

⁴⁹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü' nün (Başlığı ile Birlikte Değişik: 9/10/2018 -1200 S.Karar /11 md.) 77. maddesi şu şekildedir: *“Bir yasama döneminde sonuçlandırılmamış olan kanun teklifleri hükümsüz sayılır. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri bu kanun tekliflerini yenileyebilirler. Yenilenen kanun teklifinin tümü üzerindeki görüşmelerden sonra önceki dönemlere ait rapor ve metinler, açıkça belirtmek kaydıyla, komisyonca benimsenebilir. // Yasama dönemi başında, önceki dönemde verilmiş yazılı soru, Meclis araştırması, genel görüşme önergeleri ve Cumhurbaşkanınca bir daha görüşülmek üzere geri gönderilen kanunlar hükümsüz sayılır. // Bir yasama döneminde sonuçlandırılmamış olan yürürlükteki kanun hükmünde kararname hükümsüz sayılmaz ve bunlar hakkında kanun teklifleri hakkındaki hükümler uygulanır. Yürürlükten kaldırılan kanun hükmünde kararname bir raporla Genel Kurula sunulmadan işleminden kaldırılamaz.”*

sağlamaması durumunda, önerenin işlemde kaldırıldığı görülmektedir.⁵⁰⁰ Belirtmek gerekir ki doktrinde bazı yazarlar bu uygulamanın hukuka aykırı olduğundan ve bu aykırılık sebebiyle imzaların geri çekilemeyeceğinden hareketle önerelerin işlemde kaldırılamayacağını savunmuştur.⁵⁰¹ Örneğin Feyzioğlu; milletvekillerinin meclis soruşturma önergesi teklifi sunma yetkisini kamusal yetkiye dayandırarak, takibi şikayete bağlı suçlar söz konusu olduğunda yapılan şikayetten farklı ve kamusal yükümlülük taşıyan kamusal bir suç ihbarı olma özelliğiyle ilişkilendirmiş, bu özellik sebebiyle de önergedeki imzaların geri alınamayacağını belirtmiştir.⁵⁰² Soruşturma önergesinin Meclis Genel Kurulunda görüşülmesiyle beraber, bir diğer anlamıyla önergeye ilişkin ilk oylamanın yapılmasından sonra, önergeye imza atan milletvekillerinin önergedeki imzalarını geri çekmeleri, soruşturma önergesinin geri alınması halini oluşturmaz. Böyle bir durum -yasada aranan imza çoğunluğu kaybedilse dahi- soruşturma önergesini işlemde kaldırmayacaktır. Sonuçta meclis soruşturma önergesinin Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmesinden sonra bir diğer anlamıyla önerge hakkındaki ilk oylamanın yapılmasından sonra soruşturma önergesi artık meclisin yetki alanına girmiş olduğundan; meclisteki ilk oylama sonrası imzaların geri çekilmesi yoluyla soruşturma önergesi işlemde kaldırılamayacaktır.⁵⁰³

Önergeye dair ele alınması gereken bir diğer önemli husus ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda reddedilmiş bir soruşturma önergesinde yer alan suçlandırma konusu hakkında, yeniden soruşturma önergesi verilir verilemeyeceğidir. Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla aldığı bir kararında; meclise sunulmuş bir önerenin Genel Kurulda görüşülmesi sırasında soruşturma aşamasına geçilmemiş olması dolayısıyla herhangi bir delil toplanmamış olduğundan, Meclisin önerenin reddi kararının kesin hüküm oluşturmadığı kanaatine varmıştır.⁵⁰⁴ Özetle soruşturma aşamasına geçilmeden, salt Genel Kurul'da görüşülmesi sırasında reddedilen bir önerge

⁵⁰⁰ 1982 Anayasası döneminde ilk kez 1993 yılında dönemin Bayındırlık ve İskân Bakanı Onur Kumbaracı hakkında verilen 9/20 Esas sayılı meclis soruşturması önergesi, 27 milletvekilinin önergeden imzalarını kaldırması sebebiyle geri çekilmiştir.

⁵⁰¹ Feyzioğlu, s.27; Tülen, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, 2007, s.111-112; Rahmi Kumaş, **İktidardan Yüce Divana**, Tekin y., İstanbul, 1980, s.273-274.

⁵⁰² Feyzioğlu, s.27. Karşıt görüş için bkz; Şeref İba, Rauf Bozkurt, **100 Soruda Parlamento**, Nobel y., Ankara, 2006, s.64-65.

⁵⁰³ Volkan Has, **Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Çalışma Düzeni**, Adalet y., Ankara 2009, s.332-333.

⁵⁰⁴ Anayasa Mahkemesi'nin (Yüce Divan sıfatıyla) 31 Mart 2006 Tarih ve E.: 2004/1, K.: 2006/2 Sayılı Kararı. Karar metni için bkz. <https://anayasa.gov.tr/media/5693/ydivane2004-1.pdf> Erişim Tarihi: 30.03.2022.

konusu, tekrar soruşturmaya konu edilebilecektir. Kanaatimizce Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı yerinde bir karardır. Şöyle ki, önerenin şikâyet veya ihbar niteliğinin, önerenin reddi halinde kovuşturmaya yer olmadığı kararının sonuçlarını doğuracağı açıktır. Ceza muhakemesi kuralları gereği, kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmesi sonrası iddia olunan suçla ilişkin yeni delillerin ortaya çıkması halinde, Cumhuriyet savcısı yeniden araştırma yapabilme yetkisini haiz olduğundan ve iddialar doğrultusunda tekrar araştırma yapabileceğinden, gerekirse kovuşturmaya yer olmadığına dair kararına dayanak iddiayı tekrar gündeme getirerek yeniden soruşturmaya konu edilebilecektir.

3.1.2.2.3. Soruşturma Açılması Kararı

Soruşturma önergesinin Genel Kurul'da okunmasını takiben, Danışma Kurulu'nun teklifi üzerine Genel Kurulun vereceği kararla tespit edilecek bir günde⁵⁰⁵; TBMM'de soruşturmanın açılıp açılmayacağına ilişkin görüşmeler yapılacağı TBMM İçtüzüğü'nün 501. maddesinde düzenlenmiştir. Bununla birlikte TBMM İçtüzüğü'nün 114. maddesinin 2. fıkrası⁵⁰⁶ gereği Genel Kurulun görüşme için tespit ettiği tarih derhal hakkında soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bildirilecektir. Genel Kurulca belirlenen görüşme gününde; Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 114. maddesinin 3. fıkrasında⁵⁰⁷ yer alan düzenleme gereği, önergeyi veren milletvekillerinden sırasıyla ilk imza sahibi milletvekili veya göstereceği bir imza sahibi milletvekili ile adlarına üç milletvekiline konuşma, ayrıca hakkında soruşturma teklif edilen Cumhurbaşkanı'nın kendisine konuşma hakkı tanınmıştır. Belirtilmelidir ki Feyzioğlu'na göre savunma hakkının ihlalini önlemek adına savunma

⁵⁰⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün (Ek:16/5/1996 - 424 S. Karar/25 md.)(Değişik: 9/10/2018 1200 S.Karar/17 md.)108. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: *“Meclis soruşturması açılıp açılmaması hakkında yapılacak görüşmelerin günü, önerenin verilisinden itibaren bir ay içinde görüşülüp karara bağlanacak şekilde, bir özel gündem halinde Danışma Kurulunun teklifi üzerine Genel Kurulca tespit edilir.”*

⁵⁰⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün (Ek: 16/5/1996-424 S. Karar/25 md.) (Başlığı ile Birlikte Değişik: 9/10/2018 -1200 S.Karar/19 md.) 114. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: *“Meclis, önergeyi her durumda en geç bir ay içinde görüşür. Bu önerge derhal Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur; soruşturulması istenen Cumhurbaşkanı bildirilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulmasından başlayarak yedi gün sonraki birleşimin gündemine alınır.”*

⁵⁰⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün (Ek: 16/5/1996-424 S. Karar/25 md.) (Başlığı ile Birlikte Değişik: 9/10/2018 -1200 S.Karar/19 md.) 114. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: *“Sırasıyla, önergeyi verenlerden ilk imza sahibinin veya onun göstereceği bir diğer imza sahibinin, şahısları adına üç milletvekilinin ve tercih etmesi halinde, o sırada görevde bulunsun veya bulunmasın, hakkında soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanı'nın konuşacağı bir görüşmeden sonra, Meclis soruşturması açılıp açılmaması hakkında üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla karar verilir.”*

yapacak Cumhurbaşkanının savunma süresi ile konuşacak milletvekillerinin konuşma yapma sürelerinin⁵⁰⁸ eşit olması gereklidir.⁵⁰⁹ Komisyon raporunun Genel Kurulda görüşülmesinin son aşaması ise konuşmaların yapıldığı görüşmenin sonunda soruşturma açılmasının oylanması ve bu oylamada soruşturma açılabilmesi için meclis üye sayısının beşte üç çoğunluğunun bu yönde oy vermesidir. Meclisin beşte üç çoğunluğu üç yüz altmış milletvekilini belirtmektedir, bu durum 2017 değişiklikleri öncesi döneme nazaran yetersayı kuralını güçleştirdiğinden, soruşturma açılması kararı alınmasını fiilen zorlaştırmıştır.⁵¹⁰

Önerenin oylanması sonucu Meclis tarafından önerenin kabul ya da reddine ilişkin bir irade beyanı oluşacaktır. Meclisin bu irade beyanı parlamento kararı⁵¹¹ niteliğini haiz olup, bu niteliği sebebiyle Anayasa Mahkemesi denetiminden de muaf bir karardır. Belirtmek gereklidir ki, parlamento kararlarına karşı dokunulmazlığın kaldırılması ve TBMM üyeliğinin düşmesi dışında itiraz edilememektedir. Anayasada parlamento kararlarına karşı sadece dokunulmazlığın kaldırılması ve TBMM üyeliğinin düşmesi hallerinde itiraz edilebileceği düzenlenmiş olup, bu haller dışında yapılacak bir itiraz hali düzenlenmemiştir. Bu nedenle Cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevk etmeye yahut sevk etmemeye dair parlamento kararı niteliğindeki bu karara karşı itiraz yolu kapalı olduğundan, Cumhurbaşkanının Yüce Divan'a sevkine ilişkin kararlar denetlenememektedir.

Hülasa soruşturmanın açılmasına dair karar her ne kadar Resmî Gazetede yayınlansa da, bu usul soruşturma açılması kararının yürürlük şartı olmayıp, kamuoyunu bilgilendirme amaçlı bir usuldür.⁵¹²

Son olarak belirtmek gerekir ki; her ne kadar soruşturma önergesinin verilmesi ihbar ya da şikâyet niteliğinde bir muhakeme şartı kabul edilse de, cumhurbaşkanının suç

⁵⁰⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 60. maddesinin 8. fıkrası ile konuşma süresi 10 dakika ile sınırlanmıştır.

⁵⁰⁹ Feyzioğlu, s.37-39.

⁵¹⁰ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2018, s.294; Tunç, **Türk Anayasa Hukuku**, 2018, s.188.

⁵¹¹ Gözler'e göre parlamento kararı; "*TBMM'nin iç yapısı ve çalışma düzenine ilişkin aldığı kararlar ile yürütme ve yargı organlarıyla ilişkiler çerçevesinde aldığı kararlardır*" bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.639; Ayrıca parlamento kararının TBMM'nin özerk yetkisi dahilinde oluşturulan ve meclis başkanı aracılığıyla Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren işlemler olduğuna ilişkin görüş için bkz. Tanör- Yüzbaşıoğlu, *Yapı Kredi y.*, 2002, s.297.

⁵¹² Feyzioğlu, s.48.

işlediği şüphesini kabul eden soruşturmanın açılmasına dair karar ancak bir suç isnadi olarak nitelendirilmekte⁵¹³ ve soruşturmanın bir parçası olarak kabul edilmemektedir.⁵¹⁴

Özetle soruşturma açılması usulüne geri dönüldüğünde görülecektir ki, konuşmaların yapıldığı görüşmenin bitimini takiben Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi milletvekillerce soruşturma açılmasına dair yapılacak oylamanın meclis çoğunluğunu beşte üçünün gizli⁵¹⁵ oyuyla kabul edilmesiyle birlikte Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması kararı alınmış olacak ve bu soruşturmanın yürütülmesi amacıyla komisyon kurulması aşamasına geçilecektir.

3.1.2.2.4. Soruşturma Komisyonu

Meclis Genel Kurulunda, Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla soruşturma açılması kararının alınmasını takiben bu soruşturmanın yürütülmesi amacıyla, Anayasa'nın 105. maddesinin 2. fıkrası ile Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 114. maddesinin 3. fıkrası gereği Genel Kurulda ad çekme usulüyle belirlenecek 15 üyeden oluşan, bağımsız ve tarafsız bir soruşturma komisyonu kurulacağı düzenlenmiştir. Komisyon oluşturulurken, meclisteki siyasi partiler meclisteki temsilileri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı kadar gösterebilecek, komisyon üyeleri gösterilen bu adaylar arasından ve her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle belirlenecektir. Ad çekme usulü komisyon üyelerini tarafsızlığını güçlendiren bir usuldür.⁵¹⁶ Açıktır ki komisyona yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi milletvekilleri üye seçilebilmektedir. İçtüzüğün 109. maddesi gereği komisyona üye seçilebilmek için; 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 22., 23. ve 24. maddelerinde⁵¹⁷ düzenlenen hâkimin reddi durumunu oluşturacak şartları taşımamak, soruşturma önergesi vermemiş olmak veya soruşturma önergesi hakkında herhangi bir görüş sunmamış olmak zorunlu tutulmuştur. Sayılan bu yasaklardan birini ihlal eden milletvekilleri komisyona üye seçilemeyecektir. Hakeza komisyona üye seçilmeye engel

⁵¹³ Ülkü Azrak, "Türk Anayasa Mahkemesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası** y., C.28, S.3-4, İstanbul, 1962, s.665.

⁵¹⁴ Fezyoğlu, s.50.

⁵¹⁵ Oylama esnasında milletvekillerinin vicdanen daha rahat hareket edebilmelerine binaen yasa koyucu oylamanın gizli yapılmasını hükme bağlamıştır.

⁵¹⁶Hilmi Can Turan, "Türk Parlamento Tarihinde Meclis Soruşturması ve Uygulamadaki Etkinliği (1982-2017)", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Eylül 2018, s.108.

⁵¹⁷ 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ilgili hükümleri hâkimin davaya bakmasının yasak olduğu halleri ve hâkimin tarafsızlığını şüpheye düşüren durumların mevcut olduğu hallerde hâkimin reddine ilişkin hususları düzenlemektedir.

yasaklılık halleri komisyonda görev alacak diğer ilgililer için de geçerlidir. Mevzuatta Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 109. maddesinin 3. fıkrasında⁵¹⁸ belirtilen hususlar haricinde, soruşturma komisyonuna üye seçilebilmek için başka bir engel mevcut değildir. Ancak komisyon tarafından yapılan faaliyet aşağıda daha detaylı açıklanacağı üzere bir ceza yargılaması faaliyeti olduğundan, her ne kadar mevzuatta emredici bir hüküm yer almasa da komisyon üyelerinin ceza hukukçusu olmaları, yargılamanın hukuka uygunluğu açısından fayda sağlayacaktır.⁵¹⁹ Kaldı ki özellikle görevdeki mevcut yürütmenin başı olan bir Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma yapılırken, soruşturmaya dayanak kuvvetli deliller toplamanın zor olabileceği aşikardır. Bu nedenle ceza muhakemesi yapma deneyimi olan, iyi bir ceza hukuku bilgisine sahip ve mevzuata hâkim üyelere oluşan bir komisyonun kurulması elzemdir. Özkul'a göre, komisyonun Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Yargıtay üyelerinden oluşturulması yerinde olacaktır.⁵²⁰

Komisyonun görevi, Cumhurbaşkanı hakkında iddia edilen suç isnadının doğruluğunu araştırmak üzere bir soruşturma yapmak ve bu soruşturma sonucunda Cumhurbaşkanı hakkında yapılması söz konusu olan Yüce Divan yargılamasına dayanak teşkil edecek nitelikte bir rapor hazırlayarak, bu raporu meclise sunmaktır.⁵²¹ Komisyonun yetkileri ise Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 114. maddesinin 4. fıkrası göndermesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 111. maddesinde belirtilmiştir.⁵²² Komisyon İçtüzük ile kendisine verilen yetkiler doğrultusunda, yapacağı soruşturma sonucu hazırlayacağı rapora ilişkin gerçekleştireceği incelemede, iddia edilen suça konu olaya ilişkin bilgi ve belgeleri isteyebilme suretiyle delil toplayabilecek, tanık ve bilirkişi

⁵¹⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün (Ek: 16/5/1996-424 S. Karar/25 md.) (Değişik: 9/10/2018 -1200 S.Karar/18 md.) 109. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “*Ceza Muhakemesi Kanununa göre hâkimlerin davaya bakmasına veya karara katılmasına engel oluşturacak durumlarda bulunan milletvekilleri bu komisyona seçilemezler*”.

⁵¹⁹ Kurulacak karma bir yapının Yüce Divan yargılamasına hukuka uygunluk bakımından yarar sağlayacağı görüşü hakkında bkz. İlhan Özay, “Yeni Bir Düzendeki Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluş, Görev ve Yetkileri ile Yargılama Usulleri”, **Anayasa Yargısı Dergisi** y., C.12, Ankara, 1995, s.47.

⁵²⁰ Özkul, s. 187.

⁵²¹ Tülen, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, 2007, s.133.

⁵²² Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 111. maddesinde her ne kadar Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar için yapılacak meclis soruşturmasında görev alacak soruşturma komisyonunun yetkileri düzenlenmiş olsa da, İçtüzüğü'nün 114. maddesinin 4. fıkrasının göndermesiyle bu yetkiler Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma yapan komisyona da sirayet ettirilmiştir.

dinleyebilecek, el koyma tedbirine başvurabilecektir.⁵²³ Bir diğ er ifadeyle komisyonun 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda yer alan yetkilerin bir kısmını elinde bulundurması, komisyonun yaptığı soruşturmaya bu yönüyle bir yargısal faaliyet vasfı atfetmektedir. Komisyonun yasama organının iç inden çıkması ise, komisyonu yasama organının bir parçası yapmaktadır. Bittabi komisyonun yaptığı araştırmanın yargısal faaliyet vasfı taşıması ve yasamanın parçası olma özelliğ i, komisyonun kuvvetler ayrılığ ı ilkesi gereğince yürütme organına doğrudan emir verebilmesi imkanını yok etmektedir.⁵²⁴ Bu sebeple komisyon soruşturma esnasında araştırma yaparken, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine⁵²⁵ göre gerçekleştirdiğ i delil toplama, ilgili belgelerin getirilmesi gibi yetkilerini yürütme organından talep etme usulü aracılığ ıyla kullanabilecektir. Özetle komisyon soruşturmaya dayanak delilleri toplama gibi yetkilerini yalnız yürütmenin üyesi Adalet Bakanlığ ı talep edebilecek ve Bakanlık aracılığ ıyla kullanabilecektir. Belirtilmelidir fiili uygulamada bu durum ilgili Bakanın komisyonun taleplerini yerine getirmediğ i hallerde büyük sorunlara yol açabilecektir. Keza hem Anayasa hem de İ çtüzükte komisyonun, soruşturmaya ilişkin taleplerini yerine getirmekten kaçınan Bakanların cezai sorumluluğ unu düzenleyen herhangi bir emredici hüküm de yoktur. Kaldı ki 2017 Anayasa değ işiklikleriyle birlikte bir Bakanın – özellikle de kendisini doğrudan atayan- kendi partisinin Cumhurbaşkanının aleyhine olacak delilleri saklaması veya vermemesi gibi durumlarda yaşanacak sorunların ortaya çıkma ihtimali kanaatimizce geçmiş dönemlere kıyasen daha da güçlenmiş olup, bu hususa ilişkin yasal boşluğ un giderilmesi yerinde olacaktır.

Komisyon 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu gereğ i delil toplamak amacıyla belge isteme, tanık dinleme gibi soruşturma yürütme yetkilerini elinde bulundursa da, komisyon bu çerçevede el koyma ve arama kararları, tanık ve bilirkiş ilere dair yaptırımlar gibi koruma tedbirlerinin⁵²⁶ fiili olarak uygulanmasını sadece adli yargı

⁵²³ Belirtilmelidir ki Komisyonun yetkileri İ çtüzükle kısıtlanmıştır. Komisyonun İ çtüzüğ ün 111. maddesinde sayılan yetkiler dışında yetki kullanamayacağına ilişkin görüş için bkz. Tülen, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğ u ve Meclis Soruşturması**, 2007, s.139.

⁵²⁴ Özkul, s.188.

⁵²⁵ Hasan Tunç, **Parlamento İ ç i Muhalefet**, Cemre y., Konya, 1997, s.83.

⁵²⁶ Koruma tedbirleri; yakalama, tutuklama, arama, el koyma ve zorla getirmedir bkz. Faruk Yasin Turinay, ‘‘Ceza Muhakemesi Hukukunda Koruma Tedbirlerinin Sınıflandırılması’’, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** y., C.70, S.2, Ankara, 2021, s.485.

makamlarından⁵²⁷ isteyebilecek, bunun yanında Cumhuriyet savcısının tüm yetkilerine sahip olmadığından bir Cumhuriyet Savcısı gibi hareket edemeyecektir.⁵²⁸

Komisyon üyeleri seçilmelerini müteakip Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca toplantıya çağrılır ve bu toplantıda üyeleri arasından bir başkan, bir başkanvekili, bir sözcü ve bir kâtip seçer. Komisyon özel olarak toplanan bir komisyon olduğundan, görevini yerine getirmesiyle dağılacaktır. Bununla birlikte soruşturmanın daha sağlıklı yürütülebilmesi ve soruşturmaya hâle gelmemesi adına, örneğin delillerin karartılması ve benzeri tehlikelere maruz kalınmasını önlemek amacıyla bir ceza muhakemesi ilkesi olan soruşturmanın gizliliği ilkesi esas alınarak, komisyonun çalışmalarının gizliliği kuralı getirilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 114. maddesinin 7. fıkrasıyla düzenlenmiştir. Bu doğrultuda komisyon üyesi milletvekilleri dışındaki milletvekillerinin komisyon çalışmalarına katılmaları önlenmiştir. Soruşturma komisyonu bu yönleriyle meclisin diğer komisyonlarından ayrılmaktadır.

Komisyon üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğuna göre karar verir.⁵²⁹ Komisyon on beş üyeden oluştuğundan, en az sekiz üye ile toplanabilecek ve en az beş üyenin aynı yöndeki oyuyla karar alabilecektir. Bir heyet halinde çalışan Komisyon içtüzükle kendisine verilen görev doğrultusunda, yetkilerini kullanarak kendisine yönelik suç isnadı bulunan Cumhurbaşkanı hakkında isnat olunan suça ilişkin yaptığı araştırmaların sonucu olarak hazırladığı bu raporu iki ay içerisinde meclise sunacaktır. Komisyon raporunun iki ay içerisinde hazırlanamaması halinde, komisyonun talebi üzerine komisyona bir aylık kesin süre verilir. Bu kesin süre içerisinde komisyon raporunu Meclise sunmak zorundadır. Komisyona ek süre verilmemesi halinde veya verilen ek sürenin de bitmesi halinde komisyonun tüm yetki ve görevi kendiliğinden sona ereceğinden, görevi biten komisyon dağılacak; bu halde soruşturma da herhangi bir karara tabi olmadan ortadan kalkacaktır.⁵³⁰

⁵²⁷ Yetkili adli makam, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu gereği sulh ceza mahkemesidir. Komisyonun görev yeri Ankara olduğundan yetkili adli makam Ankara Nöbetçi Sulh Ceza Mahkemesidir. Komisyon soruşturmaya dair yetkilerini kullanırken, taleplerini doğrudan Ankara Nöbetçi Sulh Ceza mahkemesine bildirecektir.

⁵²⁸ Aksi yönde, komisyonun soruşturma yetkilerine haiz olduğuna ilişkin görüş için bkz. Fezyoğlu, s.9.

⁵²⁹ Fatmagül Yazıcı, "2017 Değişikliği Çerçevesinde Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021, s.82.

⁵³⁰ Fezyoğlu, s.89.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 42. maddesinde komisyon raporlarının hazırlanma usulünü düzenlemiştir. Buna göre hazırlanan komisyon raporunda ilgili konu hakkında komisyonun görüşü yer alacak ve rapor son toplantıya katılan tüm komisyon üyeleri tarafından imza altına alınacak, ardından meclise sunulacaktır. Belirtilmelidir ki komisyon raporunda yer alan görüşlere ilişkin muhalefet şerhinde bulunan bir üye varsa bu durum da komisyon raporunda ayrıca belirtilecektir.⁵³¹ Komisyon araştırmaları sonucu hazırladığı ve oyladığı raporda iki çeşit görüş belirtebilmektedir. Bir diğer anlamıyla komisyon raporunda ya hakkında suç isnadında bulunulan ilgili Cumhurbaşkanı hakkında suç işlediği iddiasının kuvvetli olmasına binaen Yüce Divana sevk yönünde görüş içeren bir rapor sunacak, ya da ilgili Cumhurbaşkanının hakkında iddia olunan suçu işlediğine dair kuvvetli şüphe bulunmamasına binaen Yüce Divana sevk etmeme yönünde görüş içeren bir rapor sunacaktır. Komisyon raporun Yüce Divana sevke dair görüş içeriyorsa, raporda sevk isteminin hangi ceza kanununa dayandırıldığı açıkça belirtilmelidir. Ancak komisyon raporu ister Yüce Divana sevk edilme yönünde görüş içersin ister Yüce Divana sevk edilmeme yönünde görüş içersin, rapor Meclis Genel Kuruluna verilecek ve Meclis Genel Kurulu tarafından görüşülecektir. Özetle komisyon raporunda suçluluğa veya suçsuzluğa dair bir sonuç yer almayıp, yalnız komisyonun görüşü yer alacak, her halükârda Yüce Divana sevk kararı alınıp alınmamasına ilişkin son söz; komisyon raporunu görüşen Mecliste olacaktır.⁵³²

3.1.2.2.5. Komisyon Raporunun Genel Kurulda Görüşülmesi

Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla yapılan soruşturma sonucu, ulaşılan görüşü içeren komisyon raporu süresi içerisinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulur ve rapor sunulduğu tarihten itibaren on gün içerisinde Genel Kurulda görüşülür. Raporun görüşülmek üzere Meclise sunulması Yüce Divana sevk kararı alınması aşamasından önceki son aşamadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 114. maddesinin 9. fıkrasında; komisyon raporunun Meclis Başkanlığına verildiği tarihten itibaren on gün içerisinde meclis üyeleriyle ilgililere dağıtılması ve dağıtımını izleyen on gün içerisinde Genel Kurul'da görüşülmesi gerektiğine dair emredici hüküm yer almaktadır. Yasa koyucu bu hükümlerle raporun sürüncemede

⁵³¹ Tülen, **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, 2007, s.141.

⁵³² Aykanat, s.146, İba, **Parlamentar Denetim**, s.105.

birakılmadan bir an önce görüşülerek⁵³³ sonuçlandırılmasını amaçlamıştır.⁵³⁴ Yasada belirtilen on günlük süre kesin ve hak düşürücü bir süredir. Genel Kurulca raporun on günlük sürede görüşülmemesi, raporun reddedildiği anlamına gelmektedir. Genel Kurul dağıtımını izleyen on gün içerisinde komisyon raporunu Meclis Başkanlık Divanı tarafından belirlenen bir günde görüşecektir. Görüşmenin yapılması sırasında komisyon heyetine, altı milletvekiline ve hakkında bir suç işlediği iddiasıyla soruşturma açılması istenen Cumhurbaşkanına söz verilecektir. Cumhurbaşkanına verilen son söz uygulamada “*savunma saadetinde söz*” şeklinde adlandırılmaktadır.⁵³⁵ Yine Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü düzenlemesi son sözü, herhangi bir süre kısıtlaması olmadan hakkında soruşturma açılması talebinde bulunan Cumhurbaşkanına vermektedir. Ayrıca İçtüzükle Cumhurbaşkanı isterse yazılı savunma verebileceği de hüküm altına alınarak, savunmasını bizzat görüşmede yapma zorunluluğu yaratılmamıştır.⁵³⁶

Genel Kurul görüşmenin tamamlanmasını takiben yapacağı oylama sonucu Cumhurbaşkanına Yüce Divana sevk edilmesi ya da edilmemesi yönünde bir karar verecektir. Komisyon raporunun görüşülmesi sırasında, Yüce Divana sevk kararına ilişkin iki olası durum ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki her ne kadar Genel Kurul Yüce Divana sevke dair yapılan görüşme sırasında komisyon raporuyla bağlı olmasa da komisyonun Yüce Divana sevk yönündeki raporu Genel Kurulda, Yüce Divana sevke dair oylamaya sunulmak zorundadır. Sonuç olarak yapılacak bu oylama sonucu sevk edilme ya da edilmemeye ilişkin bir karar verilebilecektir.

3.1.2.2.6. Yüce Divana Sevk Kararı

Cumhurbaşkanının bir suç işlediği iddiasıyla suçlanması ve hakkında Yüce Divan yargılaması yapılması usulü 2017 Anayasa değişiklikleriyle dört basamak olarak düzenlenmiştir. Bu basamakların üçüncüsü olan komisyon raporunun Genel Kurulda görüşülmesini takiben, meclis Cumhurbaşkanı hakkındaki iddiaları, ceza yargılaması

⁵³³ Genel Kurul’un komisyon raporunun görüşülmesi hususuna getirdiği on günlük süre kısıtlaması ilk olarak 2001 yılında 4709 sayılı kanunla yapılan değişiklik sonucu Anayasanın 100. Maddesine eklenerek getirilmiş olup, 2017 Anayasa değişiklikleriyle her ne kadar 1982 Anayasası’nın 100. madde hükmü mülga edilmiş olsa da, suistimalleri önlemek adına on günlük süre kısıtlaması 1982 Anayasası’nın 105. maddesinin 3. fıkrası ve Meclis İçtüzüğü’nün 104. maddesinin 9. fıkrası hükümlerine eklenmiştir.

⁵³⁴ Murat Yanık, **Yüce Divan**, Derin y., İstanbul, 2008, s.159.

⁵³⁵ Yusuf Sezer, “Meclis Soruşturması”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s.102.

⁵³⁶ Ferhat Kapıcı, **Meclis Soruşturması**, Adil y., Ankara, 2001, s.78.

yapılmasını gerektirecek kadar güçlü ve geçerli bulduğu takdirde, yapılacak oylama sonucu Cumhurbaşkanının yargılanması üzere Yüce Divan'a sevkini ya da sevk edilmemesini karara bağlayacaktır. Önerenin kabul edilmesi için salt çoğunluk, soruşturma açılması kararı alınabilmesi için nitelikli çoğunluk, Yüce Divana sevk kararı alınabilmesi için ise meclis üye tamsayısının nitelikli çoğunluğu aranmaktadır. Bir diğer deyişle Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevkine dair karar ancak meclis üye tamsayının üçte iki çoğunluğunun gizli⁵³⁷ oyuyla alınabilecektir. Yeterli çoğunluk sağlanamadığında ise sevk reddedilmiş sayılacaktır. Bir parlamento kararı olan Yüce Divana sevk kararına karşı gidilebilecek herhangi bir itiraz mercii ve kanun yolu olmasa da Yüce Divana sevk etmeme kararı kesin hüküm içeren bir karar değildir. Sonuçta yeni deliller elde edildiği müddetçe, aynı konuya ilişkin tekrar önerge verilerek soruşturma açılabilir. Anayasa Mahkemesi de yeni delillerin ortaya çıkması durumunda soruşturma açılmasının mümkün olduğu, bu durumun aksi halinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde çoğunluğu sağlayan parti üyelerinin sorumluluktan kaçma ve sürekli kendini aklama tehlikesini yaratacağını belirtmiştir.⁵³⁸

Belirtilmelidir ki 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki 105. maddesinde, Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevkini için meclis üye tamsayısının en az dörtte üç çoğunluğu yani beş yüz elli milletvekilinden dört yüz on dördünün kararı gerekiyken, 2017 değişiklikleri sonrası yenilenen 105. madde hükmüyle Yüce Divana sevk için aranan çoğunluk üçte ikiye düşürülerek meclis üye tamsayısı olan altı yüz⁵³⁹ milletvekilinden dört yüzünün kararı zorunlu tutulmuştur. Doktrinde Yüce Divana sevk kararı için aranan milletvekili sayısının düşürülmesini olumlu karşılayan yazarlar mevcuttur.⁵⁴⁰ Kanaatimizce her ne kadar aranan çoğunluk sayısı 2017 değişiklikleriyle düşürülmüş olsa da, Yüce Divana sevkini, Cumhurbaşkanının hem görev hem de kişisel suçları için yapılacak yargılamanın bir ön şartı olması dolayısıyla, kişisel suçları bağlamında Cumhurbaşkanının Yüce Divana yargılanabilmesi için üçte iki çoğunluk olan dört yüz milletvekilinin bu yönde kararının aranması eleştiriye açıktır.

⁵³⁷ 2017 Anayasa değişikliği öncesi oylama, yirmi milletvekilinin önerisiyle Genel Kurul kararı alınması sonrası gizli yapılmakta olup, işaretle oylama genel kural, gizli oylama ise şartlar dahilinde istisnayı bkz. Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, s.116-117.

⁵³⁸ Anayasa Mahkemesi'nin 26 Mayıs 2006 Tarih ve E.: 2004/5, K.: 2006/2 Sayılı Kararı.

⁵³⁹ 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 değişiklikleriyle meclis üye tamsayısı beş yüz elli milletvekilinden altı yüz milletvekiline çıkarılmıştır.

⁵⁴⁰ Aykanat, s.149, Cengiz Gül, **Karşılaştırılmalı Hükümet Sistemlerinde Yürütme**, Yetkin y., Ankara, 2017, s.232.

Meclisin Cumhurbaşkanını Yüce Divana sevk kararı, yargısal niteliği⁵⁴¹ haiz olması nedeniyle bir parlamento kararıdır. Bir diğer deyişle meclisin Yüce Divan'a sevk kararı kanun dışındaki, yargısal tasarruflardır.⁵⁴² Yargısal faaliyete dayanan bir meclis kararı olan Yüce Divana sevk kararı Resmî Gazete'de yayımlanır.⁵⁴³

Yüce Divana sevk kararının hukuki niteliğinin ne olduğuna dair doktrinde farklı görüşler mevcuttur. Kapıcı Yüce Divana sevki son soruşturmanın açılmasına benzerliği nedeniyle iddianame olarak nitelendirirken⁵⁴⁴, Erem Yüce Divana sevk kararının itham kararı olması niteliğinden hareketle son soruşturma kararı olarak kabul etmiş⁵⁴⁵, Özkul ise sevk kararına 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda da yer alan son soruşturma evresi niteliğini atfetmiştir.⁵⁴⁶ Anayasa Mahkemesi de 20.07.1963 tarihli kararında Yüce Divana sevk kararını son tahkikatın açılması olarak ele almıştır.⁵⁴⁷

Son olarak belirtmelidir ki, Yüce Divan'a sevk kararı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 170. maddesinde⁵⁴⁸ düzenlenen iddianamede yer alması gereken hususları taşımaları ve CMK'nın 170. maddesindeki emredici kurallara uygun olacak şekilde hazırlanmalıdır.

3.1.2.2.7. Yüce Divan Yargılaması

Bir suç işlediği iddiasıyla, meclis tarafından Yüce Divana sevk kararı alınan Cumhurbaşkanını, hakkında ceza yargılaması yapılması amacıyla Yüce Divan'a sevk edilir. Anayasa Cumhurbaşkanının bir suç işlediği iddiasıyla yargılanacağı makamı Yüce

⁵⁴¹ Tanör - Yüzbaşıoğlu, Yapı Kredi y., 1982, s.286.

⁵⁴² Keskinsoy, 2013, s.119.

⁵⁴³ Belirtmelidir ki, sevk etmeme yönündeki kararlar Resmî Gazete'de yayımlanmazlar.

⁵⁴⁴ Kapıcı, s.40.

⁵⁴⁵ Erem, s.15.

⁵⁴⁶ Özkul, s.192.

⁵⁴⁷ Bkz. Anayasa Mahkemesi'nin 20 Temmuz 1963 Tarih, E.:1963/32, K.: 1963/7 Sayılı Kararı.

⁵⁴⁸ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 170. maddesi şu şekildedir: “Kamu davasını açma görevi, Cumhuriyet savcısı tarafından yerine getirilir. // Soruşturma evresi sonunda toplanan deliller, suçun işlendiği hususunda yeterli şüphe oluşturuyorsa; Cumhuriyet savcısı, bir iddianame düzenler. // Görevli ve yetkili mahkemeye hitaben düzenlenen iddianamede; a) Şüphelinin kimliği, b) Müdafii, c) Maktul, mağdur veya suçtan zarar görenin kimliği, d) Mağdurun veya suçtan zarar görenin vekili veya kanunî temsilcisi, e) Açıklanmasında sakınca bulunmaması halinde ihbarda bulunan kişinin kimliği, f) Şikâyetle bulunan kişinin kimliği, g) Şikâyetin yapıldığı tarih, h) Yüklenen suç ve uygulanması gereken kanun maddeleri, i) Yüklenen suçun işlendiği yer, tarih ve zaman dilimi, j) Suçun delilleri k) Şüphelinin tutuklu olup olmadığı; tutuklanmış ise, gözaltına alma ve tutuklama tarihleri ile bunların süreleri, Gösterilir. // İddianamede, yüklenen suç oluşturulan olaylar, mevcut delillerle ilişkilendirilerek açıklanır; yüklenen suç oluşturulan olaylar ve suçun delilleriyle ilgisi bulunmayan bilgilere yer verilmez. // İddianamenin sonuç kısmında, şüphelinin sadece aleyhine olan hususlar değil, lehine olan hususlar da ileri sürülür. // İddianamenin sonuç kısmında, işlenen suç dolayısıyla ilgili kanunda öngörülen ceza ve güvenlik tedbirlerinden hangilerine hükmedilmesinin istendiği; suçun tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, ilgili tüzel kişi hakkında uygulanabilecek olan güvenlik tedbiri açıkça belirtilir”.

Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi olarak belirlemiştir. Bu yönüyle Yüce Divan yargılaması, soruşturma aşamasından hemen sonra gelen kovuşturma aşaması olarak ele alınabilmektedir. Şöyle ki, Meclisin Cumhurbaşkanı hakkında Yüce Divana sevk kararı almasıyla birlikte, soruşturma aşaması biter ve kovuşturma aşamasına geçilir.

Anayasanın 148. maddesi ile 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunu⁵⁴⁹ atfıyla Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapma yetkisi yalnız Anayasa Mahkemesi'ne aittir. 6216 sayılı Kanun da bu görevin Mahkeme Genel Kurulu tarafından yerine getirileceği belirtilmiştir. Açıktır ki Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla bir ceza yargılaması yapacak; bu yargılamayı yaparken de ceza hukuku ilkeleri ve ceza kanunlarıyla bağlı olacaktır. Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan sıfatıyla yapacağı ceza yargılamasının çalışma usul ve esasları Anayasanın 149. maddesinin 5. fıkrası atfıyla 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'un 57. maddesinin 1. fıkrası⁵⁵⁰ düzenlenmiştir. Bu hüküm gereği Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla ceza yargılaması yaparken mevzuata göre duruşma yapacak ve hüküm verecektir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan sıfatıyla yaptığı ceza yargılamasında bir ceza mahkemesi gibi yargılama yapacağı ve gerektiğinde Türk Ceza Kanunu ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine başvuracağı açıktır.⁵⁵¹

Cumhurbaşkanı hakkında ceza yargılaması yapılması amacıyla alınan Yüce Divana sevk kararını takiben, suçlandırmaya ilişkin dosya en geç yedi gün içerisinde Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'na gönderilir. Yüce Divanda kamu davası açan belge, soruşturma komisyonunun Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevkine dair görüş içeren raporudur. Bu belge gerçek anlamıyla iddianame niteliğinde olmayıp "dava açan belge" olarak nitelendirilmektedir. Yüce Divana sevk kararını takiben "dava açan belge" niteliği kazanan komisyon raporu Meclis tarafından 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre hazırlanır Yüce Divana sunulur.⁵⁵² Komisyonun dava açan belge niteliğinde kabul edilen Yüce Divana sevk görüşü içeren raporu, Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilmesi ve Yüce Divan tarafından kabul kararı verilmesiyle (Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 170. maddesi gereği iade edilmeden) hüküm doğuracaktır.

⁵⁴⁹ 3 Nisan 2011 Tarih ve 27894 Sayılı Resmî Gazete.

⁵⁵⁰ 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanununun 57. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "Genel Kurul, Yüce Divan sıfatıyla çalışırken yürürlükteki kanunlara göre duruşma yapar ve hüküm verir."

⁵⁵¹ Kemal Şahin, **Yasanın Yürütme ve Yargı Üzerindeki Kılıcı-Impeachment**, Beta Basın y., İstanbul, 2001, s.201.

⁵⁵² Yanık, **Yüce Divan**, s.187.

Dava açan belge niteliğini kazanan komisyon raporuna ilişkin olarak; iddianame ve soruşturma evrakının verildiği tarihten itibaren on beş gün içerisinde mahkemenin iddianameyi kabul veya iade konusunda karar vermesi düzenlenmiştir. Yüce Divan yargılaması açısından da 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu hükümleri geçerli olup, Yüce Divan yargılamasında bu süre komisyonun soruşturmaya dair raporunun Anayasa Mahkemesi gelen evrak defterine kaydedildiği tarihte başlamaktadır. Kabul veya iadeye dair on beş günlük bu süre, Yüce Divanın dava açan belgeyi Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 170. maddesinde sayılan, şüphelinin kimliği, suç iddiası, suçun delilleri, suçun işlendiği yer, suça uygulanacak kanun maddeleri gibi yer alması zorunlu olan şartları taşıyıp taşımadığını incelemesi⁵⁵³ amacıyla getirilmiş bir süredir. Yüce Divan yapacağı inceleme sonucu, dava açan belge niteliğini haiz komisyon raporunun 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda sayılan şartları taşımadığı hallerde, bir diğer deyişle iddianamenin iadesi halleriyle⁵⁵⁴ başkaca esaslı hukuka aykırılıklar bulunduğu hallerde iddianamenin iadesi kararı vererek, dosyayı iade edecektir. Buna karşın sevke dair verilen soruşturma dosyası kendisine iade edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi, kovuşturma aşamasına geçilebilmesi için dosyadaki eksiklikleri gidermelidir.

Yüce Divan yapacağı yargılamada, her ne kadar dava açan belge niteliğini haiz komisyon raporunda suç isnadına yönelik belirtilen fiil ve fail yönünden sınırlandırılmış olsa da, yaptığı yargılamanın bir ceza yargılaması olması yönüyle Yüce Divan yargılama sırasında suçun hukuki niteliğiyle bağlı değildir. Dava açan belge niteliğini haiz komisyon raporunda suç TBMM tarafından yanlış nitelendirilmiş olsa dahi, Yüce Divan suç vasfını yeniden tayin ederek doğrusuyla değiştirebilecek böylece suçu yeniden nitelendirebilecektir.⁵⁵⁵ Hülasa önemle üzerinde durulması gerekli bir diğer nokta ise ortaya yeni bir suç çıkması ihtimalinde, Yüce Divanın yeni suça ilişkin yargılama gerçekleştiremeyecek olmasıdır. Sonuçta, soruşturma makamı TBMM tarafından isnat olunan yeni bir suça ilişkin Yüce Divana sevk kararı alınmadığı müddetçe, Yüce Divan yeni suça ilişkin yargılama yapamayacaktır.

Yüce Divanın yargılama yetkisinin Anayasa Mahkemesi kapsamında ele alındığında genel anlamıyla tüm ülke olduğu görülecektir. Yüce Divanın görevsizlik kararı verme

⁵⁵³ Feyzioğlu, s.141.

⁵⁵⁴ İddianamenin iadesi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahu Karakurt, "Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda İddianamenin İadesi", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi** y., S.82, Ankara, 2009, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/App_Themes/TumDergiler/82.pdf, Erişim Tarihi: 20.03.2022.

⁵⁵⁵ Yanık, **Yüce Divan**, s.230.

yetkisi ise doktrinde tartışmalıdır. Yüce Divana sevk kararını kanun hükmünde sayan görüşe göre Yüce Divan görevsizlik kararı veremez.⁵⁵⁶ Yüce Divana sevk kararının kanun hükmünde olmadığını savunan diğer bir görüşe göre ise Yüce Divan görevsizlik kararı verebilir.⁵⁵⁷ Kanaatimizce Yüce Divan yargılamasında ceza hukuku usulleri uygulanacağından buna karşın 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası⁵⁵⁸ da göz önünde bulundurulduğunda Yüce Divanın görevsizlik kararı verilebilmesi mümkündür.

Yüce Divanda davaların duruşmalı görülmesi anayasal bir zorunluluktur. Yüce Divanda yapılacak ceza yargılaması yürürlükteki kanunlara göre duruşmalı yapılacağından, yürürlükteki kanun ibaresinden anlaşılması gerekenlerden biri 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'dur.⁵⁵⁹ Yüce Divanın dava açan belgeyi kabul etmesiyle birlikte zaman kaybetmeden bir duruşma günü belirlemelidir. Yüce Divanda yapılacak duruşma işlemleri 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ilgili hükümlerine⁵⁶⁰ göre düzenlenecektir. Yüce Divanda savcılık görevi Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ya da Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekili tarafından yerine getirilecektir. Özetle Yüce Divanda hukuka uygun bir ceza yargılaması; Anayasa Mahkemesi Başkanının veya onun görevlendireceği başkanvekilinin başkanlığında, en az on üye⁵⁶¹ ile toplanmasıyla, savcı ile zabıt katibinin ve varsa zorunlu müdafinin de bulunduğu bir duruşmayla görülecektir. Son olarak belirtilmelidir ki Yüce Divan yargılamasında yer alan Başkan ve üyelere ilişkin olarak, 6216 sayılı Kanun ile hâkimin davadan yasaklılık halleri, hâkimin reddi ve hâkimin davaya bakmaktan çekinmesi kurumları düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla yargılama yaparken, Genel Kurul kararları salt çoğunlukla alacaktır. Bir diğer deyişle, 6216 sayılı Kanunda karar nisabına ilişkin özel bir düzenleme yapılmadığından, Yüce Divan'da hüküm, 6216 sayılı Kanunun 65. maddesinde düzenlenen genel karar nisabı olan katılanların salt çoğunluğunun kararıyla

⁵⁵⁶ Feyzioğlu, s.7.

⁵⁵⁷ Erem, s.7.

⁵⁵⁸ 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "İddianamenin kabulünden sonra; işin, davayı gören mahkemenin görevini aştığı veya dışında kaldığı anlaşılırsa, mahkeme bir kararla işi görevli mahkemeye gönderir."

⁵⁵⁹ Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, s.155.

⁵⁶⁰ Bunlar; 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 33. maddesindeki, 182. maddesindeki ve 188. maddesinin 1. fıkrasında yer alan hükümlerdir.

⁵⁶¹ 6216 Sayılı Kanun'un 21. maddesinin 1. fıkrasında yer alan "en az on iki üye" ibaresi, 2 Temmuz 2018 Tarih ve 703 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 209. maddesiyle "on" şeklinde değiştirilmiştir.

kurulacaktır. Ayrıca Yüce Divan yargılaması sırasında oyların eşit olması durumunda, başkanın görüşü doğrultusunda karar verileceği belirtilmiştir.⁵⁶²

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 değişiklikleriyle birlikte Yüce Divanda yapılacak yargılama süresi üç aylık süre ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu süre bir kerelik üç ay daha uzatılabilecektir. Bu açıdan Yüce Divan yargılaması ek süreyle birlikte en fazla altı ay sürecektir. Sonuçta Yüce Divanda Cumhurbaşkanı sıfatıyla yargılanan kişi, özellikle görevdeki bir Cumhurbaşkanı ise, devletin başı olan bu kişi hakkında yapılan ceza yargılaması süresinin belirsiz oluşu, siyasi hayatta birtakım gerginliklere yol açabileceği gibi, görevdeki cumhurbaşkanı hakkında meşruluk krizlerini de doğurabilir. Bu nedenle, 2017 Anayasa değişiklikleriyle getirilen süre kısıtlamasına ilişkin düzenleme, açıklanan sorunların çıkmasını önleyebilecek⁵⁶³ nitelikte olması dolayısıyla yerinde ve gerekli bir yeniliktir.

Ceza yargılaması mahkemesi niteliğini haiz olan Yüce Divan, bu yönüyle yürürlükteki kanunlara göre duruşma yaparak hüküm verecektir. Uygulama açısından Yüce Divan, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 223. maddesindeki⁵⁶⁴ düzenleme gereği duruşmanın sona ermesiyle birlikte mahkûmiyet kararı, beraat kararı, davanın reddi ve düşmesi kararı, ceza verilmesine yer olmadığı kararı, güvenlik tedbirlerine hükmedilmesi ve görevsizlik kararı gibi hükümleri verebilecek olup, Yüce Divan'ın tüm kararları kesindir. Bu durum Anayasa Mahkemesi'nin asıl görevi olan norm denetimi işlevinin bir sonucu olduğundan, Yüce Divan kararlarına karşı temyiz başvurusu yapılamayacaktır.⁵⁶⁵

Her ne kadar 2017 değişiklikleri sonrası 1982 Anayasası'nın 153. maddesinin 1. fıkrasında⁵⁶⁶ Yüce Divan kararlarının kesin olduğunu düzenlemiş olsa da kararın kesinleşmenin sağlanması için yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilmemesi gerekir.

⁵⁶² Oyların eşitliği halinde Başkanın görüşü doğrultusunda eşitliği bozulması durumunun Anayasaya aykırı olduğuna dair görüş için bkz. Keskinsoy, **1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, s.156.

⁵⁶³ Haluk Alkan, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Meclisin Denetim Yetkisi", **Seta Perspektif y.**, S.165, Ankara, Şubat 2017, s.3, https://setav.org/assets/uploads/2017/02/165_perspektif.pdf , Erişim Tarihi: 22.03.2022.

⁵⁶⁴ 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 223. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "*Duruşmanın sona erdiği açıklandıktan sonra hüküm verilir. Beraat, ceza verilmesine yer olmadığı, mahkûmiyet, güvenlik tedbirine hükmedilmesi, davanın reddi ve düşmesi kararı, hükümdür.*"

⁵⁶⁵ Yanık, **Yüce Divan**, s.236.

⁵⁶⁶ 1982 Anayasası'nın 153. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "*Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz.*"

Yine Anayasa'nın 148. maddesi⁵⁶⁷ ile Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme hakkı tanımakta olup, yeniden inceleme sonrası verilen kararların kesin olduğunu düzenlemektedir. Yeniden inceleme usulü ile yargılamanın yenilenmesi usullerini karıştırmamak gerekir. Keza 6216 sayılı Kanununun 67. maddesi Yüce Divan kararlarına karşı şartlar dahilinde yargılamanın yenilenmesi istemi yapılabileceğini düzenlemiştir. Yargılamanın yenilenmesi bir ceza muhakemesi hukuku usulü olup, bu usul 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununda kesinleşen mahkeme hükümlerine karşı hükümlü lehine gidilecek bir olağanüstü hukuki yol olarak düzenlenmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanı 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda sayılan sınırlı hallerde⁵⁶⁸, aleyhine verilmiş ve kesinleşmiş Yüce Divan kararına karşı, hükümde adli bir hatanın varlığı gerekçesiyle yargılamanın yenilenmesini herhangi bir süre kısıtlamasına bağlı olmadan talep edebilecektir. Oysa yeniden inceleme talebi olağanüstü kanun yolu olmayıp, Türkiye'nin tarafı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 7⁵⁶⁹ numaralı protokol gereği cezai hususlarda tanınan iki dereceli yargılama hakkına ilişkin olarak getirilmiş bir usulü işlemdir.⁵⁷⁰ Ayrıca yargılamanın yenilenmesinde yer alan süresiz başvuru usulünden farklı olarak, yeniden inceleme talebi Yüce Divan hükmünün verildiği tarihten itibaren on beş gün içinde başvuruyu öngören hukuki bir yoldur.

Son olarak Yüce Divan yargılamasının Cumhurbaşkanının ceza sorumluluğunu işleten bir ceza yargılaması mahiyetinde olması dolayısıyla, bu ceza sorumluluğunun işletilmesinden doğan sonuçları ele almak yerinde olacaktır. 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemde Cumhurbaşkanının Yüce Divan yargılaması sonucunda ceza almasına dair bir hüküm kurulduğu hallerde, bu hükmün ne şekilde uygulamaya geçirileceği Anayasa'da açıkça düzenlenmemiştir. Önceki bölümlerde açıklandığı üzere bu durum doktrinsel tartışmaların odağında yer almıştır.⁵⁷¹ Ancak 2017 değişiklikleriyle birlikte yeniden düzenlenen Anayasa'nın 105. maddesi, Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma

⁵⁶⁷ 1982 Anayasası'nın (Değişik beşinci fıkra: 7/5/2010-5982/18 md.) 148. maddesinin 9. fıkrası şu şekildedir: “Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir.”

⁵⁶⁸ Bu sınırlı haller 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 311. maddesinde sayılmıştır.

⁵⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Ek 7 numaralı Protokolünün 2. maddesi şu şekildedir: “Bir mahkeme tarafından cezai bir suçtan mahkûm edilen her kişi, mahkûmiyet ya da ceza hükmünü daha yüksek bir mahkemeye yeniden inceleme hakkını haiz olacaktır. Bu hakkın kullanılması, kullanılabilme gerekçeleri de dahil olmak üzere, yasayla düzenlenir. //Bu hakkın kullanılması, yasada düzenlenmiş haliyle az önemli suçlar bakımından, ya da ilgilinin birinci derece mahkemesi olarak en yüksek mahkemede yargılandığı veya beraatını müteakip bunun temyiz edilmesi üzerine verilen mahkûmiyet hallerinde istisnaya tabi tutulabilir.”

⁵⁷⁰ Yeniden inceleme hakkında detaylı bilgi için bkz. Ersan Şen, Bilgehan Özdemir, “Yüce Divan Yargılaması”, **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.2012/1, s.191.

⁵⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. ikinci bölüm.

açılması ve devamında yapılacak kovuşturma sonucu cezaya ilişkin hüküm kurulması hallerine farklı sonuçlar bağlanmıştır. Buna göre, bir suç işlediği iddiasıyla meclise sunulan soruşturma önergesine dayanarak Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma açılması kararı alınması halinde, Cumhurbaşkanının Anayasa'nın 116. maddesinde düzenlenen seçimleri yenileme yetkisini kullanamayacağı düzenlenmiştir. Bununla birlikte yine Anayasa'nın 105. maddesinin 5. fıkrası düzenlenmesince hakkında yapılacak Yüce Divan yargılaması sonucu seçilmesine engel bir suçtan cezalandırılması yönünde bir hüküm kurulduğu halde, Cumhurbaşkanlığı görevinin sona ereceği düzenlenmiştir. Belirtilmelidir ki 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemde soruşturma açılmasına bağlanan sonuçlar bağlamında belirsizlik bulunsa da, bu durum 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte değiştirilmiş ve hakkında bir suç işlediği iddiasıyla soruşturma açılması kararı alınan cumhurbaşkanının seçimleri yenileme yetkisinin elinden alınması yaptırımı getirilmiştir ve bu husus soruşturma açılmasına bağlanan sonuç bağlamında olumlu bir gelişme olarak görülmüştür. Ancak 2017 değişiklikleriyle birlikte kovuşturmaya bağlanan sonuçların belirlene bilirliliği noktasında olumlu sayılabilecek bir değişiklik yapılmamıştır. 2017 değişikliği öncesi dönemde Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla yapılacak kovuşturmada ceza hükmü kurulması ihtimalinde ne olacağı belirsizdir. 2017 Anayasa değişikliği sonrası getirilen yeni sistemde her ne kadar hakkında yapılacak yargılama sonucunda seçilmeye engel⁵⁷² bir suçtan mahkûmiyet hükmü kurulmasıyla cumhurbaşkanlığı görevinin sona ereceği düzenlenmişse de seçilmeye engel suçların neler olduğu yasa da açıkça sayılmamış ve aynı belirsizlik devam ettirilmiştir. Özkul' a göre, belirsizlik Anayasa'nın 101. maddesinde yer alan "... Milletvekili seçilme yeterliliğine sahip..." ibaresinin göndermesiyle Anayasa'nın 76. maddesinde⁵⁷³ düzenlenen milletvekili seçilmeye engel suçlar olarak ele alınarak çözülebilir. Çağlar ise 2839 sayılı Kanun'un⁵⁷⁴ 11. maddesinde yer alan milletvekili

⁵⁷² Seçilmeye engel suçlardan mahkûm edilme sınırının Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun genişletilmesinin bir sonucu olduğuna dair görüş için bkz. Haluk Alkan, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Meclisin Denetim Yetkisi", **Seta Perspektif** y., S.165, Ankara, Şubat 2017, s.3, https://setav.org/assets/uploads/2017/02/165_perspektif.pdf, Erişim Tarihi: 22.03.2022.

⁵⁷³ 1982 Anayasası'nın 76. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: "En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, askerlikle ilişkisi olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, Resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler."

⁵⁷⁴ 13 Haziran 1983 Tarihli 18076 Sayılı Resmî Gazete.

seçilme yeterliliğine sınır getiren suçları Cumhurbaşkanının görevini engelleyen nitelikte kabul etmiştir.⁵⁷⁵ Taşdöğen ise Anayasa'nın 76. maddesinde sayılan taksirli suçlar hariç toplam bir yıl hapis cezası gerektiren suçlar ile aynı maddede sayılan diğer suçları Cumhurbaşkanının görevini sona erdiren suçlar olarak nitelendirmiştir.⁵⁷⁶

Ayrıca belirtmelidir ki Cumhurbaşkanı hakkında verilen mahkûmiyet kararı, kesinleşen mahkûmiyet kararının infazına geçilecektir. Buna göre Yüce Divan, yaptığı ceza yargılaması sonucu aldığı mahkûmiyet kararının infazı için kararı doğrudan gerekli işlemlerin yapılması için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderecektir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı ise 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun⁵⁷⁷ hükümlerine göre Cumhurbaşkanı hakkında verilen mahkûmiyet kararının infazını gerçekleştirecektir.⁵⁷⁸ Cumhurbaşkanı seçilmeye engel suçlara ilişkin mahkûmiyet kararı kurulduğunda Cumhurbaşkanının görevinin sona ereceği hükmüne bağlansa da Cumhurbaşkanı seçilmeye engel suçların dışındaki suçlardan mahkûmiyet kurulması durumunda, Cumhurbaşkanının görevi sona ermeyeceğinden verilen cezanın infazının ne şekilde olacağı hakkında doktrinde tartışmalar mevcuttur. Özyüksel'e göre Cumhurbaşkanının görevinin sona ermesi hali belirli suçlardan kesinleşmiş mahkûmiyet kararı verilmesine bağlandığından yasa koyucunun buradaki asıl amacı Cumhurbaşkanlığı görevini sona erdirmeyecek diğer suçlara ilişkin mahkûmiyet kararının verildiği hallerde dahi Cumhurbaşkanının görevine devam edeceğine ilişkindir.⁵⁷⁹ Bir diğer deyişle, Cumhurbaşkanı hakkında milletvekili seçilmeye engel olmayan suçlara ilişkin verilen ceza kararlarının infaz usulü, cezanın adli para cezası olması yahut hapis cezası olmasına göre değişiklik gösterecektir. Şöyle ki, Cumhurbaşkanı hakkında milletvekili seçilmeye engel olmayan bir suç dolayısıyla verilen ve kesinleşen ceza hükmü adli para cezasıysa, bu cezanın infazı Cumhurbaşkanının görevini gerçekleştirmesine engel olmayacağından, derhal infaz edilmesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak Cumhurbaşkanı hakkında milletvekili seçilmeye engel olmayan bir suç dolayısıyla verilen ve kesinleşen ceza

⁵⁷⁵ Çağlayan Çağlar, "Milletvekili Adaylığı", **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.4, 2014, s.662-663.

⁵⁷⁶ Salih Taşdöğen, "Cumhurbaşkanının Ceza Sorumluluğu", **Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, Prof. Dr. Durmuş Teczan'a Armağan, C.21, Özel Sayı, İzmir, 2019, s.1316.

⁵⁷⁷ 29 Aralık 2004 Tarih ve 25685 Sayılı Resmî Gazete.

⁵⁷⁸ Yüce Divan kararlarının hangi organ tarafından gerçekleştirileceği mevzuatta düzenlenmemiştir. Ancak 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 5.maddesi gereği kesinleşen mahkeme kararlarının infazına geçilmesi için kararlar Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilecektir. Bkz. Yanık, **Yüce Divan**, s.243.

⁵⁷⁹ Özgün Özyüksel, "Türk Ceza Hukukunda Tam Sorumlu Cumhurbaşkanı", **Atılım Üniversitesi y.**, Prof. Dr. Metin Günday Armağanı, C.2., No:65, Ankara, 2020, s.1078.

hükmü hapis cezasıysa, bu hükmün infazı Cumhurbaşkanının görevini yerine getirmesine engel olacağından, 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası düzenlenen 105. maddesinin 5. fıkrası hükmünün ruhuna aykırı olacaktır.

Aksi yönde ise Cumhurbaşkanı hakkında milletvekili seçilmeye engel olmayan bir suç dolayısıyla hapis cezası alması halinde iki ihtimalin varlığından bahsetmektedir. Şöyle ki, Cumhurbaşkanı hakkında milletvekili seçilmeye engel olmayan bir suç dolayısıyla verilen hapis cezası Cumhurbaşkanının görev süresinden daha uzun bir süreyi öngörüyorsa Cumhurbaşkanı görevini yerine getiremeyeceğinden Cumhurbaşkanlığı makamı boşalmış olacaktır. Cumhurbaşkanı hakkında milletvekili seçilmeye engel olmayan bir suç dolayısıyla verilen hapis cezası Cumhurbaşkanının görev süresinden daha az bir süreyi öngörüyorsa, bu durumda Cumhurbaşkanının görevini geçici olarak yerine getirememesi durumu oluşacak ve bu durumda ceza infaz süresi boyunca Cumhurbaşkanı görevini Cumhurbaşkanı vekili yerine getirecektir.⁵⁸⁰ 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası döneminde yapılan yeni düzenlemelerde, milletvekili seçilmeye engel olmayan suçlardan Cumhurbaşkanı hakkında ceza hükmü verilmesi halinde uygulanacak usulün açıkça düzenlenmemesi önemli bir eksiklik olduğundan, Anayasada bu hususun belirlenmesine ilişkin revizeler yapılması önem arz etmektedir. Keza öğretide bu belirsizliğin çözümüne ilişkin olarak; milletvekilleri için geçerli olan infazın görev süresinin sonuna ertelenmesi usulünün Cumhurbaşkanı için de uygulanması gerektiğini belirtilmektedir.⁵⁸¹

3.1.3. Cumhurbaşkanının Hukuki Sorumluluğu/Sorumsuzluğu

Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu önceki bölümlerde de ele alındığı üzere, onun medeni hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku gibi özel hukuk alanları karşısında, kendi işlemleri sebebiyle tarafı olacağı davalara, bu davalardaki konumuna ve dava sonucu uğrayacağı yaptırımlara ilişkin sorumluluğudur. Cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemleriyle yarattığı zararın tazmini ile görevini ifa ederken yarattığı zararın tazmini farklı şekillerde değerlendirilmektedir.

2017 Anayasa değişiklikleriyle her ne kadar Cumhurbaşkanının sorumluluk halini köklü değişikliklere uğratan hükümler getirilmiş olsa da, bu hükümler Cumhurbaşkanının cezai sorumluluk alanına ilişkin getirilmiş yeniliklerdir. Gerek 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi halinde gerekse 2017 değişiklikleri sonrası

⁵⁸⁰ Aykanat, s.169-170.

⁵⁸¹ Konu hakkında detaylı görüş için bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 2019, s.864.

geçilen yeni sistem Anayasasında Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğunun ne olacağı açık hükümlerle düzenleme altına alınmamıştır. Ancak bu durum Cumhurbaşkanının hukuki açıdan sorumsuz olduğu anlamını taşımamaktadır. Keza Cumhurbaşkanı kişisel eylem ve işlemleri dolayısıyla ortaya çıkan zararları 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nun⁵⁸² 49.maddesi gereği gidermekle yükümlüdür. Bu hukuk devletin bir gereğidir. Cumhurbaşkanının görevini ifa etmesi sebebiyle ortaya çıkacak zararlardan doğacak hukuki sorumluluk karşısındaki durumu ise 2017 Anayasa değişiklikleri sonucu geçilen ve yürütmeyi bir nevi tek elde toplayan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin ruhu gereği eskiye nazaran önemli ölçüde farklılığa uğramıştır. Aşağıda 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası getirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu hususu; kişisel eylemlerden doğan hukuki sorumluluk ve görevi ile ilgili hukuki sorumluluğu alt başlıkları altında incelenecektir.

3.1.3.1. Cumhurbaşkanının Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluğu

2017 Anayasa değişiklikleri Cumhurbaşkanının özel hukuka ilişkin sorumluluk türü olan hukuki sorumluluğuna dair 6771 sayılı Kanunla herhangi bir değişiklik içeren hüküm getirmemiştir. Her ne kadar 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen yeni sistem saf bir parlamenter sistem ya da saf bir başkanlık sistemi olmayıp, kendine özü bir ara sistem olsa da, yönetim şekli cumhuriyettir. Cumhuriyetlerde devlet başkanının görevi dışındaki kişisel eylem ve işlemlerinden doğan sorumluluğu ise tamdır. Kanaatimizce hukuk devletlerinde Cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemlerinden her gerçek kişi vatandaş gibi sorumlu olacağının kabulü esasıyla Anayasa; Cumhurbaşkanının görevi dışındaki eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumluluk halini açıkça düzenlemeyi gerekli bulmamıştır. Sonuçta 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Cumhurbaşkanı da gerçek bir kişi olması dolayısıyla, kişisel eylem ve işleri sebebiyle ortaya çıkan zararlardan her vatandaş gibi sorumlu olup, çıkan zararları gidermekle de yükümlü olacaktır. Yıldız'a göre 2017 değişiklikleri sonrası geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle birlikte hem devletin hem de yürütmenin başı olarak yaratılan Cumhurbaşkanlığı makamı, o makamda görev alan gerçek bir kişi olan Cumhurbaşkanını devletin başı ve hiyerarşik olarak hükümetin en üst makamındaki kişi haline getirmiş olup, Cumhurbaşkanı ve

⁵⁸² 4 Şubat 2011 Tarih ve 27836 Sayılı Resmî Gazete.

Cumhurbaşkanlığı makamı adeta devletle iç içe geçmiş ve Yıldız bu durumun uygulamada Cumhurbaşkanının kişisel ve göreviyle ilgili eylem ve işlemlerini birbirinden ayırırken zorluk yaratabileceğinden hareketle, sakıncaları olduğunu belirtmiştir.⁵⁸³

Cumhurbaşkanının hem 1982 Anayasası'nın saf halinde hem de 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası halinde görevi dışındaki hukuki sorumluluk halinin ne olduğuna ilişkin açık bir düzenleme bulunmadığını tekrar belirtmekle beraber, Cumhurbaşkanının görevi dışında gerçekleştirdiği kişisel eylem ve işlemlerinin, özel hukuka ilişkin eylem ve işlemler olduğu ve bu bağlamda özel hukuk ilişkilerini kapsayacağı ortadadır. Yine Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili olmayan, kişisel eylem ve işlemleri çerçevesinde gerçekleşen özel hukuk işlemlerinin doğaları gereği; medeni hukuk, borçlar hukuku, eşya hukuku gibi özel hukuk alanları ve bu alanlar için uygulama alanı bulan ilgili kanunlar nezdinde bir muameleye tutulacağı açıktır. Gözler' e göre; Cumhurbaşkanı, her gerçek kişi gibi hak ve fiil ehliyetine sahip olduğundan borç ilişkisine dayanan özel hukuk işlemleri yapabilmekte ve sözleşme ile haksız fiilden doğan sorumlulukla muhatap olabilmektedir.⁵⁸⁴ Sonuç olarak 2017 değişiklikleri sonrasında mevcut yeni sistemde Cumhurbaşkanı borçlu sıfatıyla bir sözleşme işlemi yaparsa, bu sözleşmeden doğan borcunu ödemekle yükümlü olacak, borcunu ödemediği takdirde ise hem borçtan hem de borcunu ödememesinin doğurduğu zararlarda sorumlu olup, zarar bağlamında tazminat sorumluluğu da doğacak ve bu sorumluluğu işletebilmek adına zarar gören taraf Cumhurbaşkanı aleyhine adli yargılamada davalı sıfatıyla hukuk davası takibi yapabilecektir. Zira bu husus 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nun 49. maddesinde kusurlu ve hukuka aykırı fiille bir başkasına zarar veren kişi ile ahlaka aykırı bir fiille bir başkasına kasten zarar veren kişinin bu zararı gidermekle yükümlü olduğu şeklinde düzenlenmiştir. 2017 Anayasa değişikliğiyle geçilen ve başka bir örneği olmayan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi bir diğer tanımıyla Türk tipi başkanlık sistemi açısından doğrudan benzerlik kurulmasa da sistemsel ortak özelliklerin varlığı açısından ele almak önemli olacağından, belirtilmelidir ki klasik başkanlık sisteminin uygulayıcısı olan Amerika Birleşik Devletleri'nde Yüksek Mahkeme 1997 yılında, görevde olan başkanın, görevi dışında gerçekleştirdiği kişisel eylemleri sebebiyle başkan aleyhine

⁵⁸³ Abdulkadir Yıldız, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu Meselesi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi y., C.9., S.1., Ocak 2019, s.15.*

⁵⁸⁴ Gözler, s.111.

hukuk davası açılmasının, başkanlık görevinin yerine getirilmesi bağlamında sakınca teşkil etmeyeceği yönünde bir karar vermiştir.⁵⁸⁵ Kanaatimizce de 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, görevdeki bir Cumhurbaşkanı aleyhine açılacak hukuk davasının hem hukuk devletinin ilkesinin bir gerekliliği olması hem de Cumhurbaşkanının görevini engeller nitelikte olmaması yönleriyle, Cumhurbaşkanının kişisel eylem ve işlemlerinden hukuki sorumluluk altındadır. Sonuç olarak 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde de, Cumhurbaşkanı her gerçek kişi vatandaş gibi, kişisel eylem ve işlemleri sonucu borcunu yerine getirmek, haksız fiillerinin verdiği zararları gidermek gibi özel hukuk kurallarıyla yükümlü tutulmuştur. Cumhurbaşkanının özel hukuk ilişkilerinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmediği hallerde, Cumhurbaşkanının şahsına karşı davalı sıfatıyla adli yargıda dava açılabilir ve Cumhurbaşkanı tazminat ödemeye mahkûm edilebilecektir.

3.1.3.2. Cumhurbaşkanının Göreviyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumluluğu

1982 Anayasası'nda yapılan Anayasa değişiklikleriyle Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili eylem ve işlemleri kapsamındaki hukuki sorumluluğuna Anayasal düzenleme bağlamında açıkça yeni düzenlemeler getirilmemişse de esasen sistemsiz değişikliğin doğal bir sonucu olarak Cumhurbaşkanının göreve ilişkin eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumluluk bağlamında çok önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Öncelikle 6771 sayılı Kanun'la yapılan Anayasa değişikliği sonrası geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle, önceki dönem sistemi olan parlamenter sistem terkedilerek, yürütmenin tek elde olacak şekilde Cumhurbaşkanında toplandığı yeni bir hükümet sistemine geçilmiştir. Çalışmamızın önceki bölümlerinde de anlatıldığı üzere, 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemde Anayasa'nın 105.maddesi ile Cumhurbaşkanının istisnalar hariç kararları ilgili Bakan veya Başbakanın imzasına tâbi olduğundan, Cumhurbaşkanı sorumsuz kabul edilerek, sorumluluk ilgili Bakan veya Başbakana yükletilmekteydi. 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi mevcut parlamenter sistemde Cumhurbaşkanının

⁵⁸⁵ Karara konu olay Clinton v. Jones (95-1853),520 U.S. 681 davası olup, Eski ABD Başkanı Bill Clinton'ın davacıya karşı cinsel istismarda bulunmasını takiben, davacının kendisini savunması, bunun üzerine Bill Clinton'ın; kendisinden şikayetçi olan davacıya çalışma arkadaşı olan üstlerince haksız yere ceza verdirilmesi iddiasına ilişkindir. Yüksek Mahkeme, Başkanın kişisel eylem ve işlemlerinden dolayı doğacak sorumluluğunu diğer devlet görevlileriyle aynı hukuki statüde kabul ederek, Başkan Bill Clinton'ın görevdeyken de yargılamanın görülebileceğini karara bağlamıştır. Kararın orijinal hali için bkz. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/520/681/> Erişim Tarihi: 09.04.2022

istisnalar hariç tüm işlemleri karşı-imza kuralı gereği ilgili başbakan veya bakanlarda olduğundan, Cumhurbaşkanının yetkisizliği onu sorumsuz da kılmıştır. Oysa 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yarattığı Cumhurbaşkanı, eski sistemin karşı-imza kuralıyla bağlı ve bir nevi yetkisiz -yetkisiz olması dolayısıyla da sorumsuz- Cumhurbaşkanından çok daha farklı bir statüde olduğundan, monist yürütmenin tek yetkilisi olması bağlamında çok geniş yetkilerle donatılmıştır. Bu noktada 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen yeni sistem olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde, Cumhurbaşkanının görevinden doğan hukuki sorumluluğu kapsamında temel kamu hukuku ilkelerinden olan yetkinin sorumluluğu doğurması kuralı devreye girecektir. Bu doğrultuda yeni sistemde Cumhurbaşkanının yürütmenin tek yetkilisi olma niteliği, onu aynı zamanda bir anlamda tek sorumlu da kabul etmeyi gerektirir. Bu hususa ilişkin olarak Özbudun, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde karşı-imza kuralına tabiliğin kaldırılmasıyla birlikte, Cumhurbaşkanının görevine ilişkin eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açıldığını belirtmiştir.⁵⁸⁶ Gözler de, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının tüm eylem ve işlemleri tek başına yapacağından hareketle, Cumhurbaşkanının görevine ilişkin eylem ve işlemlerinden hukuki sorumluluğunun tam olduğunu; aksi bir durumun hukuk devleti ilkesiyle ters düşeceğini belirtmiştir.⁵⁸⁷

Belirtilmelidir ki 6771 sayılı kanunla yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle, önceki Anayasa da yer alan ve Cumhurbaşkanının görevine ilişkin olarak tek başına yapacağı işlemlerinin yargı denetimi dışında kaldığını düzenleyen 125. maddesinin 2. fıkrası⁵⁸⁸ ile Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili yapmış gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerinden sorumsuz olduğunu açıkça düzenleyen Anayasanın 105. maddesi mülga edilmiştir. Yasanın mülgaya ilişkin yeni düzenlemeleri sonucunda da Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili yapmış olduğu tüm eylem ve işlemlerinden hukuki sorumluluğunun kabul edildiği anlaşılmalıdır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumluluğunun nasıl işletileceği sorusunun cevabını 2017 değişiklikleriyle yeniden düzenlenen Anayasa'nın 125. maddesinin 1. fıkrasında yer alan düzenleme vermektedir. İlgili hükme göre idarenin tüm

⁵⁸⁶ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2018, s.308.

⁵⁸⁷ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 2019, s.867.

⁵⁸⁸ 1982 Anayasası'nın Ek cümle: 7/5/2010-5982/11 md.) 125. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: "Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır."

eylem ve işlemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu düzenlenmiştir. Şüphesiz Anayasa'nın 125. maddesinin 2. fıkrası hükmü idarenin sorumluluğuna atıf yapan bir hüküm olup, Cumhurbaşkanının görevine ilişkin hukuki sorumluluğu da idare hukuku kapsamında ele alınmalıdır. Keza Anayasa'nın 8.maddesi ile 104. maddelerinde de devletin başı olan Cumhurbaşkanının yürütme yetkisine sahip olduğunu düzenlemiştir. Tüm bunlara paralel olarak devletin başı olma niteliği gereği idarenin de başı olarak kabul edilen Cumhurbaşkanının, görevine ilişkin yapmış olduğu eylem ve işlemleri sebebiyle ortaya çıkan zararların tazmini; idarenin kusurlu sorumluluğu kapsamında giderilecektir. Anlatılanlar bağlamında idare hukuku sistemi gereği, Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerin ortaya çıkardığı zararların tazmin yükümlülüğü kişisel olarak Cumhurbaşkanında değil; Cumhurbaşkanlığı makamında diğer bir deyişle idarede olacaktır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle ya da görevi sırasında gerçekleştirdiği eylem ve işlemleri nedeniyle zarar görenler, diğer bir anlamıyla Cumhurbaşkanının görevi sırasında gerçekleştirdiği kişisel⁵⁸⁹ kusur ya da hizmet kusurundan dolayı zarar görenler; bu zararların tazmini için Cumhurbaşkanının şahsını davalı göstererek adli yargıda dava açamayıp, yalnız idari yargıda Cumhurbaşkanlığı makamı aleyhine tam yargı davası açabileceklerdir.

Cumhurbaşkanının görevi sebebiyle gerçekleştirdiği eylemlerinin suç oluşturduğu haller ile görevi sebebiyle yaptığı işlemlerinin devlet hazinesine zarar verdiği hallerde de ortaya çıkan zararların giderilmesi gereklidir. Atar' a göre bu zararların tazmini ancak; Cumhurbaşkanına karşı genel hükümlere göre adli yargıda görülecek davalar ile giderilebilecektir.⁵⁹⁰

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası dönemde Cumhurbaşkanının hukuki sorumluluğu kapsamında ele alınması gereken bir başka husus ise, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi⁵⁹¹ ile Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı'nın kurulmuş olmasıdır. 2017 Anayasa değişiklikleriyle sıfırdan oluşturulan Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı idare niteliğini haiz olması sebebiyle, gerek kusur sorumluluğu bakımından gerekse kusursuz sorumluluk bakımından tam sorumlu kabul edilmektedir. Belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı'nın hukuki

⁵⁸⁹ Cumhurbaşkanının görevi sırasında veya görevi sebebiyle gerçekleştirdiği bazı eylem ve işlemlerin kişisel kusur olarak ele alındığı durumlarda teorik olarak Cumhurbaşkanının şahsına karşı borçlar hukuku hükümlerince adli yargıda dava açılabilmesinin mümkün olduğuna ilişkin görüş için bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 2019, s.868.

⁵⁹⁰ Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Seçkin y., 2019, s.302.

⁵⁹¹ 10.7.2018 tarihli, 30474 Sayılı Resmî Gazete.

sorumluluğu doğrudan Cumhurbaşkanına yöneltilebilecek bir sorumluluk olmayıp, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı'nın hukuki sorumluluğunun mevcut olduğu durumlarda husumet doğrudan Cumhurbaşkanlığı makamına yöneltilebilecek, uyuşmazlığın idari dava olması açısından görevli ve yetkili mahkeme ise Ankara İdare Mahkemesi⁵⁹² olacaktır.

Son olarak belirtilmelidir ki Danıştay Kanunu'nun⁵⁹³ 24. maddesinin 1. fıkrası hükmü gereği “... Cumhurbaşkanının görev ve yetki alanı içerisinde olan Cumhurbaşkanlığı kararlarına ve Cumhurbaşkanınca çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleleri dışındaki düzenleyici işlemlere karşı açılacak tam yargı davalarının görülmesinde görevli ilk derece mahkemesi Danıştay'dır.” İlgili madde, Cumhurbaşkanlığı kararnameleleri ile Cumhurbaşkanının düzenleyici işlemleri dolayısıyla hukuki menfaati zedelenen kişilerin, menfaatlerine ilişkin zararlarının tazmini dolayısıyla Danıştay'da tam yargı davası açabileceklerini kabul ederek, buna ilişkin usulü düzenlemeyi de belirtmektedir. Cumhurbaşkanının Danıştay Kanunu'nun 24. maddesi dışında kalan eylem ve işlemleri için ise görevli ve yetkili mahkeme ise Ankara İdare Mahkemesi'dir.

3.2. Cumhurbaşkanlığı Yardımcılarının ve Bakanların Sorumsuzluk Sınırları

3.2.1. Cumhurbaşkanlığı Yardımcıları ve Bakanların Statüleri

2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri sonucu yürütme organının yapısı tamamıyla değişmiş ve Anayasa'nın 8. maddesi⁵⁹⁴ ile yürütme kuvvetinin kullanım yetkisi tamamen Cumhurbaşkanına verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle birlikte; bir tarafta Cumhurbaşkanının bir tarafta ise Bakanlar Kurulu'nun mevcut olduğu düalist yapıdaki yürütme anlayışı terk edilerek monist yapıda yürütme anlayışına geçilmiş, bu durumun doğal bir sonucu olarak parlamenter sistemin bel kemiği olan bakanlar kurulu makamı kaldırılmıştır. Keza 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası Anayasa'nın 104. maddesinin 1. fıkrasıyla⁵⁹⁵ yürütme yetkisi bir bütün olarak doğrudan Cumhurbaşkanına verilmiş olduğundan, yeni sistemde karşı-imzasına ihtiyaç duyulan bir Bakanlar Kurulu'nun varlığına da gerek kalmamıştır. Ancak pek tabii geçilen yeni sistemle birlikte Cumhurbaşkanının yetki alanı fevkalade ölçüde genişletilmiş

⁵⁹² Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 2019, s.868.

⁵⁹³ 20 Ocak 1982 Tarih ve 17580 Sayılı Resmî Gazete.

⁵⁹⁴ 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/16 md.) 8. maddesi şu şekildedir: “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanlığı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.”

⁵⁹⁵ 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/8 md.) 104. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanlığı Devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanına aittir.”

olduğundan, Cumhurbaşkanının yürütme görevini tek başına yerine getirmesi hayatın olağan akışına uygun olmayacaktır. Bu bağlamda 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte saf parlamenter sistemden, başkanlık sistemi ile parlamenter sistemin özelliklerini birleştiren ve baş aktörünün Cumhurbaşkanı olduğu kendine özgü Türk tipi başkanlık sistemi olarak adlandırılan sisteme geçilmesiyle, başta Cumhurbaşkanlığı İdari Teşkilat olmak üzere, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, danışmanlar, özel temsilciler, Cumhurbaşkanlığı Yüksek İstişare Kurulu, Cumhurbaşkanlığı ofisleri gibi Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanlığı kurum ve kuruluşlarıyla koordineli olarak çalıştığı⁵⁹⁶ bir sistem yaratılmıştır. Bu nedenle 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte Cumhurbaşkanının elinde tek başına bulundurduğu yürütme yetkisini kullanırken, kendisine yardımcı olunması amacıyla Cumhurbaşkanı yardımcılığı statüsü oluşturulmuş, ayrıca bakanlara ilişkin köklü yapısal değişiklikler içeren düzenlemeler getirilmiştir.

1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi, bir diğer anlamıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi öncesi, parlamenter sistemin esas alındığı dönemde Bakanlar Kurulu; devletlerin yerine getirdiği kamusal hizmetlerin görülmesi amacıyla kurulmuş ve alanında uzman örgütlenmeler olan bakanlıkların⁵⁹⁷ başındaki kişiler olan bakanlar ve Başbakan'dan oluşan kolektif bir karar organı statüsünde kabul edilmişti.⁵⁹⁸ Oysa Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesini takiben yayınlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi⁵⁹⁹ ile bakanlar tek başlarına bir varlık olarak değil; Cumhurbaşkanının yürütme yetkisine yardımcı olacak nitelikteki kamu görevlileri olarak düzenlenerek; bakanlıklar "*Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı'nın birimleri*" olarak kabul edilmiştir.⁶⁰⁰ 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi döneminde Anayasa'nın 113. maddesinin 1. fıkrası⁶⁰¹ atfıyla bakanlıkların kuruluşu, teşkilat ve görev yapılanması ile yetkileri Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun⁶⁰², da yer alan düzenlemeler doğrultusunda belirlenmiştir. Bu doğrultuda 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi döneminde, yeni bir bakanlık kurmak, mevcut bakanlığı değiştirmek yahut kaldırmak

⁵⁹⁶ Ferhat Uslu, **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Anayasa Hukuku**, 2.B., Adalet y., Ankara, 2019, s.244-246.

⁵⁹⁷ Metin Günay, **İdare Hukuku**, İmaj y., 7.B., Ankara, 2003, s.343.

⁵⁹⁸ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, 3.B., Orion y., Ankara, 2005, s.270.

⁵⁹⁹ 10.7.2018 tarihli, 30474 Sayılı Resmî Gazete.

⁶⁰⁰ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.877.

⁶⁰¹ 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişikliğinden önceki 113. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "*Bakanlıkların kurulması, kaldırılması ve görevleri, yetkileri ve teşkilatı kanunla düzenlenir.*"

⁶⁰² 9 Ekim 1984 Tarih ve 18540 Sayılı Resmî Gazete.

için Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun'un 3. maddesinin atfıyla aynı kanunun 41. maddesi gereği 41. maddede değişiklik yapılması gerekmektedir. Özetle yeni bir bakanlık kurulması durumunda, kurulacak bu yeni bakanlık da kaynağını kanundan alacağından, bu yönüyle yeni bakanlık, kanun yapma yetkisini haiz Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumluluk taşır niteliğe sahipti. Ancak 2017 yılı Anayasa değişikliğiyle geçtiğimiz Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bakanlıklar Cumhurbaşkanı kararnamesi yani Cumhurbaşkanının tek bir imzasını taşıyan bir karar ile direkt olarak kurulup, değiştirilebilir yahut kaldırılabilir nitelikte düzenlenmiştir. Ayrıca 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönem düzenlemesi gereği, bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu ülkenin en üst yönetim kademesi olarak kabul edilmiş⁶⁰³; bu yönüyle Bakanlar Kurulu ülke siyasetini belirleme yetki ve görevini haiz olmuştur.⁶⁰⁴ Belirtilmelidir ki 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi öncesi parlamenter sistemi esas alan döneminde Anayasa'nın 112. maddesi⁶⁰⁵, Bakanlar Kurulu'nun siyaseti belirleme yetki ve görevini kullanırken başarısız olması durumunda örneğin Bakanlar Kurulu'nun izlediği siyasete paralel olarak gerçekleştirdiği politikanın başarısızlıkla sonuçlanması halinde, Bakanlar Kurulu'nu bu başarısızlıktan hem kolektif, hem de bireysel olarak sorumlu addetmiştir. Şöyle ki eski yasanın ilgili düzenlemesi gereği, Bakanlar Kurulu kolektif olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı siyaseten sorumlu tutulmuştur. Bu kolektif sorumluluk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin; Bakanlar Kurulu'nun göreve başlaması sırasında yapacağı güven oylaması ile; Bakanlar Kurulu'nun görevi sırasında güven istemesi için yapacağı güven oylaması ile ve son olarak gensoru görüşmeleri sırasında verilen güvensizlik önergesi sonucunda yapılan güven oylaması yoluyla işletilebilecek şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kurulu üyesi Bakanları kolektif sorumlulukları dışında, bireysel olarak da gensoru yöntemiyle siyaseten sorumlu tutarak, Bakanların

⁶⁰³ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.2., 3.B., İsmail Akgün Matbaası y., İstanbul, 1966, S.762.

⁶⁰⁴ Ali Fuat Başgil, **Esas Teşkilat Hukuku**, C.1., Fasikül 2., Baha Matbaası y., İstanbul, 1960, s.391.

⁶⁰⁵ 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişikliğinden önceki 112. maddesi şu şekildedir: "*Başbakan, Bakanlar Kurulu'nun Başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur. // Her bakan, Başbakanı karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur. // Başbakan, bakanların görevlerinin Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirilmesini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür. // Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81 inci maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde and içerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tâbi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar.*"

bakanlıklarını düşürebilme yetkisini haiz kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Devlet Bakanı Güneş Taner'in bakanlık görevine gensoru yoluyla son verilmiştir.⁶⁰⁶ Son olarak ise, 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi öncesi parlamenter sistemi esas alan döneminde Anayasa'nın 109. maddesinin 3. fıkrası⁶⁰⁷ ile bakanların her biri Başkana karşı da siyaseten sorumlu kabul edilerek, Başbakanca gerekli gördüğü hallerde Cumhurbaşkanından, ilgili bakanın görevine son vermesine dair öneri sunma yetkisi verilmiştir. 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri ile geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde ise Türk tipi başkanlık sistemi olarak adlandırılan sistemin özü itibarıyla, parlamenter sistemin ön gördüğü anlayışla oluşan ve üyeleri arasında kolektif bir birlik olan Bakanlar Kurulu mevcut olmayıp yerine Cumhurbaşkanlığı Kabinesi⁶⁰⁸ adıyla anılan ve Cumhurbaşkanı başkanlığında iki haftada bir toplanan, Cumhurbaşkanı yardımcısı görevliler statüsünde olan Bakanlar, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve diğer üst düzey kamu görevlilerinin katılımıyla oluşan yeni bir kurul yaratılmıştır. Ancak Cumhurbaşkanlığı Kabinesi görüşmelerine katılan Cumhurbaşkanı yardımcısı görevliler statüsünde olan Bakanlar ve Cumhurbaşkanı yardımcısı, görevlerine son verileceğini düzenleyen açık hükümlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi karşısında gerek kolektif gerek bireysel olarak siyasi sorumlu tutulmamışlardır.

1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi döneminde Bakanların cezai ve hukuki sorumlulukları ise yalnız görevlerine ilişkin gerçekleştikleri eylem ve işlemler kapsamında değerlendirilerek; cezai ve hukuki sorumlulukları görevleri sırasında gerçekleştirdikleri eylem ve işlemler kapsamında sınırlandırılmıştır. 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönem düzenlemesinde bakanların görev suçları dolayısıyla suçlandırma olan meclis soruşturması usulü Anayasanın 100. maddesinde düzenlenmişken, Anayasanın 148. maddesinde ise meclis soruşturma usulünün uygulama alanının yalnız görev suçları kapsamında olduğu belirtilmiştir. Belirtilmelidir ki 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 yılı değişiklikleri sonrası da Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar görev suçlarından cezai olarak sorumlu tutularak meclis soruşturması usulüne

⁶⁰⁶ 25 Kasım 1998 Tarihli ve 23535 Sayılı Resmî Gazete 612 Sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı.

⁶⁰⁷ 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişikliğinden önceki 109. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: *“Bakanlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.”*

⁶⁰⁸ Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Cumhurbaşkanlığı Kabinesi adıyla anılan kurulun, anayasal dayanakta yoksun olması sebebiyle hukuki anlamda varlığının olmadığına dair detaylı görüş için bkz. Kemal Gözler, *“Cumhurbaşkanlığı Kabinesi: Var mı Böyle Bir Şey?”*, Yayın Tarihi:16.5.2021, www.anayasa.gen.tr/cb-kabinesi.htm Erişim Tarihi:29.4.2022.

tâbi kılınmıştır. Ancak 2017 Anayasa değişiklikleriyle getirilen yeni düzenlemeye göre, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların görev suçlarından dolayı cezai sorumluluklarının işletilmesi usulü olan meclis soruşturması, ilgili Cumhurbaşkanı ya da bakanın görev süresi sonrasında ortaya çıkan görev suçları için de uygulama alanı bulacak şekilde düzenlenmiştir. Son olarak Anayasa’da açıkça düzenlenmemiş olsa da 1982 Anayasası’nda yapılan 2017 yılı değişiklikleri öncesinde dönemde, Bakanlar görevleriyle ilgili eylem ve işlemlerinden, hukuki olarak sorumlu kabul edilmişlerdir. Her ne kadar Anayasa’da Bakanların hukuki sorumluluğunun ne olacağına dair açık bir düzenleme yer almasa da, 1982 Anayasası’nın 2017 Anayasa değişikliklerinden önceki 125. maddesinde⁶⁰⁹ “*idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı*” dava açılabileceği, 129. maddesi atfıyla Bakanların görev ve yetkilerinin kullanımı sırasında gerçekleştirdikleri kusurlu eylem ve işlemlerden dolayı zarar görenlerin idare aleyhine tazminat davası açabileceği düzenlendiğinden, Bakanların hukuki sorumluluklarının var olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Belirtilmelidir ki Anayasanın 125. maddesinde herhangi bir kusur aranmayıp kusursuz sorumluluğa atıf yapılmışken, Anayasanın 129. maddesi kusur sorumluluğuna işaret etmiştir. 1982 Anayasası’nın değişiklik öncesi 129. maddesinin 5. fıkrasında⁶¹⁰ yer alan “*diğer kamu görevlileri*” ibaresinin üst düzey kamu görevlisi sıfatını haiz Bakanları da kapsadığı açıktır. 1982 Anayasası’nın 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası dönem ele alındığında ise, Anayasanın 129. maddesi değiştirilse de 5. fıkra aynı bırakılmış ve bu doğrultuda üst düzey kamu görevlisi sıfatını haiz Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların da görev ve yetkilerinin kullanımı sırasında gerçekleştirdikleri eylem ve işlemlerden dolayı zarar görenlerin idare aleyhine tazminat davası açabileceği anlayışı devam ettirilmiştir.

Yukarıda 1982 Anayasası’nda yapılan 2017 yılı değişiklikleri öncesi parlamenter sistemin hâkim olduğu dönemde bakanların hukuki statüsü ile 1982 Anayasası’nda yapılan 2017 yılı değişiklikleri sonrası mevcut Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile getirilen Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların hukuki statüsü iki farklı dönem çerçevesinde ana hatlarıyla ele alınarak bir karşılaştırma yapılmıştır. Konumuzu anlaşılır kılmak adına Türkiye’nin yeni hükümet sistemi olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet

⁶⁰⁹ 1982 Anayasası’nın 2017 Anayasa değişikliğinden önceki 125. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.*”

⁶¹⁰ 1982 Anayasası’nın 2017 Anayasa değişikliğinden önceki 129. maddesinin 5. fıkrası şu şekildedir: “*Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken İşledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.*”

Sistemi kapsamında cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların hukuki statülerinin daha detaylı ele alınması isabetli olacaktır.

3.2.1.1. Cumhurbaşkanını Yardımcılarının Statüleri

Başkan yardımcılığı makamını başkanlık sistemlerinde yer verilen özel bir makamdır. Devlet başkanını yardımcılığı makamını hukukumuzda ilk kez 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile girmiş ve “*Cumhurbaşkanını yardımcısı*” adı altında düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı statüsü temelini devlet başkanının ölümü, istifası gibi görevini sona erdiren durumlarda yeni bir devlet başkanını seçilene kadar, devlet yönetiminin görüldüğü devlet başkanlığı makamının idare edilmesi gerekliliğine dayandırmaktadır.⁶¹¹

2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte, Cumhurbaşkanının görevlerini düzenleyen Anayasa'nın 104. maddesinin 8. fıkrasında⁶¹² Cumhurbaşkanını yardımcılarını atamak Cumhurbaşkanının görevleri arasında sayılmış, Anayasa'nın 106. maddesinin 1. fıkrası⁶¹³ hükmüyle de Cumhurbaşkanının bir veya birden fazla Cumhurbaşkanını yardımcısı atayabileceği düzenlenerek, Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı statüsüne Anayasada yer verilmiştir. İlgili hükümde bir veya daha fazla ibaresi kullanıldığından, Cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanını yardımcısı atama yetkisi sayı bazında sınırlandırılmamış olduğundan Cumhurbaşkanını isterse bir adet isterse de birden fazla sayıda cumhurbaşkanını yardımcısı atayabilecektir. Belirtilmelidir ki başkanlık sistemini esas alan ülkelerde başkan yardımcılarının göreve getirilme usulü farklılıklar arz etmektedir. Şöyle ki; bazı ülkelerde başkan yardımcılarını halk tarafından seçilmeleri yoluyla göreve gelirken, bazı ülkelerde ise başkan tarafından atanma usulüyle göreve gelmektedirler. Örneğin saf başkanlık sisteminin uygulayıcısı olan Amerika Birleşik Devletleri'nde başkan yardımcısı, başkanlık seçimlerinde aday olarak halk tarafından seçilmesi sonucu başkan yardımcısı sıfatını kazanırken, Venezuela⁶¹⁴'da başkan yardımcısı doğrudan devlet başkanını tarafından atanması usulüyle göreve getirilmektedir. Türkiye'de ise belirtildiği üzere Anayasa'nın 104. maddesinin 8. fıkrasıyla

⁶¹¹ Ömer Anayurt Ahmet Ekinci, **Tek Başlı Yürütme Esasına Dayalı Hükümet Sistemlerinde Başkan Yardımcılığı ve 2017 Anayasa Değişikliği ile Getirilen Sistemde Cumhurbaşkanını Yardımcılığı Kurumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz (Prof. Dr. Zafer Gören Armağanı)**, Yetkin y., Ankara, 2017, s. 449.

⁶¹² 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/8 md.) 104. maddesinin 8. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanını yardımcılarını ile bakanları atar ve görevlerine son verir.*”

⁶¹³ 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanını, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanını yardımcısı atayabilir.*”

⁶¹⁴ Hasan Tunç, **Türk Anayasa Hukuku**, 2. B., Gazi Kitabevi y., Ankara, 2019, s.242.

Cumhurbaşkanı yardımcısı atama yetkisi doğrudan ve başka bir organın onayına tâbi olmadan Cumhurbaşkanıya verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı atamasına ilişkin olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden alınacak onama ihtiyaç olmadığından, Cumhurbaşkanı yardımcıları Cumhurbaşkanının tek taraflı bir atama işlemiyle, göreve atanırlar. Cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanı yardımcısı atama işlemi, Cumhurbaşkanının imzasının bulunduğu “Cumhurbaşkanı kararı” ile gerçekleşir.

Atama kararını takiben Cumhurbaşkanı yardımcıları Anayasa'nın 106. maddesi 4. fıkrası⁶¹⁵ hükmü göndermesiyle Anayasa'nın 81. maddesi hükmü gereği Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde milletvekilleri gibi ant içerler. 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu⁶¹⁶ 21. madde hükmünün 699 sayılı KHK ile değişik üçüncü fıkrasına göre Cumhurbaşkanı yardımcıları atanmalarını takip eden gün ant içeceklerdir. Ancak Cumhurbaşkanı yardımcılarının göreve ne zaman başlayacakları Anayasa da açıkça belirtilmemiştir. Şöyle ki, örneğin Cumhurbaşkanının görevine başlarken ant içmesine dair zorunluluk Anayasa'nın 103. maddesi hükmünde açıkça yer aldığından, ant içmenin Cumhurbaşkanının görevine başlamasının ön şartı olarak düzenlendiği söylenebilir. Ancak Cumhurbaşkanı yardımcılarının ant içmesini düzenleyen Anayasa'nın 106. maddesinin 4. fıkrası hükmünde ant içmenin göreve başlamaya ilişkin bir şart olduğunu gösteren herhangi bir ibare yer almamaktadır. Bu belirsizliğin çözümü noktasında Eren, yürütme yetkisine sahip Cumhurbaşkanının görevine başlaması için ant içme şartıyla bağlı olması halinde, kendisine vekalet edecek Cumhurbaşkanı yardımcısı statüsü için de geçerli olduğunu, bu sebeple Cumhurbaşkanı yardımcılarının da Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde yemin etmelerinin görevlerine başlaması bağlamında bir ön şart olduğunu belirtmektedir.⁶¹⁷ Gözler 'de Cumhurbaşkanı yardımcılarının Anayasa'nın 81. maddesi hükmü gereği ant içmelerini, görevlerine başlamalarının şartı olarak ele almış ve ant içmeyen Cumhurbaşkanı yardımcılarının görev ve yetkilerini kullanamayacağını belirtmektedir.⁶¹⁸

⁶¹⁵ 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 4. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, 81 inci maddede yazılı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde and içerler. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erer.”

⁶¹⁶26 Ocak 2012 Tarih ve 28185 Sayılı Resmî Gazete.

⁶¹⁷ Eren, s.933.

⁶¹⁸ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 2019, s.873; Ayrıca 10 Eylül 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine atanan Fuat Oktay'ın, 10 Temmuz 2018 tarihinde TBMM önünde henüz and

Cumhurbaşkanı yardımcılarının görev ve yetkileri Anayasa’da iki ana başlıkta ele alınmıştır. Bunlar Anayasa’nın 106. maddesinin 2.⁶¹⁹ ve 3. fıkrasında⁶²⁰ düzenlenen “Cumhurbaşkanına vekalet” etmek ile Anayasa’nın 118. Maddesinin 5. fıkrasında⁶²¹ düzenlenen Cumhurbaşkanının olmadığı durumlarda Milli Güvenlik Kurulu toplantısına başkanlık yapmaktır. Cumhurbaşkanı yardımcılara verilen bir yetki ve görev olan Cumhurbaşkanına vekalet kurumu iki şekilde ortaya çıkar. Bunlar, ölüm, istifa ya da Yüce Divan’da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olma halleri sebebiyle Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması durumunda yerine yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanlığı makamına Cumhurbaşkanı yardımcısı tarafından vekalet edilmesi ve hastalık, yurtdışı gezisi gibi sebeplerle Cumhurbaşkanlığı makamının geçici olarak boşalması durumunda Cumhurbaşkanının görevine dönmesine kadar Cumhurbaşkanlığı makamına Cumhurbaşkanı yardımcısı tarafından vekalet edilmesidir. Görüldüğü üzere Anayasa’nın 106. Maddesinin 2. fıkrası Cumhurbaşkanlığı makamının kalıcı olarak boşalması halini düzenlerken; Anayasa’nın 106. maddesinin 3. fıkrası Cumhurbaşkanlığı makamının geçici olarak boşalması halini düzenlemektedir. Cumhurbaşkanı yardımcılığı statüsü temelini kamu hukukunda organların veya makamların sürekliliği ilkesi gereğince Cumhurbaşkanlığı makamının geçici veya sürekli boşalması ihtimaline binaen sürekliliğin devamının sağlanması zorunluluğundan almaktadır. 2017 Anayasa değişiklikleriyle Cumhurbaşkanına vekalet etme yetkisi yalnızca Cumhurbaşkanı yardımcılara tanınmış bir görev ve yetkidir. Önceki Anayasa dönemlerinde Cumhurbaşkanı yardımcılığı makamı olmadığından bu yetkinin 1924 Anayasası döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına, 1961 Anayasası döneminde Cumhuriyet Senatosu Başkanına, 1982 Anayasası’nın 2017 Anayasa değişikliği öncesi

içmeden 9 Temmuz 2018 tarih ve 68244839 – 140.01 – 1 – 390 sayılı “Cumhurbaşkanlığına Vekalet Etme İşlemi” ile 10 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanının Azerbaycan ve KKTC ziyaretleri sebebiyle Cumhurbaşkanına vekalet etmekle görevlendirilmesi sonucu gerçekleştirdiği işlemlerin yetki açısından sakat olduğuna dair görüş için bkz. Kemal Gözler, Gürsel Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, 20.B., Ekin y., Bursa, Eylül 2018, s. 295 – 296.

⁶¹⁹ 1982 Anayasası’nın (Değişik:21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, kırk beş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır”

⁶²⁰ 1982 Anayasası’nın (Değişik:21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.”

⁶²¹ 1982 Anayasası’nın (Değişik:21/1/2017-6771/32 md.) 118. maddesinin 5. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Milli Güvenlik Kurulu Cumhurbaşkanı yardımcısının başkanlığında toplanır.”

döneminde ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'na verildiği belirtilmelidir. Cumhurbaşkanlığına vekalet hususunda, birden fazla Cumhurbaşkanı yardımcısının olduğu ihtimallerde, vekalet görevini hangi Cumhurbaşkanı yardımcısının yapacağı noktasında bir belirleme yapmak önem taşımaktadır. Keza Anayasa da bu hususa ilişkin açık bir düzenleme yapılmamıştır. Bu durum 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin⁶²² 18.maddesinde⁶²³ açıklanmıştır. İlgili kararnamenin 18. maddesinin 1. fıkrası gereği Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde en yaşlı Cumhurbaşkanı yardımcısı makama vekalet edecektir. 18. maddenin 2. fıkrası ise Cumhurbaşkanlığı makamının hastalık, yurtdışı gezisi gibi sebeplerle geçici olarak boşaldığı hallerde Cumhurbaşkanının bunun için görevlendirdiği Cumhurbaşkanı yardımcısının makama vekalet edeceğini düzenlemiştir.

Cumhurbaşkanı yardımcılarının görev ve yetkileri Anayasa'da, 106. Madde 2. ve 3. fıkra hükümlerinde düzenlenen "Cumhurbaşkanına vekalet" etmek ile Anayasa 118. maddesi hükmünde düzenlenen Milli Güvenlik Kurulu toplantılarına katılmak ve Cumhurbaşkanının olmadığı durumlarda Milli Güvenlik Kurulu toplantısına başkanlık yapmak olarak sadece bu iki hali kapsar şekilde düzenlenmiştir. Ancak pek tabii bu görev ve yetkilerden farklı olarak Cumhurbaşkanı yardımcılara kanunla⁶²⁴ ve Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrası gereğince Cumhurbaşkanı kararnamesiyle başka görev ve yetkiler verilebilmektedir. Keza Cumhurbaşkanı yardımcılarını cumhurbaşkanı tarafından verilen görevleri de yapmakla yükümlüdürler.

Devlet başkan yardımcılığı makamı esasen başkanlık sistemine özgü bir makamdır. Keza saf başkanlık sisteminin fiili uygulayıcı olan Amerika Birleşik Devletleri'nde de Başkan yardımcısı statüsünde bir devlet görevlisi mevcuttur. Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nde ki yer başkan yardımcılığı statüsü, 2017 Anayasa değişikliğiyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nden epey farklıdır. Şöyle ki Amerika Birleşik Devletleri'nde başkan yardımcılığı görevini sadece tek bir kişi yerine getirmektedir ve bu kişi başkanla birlikte seçilmekte olup, göreve başlaması da Senato'nun onayına tâbidir. Oysa Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı yardımcılığı

⁶²² 10 Temmuz 2018 Tarihli 30474 Sayılı Resmî Gazete.

⁶²³ 1 numaralı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 18. maddesi şu şekildedir: "Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, yenisi seçilene kadar en yaşlı Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. // Cumhurbaşkanının hastalık ve yurtdışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanının görevlendirdiği yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır."

⁶²⁴ Örneğin 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu'nun 9. maddesi hükmü ile Cumhurbaşkanı yardımcılara; görevlerine ilişkin işleri hakkında valilere re'sen emir ve talimat verme yetkisi verilmiştir.

makamı görevine birden fazla kişi getirilebilir ve bu makamda görev yapabilmek seçilme usulüne değil Cumhurbaşkanı tarafından atanma usulüne tâbidir. Ayrıca Cumhurbaşkanı yardımcılarının göreve başlayabilmeleri için, yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına da ihtiyaçları yoktur. 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte Cumhurbaşkanı tarafından seçilerek doğrudan atanacak Cumhurbaşkanı yardımcılarını yine Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan görevden alınabilecektir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanı yardımcılarının atanma usulüyle iş başına getirilmeleri doktrinsel eleştirilerin odağı olmuştur.⁶²⁵ Kanaatimizce meşruluğunu doğrudan halktan alan Cumhurbaşkanının halkın iradesini yansıttığının belirtilmesinden hareketle Cumhurbaşkanı yardımcısı atama iradesinin de halkın iradesini yansıttığı ve bu nedenle başka bir organın onayına ihtiyaç duyulmadan atamalarının gerçekleştirilebileceği yorumu yapılabilir de, bu yorum Cumhurbaşkanı yardımcılarının demokratik meşruiyetlerinin kaynağına dair zorlama bir yorum olacaktır. Keza Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin getirdiği Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı makamı, sahip olduğu yetki ve görevler gereği, güçlü bir konuma sahiptir. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı yardımcılığı görevine getirilenlerin, yürütmenin işleyişindeki hareket kabiliyetlerinin geniş olduğu ortadadır. Demokratik meşruiyet kaynağı kesin çizgilerle belirlenemeyen Cumhurbaşkanı yardımcısı makamının bu özelliği istenmeyen antidemokratik sonuçlara neden olabilecek niteliktedir.⁶²⁶ Ancak Cumhurbaşkanı yardımcılarının, başka hiçbir makamın onayına tâbi olmadan Cumhurbaşkanı tarafından atanması usulünü yürütmenin işleyişinde uyum ve istikrarı sağlaması açısından olumlu gören görüşler de mevcuttur.⁶²⁷

Ayrıca Cumhurbaşkanı yardımcılarını niteliklerini düzenleyen Anayasa'nın 106. Maddesinin 4. fıkrası gereği, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olan kişiler

⁶²⁵ Konuya ilişkin eleştirileri içeren görüşler için bkz. Vahap Coşkun, "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.22, S.36, y.2017, Diyarbakır, s.23; Esen, s.49-50.

⁶²⁶ Ferit İzci, Mehmet SARITÜRK, "Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilen Cumhurbaşkanlığı Sisteminin İdari Yapı ve İşleyiş Etkisi", **Proceedings Book 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD 2017)**, Nisan 20 – 23, 2017, İstanbul, s. 521; Mutlu, Azer Ebru "Hukuki Statüsü ve İdari Teşkilattaki Yeriyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.10, S.1, 2019, s. 123-124.

⁶²⁷ Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, 13.B., Seçkin y.,s. 304-305; Adnan Küçük, **Türkiye'de Başkanlık Sistemi**, Adres y., Ankara, 2020, s. 195-196 ; Abdulkadir Yıldız, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan Yardımcısı ile Türkiye'de Cumhurbaşkanı Yardımcısının Karşılaştırılması", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.8, S.1, 2018, s.516-522.

arasından seçilmektedir. Milletvekili seçilme yeterliliği⁶²⁸ 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu 10. madde ve 11. madde hükümlerinde⁶²⁹ düzenlenmiştir. Doğan, Cumhurbaşkanı yardımcılarının gerekli hallerde Cumhurbaşkanı yerine vekaleten yürütmenin başına geçecek olması sebebiyle, Cumhurbaşkanı yardımcılığına getirilecek kişiler için de Cumhurbaşkanı seçilmek için aranan yeterlilik şartlarının aranmasının yerinde olacağını belirtmektedir.⁶³⁰ Yine Anayasa'nın 106. madde 4. fıkrası hükmü yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üyesi olan kişilerin Cumhurbaşkanı yardımcısı olarak atanmaları halinde, meclis üyeliklerinin sona ereceğini düzenlemiştir.⁶³¹ Buna paralel olarak Cumhurbaşkanı yardımcılarının yasama organı üyeleri arasından da seçilebileceği ortadadır. Oysa saf başkanlık sisteminin örneği olan Amerika Birleşik Devletleri'nde Cumhurbaşkanı yardımcısı yasamanın bir üyesi olmayıp, tamamen dışarıdan seçilen bir kişidir.

Cumhurbaşkanı yardımcılarının görevleri, ölüm, istifa, milletvekili seçilme yeterlilik şartlarından birinin ya da birkaçının kaybedilmesi, cezai sorumluluklarının işletilmesi sonucu Yüce Divan'da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olunması ve Cumhurbaşkanı tarafından göreve son verilme bir diğer tanımıyla azil edilme hallerinde sona erecektir.

⁶²⁸ 1982 Anayasası'nın 76. maddesi şu şekildedir: "On sekiz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. // En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, askerlikle ilişkisi olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, Resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. // Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler."

⁶²⁹ Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 11. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "Aşağıda yazılı olanlar milletvekili seçilemezler: a) İlkokul mezunu olmayanlar, b) Kısıtlılar, c) Askerlikle ilişkisi olanlar, d) Kamu hizmetinden yasaklılar, e) Taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis veya süresi ne olursa olsun ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar, f) Affa uğramış olsalar bile; Basit ve nitelikli zimmet, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlak kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma veya Devlet sırlarını açığa vurma suçlarından biriyle mahkûm olanlar, Türk Ceza Kanununun İkinci Kitabının, birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar, Terör eylemlerinden mahkûm olanlar, Türk Ceza Kanununun 536 ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle aynı Kanunun 537 ncı maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanlar."

⁶³⁰ Bayram Doğan, Zahide Erdoğan, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar", **Necmettin Erbakan Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.1, S.4, Kayseri, 2021, s.5.

⁶³¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilen Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliklerinin atama kararnamesinin Resmî Gazete'de yayınlanmasını takiben son bulacağına ilişkin görüş için bkz. Anayurt, **Anayasa Hukuku, Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku**, 2020, s.232.

Cumhurbaşkanı yardımcılarını atama yetkisi münhasıran Cumhurbaşkanına ait olduğundan, buna paralele olarak görevden alma yetkisi de münhasıran Cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanının hiçbir gerekçe göstermeden ve başka bir makamın izni veya onayına ihtiyaç duymadan ve yargısal denetime de tâbi olmadan, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerine son verme yetkisi mevcuttur. Bu durum Cumhurbaşkanı yardımcılarının, kendilerini atayan Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olmalarının hem nedeni hem de bir sonucudur. Bu nedenle Cumhurbaşkanının da görevi herhangi bir nedenle son bulduğunda, ona karşı sorumlu olan Cumhurbaşkanı ve bakanların da görevlerinin son bulacağına kabulü gereklidir. Ancak Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanı yardımcılarını görevden alma yetkisinin herhangi bir anayasal sınırı olmaması dolayısıyla doktrinde eleştirilmiştir. Şöyle ki; Cumhurbaşkanının atama ve görevden alma yetkilerinin kullanımı herhangi bir denetime tâbi olmaması, denge ve denetleme mekanizması açısından olumsuz bulunmaktadır.⁶³²

3.2.1.2. Bakanların Statüleri

2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte Bakanların statüleri de tümüyle değiştirilmiştir. Bu durum parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesinin doğal bir sonucudur. 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklik öncesi halinin bir parlamenter sistem düzeni öngörmesi anlayışının bir sonucu olarak eski sistemde bakanlar yürütmenin asli unsuru statüsünde kabul edilmiştir. 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi halinde yürütme Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan oluşan düalist nitelikte düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi döneminde bir yanda yetkisiz ve bu doğrultuda sorumsuz bir Cumhurbaşkanı ile diğer yanda yetkili ve sorumlu Bakanlar Kurulu'nun varlığı kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı hükümet Sistemi öncesi dönemde Bakanlar kurulunun üyesi olan bakanlar kolektif ve kolejyal bir birliktelik içerisinde ele alınmıştır. 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yürütme organının tek yetkili Cumhurbaşkanından oluşan monist yapıyı bir yürütmeye dönüştürülmesiyle birlikte, yürütme organında asli yetkileri kalmayan bakanların statüleri de bu dönüşümün

⁶³² Eleştiriler için bkz. Selin Esen, "2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi", **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.4, Ankara, 2016, s. 55; Demirhan Burak Çelik, "Türk Tipi Başkanlık Sisteminde Yürütmenin Yapılanması", **Güncel Hukuk Dergisi y.**, İstanbul, Eylül – Ekim 2018, s.35; Mustafa Erdoğan, "Başkanlık Sistemi, Demokrasi ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi y.**, S.51., Ankara, Mart – Nisan 2013, s. 546.

bir sonucu olarak fark edilir bir şekilde değiştirilmiştir. Yeni sistemle birlikte, eski sistemde yürütmenin asli unsuru olarak görülen bakan anlayışı; bakanların istisnai yetkili görevliler olduğu⁶³³ anlayışına evrilmiştir.

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile beraber parlamenter sistemin Bakanlar Kurulu uygulamasından, başkanlık sisteminin kabine uygulamasına geçilmiştir. Bakanların oluşturduğu Bakanlar Kurulu'na ilişkin yapılan bu köklü değişiklik geçilen yeni sistemin bir zorunluluğu olarak görülmüş ve bu doğrultuda bakanların görev ve yetkileri ile hukuki statüleri de bu kapsamda değiştirilmiştir. 1982 Anayasası'ndaki değişiklikler öncesi parlamenter sistemin esas alındığı dönemde, yürütme yetkisini kullanabilen bir Bakanlar Kurulu'nun varlığı mevcuttur. Bakanlar Kurulu, kolektif sorumluluğa sahip Başbakan ve Bakanlardan oluşmaktaydı. Bakanlar Kurulu'nu oluşturan bakanlar; ya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından ya da milletvekili seçilme yeterliliğine sahip kişiler arasından Başbakan tarafından seçilir ve Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Başbakan ise Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilmektedir. Bakanlar Kurulu'nun seçim esası onun sorumlusunun da belirlenmesinde esas olduğundan, Bakanlar Kurulu'nu kaynağı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumlu kılınmıştır. 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte bakanların milletvekili seçilmeye yeterli kişiler arasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olup olmadıklarına bakılmaksızın doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından seçilme ve atanma usulüne geçilmiş ve Bakanlar Kurulu'nun varlığına son verilmiştir. Belirtilmelidir ki parlamenter sistemlerde Bakanlar Kurulu'nun birer üyesi olan bakanlar icracı bir kurulun üyesi sıfatı taşımaktadır. Oysa Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle birlikte saf parlamenter sistem terk edilmiş ve icrai yetkileri olan Bakanlar Kurulu kaldırılarak yerine "*Cumhurbaşkanlığı Kabinesi*" adı altında toplanan ve icrai yetkileri olmayan bir kurul getirilmiştir. Yeni sistemle birlikte bakanlar, "*Cumhurbaşkanlığı Kabinesi*" adıyla anılan kurulun toplantılarına kurulun üyesi sıfatıyla katılsalar da, kurulda ülke yönetimine, siyasete ilişkin icrai kararlar alma yetkisine sahip değildirler.⁶³⁴ Keza yeni sistemde, siyaset belirleme ve bu siyaseti yürütme görevi Cumhurbaşkanına aittir. Tüm

⁶³³ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 2019, s.880.

⁶³⁴ Şükrü Karatepe, Haluk Alkan, Yavuz Atar, Yılmaz Bingöl, Gonca B. Durgun, "Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", Memur-Sen y., No:24, Ankara, 2017, s.78; Şükrü Karatepe, **Anayasa Hukuku**, Savaş y., Ankara, 2013, s.123-124,142-147; Şeref Gözübüyük, **Yönetim Hukuku**, 18.B. Turhan Kitapevi y., Ankara, 2003,74-75.

bu yönleriyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bakanlar Cumhurbaşkanına yardımcı olan birer danışma mercii statüsünde olup, Cumhurbaşkanına yürütme görevinde bir nevi yardımcı olmakla görevlidir. Bittabi bakanların yürütmeye ilişkin bu yardımlarının çerçevesi de Cumhurbaşkanı tarafından belirlendiğinden, bakanlar yardımıma ilişkin yetkilerini kendilerine özerk nitelikte kullanamamaktadır.⁶³⁵ Anlatılanların ışığında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bakanlar ile Cumhurbaşkanı arasında, Cumhurbaşkanının üst bir konumda olduğu hiyerarşik ast-üst ilişkisinin varlığı ortadadır. Keza 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 503. maddesinin 2. fıkrasında⁶³⁶ düzenlendiği şekliyle Cumhurbaşkanının bakanlara doğrudan emir ve talimat verebilme yetkisi, bu hiyerarşik ast-üst ilişkisinin bir gereğidir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bakanları doğrudan atama ve görevden alma yetkisi, Anayasa'nın 104. madde 8. fıkrası⁶³⁷ ve Anayasa'nın 106. maddesinin 4. fıkrası⁶³⁸ ile başka hiçbir organın onayı aranmadan münhasıran Cumhurbaşkanına verilmiştir. Belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanı bakanları hem atama hem de görevlerine son verebilme yetkisine sahip olup bu yetki yalnız Cumhurbaşkanına aittir. Amerika Birleşik Devletleri'nde her ne kadar bakanlar ve yüksek kamu görevlileri yürütme organı olan Başkan tarafından atansa da bu atamalar yasama organı olan Senatonun onayına bağlı olduğundan, yürütmenin atama yetkisi sınırsız bir yetki değildir.⁶³⁹ Oysa yukarıda da belirtildiği üzere Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, Cumhurbaşkanının bakanları atama yetkisi, yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına tâbi olmadığından bakanların Cumhurbaşkanının memuru statüsünde görev aldıklarına dair yapılacak bir diğer yorumda yerinde bir yorum olacaktır.

⁶³⁵ Hüseyin Melih Çakır, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanı Bakan İlişkisi", Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı, **Marmara Üniversitesi Yayınları** y., No:861, İstanbul, 2019, s.44; Mehmet Zahit Sobacı, Nebi Miş, Özer Köseoğlu, "Türkiye'nin Yeni Yönetim Modeli ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı", **SETA Perspektif** y., S.206, Ankara, 2018, s.2; Karatepe, **Anayasa Hukuku**, s.123-124.

⁶³⁶ 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 503. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: "‘*Bakanlar, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanımı amacıyla, bakanlık hizmetlerini mevzuata, Cumhurbaşkanının genel siyasetine, Cumhurbaşkanı karar ve talimatlarına, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun olarak yürütmekle, bakanlığın faaliyet alanına giren konularda diğer bakanlıklarla iş birliği ve koordinasyonu sağlamakla görevli ve Cumhurbaşkanına karşı sorumludur.*'"

⁶³⁷ 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/8 md.) 104. maddesinin 8. fıkrası şu şekildedir: "‘*Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile bakanları atar ve görevlerine son verir.*'"

⁶³⁸ 1982 Anayasası'nın (Değişik:21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 4. fıkrası şu şekildedir: "‘*Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır...*'"

⁶³⁹ Okşar, s.35.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanı; Cumhurbaşkanı kararnamesiyle bir bakanı tamamen kendi isteği doğrultusunda bakanlık görevine seçip atayabileceği gibi, icraatlarını beğenmediği bakanın yine istediği an kendi inisiyatifiyle görevine son verebilecektir. Bu durum Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde doğal olarak bakanların sorumlu oldukları makamı değiştirmiş ve eski sistemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumluluk taşıyan bakanlar, artık yalnızca kendilerini atayan ve kendilerinin görevine son verme yetkisini kullanabilen Cumhurbaşkanına karşı siyaseten sorumlu hale gelmiştir. Cumhurbaşkanının hiçbir makamın onayına ihtiyaç duymadan atayabilme yetkisi, kanaatimizce tartışmaya açıktır. Zira Cumhurbaşkanının yapacağı atamaların herhangi sınırlamaya tâbi kılınmaması⁶⁴⁰, Cumhurbaşkanının gerçekleştireceği atama işlemlerinin denetim mekanizmalarıyla denetlenebilirliğinin önüne geçerek, fren-denge mekanizmasını bozabilecektir. Küçük'e göre ise, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile getirilen “*atamaları onama tâbi kılmama usulü*” kuvvetler ayrılığının gerekliliğidir.⁶⁴¹

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bakanların statüsüne getirilen yeniliklerden bir diğeri ise yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasından seçilen bakanların, bu üyeliklerinin son bulacağına dair yeni düzenlemedir. Bakanlar Anayasa'nın 106. maddesinin 4. fıkrasında belirtildiği üzere, milletvekilleri içerisinde atanırlarsa, atanma kararıyla milletvekillikleri düşecektir. Belirtilmelidir ki 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemde, bakanların Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi milletvekilleri arasından atanmaları genel, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan kişiler arasından atanmaları ise istisnai olarak uygulanmıştır.⁶⁴² Parlamenter sistemi esas alan 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi mevcut düzenlemesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri arasında seçilen bakanlar, meclis üyeliklerini bakan seçilmeleriyle birlikte kaybetmemekteydiler. Kaldı ki Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde meclis üyesi milletvekillerinin bu üyeliklerini bakan seçilmeleriyle kaybedecek olmaları, onların meclisle ilişkilerinin minimuma indirgenmesi sonucunu doğurmaktadır. Bakanların Türkiye Büyük Millet Meclisi ile eski sisteme nazaran iletişimlerinin oldukça azalması halinin, bakanların yürütmeye ilişkin görevlerini yerine getirirken kamu yararını gözetmede siyaset üstü bir tavır sergilemesine yardımcı

⁶⁴⁰ Başkanlık sistemi çerçevesinde başkanın atamalarının herhangi bir onaya tâbi olmasının zorunluluk teşkil etmediğine ilişkin karşıt görüş için bkz. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.878; Küçük, s.197.

⁶⁴¹ Küçük, s.321.

⁶⁴² Eren, s.930.

olacağından hareketle, bu durumu olumlu bir yenilik olarak gören görüşler de mevcuttur.⁶⁴³

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde bakanlıkların kurulması, kaldırılması, teşkilat yapısının belirlenmesi ve düzenlenmesi yetkileri, Anayasanın 106. maddesinin 11. fıkrası⁶⁴⁴ ile Cumhurbaşkanına verilmiştir. 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemde, bakanlıkların kurulması ve kaldırılmasına ilişkin hususların kanunla belirleneceği düzenlenmişken, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesiyle birlikte bakanlıkların kurulması, kaldırılması, teşkilat yapısının belirlenmesi Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi⁶⁴⁵ ile düzenlenmektedir. Keza bakanlıkların kurulması, kaldırılması, teşkilat yapısına dair hükümler 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin "*Bakanlıklar*" kenar başlıklı 38. ve 524. maddeleri arasında belirtilmiştir. Bakanların görevleri ise yine 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 503. maddesinin 1. fıkrasında⁶⁴⁶ ve Anayasada doğrudan doğruya düzenlenmiştir.⁶⁴⁷ Belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanının kaç bakan atayacağı Anayasada açıkça hüküm altına alınmamıştır. Fakat 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle kabul edildiği üzere on yedi bakanlık⁶⁴⁸ bulunmaktadır. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile her bakanın kendi bakanlığının en üst amiri olması sebebiyle, emri altındakilerin gerçekleştirdiği eylem ve işlemlerden sorumlu olduğunu

⁶⁴³ Önder Kutlu, Selçuk Kahraman, "Türk Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kamu Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi", Türk Anayasa Hukukunun Güncel Sorunları (Ed. Ferhat Uslu), **Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (Pesa) y.**, Ankara, 2017, s.16.

⁶⁴⁴ 1982 Anayasasının (Değişik:21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 11. fıkrası şu şekildedir: "*Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir.*"

⁶⁴⁵ Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Doğan, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi Bağlamında Değerlendirilmesi", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.28, S.3, Konya, 2020, s.965-1003.

⁶⁴⁶ 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 503. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "*Bakan, bakanlık kuruluşunun en üst amiri olup, bakanlık icraatından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden sorumlu, bakanlık merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemekle görevli ve yetkilidir.*"

⁶⁴⁷ Anayasa'da bakanlara münhasıran verilen görevler için bkz. Anayasanın 124. maddesi; 118. maddesinin 1. fıkrası; 159. maddesinin 3. fıkrası; 159. maddesinin 11. fıkrası; 159. maddesinin 10. fıkrası; 127. maddesinin 4. fıkrası.

⁶⁴⁸ Bu bakanlıklar, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'dır.

düzenlemiştir. Bakanlar; “*en üst amir*” sıfatını haiz olmaları yönleriyle de Cumhurbaşkanı yardımcılarında ayrılmaktadırlar.

Bakanların görevleri, ölüm, istifa, milletvekili seçilme yeterlilik şartlarından birinin ya da birkaçının kaybedilmesi, Yüce Divan’da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olunması ve Cumhurbaşkanı tarafından göreve son verilme bir diğer tanımıyla azil edilme hallerinde sona erecektir. Bakanları atama yetkisi münhasıran Cumhurbaşkanında olduğundan, görevden alma yetkisi de Cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanının hiçbir gerekçe göstermeden ve başka bir makamın izni veya onayına ihtiyaç duymadan ve yargısal denetime de tâbi olmadan, bakanların görevlerine son verme yetkisi mevcuttur. Bu durum Bakanların Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olmalarının hem nedeni hem de bir sonucudur. Bu nedenle Cumhurbaşkanının da görevi herhangi bir nedenle son bulduğunda, ona karşı sorumlu olan Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların da görevlerinin son bulacağına kabulü gereklidir.

3.2.2. Cumhurbaşkanı Yardımcılarının ve Bakanların Sorumsuzluk Durumları

2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, yürütme organını esaslı değişikliklere uğratmış olduğundan, eski sistemin yürütme organının asli unsurları, yeni sistemde yürütme organının tali unsurları olmuş, bu değişiklik sorumluluk bağlamında ele alınması gereken esaslı farklılıklar yaratmıştır. Bu nedenle çalışmamızın aşağıdaki başlıklarında, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütme organının tali unsurları olan Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların sorumsuzluk sınırları ele alınacaktır.

3.2.2.1. Siyasi Sorumsuzluk Durumu

Siyasi sorumluluk önceki bölümlerde detaylı açıklandığı üzere, yöneticilerin siyasi işlemleri sebebiyle hesap vermeleri, gerekirse bu işlemleri sebebiyle görevlerine son verilebilmesi müeyyidesinin karşılığı olan sorumluluk türüdür. Bir hukuk devletinde siyasi sorumluluk halka ya da halkın doğrudan seçtiği temsilcilerine karşı bulunmaktadır.⁶⁴⁹ Siyasi sorumluluk sosyo-kültürel, ekonomik, askeri ya da yürütme ile alakalı konulara ilişkin olabilmektedir. 2017 Anayasa değişikliği öncesi dönem ile değişiklik sonrası dönemde yürütmenin siyasi sorumluluğu kapsamında gözle görülür

⁶⁴⁹ Bkz. Şule Özsoy Boyunsuz, “Türkiye İçin Hükümet Sistemi Tercihi”, **Sosyal Demokrat Dergi**, metin için bkz. <http://www.sosyaldemokratdergi.org/sule-ozsoy-boyunsuz-turkiye-icin-hukumet-sistemi-tercihi/> Erişim Tarihi: 22.03.2022.

farklar vardır. 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi halinde, parlamenter sistemin özelliği olan karşı-imza kuralı gereği, bakanlar üyesi oldukları ve kendisini güvensizlik oyuyla görevden alabilme yetkisini haiz yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı hem kolektif hem de bireysel olarak sorumluluk altında kabul edilmişlerdir. Ancak geçilen yeni sistem olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin doğası gereği kolektif ve bireysel sorumluluk içerisinde çalışan bakanlar yoktur.⁶⁵⁰ 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi parlamenter sistemin esas alındığı dönemde bakanların siyasi sorumluluklarının kaynağı; yürütme yetkisi çerçevesinde sahip oldukları icrai nitelikteki görev ve yetkilerdir. Zira 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi saf halinde Anayasanın 8. maddesi⁶⁵¹ ile “*yürütme yetki ve görevi*” hem Cumhurbaşkanına hem de Bakanlar Kurulu'na birlikte verildiğinden, Bakanlar Kurulu'nun yürütme yetkisini icra edebilme kabiliyeti mevcuttur. Eski sistemin bakanları bu icrai yetkileri gereğince, siyaset belirleyerek, bu siyaseti hayata geçirebilme yetkisini haizdirler. Sonuçta, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi öncesi dönemde, Bakanlar Kurulu üyesi bakanların icrai yetkilerini kullanmaları sonucu başarısızlığa uğramaları neticesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Bakanlar Kurulu hakkındaki güvenini yitirdiğinden hareketle, Bakanlar Kurulu'nu güvensizlik oyuyla düşürebilmekte, siyasi sorumluluk mekanizması işletebilmektedir. Oysa 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleriyle birlikte meşruiyetini doğrudan halk tarafından seçilme yoluyla alan bir Cumhurbaşkanı yaratılmıştır. Keza Anayasa'nın 104. maddesinin 1. fıkrasında⁶⁵² devletin başının Cumhurbaşkanı olduğu ve yürütme yetkisinin Cumhurbaşkanı ait olduğu belirtilmiş, Anayasa'nın 104. maddesinin 2. fıkrasında ise “*Cumhurbaşkanının devlet başkanı sıfatıyla milleti temsil edeceği*” düzenlenmiştir. Yine Anayasa'nın 6. maddesinde⁶⁵³ egemenliğin millete ait olduğu ve yetkili organlar aracılığıyla kullanılacağı düzenlenmiştir. Açıklanan tüm bu madde hükümleri ele alındığında; milleti temsil eden ve milletin egemenliğini yine millet adına

⁶⁵⁰ Okşar, s.155.

⁶⁵¹ 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişikliğinden önceki 8. madde düzenlemesi şu şekildedir: “*Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.*”

⁶⁵² 1982 Anayasası'nın 104. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “*Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.*”

⁶⁵³ 1982 Anayasası'nın 6. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “*Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. // Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. // Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.*”

kullanan organlardan biri olan yürütmenin Cumhurbaşkanlığı makamı olduğu görülecektir. Bu yönüyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı, halkı temsil eden ve egemenliği halk adına kullanan bir organ olarak kabul edilmiştir. Sonuçta 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, siyasi sorumluluk halkın iradesini yansıtan Cumhurbaşkanına karşı olacaktır. Bu sorumluluk ilişkisinin sorumluluk altındaki tarafı pek tabii Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar olarak düzenlenmiştir. Sonuçta Cumhurbaşkanı egemen olan halkın temsilcisidir, bu temsilcinin altında çalışan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar ise, yine bu temsilciye karşı görevleriyle ilgili gerçekleştirdikleri eylem ve işlemler dolayısıyla sorumlu kabul edilmektedir. Keza 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası düzenlenen yeni halinde de Anayasa'nın 106. maddesinin 5. fıkrasına⁶⁵⁴ göre, Cumhurbaşkanına karşı sorumlu sayılan kişiler Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar olarak sayılmıştır. İlgili madde incelendiğinde, madde metninde bu sorumluluğun nedenine ilişkin açık bir ibarenin olmadığı görülmektedir. Bu nedenle belirtilen sorumluluğun siyasi sorumluluğa işaret ettiği ortadadır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların siyasi sorumluluğu, Cumhurbaşkanı tarafından koşulsuz şartsız işletilebilecek bir sorumluluktur. Zira 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası düzenlenen yeni halinde, Anayasa'nın 104. maddesinin 8. fıkrası⁶⁵⁵ ile Cumhurbaşkanına hiçbir şarta tabii olmadan, istediği zaman kendi atadığı Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları görevlerinden alma yetkisi verilmiştir. Tüm anlatılanlar ışığında, bahsedilen sorumluluğun siyasi sorumluluk kapsamına girdiği açıktır. Örneğin Cumhurbaşkanı siyasi açıdan icraatlarını beğenmediği bir Cumhurbaşkanı yardımcısı ya da bakanın görevine sorgusuz sualsiz son verebilerek, ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı ya da bakan hakkında siyasi sorumluluk müeyyidesini işleterek ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı ya da bakanı görevden alabilecektir. Cumhurbaşkanının görevden alma işlemi ise; idari işlem olmayıp bir hükümet tasarrufu niteliğinde olduğundan, Cumhurbaşkanının ilgili işlemine karşı idari yargıda dava açılabilmesi de mümkün olmayacaktır.⁶⁵⁶

⁶⁵⁴ 1982 Anayasası'nın 106. maddesinin 5. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.”

⁶⁵⁵ 1982 Anayasası'nın 104. maddesinin 8. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanları atar ve görevlerine son verir.”

⁶⁵⁶ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.838.

2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, yürütme üzerindeki siyasi denetim mekanizmaları önceki döneme kıyasen oldukça farklı bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşümün en önemli nedeni bittabi sistemin kendisidir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin yarattığı yeni düzende, yürütmenin Cumhurbaşkanı haricinde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlardan oluşan kanadı, ancak yürütmeye yardımcı tali unsurlar olduğundan, bu yönüyle sadece yürütmenin tek aktörü Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olup, yasama organı TBMM'ye karşı sorumlu olmayacaklardır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak Bakanlar Kurulunun ve bakanların güvensizlik oyuyla görevlerine son vererek siyasi sorumluluklarının işletilmesini sağlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yürütme üzerindeki etkili siyasi denetim araçlarından olan gensoruyu⁶⁵⁷ düzenleyen 1982 Anayasası'nın 99. maddesi⁶⁵⁸ tamamen kaldırılmıştır. Oysa bir parlamenter sistemi öngören 1982 Anayasası'nın 2017 değişikliği öncesi döneminde Bakanlar Kurulu ve bu kurulun üyesi bakanlar, siyasi sorumluluk denetiminin en işletilebilir yolu olan gensoru usulü ile meclis tarafından düşürülebilmekte ya da görevlerine son verilebilmekteydi. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde ise, kuvvetler ayrılığını esas alan bir hükümet sistemine geçildiğinin belirtilmesi sebebiyle gensoru usulüne anayasada yer verilmemiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde gensoru usulünün kaldırılması sonucu yürütmeye, yasama organına karşı geniş bir siyasi sorumsuzluk alanı verilmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulanan başkanlık sistemine benzer niteliktedir.⁶⁵⁹

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleri ve yetkileri gereği Cumhurbaşkanının görevlileri ve devletin bürokratları

⁶⁵⁷ Gensorunun, hükümetin güttüğü siyasi politikaya ilişkin ya da belirli bir konuya ilişkin olarak milletvekillerinin hükümet veya bakanlardan açıklama istemesi şeklinde uygulanan siyasi denetim yolu olduğuna ilişkin bkz. Ergun Özbudun, **Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi y., Ankara, 1962, s.72.

⁶⁵⁸ 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişikliğinden önceki 99. madde düzenlemesi şu şekildedir: *“Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir. // Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır; dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi partiler adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.// Gündeme alma kararıyla birlikte, gensorunun görüşülme günü de belli edilir; ancak gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılmaz.// Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.// Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.// Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesi amacına ve yukarıdaki ilkelere uygun olmak kaydıyla gensoru ile ilgili diğer hususlar içtüzükle belirlenir.”*

⁶⁵⁹ Küçük, **Türkiye'de Başkanlık Sistemi**, s.205.

niteliğindeki kişilerdir.⁶⁶⁰ Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar bu nitelikleri gereği, yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile çeşitli ilişkiler içerisinde. Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların Türkiye Büyük Millet Meclisi ile karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri bu ilişkiler iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerine başlamadan önce Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde ant içmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kendilerine karşı mecliste yazılı soru önergesi verilmesidir. Belirtilmelidir ki bu ilişkilerin bir sonucu olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında; Anayasa'nın 98. maddesinin 2. fıkrası gereği meclis araştırması yapma, Anayasa'nın 98. maddesinin 3. fıkrası gereği genel görüşme yapma, Anayasa'nın 98. maddesinin 5. fıkrası hükmü gereği Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara yazılı soru sorma ve Anayasa'nın 106. maddesinin 5. fıkrası gereği haklarında bir suç işledikleri iddiasıyla meclis soruşturması açabilme yetkisi vardır. Nitekim bu yetkiler siyasi bir hesaplaşma aracı olmayıp, görevden alma ile sonuçlanan siyasi sorumluluk mekanizmasını işleten yetkiler de değildir. Bu yetkiler Cumhurbaşkanlığı Hükümet sisteminde yasamanın yürütmeden sadece bilgi edinme imkanı olduğuna işaret eder.⁶⁶¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanlara karşı kullanabileceği meclis araştırması ve genel görüşme yapma ile yazılı soru sorma yetkileri ancak bir bilgi edinme yöntemi olduğundan, yasamanın yürütme üzerinde kullanabileceği etkili bir denetim aracı işlevine sahip olmadığı da açıktır.⁶⁶² Esen'e göre; Cumhurbaşkanlığı Sistemiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne tanınan yürütmeyi denetleme yetkileri Latin Amerika ülkelerinde örnekleri mevcut olan çok güçlü başkanlık sistemlerinin dahi gerisindedir.⁶⁶³ Özbudun, yazılı soru sorma usulü muhafaza edilmiş olsa bile, çok etkili bir denetim mekanizması olan sözlü soru usulünün kaldırılmasını eleştirmiştir.⁶⁶⁴ Coşkun ise sözlü soru uygulamasına 2017 Anayasa değişiklikleri sonrasında yer verilmemesi hususunu çok büyük bir eksiklik olarak nitelendirmiştir.⁶⁶⁵

⁶⁶⁰ Ferhat Uslu, **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku**, B.2., Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s.264-265.

⁶⁶¹ Abdulkadir Yıldız, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan Yardımcısı ile Türkiye'de Cumhurbaşkanı Yardımcısının Karşılaştırılması", **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.13., S.1., Kayseri, 2018, s. 528.

⁶⁶² Okşar, s.156.

⁶⁶³ Selin Esen, "2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi", **Ankara Barosu Dergisi y.**, S.4, Ankara, 2016, s.51.

⁶⁶⁴ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, 2018, s. 292-293.

⁶⁶⁵ Vahap Coşkun "16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi", **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.22, S.36, Diyarbakır, 2017, s. 13.

Sonuçta her ne kadar siyasi bilgi edinme yolları olan meclis araştırması, yazılı soru ve genel görüşme usulleri Anayasada yer alsa da, belirtilen usuller salt bilgi edinme yöntemleri niteliğini haiz olup; siyasi denetim mekanizması niteliğinde kullanılarak Cumhurbaşkanı ve bakanların görevlerine son verme yetkisini haiz değildir.⁶⁶⁶

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görevlerine başlamadan önce Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde ant içme zorunlulukları, meclis soruşturmasına tâbi tutulmaları ve gerektiğinde yasama dokunulmazlığından yararlanmaları, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları diğer üst kademe kamu yöneticilerinden ayırmakta, bu yönüyle Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlara siyasi yönleri ağır basan kamu görevlisi niteliği atfetmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında kullanabileceği yetkileri birer siyasi sorumluluk mekanizması olmadığından, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar aleyhine güvensizlik oyu vererek onların görevlerine son veremeyeceği belirtilmiştir. Bu noktada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimleri yenileme yetkisinden bahsetmek isabetli olacaktır. Şöyle ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi siyasi olarak icraatlarını beğenmediği Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevine son verebilmek için, Cumhurbaşkanı seçimlerini yenileme yetkisini kullanabilir. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri yenileme yetkisini kullandığı takdirde, kendi seçimlerini de yenileyeceği için, bu yöntemin uygulanabilirliği tartışmalıdır. Kaldı ki Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasada düzenlenen seçimleri yenileme yetkisine dayanarak Cumhurbaşkanı ve bakanlar için siyasi sorumluluk mekanizmasını işletebileceği imkanının kabul edildiği durumda dahi, seçimlerin yenilenmesi için gereken üç yüz altmış milletvekilinin oyunu arayan çoğunluğa ulaşılması pek mümkün olmayacaktır. Tüm bu nedenlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Anayasa'nın 116. maddesiyle düzenlenen seçimleri yenileme yetkisini kullanması, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevine son verebilmesinin dolaylı bir yolu olduğundan, kanaatimizce gerçek manasıyla siyasi sorumluluk işletilme mekanizması değildir.

Netice itibariyle 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile önceki dönem parlamenter sistem düzenine karşın, sert bir kuvvetler ayrılığı

⁶⁶⁶ Abdulkadir Yıldız, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Başkan Yardımcısı ile Türkiye’de Cumhurbaşkanı Yardımcısının Karşılaştırılması”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** y., C.8, s.1, Kayseri, 2018, s.528.

anlayışına geçilmek istense de seçim sistemi, seçim barajı, siyasi partiler kanunu gibi hususlarda, kuvvetler ayrılığının gerçekleştirilmesine yönelik anayasal yenilikler yapılmamıştır. Bununla birlikte Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle milletvekili seçimlerinin yani yasama ve yürütme seçimlerinin aynı anda yapılması, bütçe kanunu yapma yetkisinin Cumhurbaşkanına verilmesi ve Cumhurbaşkanına münhasıran Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi verilmesi sonucu yasama organı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yürütme organı olan Cumhurbaşkanını denetleme imkanını büyük ölçüde zayıflatmıştır.⁶⁶⁷ Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, yürütme organının tek sahibi olan Cumhurbaşkanına karşı tam bir siyasi sorumluluk taşıırken, yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı da hiçbir siyasi sorumlulukları olmadığından, yasama organı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı tam bir siyasi sorumsuzluk hali içerisindeyler. Sonuç olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, yürütmenin tali unsurları olan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar üzerinde etkili bir siyasal denetim yapabilme imkânı sağlayan yetkiler verilmediği söylenebilmektedir.

3.2.2.2. Cezai Sorumluluk/Sorumsuzluk Durumu

Bu bölümde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların cezai sorumsuzluk durumları, görevleriyle ilgili suçlarından doğan cezai sorumsuzluk sınırları ile kişisel suçlarından doğan cezai sorumsuzluk sınırları şeklinde iki alt başlık halinde incelenecektir.

3.2.2.2.1. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Görevleriyle İlgili Suçlarından Doğan Cezai Sorumluluk/Sorumsuzluk Sınırları

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, yürütme işlevinden doğan görevlerini icra ederken, işledikleri suçlardan doğan sorumluluk görevlerinden doğan cezai sorumluluk olarak nitelendirilmektedir. Hangi fiillerin göre suçu kapsamında ele alınacağı uygulanacak muhakeme usulünün belirlenebilmesi açısından önem taşımaktadır. Yanık'a göre, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların eylemlerinin görev suçu

⁶⁶⁷ Selin Esen, "2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi", *Ankara Barosu Dergisi y.*, S.4, Ankara, 2016, s45-73; Bayram Doğan, Ali Fuat Geyik, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.*, C.10, S.2, Isparta, 2020, s.19-45; Ali Ekrem Akartürk, "2017 Anayasa Değişikliğinin Parlamentosuzlaştırma Etkisi Üzerine", *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.*, C.15, İstanbul, 2020, s.1-25.

oluşturabilmesi için; eylemin görev sırasında yahut yerine getirilen görevle bağlantılı olarak işlenmesi gerekir.⁶⁶⁸ Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, kanunla kendilerine verilmiş görevlerinin ifası sırasında gerçekleştirdikleri eylemlerinin suç oluşturması halinde, Cumhurbaşkanı yardımcıları bakanların görev suçundan bahsedilebilecektir. Bir diğer deyişle, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, kanuni düzenlemelerle kendilerine verilen yetkileri yerine getirirken bir suç işlemeleri halinde, bu suç görev suçu kapsamında nitelendirilecektir.⁶⁶⁹

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde de Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar görevlerine ilişkin suçlarından dolayı cezai sorumlu kabul edilmişlerdir. Keza üst düzey kamu görevlisi ve bürokrat niteliğini haiz Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, gerçekleştirdikleri kamusal faaliyetlerinin suç oluşturması halinde, bu faaliyetlerin denetlenmesi, incelenmesi ve gerektiğinde suç oluşturan faaliyetlere karşı cezai yaptırımların uygulanması, anayasal demokrasinin bir zorunluluğudur. Hülasa modern demokrasilerde meclisin denetimi bir görev ve yetki olduğundan, meclis bu denetim yetki ve görevini yerine getirerek, yürütmenin icraatlarını sınırlayabilecek, böylece hukuk devleti ilkesi gerçekleştirilecektir.⁶⁷⁰ Her ne kadar Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesiyle birlikte yürütmenin yan unsurlarından olan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların denetlenmesi bağlamında meclisin denetleme mekanizmaları büyük oranda değişikliğe uğratılmış olsa da, 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri sonrasında değiştirilerek yeniden düzenlenen Anayasa'nın 105. maddesi⁶⁷¹

⁶⁶⁸ Yanık, **Yüce Divan**, s.115.

⁶⁶⁹ Bahri Öztürk, "Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi: Yüce Divan", **Anayasa Yargısı Dergisi y.**, C.12, Ankara, 1995, s.89.

⁶⁷⁰ Tülen,1999, s.6; Yusuf Sezer, "Meclis Soruşturması", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s. 5.

⁶⁷¹ 1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/1/2017-6771/9 md.) 105. maddesi şu şekildedir: "*Cumhurbaşkanı hakkında, bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. // Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. // Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımdan itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. // Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı, seçim kararı alamaz. // Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen*

ve 106. maddesi⁶⁷² ile meclisin, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevlerine ilişkin bir suç işledikleri iddiasına istinaden meclis soruşturması yapma usulünü yeniden düzenlenmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne belirli sınırlar dahilinde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların cezai sorumlulukları kapsamında, aleyhlerine denetleme yapabilme yetkisi tanınmıştır. Buna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları görev suçu işledikleri iddiasıyla, bu suçtan yargılanmaları için Yüce Divan'a sevk edebilme yetkisini haizdir.

Bakanların görevleriyle ilgili eylem ve işlemlerinden doğan cezai sorumluluklarının araştırılması amacıyla meclis tarafından yapılan araştırma meclis soruşturması olarak adlandırılmaktadır.⁶⁷³ 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle, yürütmenin tali unsuru yerine geçen Cumhurbaşkanı yardımcıları

Cumhurbaşkanının görevi sona erer. // Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır. "

⁶⁷²1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesi şu şekildedir: "Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir veya daha fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir. //Cumhurbaşkanlığı makamının herhangi bir nedenle boşalması halinde, kırk beş gün içinde Cumhurbaşkanı seçimi yapılır. Yenisi seçilene kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. Genel seçime bir yıl veya daha az kalmışsa Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimi de Cumhurbaşkanı seçimi ile birlikte yenilenir. Genel seçime bir yıldan fazla kalmışsa seçilen Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim tarihine kadar görevine devam eder. Kalan süreyi tamamlayan Cumhurbaşkanı açısından bu süre dönemden sayılmaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinin yapılacağı tarihte her iki seçim birlikte yapılır. //Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, Cumhurbaşkanı yardımcısı Cumhurbaşkanına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır. //Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar, milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar, 81 inci maddede yazılı şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde and içerler. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan olarak atanırlarsa üyelikleri sona erer. //Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. //Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. //Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır ve dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır.//Bu kişilerin görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır.//Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer.//Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır. //Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenir. "

⁶⁷³ Özbudun, **Parlamentar Rejimde Parlâmentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları**, s.100.

ve bakanlar hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin meclis soruşturması yapma usulü köklü değişikliklere uğratılmıştır. Bu doğrultuda Anayasa'nın değişiklik sonrası düzenlenen 98. maddesinin 4. fıkrasının⁶⁷⁴ yeni hali incelendiğinde, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında Anayasa'nın 106. maddesi hükümlerindeki usule göre bir soruşturma yapılacağı düzenlendiği görülmektedir. Tezin önceki bölümlerinde de ele alındığı şekilde, Anayasa'nın 105. maddesinde düzenlenen Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla meclis tarafından yapılacak soruşturma usulü ile Anayasa'nın 98. maddesinde belirtilen Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında yapılacak soruşturma usulü aynı olmasına rağmen, Cumhurbaşkanı hakkında yapılacak soruşturma usulü Anayasa tarafından salt “*soruşturma*” ibaresi olarak ele alınmış, oysa Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında yapılacak soruşturma usulü Anayasa tarafından “*meclis soruşturması*” ibaresiyle ele alınmıştır. Bu sebeple Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla yapılacak cezai tahkikat salt soruşturma olarak adlandırılırken, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevlerine ilişkin bir suç işledikleri iddiasıyla yapılacak tahkikatı meclis soruşturması olarak adlandırmak yerinde olacaktır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar görevlerine ilişkin suçlarından meclis soruşturması denetimi mekanizması çerçevesinde sorumlu tutulmuşlardır. Önemle belirtilmelidir ki, Anayasa Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun kapsamını kişisel suç-görev suçu ayırımına tâbi tutmadan düzenlemiş olsa da Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar için aynı durum söz konusu değildir. Cumhurbaşkanı işlediği iddia edilen tüm suçlardan meclis önünde sorumlu tutulurken, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların meclis önündeki cezai sorumluluklarının sınırı görev suçlarıdır.⁶⁷⁵ Anayasa bu konudaki iradesini, Anayasa'nın 106. maddesinin 5. fıkrasında “...*Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında, görevleriyle ilgili bir suç işledikleri iddiasıyla...*” cümlesinde yer alan “*görevleriyle ilgili bir suç*” ibaresiyle, ortaya koymuştur. Yasa koyucu Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların cezai sorumluluklarının kapsamını görev suçları ve kişisel suçlar olarak ayırmış ve meclis soruşturması denetim mekanizmasını sadece Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görev suçlarına karşı yöneltmiştir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların

⁶⁷⁴ 1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/1/2017-6771/6 md.) 98. maddesi 4. fıkrası şu şekildedir: “*Meclis soruşturması, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında 106'ncı maddenin beşinci, altıncı ve yedinci fıkraları uyarınca yapılan soruşturmadan ibarettir.*”

⁶⁷⁵ Haluk Alkan, “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi”, **Yeni Türkiye Dergisi y.**, S.94., Ankara, 2017, s.4.

görev suçlarından anlaşılması gereken suçların, kamu görevlilerinin işleyebileceği suçlar olduğu açıktır. Zira Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar birer kamu görevlisidir. Genel itibariyle, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerini gerçekleştirirken Türk Ceza Kanunu'nda yer alan zimmet, irtikap, rüşvet, görevi kötüye kullanma, görevi ihmal gibi suçları işlediklerinin iddia olduğu hallerde, haklarında Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğun vereceği bir önergeyle haklarında meclis soruşturması açılması istenebilecek, meclis soruşturmasının açılması halinde bu suçlardan yargılanmaları amacıyla Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların Yüce Divana sevkleri sağlanabilecektir.

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarının işletilmesi Anayasada bazı özel usuller çerçevesinde düzenlemiştir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görevlerine ilişkin suçlarından dolayı doğan cezai sorumluluklarının özel usuller çerçevesinde ele alınmasının bazı önemli nedenleri vardır. Bu nedenler; Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların haklarında kolayca açılacak soruşturmalardan rahatsız edilmelerini önlemek ile aleyhlerinde görülen bir ceza yargılamasında Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların savcılar ile mahkemeler üzerinde baskı yapma ihtimali tehlikesinin önlenmesidir.⁶⁷⁶ Keza Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların özel bir yargılanma usulü olan Yüce Divan yargılamasına tâbi tutulmaları, haklarında daha adil bir yargılama yapılması amacına ulaşma talebinden doğmaktadır.⁶⁷⁷ Bu doğrultuda yasa koyucu da, Anayasa'nın 148. maddesi⁶⁷⁸ ile Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleriyle ilgili suçlardan Yüce Divan yargılamasına tâbi tutulacağını düzenleyerek, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerine ilişkin suçlarından dolayı Anayasada belirtilen bu özel yargılama usulleri kapsamında yargılanacağına dair iradesini ortaya koymuştur. Hakeza Anayasa'nın 106. maddesinin 5. fıkrasında Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında görevlerine ilişkin bir suç işledikleri iddiasıyla meclis soruşturması açılması usulü açıkça ve tüm yönleriyle düzenlenmiştir.

⁶⁷⁶ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, 2019, s.884.

⁶⁷⁷ Özkan Gültekin, "Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Sıfatıyla Yaptığı Yargılamada İddianamenin İadesi ve İtiraz Kanun Yolu", **Terazi Hukuk Dergisi** y., Ankara, C.6, S.54, 2010,24.

⁶⁷⁸ 1982 Anayasası'nın 148. maddesinin 6. fıkrası şu şekildedir: "Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcılarını, Hâkimler ve Savcılar Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar."

Yüce Divan yargılaması başlığı altında, meclis soruşturması usulü uygulaması önceki bölümlerde detaylarıyla anlatılmış olsa da bu başlık altında da Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların görev suçlarına ilişkin yargılama usulünü hatırlatmakta fayda vardır. Buna göre Anayasa Mahkemesinin Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları görevlerine ilişkin suçlarından dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılayacağı kuralı bağlamında, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların görev suçlarına ilişkin olarak yapılacak cezai tahkikatın usulü Anayasanın 106. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasa'nın 106. maddesinin 5. fıkrası⁶⁷⁹ ile Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları görev suçlarından dolayı yargılama yetkisi münhasıran Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi'ne verilmiştir.

Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların, görevlerinden doğan cezai sorumluluklarının işletilmesi usulünün, 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesi dönemine kıyasen epey değiştirildiği ve bu doğrultuda eski sisteme nazaran epey zorlaştırıldığı belirtilmekte fayda vardır. Şöyle ki 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki düzenleme gereği, bakanlar hakkında suç işledikleri iddiasıyla meclise önerge verilebilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının onda biri yani *elli beş* milletvekilinin çoğunluğu gerekiyken, 2017 Anayasa değişiklikleriyle beraber önerge verebilme çoğunluğu meclisin salt çoğunluğuna yani *üç yüz bir* milletvekiline yükseltilmiştir. Keza 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemde meclis soruşturması açılabilmesi için meclisin basit çoğunluğu olan *yüz otuz dokuz* milletvekilinin oyu gerekiyken, bu çoğunluk değişiklik sonrası meclisin beşte üçünü kapsayan nitelikli çoğunluk olan *üç yüz altmış* milletvekiline çıkarılmıştır. Arica Yüce Divan'a sevk kararı için gereken çoğunluk, 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi dönemde üye tamsayısının salt çoğunluğu olan *iki yüz yetmiş altı* milletvekili iken, 2017 değişikliği sonrası üye tamsayısının üçte ikisi olan *dört yüz* milletvekili olarak düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile getirilen anayasal düzenlemeler sonucunda, yürütmenin yardımcı unsurları olan Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar hakkında meclis soruşturması yapılabilmesi usulünün fevkalade zor şartlara bağlandığı açıktır. Cumhurbaşkanı

⁶⁷⁹ 1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 5. fıkrası şu şekildedir: “Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar hakkında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiasıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir.”

yardımcıları ve bakanlar hakkında, görevleriyle ilgili bir suç işledikleri iddiasıyla soruşturma açılabilmesinin istenmesi, soruşturma açılması kararı ve Yüce Divan'a sevk kararı alınması, aranan çoğunluklar neticesinde neredeyse imkânsız şartlara bağlanmıştır. Şöyle ki mecliste yeterli çoğunluk sağlanamadığı takdirde, görevi sebebiyle bir suç işlediği ortada olan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında hiçbir şekilde cezai tahkikat yapılamayacağı tehlikesinin oluşabileceği de açıktır. Hülasa Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında göreve ilişkin suç işledikleri iddiası neticesinde, aleyhlerine meclis soruşturması açılması için yeterli çoğunluğun (üç yüz altmış milletvekili) sağlandığı ihtimalde ise; Cumhurbaşkanı yardımcıları veya bakanlar hakkında dava açacak belge niteliğini haiz komisyon raporunu hazırlayacak komisyondaki üyeler meclisteki siyasi partilerin çoğunluğuna göre belirlenecektir. Böyle bir durumda, soruşturma komisyonundaki çoğunluğu, aleyhinde soruşturma açılmasına karar verilen cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın üyesi olduğu siyasi parti oluşturmaktaysa, bu halde soruşturma siyasi saikler etkisi nedeniyle hukuka uygun yapılmama tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu haliyle, 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri ile yeniden düzenlenen meclis soruşturması kurumu, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında uygulama olanağı neredeyse bulunmayan bir denetleme mekanizması halini almıştır.⁶⁸⁰ Eren; 2017 Anayasa değişiklikleriyle getirilen meclis soruşturması açılması şartlarının ağırlaştırılmasının "istikrar ilkesi" ile anlamlandırılmaya çalışıldığını belirterek, ancak Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevden alınmaları halinin, yürütmenin tek aktörü Cumhurbaşkanı hakkında bir etki doğurmayacağından hareketle, istikrar ilkesinin herhangi bir geçerliliğinin olmayacağını belirtmektedir.⁶⁸¹

2017 Anayasa değişiklikleriyle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerine ilişkin cezai sorumlulukları hakkındaki bir diğer değişiklik ise Anayasa'nın 106. maddesinin 8.fikrasında⁶⁸² yer almaktadır. İlgili hüküm gereği Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar görevlerine ilişkin suçlardan, görevleri sona erdiği hallerde dahi meclis soruşturması usulü işletilerek Yüce Divan'da yargılanacaklardır.⁶⁸³ Şöyle ki, artık

⁶⁸⁰ Ali Ekrem Akartürk, "2017 Anayasa Değişikliğinin Parlamentosuzlaştırma Etkisi Üzerine", **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.15, İstanbul, 2020, s. 18-20.

⁶⁸¹ Eren, s.936.

⁶⁸² 1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 8. fıkrası şu şekildedir: "Bu kişilerin görevde buldukları sürede, görevleriyle ilgili işledikleri iddia edilen suçlar bakımından, görevleri bittikten sonra da beşinci, altıncı ve yedinci fıkra hükümleri uygulanır."

⁶⁸³ Belirtilmelidir ki, Anayasa'da düzenlenmese de Meclis İhtüzüğü'nün 107. maddesinin son hükmü gereği, önceki dönem parlamenter sisteminde görev yapmış başbakanlar ve bakanlara da görevlerine ilişkin suçları kapsamında Yüce Divan yargılaması güvencesi sağlanmıştır.

Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlık görevini yerine getirmeyen kişilerin, bir diğer deyişle kamu görevi sona eren bu kişilerin görev suçlarından- görevleri sebebiyle işlemiş olsalar bile- meclis soruşturması usulü yoluyla Yüce Divana sevk edilerek yargılanmaları anlamsızdır. Sonuçta meclis soruşturması usulünün yeni düzenlemelerle birlikte ulaşılması çok zor yeter sayıları gerektirmesi ve bu yönüyle uygulanması neredeyse imkânsız bir soruşturma yöntemi haline getirilmesi, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görev suçlarından dolayı hayat boyu güvence altında olma tehlikesinin mevcut olabileceği anlamına gelmektedir. Bu durum ise açıktır ki, hukuk devleti ilkesinin gereklilikleri açısından sakıncalıdır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerine ilişkin suçlarından, görevleri sona ermesine rağmen meclis soruşturması usulüne tabi tutulmaları, bir diğer yönüyle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görev süreleri sonrası dahi siyasi hesaplaşmalarla karşılaştırılabileceği tehlikesini doğurabilir niteliktedir. Sonuçta, yapılan seçimlerle çoğunluğu değiştirilen bir meclis, görevi sona eren Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında meclis soruşturması usulünü işleterek, görevi sona eren Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları, siyasi hesaplaşmaların odağı haline getirebilecektir. Kanaatimizce Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görev suçlarından dolayı cezai sorumluluklarına ilişkin Anayasanın 106. maddesinin 8. fıkrasında yer alan düzenleme, bu yönüyle de sakıncalar taşıyan bir düzenlemedir.

1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerine ilişkin cezai sorumlulukları bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer önemli konu ise, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar aleyhine görevleri sebebiyle işledikleri suçlara ilişkin işletilen cezai sorumluluk kurumunun siyasi sonuçlar içerir şekilde düzenlenmemiş olmasıdır. 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi halinde, her ne kadar bir meclis kararı ile Yüce Divana sevk edilen bakanın, bakanlık görevinin sona ereceği düzenlenmişse de 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası Anayasanın 106. maddesinin 9. fıkrasında⁶⁸⁴ Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olan Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanın görevinin sona ereceği düzenlenmiştir. İlgili düzenleme gereği, cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar Yüce Divan'da yargılansalar da bu yargılama sonucu seçilmeye engel bir suçtan mahkûm olmadıkları sürece görevde kalmaya devam edeceklerdir. Bir

⁶⁸⁴ 1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 9. fıkrası şu şekildedir: “Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın görevi sona erer.”

diğer deyişle Yüce Divan'da Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların aleyhine verilmiş mahkûmiyet kararı olmadığı sürece, sadece Yüce Divana sevk ne siyasi ne de cezai herhangi bir sonuç doğurmayacaktır. Kanaatimizce bu durum sakıncalıdır zira Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin yüksek çoğunluğunun güvenini kaybederek bu çoğunluk tarafından Yüce Divan'a yargılanmak amacıyla gönderilen Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, Yüce Divan'da seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilmedikleri müddetçe görevlerine devam etmelerine izin veren düzenleme, kanaatimizce meşruluk sorunlarına yol açabilecek niteliktedir. Kaldı ki, Yüce Divan'da seçilmeye engel bir suçtan mahkûmiyet alınmadığı müddetçe göreve devam edilmesine dair getirilen Anayasal düzenleme, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar üzerinde herhangi bir baskı unsuru oluşturulmasının da önüne geçebilecektir. Ayrıca belirtmelidir ki, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde yürütmenin başı Cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanının atadığı yardımcıları ve bakanların seçilmeye engel bir suçtan Yüce Divan'da mahkûm olmaları, salt kendi görevlerinin sona ermesi sonucunu doğuracak olup, bu durum Cumhurbaşkanı bağlamında da herhangi bir siyasi ya da cezai sorumluluk sonucu doğurmayacaktır.⁶⁸⁵

Sonuç olarak 2017 Anayasa değişikliğiyle geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların göreve ilişkin suçlarından cezai sorumluluk altında olduğunu düzenlemiş olsa da bu cezai sorumluluğun fiili uygulama işlerlik kazanması fevkalade zor şartlara bağlandığı açıktır. Kanaatimizce Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında ceza soruşturması açılması için gereken zor şartlar, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları yasa metni üzerinde cezai sorumlu kabul etse de uygulamanın işlerlik kazanmasının imkansızlığı, fiiliyatta bir nevi cezai sorumsuz Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar yaratmıştır.

3.2.2.2.2. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Kişisel Suçlarından Doğan Cezai Sorumluluk/Sorumsuzluk Sınırları

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan ve görevleri sırasında işlemedikleri suçları kişisel suçlardır.⁶⁸⁶ Cumhurbaşkanı yardımcıları ve

⁶⁸⁵ Meclis soruşturması usulü ile Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların görev suçlarından dolayı cezai sorumluluklarının işletilmesinin, yasama organının yürütme organını denetleme fonksiyonu olarak ele alınabileceğine dair görüş için bkz. Namık Kemal Öztürk, **Anayasa Hukuku**, Seçkin y., Ankara 2019, s.30.

⁶⁸⁶ Bahri Öztürk, "Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi: Yüce Divan", **Anayasa Yargısı Dergisi y.**, C.12, Ankara, 1995, s.90.

bakanlar kişisel suçlarından tüm gerçek kişi olan vatandaşlar gibi sorumludurlar. Keza tüm gerçek kişiler gibi Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların da suç işlemeleri mümkündür. Ancak geçmişten günümüze hukuk düzenlerinde milletvekillerinin siyasi saikler nedeniyle, sahte suç isnatlarıyla karşılaşmaması amacıyla, yasama dokunulmazlığı kurumu yaratılmıştır.⁶⁸⁷ 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte değiştirilen Anayasanın 106. maddesinin 10. fıkrası⁶⁸⁸ ile de üst düzey kamu görevlisi niteliğini haiz Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görevleriyle ilgili olmayan kişisel suçlarından doğacak cezai sorumlulukları da yasama dokunulmazlığı koruması kapsamında düzenlenmiştir. Bir diğer anlamıyla Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, kişisel suçlarına ilişkin olarak yasama dokunulmazlığı şemsiyesi altında koruma altına alınmışlardır. Yasama dokunulmazlığı milletvekili ve üst düzey bürokrat olan Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanları ceza yargılamasından korumak ve onlara ayrıcalık tanınmasını sağlamak için doğrudan bir amaç olmayıp, milletvekilleri ile üst düzey bürokrat olan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerini sorunsuz olarak gerçekleştirebilmeleri için kullanılan bir araçtır.⁶⁸⁹ Yasama dokunulmazlığı, milletvekilleri hakkında bir suç işledikleri iddiasıyla, meclisin izni olmadan ceza yargılaması yapılamayacağını ifade etmektedir.⁶⁹⁰ Sınırsız bir hak olmayan yasama dokunulmazlığı, sadece belirli kanuni şartlar gerçekleşirse kaldırılabilir.⁶⁹¹ Belirtmelidir ki Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında düzenlenen yasama dokunulmazlığı 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleriyle Anayasa'da yeni düzenlenmiş bir kurum olmayıp, 1982 Anayasasının 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi döneminde Anayasanın 112. maddesinin 4. fıkrasında⁶⁹² da Bakanlar lehine de düzenlenmiş bulunmaktadır. Yasama dokunulmazlığı

⁶⁸⁷ Yavuz Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Seçkin y., Ankara,2019, s.307; Mustafa Atalan, **Başkanlık Sistemi ve Türkiye**, Adalet y., Ankara, 2019, s.466; Ferhat Uslu, **Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Türk Anayasa Hukuku**, s.269; Ömer Anayurt, **Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku)**, 2.B., Seçkin y., Ankara 2019, s.612.

⁶⁸⁸ 1982 Anayasası'nın (Değişik: 21/1/2017-6771/10 md.) 106. maddesinin 10. fıkrası şu şekildedir: *“Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleriyle ilgili olmayan suçlarda yasama dokunulmazlığına ilişkin hükümlerden yararlanır.”*

⁶⁸⁹ Anayurt, s.612.

⁶⁹⁰ Mustafa Arslan, *“Yasama Dokunulmazlığı”*, **Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.11., S.21., Gaziantep, Ocak 2021, s.75.

⁶⁹¹ Murat Saltuk Bilgili, Muhammet Emin Ruhi, *“1982 Anayasasında Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Usulü”*, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi y.**, Erzincan, S.11/1, 2018, s.68.

⁶⁹² 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişikliğinden önceki 112. maddesinin 4. fıkrası düzenlemesi şu şekildedir: *“Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81 inci maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde andiçerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve*

1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası Anayasanın 83. maddesinin 2. fıkrasında⁶⁹³ düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre "...ağır cezayı gerektiren bir suçüstü hali ile seçimden önce soruşturmasına başlanmış olması kaydıyla devletin bütünlüğüne karşı işlenen suçlar hariç, bir suç işlediği iddia edilen milletvekilleri, meclisin kararı olmadıkça tutulamayacak, sorguya çekilemeyecek ve yargılanamayacaktır." 2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte, Anayasanın 106. maddesinin 10. fıkrasında Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görev suçları dışındaki kişisel suçlarından, Anayasanın 83. maddesinin 2. fıkrasıyla milletvekillerine tanınan yasama dokunulmazlığı kapsamında yararlanacağı düzenlendiğinden; Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, seçilmelerinden önce ve seçilmelerinden sonra bir suç işledikleri ileri sürülse bile; bu suça ilişkin olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin salt çoğunluğunun kararı olmadan tutuklanamayacak, tutulamayacak, sorguya çekilemeyecek ve yargılanamayacaktır. Ayrıca, yasama dokunulmazlığının kaldırılması Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların inisiyatiflerinde olmadığından, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasını da bizzat isteyememektedirler.⁶⁹⁴ Yasama dokunulmazlığının kaldırılması usulünün, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların kendi iradeleriyle vazgeçebilecekleri bir usul olmadığı TBMM İçtüzüğü'nün 134. maddesinin 4. fıkrasında⁶⁹⁵ da belirtilmiştir.

Yasama dokunulmazlığı sadece kanunda yazılan; tutuklama, tutulma, sorguya çekilme ve yargılanma işlemlerinin yapılmasını engellemektedir.⁶⁹⁶ Ancak Anayasada sayılan bu işlemler haricindeki ceza muhakemesi işlemleri ve koruma tedbirleri, yasama dokunulmazlığı altında olan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara

şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar."

⁶⁹³ 1982 Anayasası'nın 83. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir: "*Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturmasına başlanmış olmak kaydıyla Anayasanın 14'üncü maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır."*

⁶⁹⁴ Murat Saltuk Bilgili, Muhammet Emin Ruhi, "1982 Anayasasında Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Usulü", **Erzincan üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi y.**, S.11/1, Erzincan, 2018, s.79; İba, **Türk Anayasa Hukuku**, 2018, s.191.

⁶⁹⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğü'nün 134. maddesinin 4. fıkrası şu şekildedir: "*Dokunulmazlığının kaldırılmasını üyenin bizzat istemesi yeterli değildir."*

⁶⁹⁶ Ergin Ergül, **Anayasa Hukukuna Başlangıç (Ders Notları)**, Adalet y., Ankara, 2019, s.253; Fransa'da tutukluysen seçilen ya da dokunulmazlıktan yararlanılamayan bir suç sebebiyle tutuklanan ya da dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili hakkında tutuklama veya yakalama kararı verilse bile, yasama organının izniyle bu tutuklama ya da yakalama kararının askıya alınması imkânı mevcuttur bkz. Anayurt, s.615.

uygulanabilecektir.⁶⁹⁷ Taşdöğen'e göre; dokunulmazlık kapsamında kalan ceza muhakemesi işlemleri ve koruma tedbirlerine ilişkin alınacak kararlar ve yapılacak işlemler çerçevesinde görevli ve yetkili mahkeme genel mahkemelerdir.⁶⁹⁸

Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar dokunulmazlıktan 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası Anayasanın 106. maddesinin 10. fıkrası atfıyla Anayasanın 83. maddesinin 2. fıkrası gereği yararlanacaklardır. Belirtilmelidir ki Anayasasının 83. maddesinin 2. fıkrasında "seçimden önce veya sonra" ibaresi yer almaktadır. O halde, her ne kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar atanmaları sonrası göreve başlasalar da, görevlerine Cumhurbaşkanı tarafından seçildikleri andan itibaren dokunulmazlık kapsamında sayılacaklardır.⁶⁹⁹ Ayrıca "seçimden önce" ibaresi Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlar açısından "atanmadan önce" anlamıyla yorumlandığı takdirde, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların atanmadan önceki suçlarına yasama dokunulmazlığı uygulanamayacağı, Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanların sadece görev sırasında işledikleri kişisel suçlarından bağışık tutulacağı anlamı çıkacaktır. Akkaş'a göre bu durum Anayasanın 106. maddesinin 10. fıkrasıyla getirilen düzenlemenin amacından sapma olarak yorumlanmaktadır.⁷⁰⁰

1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası 83. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen yasama dokunulmazlığı ağır cezalı suçüstü hali ve devletin bütünlüğüne karşı işlenen suçların işlenmesi hallerinde kendiliğinde, yani meclis kararına gerek kalmadan kalkmaktadır. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren suçlardan suçüstü hali yaşanmasıdır. Devletin bütünlüğüne karşı işlenen suçlardan anlaşılması gereken ise, Anayasanın 14. maddesinde⁷⁰¹ sayılan hususlara ilişkin bir suç işlenmesidir.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması usulü TBMM İç Tüzüğü'nün 131. maddesi ile 134. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması ilk

⁶⁹⁷ Mahmut Koca-İlhan Üzülmöz, **Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin y., Ankara, 2019, s.798.

⁶⁹⁸ Koca-Üzülmöz, s.798, Salih Taşdöğen, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", **Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, Prof. Dr. Durmuş Teczan'a Armağan, C.21, Özel Sayı, İzmir 2019, s.1309.

⁶⁹⁹ Koca-Üzülmöz, s.795.

⁷⁰⁰ Ahmet Hulusi Akkaş, "Cumhurbaşkanı Yardımcılarının ve Bakanların Cezai Sorumluluğu", **Ceza Hukuku Dergisi y.**, C.15, S.42, Ankara, Nisan 2020, s.161.

⁷⁰¹ 1982 Anayasası'nın 14. maddesi şu şekildedir: "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.//Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.//Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir."

olarak Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların şahsi bir suç işlediğinin meclis tarafından öğrenilmesi ile başlar. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların işledikleri şahsi suçlarına ilişkin dokunulmazlığın kaldırılması isteminin yapılması ile gerçekleşmektedir. Ancak bu istemi kimin yapacağına dair Anayasa ve TBMM İçtüzüğü'nde herhangi bir açık hüküm yoktur. Doktrinde ve uygulamada bu istemi yapacak makamın, yasama dokunulmazlığına sahip olan Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakan hakkında ceza davası açan savcılık ya da ceza davasını gören mahkemenin yapacağı kabul edilmiştir. Yine 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi⁷⁰²'nin 8. maddesinin 1. fıkrasının ç bendi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına ait işlemlerin Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü tarafından yapılacağı düzenlenmiştir. Bu sebeple savcılık ihbarları ve mahkeme kararları, Cumhurbaşkanlığı Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü aracılığı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne dokunulmazlığın kaldırılması beyanıyla bildirilmektedir. TBMM İç Tüzüğü'nün 131. maddesinin 1. fıkrası gereği milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına ilişkin bu talepler başkanlıkça, Anayasa ve Adalet Komisyonlarının üyelerinin oluşturduğu karma komisyona havale edilmektedir. Kurulan bu karma komisyonun başkanı, ayrıca bir hazırlık komisyonu oluşturarak ve bu hazırlık komisyonu göreve başlamasından itibaren en geç bir ay içerisinde dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin bir rapor hazırlamakta, bu raporu en geç bir ay içerisinde karma komisyona sunmaktadır. Karma komisyon, hazırlık komisyonunun raporunu incelemesinin akabinde dokunulmazlığın kaldırılmasına veya kovuşturmanın milletvekilliği veya bakanlık ya da Cumhurbaşkanı yardımcılığı sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verebilmektedir. Karma komisyon raporu incelemesi sonucu ertelemeye ilişkin bir karar vermiş ise karma komisyonun bu kararı TBMM Genel Kurulu'nda okunmakta, kararın okunmasını takip eden on gün içerisinde bu karara yönelik yazılı bir itiraz yapılmazsa karma komisyonun ertelemeye ilişkin kararı kesinleşmektedir. Hazırlık komisyonunun raporuna itiraz edilmişse veya hazırlık komisyonunun raporu dokunulmazlığın kaldırılması yönünde ise rapor TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmekte, TBMM Genel Kurulu bu görüşmeler sonucu dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararını toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile almaktadır. Dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin karara

⁷⁰² 10 Temmuz 2018 Tarih ve 30474 Sayılı Resmî Gazete.

karşı dokunulmazlığı kaldırılmış olan Cumhurbaşkanı yardımcısı ya da bakan yahut bir başka milletvekili yedi gün içerisinde Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilmektedir.⁷⁰³

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanların yasama dokunulmazlığı kapsamına dahi edilmesine ilişkin doktrinde çeşitli görüşler mevcuttur. Gözler, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar için getirilen yasama dokunulmazlığı kurumunu, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları kötü niyetli suç soruşturmalarından koruyacağı için, yararlı ve gerekli gördüğünü belirtmektedir.⁷⁰⁴ Özkul ise, Bakanların yasama dokunulmazlığından faydalanmalarını parlamenter sistemin bir gereği olarak görmekte, keza parlamenter sistemde bakanlar yasama organının birer üyesi olduğundan, yasama organı üyesi olan milletvekillerine tanınan bir hak olan yasama dokunulmazlığından yararlanmalarının doğal olduğunu belirtmekte, bir diğer anlatımla, yasama dokunulmazlığının parlamenter sistemin bir gerekliliği olması sebebiyle, Başkanlık sisteminin ruhuyla örtüştüğünü savunmaktadır.⁷⁰⁵ Kanaatimizce Özkul'un görüşü yerinde bir görüştür, şöyle ki karma bir yapıyı öngören ve Türk tipi başkanlık sistemi olarak anılan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri dışındaki suçlarından yargılanmalarının meclisin onayına tâbi kılınması, kuvvetlerin birbirinden sert bir şekilde ayrılmasını öngören başkanlık sistemine aykırı bir uygulama niteliğindedir. Keza saf başkanlık sisteminin örneği sayılan Amerika Birleşik Devletleri'nde de yürütme organı üyesi olan sekreterlerin görevlerine ilişkin suçlarıyla ilgili yapılacak olan ceza yargılaması parlamentonun onayına tâbi tutulmuşken, yürütme organı üyesi olan sekreterlerin kişisel suçlarına ilişkin yapılacak ceza yargılamasında parlamentonun onayı aranmadan, doğrudan yargılamaya geçilmektedir.⁷⁰⁶

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar yasama dokunulmazlığı korumasından yalnız görev süreleri içerisinde ve sadece ceza yargılaması kapsamında yararlanabilmektedirler. Aşağıda değinileceği üzere, yasama dokunulmazlığı Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar lehine, hukuki sorumluluğun işlendiği adli yargı çerçevesinde bağımsızlık sunmaz. Belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanı yardımcıları ve

⁷⁰³ Haluk Alkan, "Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Meclisin Denetim Yetkisi", Seta Perspektif, S.165, Şubat 2017, s.3.

⁷⁰⁴ Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**,2019, s.887.

⁷⁰⁵ Özkul, s.177.

⁷⁰⁶ Bayram Doğan, Didem Erdoğan, "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları ile Bakanların Sorumlulukları Meselesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.23., S.1., İzmir, 2021, s.182.

bakanların, görev süreleri içinde ve görevleri dışında, ceza yargılamasına tâbi kişisel bir suç işlemleri halinde, yasama dokunulmazlıklarının meclis tarafından kaldırılmasını takiben yapılacak yargılamada yetkili mahkeme suçun işlendiği yerdeki görevli ceza mahkemesi olacaktır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hakkında yapılacak Yüce Divan yargılaması salt görev suçlarıyla sınırlandırılmıştır. Bu nedenle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, kişisel suçlarından dolayı Yüce Divan'da yargılanamaz. Son olarak belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasını takiben haklarında kişisel suçları dolayısıyla yapılacak ceza yargılaması 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ilgili hükümleri doğrultusunda gerçekleştirilecektir.

3.2.2.3. Hukuki Sorumluluk/Sorumsuzluk Durumu

Birer gerçek kişi olan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar; aile hukuku, miras hukuku, kişiler hukuku alanlarında Türk Medeni Kanunu'na tâbi oldukları gibi, medeni hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku gibi hukuki sorumluluk kapsamında Borçlar Kanunu'na tâbidirler. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların haksız fiilleri sonucunda ya da tarafı oldukları sözleşmeye uymamaları sebebiyle doğacak sorumlulukları hukuki sorumluluk çerçevesinde ele alınmaktadır. Her ne kadar Anayasa ve diğer kanunlarda Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların hukuki sorumluluklarının en olduğuna dair açık düzenlemeler bulunmasa da Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, Borçlar Kanunu kapsamında borç ilişkisi yaratan sözleşmeler ve haksız fiiller nedeniyle hukuki sorumluluk altında olduğu kabul edilmiştir. Zira, Cumhurbaşkanı yardımcılar ve bakanların, sözleşme yahut haksız fiillerden kaynaklanan borçlarından sorumsuz kabul edildiklerine dair herhangi bir kanuni düzenleme de bulunmamaktadır. Bir diğer yandan, Anayasa'da kamu görevlilerinin haksız işlemleri ve görevlerini yerine getirirken gerçekleştirdikleri kusurlarına karşı tazminat davası açılabileceği düzenlenmiştir. Şöyle ki 1982 Anayasası'nın gerek 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi gerek 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası mevcut Anayasa'nın 40. maddesinin 3. fıkrası⁷⁰⁷ değişikliğe uğratılmadan bırakılarak, ilgili madde ile kamu görevlilerinin haksız fiillerinden meydana gelen zararların Devlet tarafından tazmin

⁷⁰⁷ 1982 Anayasası'nın 40. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “Kişinin, Resmî görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.”

edileceği düzenlenmiştir. Aynı şekilde 1982 Anayasası'nın hem 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi hem 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası metninde Anayasa'nın 129. maddesinin 5.fikrası⁷⁰⁸ değişikliğe uğratılmadan aynı şekliyle bırakılarak, ilgili madde hükmü ile kamu görevlilerinin görevlerini ifa ederken gerçekleştirdikleri kusurlara karşı idare aleyhine tazminat davası açılabilceği kabul edilmiştir. Anayasa'nın bahsedilen ilgili hükümleri yorumlandığında, birer yüksek kamu görevlisi olan Cumhurbaşkanı ve bakanların, kamu görevlerini gerçekleştirdikleri sırada kullandıkları yetkilerin zarara neden olması halinde, bu yetkilerin tazmin edilmesi gerekliliğinin yasal düzenleme altına alındığı görölmektedir.

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, hukuki sorumluluklarının hangi tür eylem ve işlemlerden kaynaklanabileceği cezai sorumluluklarından farklı olarak sayma yöntemiyle kanuni metinlerde belirtilmemiştir. Keza Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların gerek kişisel gerek görevleri sebebiyle gerçekleştirdikleri herhangi eylem ve işlemleri hukuki sorumluluk doğurabilmektedir.

Belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar hukuki sorumlulukları dolayısıyla herhangi özel bir dokunulmazlık kapsamı altında değildirler. Zira dokunulmazlığın özü, kurmaca ceza isnatları dolayısıyla görölecek kötü niyetli ceza muhakemesi işlemlerine karşı bir koruma sağlanmasıdır. Bu nedenle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların hukuki sorumlulukları özü itibariyle yasama dokunulmazlığı kapsamında ele alınamamaktadır. Sonuç olarak, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların birer gerçek kişi ve üst düzey kamu görevlisi niteliğini haiz olmaları, onların hukuki sorumluluklarının varlığına ve bu sorumlulukları sebebiyle herhangi bir dokunulmazlıktan yararlanmadan genel yetkili ve görevli mahkemelerde yine genel hükümlere tâbi olacak şekilde hukuki sorumluluklarının işletebileceğine delalettir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların hukuki sorumluluk sınırlarının kaynağı aşağıda, görev sebebiyle yapılan eylem ve işlemler ile kişisel eylem ve işlemler olarak iki ayrı başlık altında incelenecektir.

⁷⁰⁸ 1982 Anayasası'nın 129. maddesinin 5. fıkrası şu şekildedir: “Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.”

3.2.2.3.1. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Görevleriyle İlgili Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumsuzluk Sınırları

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, kamu görevini yerine getirirken üst düzey kamu görevlisi olmaları sebebiyle bittabi idare adına hareket etmektedirler. Açıktır ki idarenin özel hukuka ilişkin faaliyetlerinin yarattığı sorumluluk idare hukuku kuralları çerçevesinde düzenlenir. Birer kamu görevlisi niteliğini haiz Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, idare adına kamusal görevlerini yerine getirirken gerçekleştirdikleri eylem ve işlemler sebebiyle ortaya bir zararın çıkması halinde ise bu zararın tazminine yönelik hususlar, göreve ilişkin hukuki sorumluluk kapsamında ele alınacak ve idare hukuku kurallarınca çözümlenecektir. Esasen Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri sebebiyle gerçekleştirdikleri eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumlulukları, suç oluşturan bir eylem ya da işlemde kaynaklanmayıp, Devletin mali açıdan zarara sokan yolsuz bir işlem yahut eylemde kaynaklanmaktadır.⁷⁰⁹ Bu yönüyle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görevleri sebebiyle gerçekleştirdikleri eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumluluklarının kaynağını borçlar hukuku bağlamında Devleti mali açıdan zarara sokacak bir “*kusur*” dan aldığı açıktır. Kaldı ki Borçlar Kanunu’nun 49. maddesinin 1. fıkrası⁷¹⁰ ile de hukuki sorumluluk kusura dayandırılmıştır. Sonuçta Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri sırasında gerçekleştirdikleri eylem ve işlemleri hizmet kusuru ve kişisel kusura ilişkin zararlar yaratabilir. Burada önemle belirtilmelidir ki, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu⁷¹¹ kapsamında memur statüsünde sayılmadıklarından⁷¹², görevleri sırasında gerçekleştirdikleri kusurlu eylem ve işlemlerinden doğan zararlarının tazmini doğrudan kendileri tarafından karşılanmayacak, zararın tazmini sonradan ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakandan rücu edilmek kaydıyla, idare aleyhine açılacaktır. Açıklamak gerekirse 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 13. maddesi⁷¹³ ile kamu hukukuna tabi görevlerin gerçekleştirilmesi

⁷⁰⁹ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukuku**, C.1., 1.B., İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1942, s.617.

⁷¹⁰ Borçlar Kanunu’nun 49. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “*Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür.*”

⁷¹¹ 27 Haziran 1965 Tarih ve 12056 Sayılı Resmî Gazete.

⁷¹² Servet Armağan, **1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1978, s.28, Sait Güran, “Anayasanın 128 ve 129’uncu Maddeleri Yönünden Kamu Görevlileri ve Bakanların Durumu”, **Amme İdaresi Dergisi y.**, C.17, S.3, Ankara, Eylül 1984, s.195-196.

⁷¹³ Devlet Memurları Kanunu’nun ((Değişik: 12.5.1982- 2670/6 md.; 6.6.1990- 3657/1 md.)13. maddesi şu şekildedir: “*Kişiler kamu hukukuna tabi görevlerle ilgili olarak uğradıkları zararlardan dolayı bu görevleri yerine getiren personel aleyhine değil, ilgili kurum aleyhine dava açarlar. Ancak, Devlet*

dolayısıyla, bu görevlerin gerçekleştirilmesinin üçüncü kişilere zarar vermesi halinde açılacak davanın ilgili görevi yerine getiren personele karşı değil, ilgili kurum aleyhine açılabileceği düzenlenmiştir. Belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların *-her ne kadar memur statüsünde sayılmasalar da-* kamu görevi gerçekleştiren birer personel oldukları açıktır. Bu sebeple 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 13. maddesi atfı gereği kamu görevi gören ve bu yönüyle kamu hukuku kurallarına bağlı olan personel niteliğindeki Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görevleri sebebiyle üçüncü kişilere zarar vermeleri halinde çıkan zarardan; ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı ya da bakan kişisel olarak sorumlu tutulamayacak ve salt idarenin sorumluluğundan bahsedilerek zararın giderilmesine yönelik açılacak davalar, bir idari dava olarak, idare mahkemelerinde açılarak idare hukuku esaslarına göre görülecektir. Bu bağlamda Anayasanın 125. maddesinin 1. fıkrasıyla⁷¹⁴ idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolunun açık olduğu, aynı maddenin son fıkrasıyla ise idarenin kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlü olduğuna dair düzenleme doğrultusunda, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların göreve ilişkin kusurlu eylem ve işlemlerinden doğan hukuki sorumlulukları sonucu ortaya çıkan zararlara karşı, idare aleyhine yargı yoluna başvurulabilecek ve idareden zararların tazmininin istenebilecektir. Esasen Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri sebebiyle gerçekleştirdikleri eylem ve işlemlerinden doğan hizmet kusurları “idarenin kusurlu sorumluluğunu” doğurmakta, idarenin kusurlu sorumluluğundan kaynaklanan zararlar ise Anayasanın 125. maddesinin 7. fıkrası gereği yine idare tarafından giderilmektedir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri sırasında gerçekleştirdikleri kusurlu eylem ve işlemleri bağlamında idarenin kusurlu sorumluluğundan kaynaklanan zararların tazminine ilişkin davalar “tam yargı” davası

dairelerine tevdi veya bu dairelerce tahsil veya muhafaza edilen para ve para hükmündeki değerli kağıtların ilgili personel tarafından zimmete geçirilmesi halinde, zimmete geçirilen miktar, cezai takibat sonucu beklenmeden Hazine tarafından hak sahibine ödenir. Kurumun, genel hükümlere göre sorumlu personele rücu hakkı saklıdır // (Ek Fıkra: 26.3.2002- 4748/3 md.) İşkence ya da zalimane, gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince verilen kararlar sonucunda Devletçe ödenen tazminatlardan dolayı sorumlu personele rücu edilmesi hakkında da yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır// 12nci maddeyle bu maddede belirtilen zararların nevi, miktarlarının tespiti, takibi, amirlerin sorumlulukları ve yapılacak işlemlerle ilgili diğer hususlar Başbakanlıkça düzenlenecek yönetmelikle belirlenir.”

⁷¹⁴ 1982 Anayasası'nın 125. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır.”

niteliğiyle idare aleyhine bir diğer anlamıyla “idare taraf gösterilerek” idari yargıda açılacaktır.⁷¹⁵

Belirtilmelidir ki Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görevlerine ilişkin eylem ve işlemlerini gerçekleştirdikleri sırada, bu eylem ve işlemler kişisel kusur da teşkil edebilmektedir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerine ilişkin hukuki sorumluluklarını doğuracak bir kişisel kusurdan bahsedebilmek için ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanın kötü niyet içeren saikle hareket etmesi kabul edilmektedir.⁷¹⁶ Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerini gerçekleştirirken kötü niyet içeren saiklerine örnek olarak, kişisel menfaat yaratma amacıyla hareket etmek gösterilebileceği gibi, ceza kanunu hükümlerince suç vasfı taşıyan eylem ve davranışlarda bulunmak ya da kanun hükümlerini⁷¹⁷ ihlal etmek gösterilebilir.⁷¹⁸

Devletin üst düzey görevlisi niteliğini haiz Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, bu niteliklerinin bir gereği olarak sade vatandaşlar karşısında güçlü bir konumda olmaları dolayısıyla hukuki sorumluluktan bağışık tutulacaklarına ilişkin bir anlayışın hukuk devleti ilkesinin gereği olan ve Anayasada da kabul edilen “*kanun önünde eşitlik*” ilkesiyle bağdaşmayacağı açıktır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görevlerinden doğan eylem ve işlemlerinin; gerek hizmet kusurundan kaynaklanan bir zarar yaratması, gerekse kişisel kusurdan kaynaklanan bir zarar yaratması halinde, zarardan etkilenen kişiler, idare aleyhine ve idare mahkemesinde açılacak bir tam yargı davasıyla bu zararlarını giderebileceklerdir.

Burada önemle belirtilmelidir ki, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevlerine ilişkin kişisel kusurlarından kaynaklanan zararlarının tazmini için doğrudan ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanın gerçek kişi sıfatı davalı gösterilerek, adli yargıda şahıslarına karşı hukuk davası açılabilmesi, Anayasanın 40. maddesinin 3. fıkrasında⁷¹⁹ yer alan “*resmî görevlilerin haksız işlemlerinden doğan zararın Devletçe*

⁷¹⁵ Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, 2002, s.305.

⁷¹⁶ Necip Bilge, **Bakanların Görev ve Sorumluları**, Yeni Desen Matbaası y., Ankara, 1956, s.41-42.

⁷¹⁷ Yargıtay’ın “*yargı kararlarının yerine getirilmemesi halini ağır bir kişisel kusur*” olarak nitelendirdiğine ilişkin kararı için bkz. Yargıtay 4.Hukuk Dairesi, 15 Mayıs 1970 Tarih, E.:1969/5644, K.:1970/4549 Sayılı Kararı.

⁷¹⁸ Faik Birişik, “Bakanların Sorumluluğu”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s.55.

⁷¹⁹ 1982 Anayasası’nın 40. maddesinin 3. fıkrası şu şekildedir: “*Kişinin, Resmî görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.*”

tazmin edileceği” ne dair düzenleme ile 129. maddesinin 5. fıkrasında⁷²⁰ yer alan “*kamu görevlilerinin görevlerini gerçekleştirirken kişisel kusurları dolayısıyla ortaya çıkan zararlara karşı açılacak tazminat davalarının yalnız idare aleyhine açılabileceği*” ne dair düzenleme gereği mümkün değildir. Özetle Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri nedeniyle gerçekleştirdikleri eylem ve işlemler dolayısıyla oluşacak zararların tazmini için zarar gören ilgililer idare aleyhine tazminata ilişkin dava açabilecek; dava konusu zarar Cumhurbaşkanı yardımcısının eylem ve işleminden doğuyorsa bu davada davalı idare sıfatı Cumhurbaşkanlığı olacak; zarar bir bakanın eylem ve işleminden doğuyorsa bu davada davalı idare sıfatı bakanın amiri olduğu ilgili bakanlık olacaktır. Dava sonucu idarenin tazminata mahkûm olması halinde, zararın karşılığı olan tazminatı ödeyen Cumhurbaşkanlığı veya ilgili bakanlık bir diğer anlamıyla idare; zarar miktarını kusuru oranında Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakana rücu etme hakkına sahiptir.

Son olarak belirtmek gerekirse, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görevleriyle ilgili gerçekleştirdikleri eylem ve işlemlerinin bir zarara neden olduğu hallerde her ne kadar bu zararın giderilmesi amacıyla idari yargıda idare aleyhine dava açılabilmesi mümkün olsa da; bu zararın tazmini amacıyla, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların şahıslarına yönelik doğrudan adli yargıda dava açılmayacak olması, kanaatimizce Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanları kendi şahısları bağlamında, görevleriyle ilgili hukuki sorumluluklarından bir nevi bağışık tutulmalarına neden olabilecek niteliktedir.

3.2.2.3.2. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların Kişisel Eylem ve İşlemlerinden Doğan Hukuki Sorumsuzluk Sınırları

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar birer gerçek kişi olmaları sebebiyle, her gerçek kişi vatandaş gibi medeni hukuk, ticaret hukuku, borçlar hukuku gibi özel hukuk dallarına ilişkin sözleşmeler yapabilmekte, eylem ve işlemler gerçekleştirebilmekte, hak ve borç altına girebilmektedirler. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar kişiler hukuku, ticaret hukuku, borçlar hukuku kapsamındaki özel hukuk ilişkilerinden doğan hak ve borçları neticesinde hukuki açıdan tam sorumlu sayılmaktadırlar. Özel hukuka ilişkin sorumluluk hukuki sorumluluk olarak ele alınmaktadır. Bir diğer anlatımla,

⁷²⁰ 1982 Anayasası'nın 129. maddesinin 5. fıkrası şu şekildedir: “Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.”

Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar görevleri dışındaki kişisel eylem ve işlemleri sebebiyle, özel hukuk teamülleri çerçevesinde birer gerçek kişi olarak hukuki sorumluluk altındadırlar. Örneğin Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, bir ev satın aldıkları takdirde taşınmaz satış sözleşmesinden doğan yükümlülüklerini yerine getirme zorunluluğu altındadırlar. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar görevleri dışındaki kişisel eylemleri nedeniyle haksız fiil oluşturacak şekilde bir kimsenin zarar görmesine neden oldukları takdirde, bu zararı gidermekle yükümlü tutulmaktadır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar kişisel eylem ve işlemleri kapsamında gerçek kişiler gibi, sözleşmeden doğan yükümlülüklerini gerektiği gibi yerine getirmekle ve haksız fiilleri nedeniyle vermiş oldukları zararları tazmin etmekle yükümlüdürler. Bu gibi durumlarda, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, kişisel sözleşmelerinden doğan yükümlükleri ile haksız fiilleri sebebiyle meydana gelen zararlardan hukuki olarak tam sorumluluğa sahip olacaklardır.

Birer gerçek kişi olan Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, kişiler hukukundan kaynaklanan hak ve borçlara da tâbi oldukları da açıktır. Örneğin kişiler hukuku çerçevesinde hısımlığa dair hükümlere ilişkin uyuşmazlıklar doğrudan ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakanın şahsına yöneltilecektir. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, eşya hukuku kapsamında pek tabi malik sıfatını haiz olabilecek, malik oldukları eşyayı bir başkasına devir edebileceklerdir.

Özetle, özel hukuk kapsamında, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri dışındaki kişisel eylem ve işlemleriyle ilgili hukuki sorumlulukları diğer gerçek kişiler gibi tamdır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar, görevleri dışındaki kişisel eylem ve işlemleri sebebiyle meydana gelen hukuki sorumluluklarından, tüm gerçek kişilerin tabi olduğu hukuk kuralları çerçevesinde bağlı kabul edilmektedirler. Bu durum pek tabi hukuk devletinin bir zorunluluğudur. Cumhurbaşkanı ve bakanlar kişisel eylem ve işlemleri kapsamında sözleşmeden doğan yükümlülüklerini gerektiği gibi yerine getirmediikleri ve haksız fiilleri nedeniyle vermiş oldukları zararları tazmin etmedikleri hallerde borçlar hukuku çerçevesinde, ayrıca kişiler hukuku, eşya hukuku, miras hukuku, ticaret hukuku gibi diğer özel hukuk alanları çerçevesinde tarafı oldukları hukuki uyuşmazlıklarda tüm gerçek kişiler gibi yetkili ve görevli hukuk mahkemelerinde şahıslarına yöneltilmiş hukuk davalarında taraf sıfatını haiz olarak yargılanabilmekte ve yargılama sonucu tazminat ödemek gibi belirli edalara mahkum edilebilmekte; bununla birlikte Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların, görevleri dışındaki kişisel eylem ve işlemleri dolayısıyla tarafı oldukları özel hukuka ilişkin yargılamalar sonucunda

aleyhlerinde verilen mahkumiyet kararlarının ise genel hükümler çerçevesinde icra takibine konu edilebileceği kabul görmektedir.⁷²¹

3.2.2.3.3. Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanların İşlemleriyle İlgili Cumhurbaşkanının Sorumsuzluk Sınırı

2017 Anayasa değişikliğiyle getirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile Cumhurbaşkanının yürütmenin tek yetkilisi olduğu yepyeni bir hükümet sistemine geçildiğinden, yürütme ilişkileri de yeni hükümet sistemi neticesinde, yeni hükümet sisteminin bir gerekliliği olarak tamamen değiştirilmiştir.

Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yürütme; yürütmenin asli unsuru Cumhurbaşkanı ve ona yardım etme amacıyla göreve getirilen tali unsur niteliğindeki Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlardan oluşmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde, Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların hukuki nitelikleri, parlamenter sistemdeki bakanların hukuki statüleriyle karıştırılmamalıdır. Geçilen yeni sistemde Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı ve bakanlık görevinin varlığının tek amacı Cumhurbaşkanının yürütme erkini kullanırken, Cumhurbaşkanı'na yardımcı olmaktır. Keza Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanlar, hiçbir organın onayına ve güvenine ihtiyaç duyulmadan doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atandıklarından ve görevden alınabildiklerinden bu durum; Cumhurbaşkanının başka hiçbir organın onayına gerek duymadan, tamamen kendi inisiyatifiyle atadığı ve tamamen kendine karşı sorumluluğu olan Cumhurbaşkanı yardımcılığı ve bakanların eylem ve işlemlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar sebebiyle hukuki açıdan herhangi bir sorumluluğunun olup olmayacağı, olacağı da bu sorumluluğun ne tür bir sorumluluk olacağı noktasında belirsizlik yaratmaktadır. Bu belirsizliğin çözümü için 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 503.maddesinin 1.fıkrası⁷²² incelenmesi yerinde olacaktır. İlgili hüküm incelendiğinde, bakanlık icraatlarından ve bakanlık çalışanlarının eylem ve işlemlerinden ilgili bakanlığın en üst amiri konumundaki bakanının sorumlu tutulacağı düzenlendiği görülecektir. Bakanların ve Cumhurbaşkanı yardımcılarının ise Cumhurbaşkanı tarafından aldıkları

⁷²¹ Adnan Küçük, **Türkiye'de Başkanlık Sistemi**, Adres y., Ankara, 2020, s.218; Atar, **Türk Anayasa Hukuku**, Seçkin y., 13.B., s.308-309.

⁷²² 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 503. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: “*Bakan, bakanlık kuruluşunun en üst amiri olup, bakanlık icraatından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden sorumlu, bakanlık merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı ile bağlı, ilgili ve ilişkili kuruluşların faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemekle görevli ve yetkilidir.*”

emir ve talimatlar doğrultusunda hareket ettikleri açıktır. Bu nedenle Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların en üst amiri olduğuna dair yapılacak yorum kanaatimizce yerinde bir yorum olacaktır. Peki böyle bir durumda Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların sorumluluklarını doğurur nitelikte eylem ve işlem yapmalarına dair emir ve talimatlar verdiği hallerde ne olacaktır? Bir diğer deyişle, Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara, onların sorumluluklarını doğuracak nitelikte eylem ve işlem yapma talimatı verdiği hallerde sorumluluğun asıl sahibi kim olacaktır? 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası dönemde gerek Anayasada gerek diğer mevzuatta bu duruma ilişkin açık bir düzenlemeye yer verilmemesi, durumu belirsiz kılmaktadır. Kanaatimizce böyle bir halde, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 503. maddesinin 1. fıkrasına dikkat çekmek önem arz edecektir. Şöyle ki 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 503. maddesinin 1. fıkrasına bakıldığında ilgili düzenlemede “*Bakan*” ibaresi kullanıldığı görülecektir. Bu durumda 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 503. maddesinin 1. fıkrasının sorumluluğu doğrudan bakana ithaf ettiği kabul edilebilecektir. Bu yönüyle bakanın sorumluluğunu doğurucu işlem yapma emir ve talimatı veren Cumhurbaşkanına karşı, yapılan işlem gereği doğrudan hukuki sorumluluk hükümlerine başvurulamayacağı açıktır. Yine ilgili madde düzenlemesinde cumhurbaşkanı yardımcıları ibaresine yer verilmediği görülmektedir. Bu noktada, yasa koyucunun Cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanı yardımcılarının sorumluluklarını doğuracak nitelikte eylem ve işlem yapmaları için emir ve talimat vermesi durumunda hem Cumhurbaşkanı yardımcılara hem Cumhurbaşkanının kendisine sorumluluk atfedilemeyeceğine dair bir irade taşıdığı kabulü ise hukuk devleti ilkesine aykırılık oluşturacağından kabul edilmesi mümkün olmayacaktır. Tüm bu açıklamalar ışığında, Cumhurbaşkanının, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara, onların sorumluluklarını doğuracak nitelikte eylem ve işlem yapma talimatı verdiği hallerde ne şekilde sorumlu tutulacağına dair yasada açık bir hüküm yer almaması nedeniyle; Cumhurbaşkanı yardımcılarının ve bakanların Cumhurbaşkanının talimatı doğrultusunda gerçekleştirdikleri eylem ve işlemlerinden sorumluluklarının doğması ihtimalinde Cumhurbaşkanına karşı doğrudan hukuki sorumluluk hükümlerine başvurulamaması Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunu ortadan kaldırması düşünülememelidir. Zira böyle bir durumun demokratik bir hukuk devleti gerekliliklerine aykırılık oluşturacağı ortadadır. Bu nedenle kanaatimizce Cumhurbaşkanının böyle bir durumda sorumluluğunun işletilebilmesi için

Cumhurbaşkanı aleyhine Anayasanın 137.maddesi hükmünde⁷²³ düzenlenen kanunsuz emir hükümlerinin uygulanması yerinde olacaktır.⁷²⁴

Belirtilmelidir ki konusu suç teşkil eden emir hiçbir surette yerine getirilemez. Aksi takdirde hem emri yerine getiren hem de emri veren sorumlu olur. Ancak Anayasanın 137.maddesi hükmü gereği -konusu suç teşkil eden emirler hariç- amirin emri hukuka aykırı olmasına rağmen emredilen ast açısından bağlayıcı olabilmektedir. Buna göre, emirin emri hukuka aykırı bir emir olsa dahi, amir emrinde ısrar eder ve emri yazı ile yenilirse, amirin hukuka aykırı emri yerine getirilecek, ancak bu hal emri yerine getiren açısından sorumsuzluk nedeni yaratarak sorumluluğu emri verene bırakacaktır. Özetle Cumhurbaşkanı da emri ve talimatı altında hareket eden Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara, onların sorumluluğunu doğurur nitelikte hukuka aykırı emir ve talimatlar verdiği hallerde, sorumluluk kanunsuz emir düzenlemesi gereği emir ve talimatı veren Cumhurbaşkanı'da olacaktır.

Son olarak belirtilmelidir ki, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlar 657 sayılı Kanun kapsamında kanaatimizce memur sayılmasalar da, Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların Cumhurbaşkanı ile aralarında mevcut olan hiyerarşik yapının mevcudiyeti; Cumhurbaşkanının Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanlara emir verme yetkisinin mevcudiyeti ile Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların cumhurbaşkanının emir ve talimatları doğrultusunda kamu hizmeti gören üst düzey devlet görevlileri olma özellikleri, kanunsuz emir ilişkisi özelliklerinin varlığına delalettir.

⁷²³ 1982 Anayasası'nın 137.maddesinin 1.fikrası şu şekildedir: “Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilirse, emir yerine getirilir; bu halde, emri yerine getiren sorumlu olmaz”.

⁷²⁴ Aynı yönde görüş için bkz. Bayram Doğan, Didem Erdoğan, “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları ile Bakanların Sorumlulukları Meselesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** y., C.23., S.1., İzmir, 2021, s.185.

SONUÇ

Monarşinin temel yönetim sistemi olduğu geçmiş dönemlerde devletin tek organı sayılan ve tüm iktidarı elinde bulunduran hükümdarların gerçekleştirdikleri eylem ve işlemlerinden herhangi bir sorumlulukları söz konusu dahi olmamıştır. Ancak 17.yüzyılda gelişen laiklik hareketleriyle birlikte, meşruluğunu tanrısal bir ilahi güçten alan hükümdarların, tanrısallığın dünyadaki temsilcisi olduklarına dair inanç zayıflayarak, hükümdarın meşruluğu sarsıldığından, hükümdarın iktidar gücü azalmış, devam eden süreçte ise iktidarın halka ait olduğu anlayışı gelişmiştir. Halkın sahibi olduğu iktidar gücünü kullanabilmesini sağlayan en temel enstrüman Anayasalar olduğundan, ilerleyen süreçte Anayasacılık hareketlerinin ivme kazanmasıyla, hükümdar devletin temel fonksiyonlarını yerine getirmek amacıyla kullandığı iktidar gücü olan yasama, yürütme ve yargı yetkilerini başka organlarla paylaşmak zorunda kalmış, tüm bu gelişmeler günümüz modern devlet anlayışını yaratmıştır. Nihayet anayasal hareketlerin tarihsel süreç içerisinde geliştirdiği tüm devinimler hukuk devleti ve çoğulcu demokrasi anlayışına anlam kazandırdığından, hukuk sisteminde devlet başkanının sorumluluğu hususu somut bir karşılık bulmuştur. Sorumluluk kelimesinin sözlük anlamı hesap sorulabilirlik olarak tanımlanırken, hukuki anlamı Anayasal hesap sorulabilirlik vasfı taşımaktadır.

Devlet başkanının sorumluluk hususu, devlet başkanının hukuki statüsü ve bu hukuki statüye bağlanan hukuki sonuçlar bağlamında şekillenmektedir. Bir devlet başkanının görev ve yetkileri hukuki statüsüne bağlı olup, devlet başkanının hukuki statüsü ise içinde bulunduğu hükümet sistemi çerçevesinde şekillenmektedir. Devlet başkanı sahip olduğu hukuki statüsü neticesinde görev ve yetkilerini kullanabileceğinden, kullandığı görev ve yetkilerinin sonuçlarından da mevcut hukuki statüsü kapsamında sorumlu olacaktır. Hükümet sistemleri kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı hükümet sistemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kuvvetler birliği sistemi yasama ve yürütme kuvvetlerinin tek elde birleştiği hükümet sistemleri olup kendi içerisinde yasama ve yürütme kuvvetlerinin yürütmede birleştiği sert kuvvetler ayrılığı (diktatörlük ve mutlak monarşi) ile yasama ve yürütme kuvvetlerinin yasamada birleştiği yumuşak kuvvetler ayrılığı (meclis hükümeti sistemi) olarak iki türe ayrılmaktadır. Kuvvetler ayrılığı sistemleri ise kendi içerisinde derecesine göre; sert kuvvetler ayrılığı (başkanlık sistemi) ve yumuşak kuvvetler ayrılığı (parlamentar sistem) olarak ikiye ayrılmaktadır. Özetle açıklanan tüm bu sistemlerde

devlet başkanının hukuki statüsü ve bu hukuki statüye bağlanan hukuki sonuçlar farklılık arz etmektedir.

Türk Anayasal gelişmeleri ışığında farklı dönem Anayasaları ile çerçevesi çizilen hükümet sistemlerinin mevcut farklılıkları doğrultusunda da devlet başkanına bir diğer deyişle Cumhurbaşkanına atfedilen hukuki statüler farklı olmuştur. Meşrutî monarşiyi esas alan Osmanlı 1876 tarihli Kanuni Esasi parlamenter bir monarşi sistemini benimserken, 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu meclis hükümeti sistemini, 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu hem meclis hükümeti sistemi hem parlamenter sistem özellikleri taşıyan karma bir hükümet sistemini, 1961 Anayasası ile 2017 değişikliklerine kadar 1982 Anayasası ise parlamenter hükümet sistemini benimseyen Türk Anayasaları olmuşlardır. Bu sebeple; 1876 Kanuni Esasi ile 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu, 1961 ve 1982 Anayasalarının her birinde *-farklı hükümet sistemlerinin esas alınması nedeniyle-* Cumhurbaşkanının siyasi, cezai ve hukuki sorumluluğu farklı boyutlarda ele alınmış ve birbirlerinden farklı şekillerde düzenlemiştir.

I. Meşrutiyet ile ilk kez adım atılan meşrutî monarşi döneminin ilk Anayasası olan Kanun-i Esasi ile padişahın mutlak sorumsuzluğu kabul edilirken; Kurtuluş Savaşı döneminin meclis hükümeti sistemini benimseyen olağanüstü Anayasası niteliğini haiz 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda de devlet başkanının sorumluluğunu düzenleyen herhangi bir hüküm ihtiva edilmemiştir. Ancak 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu bir olağanüstü dönem anayasası vasfında olduğundan, dönemin şartları gereği kendisinde hüküm bulunmayan hallerde halen yürürlükte olduğu kabul edilen 1876 Kanuni Esasi'nin ilgili hükümleri uygulanmıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesini takiben kabul edilen ve hem meclis hükümeti sistemi hem parlamenter sistem özellikleri taşıyan karma bir hükümet sistemini benimseyen 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu ile ilk kez Cumhurbaşkanının sorumluluğu hususu kabul edilmiş ve 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 41.maddesi ile Cumhurbaşkanının vatana ihanet halinde meclise karşı sorumlu olacağı düzenlenmiştir. 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 41.maddesinde Cumhurbaşkanının vatana ihanet sebebiyle meclise karşı siyasi sorumlu tutulurken, bir diğer yandan 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 17.maddesi ile de Cumhurbaşkanına hukuki sorumluluk atfedildiği ve bu hukuki sorumluluk kapsamında milletvekilleri dokunulmazlığından yararlanacağını düzenlendiği görülecektir. Türk Anayasal gelişmeleri tarihinde ilk kez 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu ile kabul edilen Cumhurbaşkanının sorumluluğu hususu, takip eden dönem anayasalarında da kendine

yer bulmuştur. Parlamenter sistem anayasası olan 1961 Anayasası'nın 98.maddesi ile Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerden sorumsuz kabul edildiği düzenlenerek, Cumhurbaşkanı görevi dışındaki eylem ve işlemlerinden sorumlu tutulmuş, yasanın 99.maddesi ile de bu sorumluluk vatana ihanet suçu kapsamında cezai sorumluluk olarak nitelendirilmiştir. Böylece 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu ile Cumhurbaşkanının meclise karşı siyasi sorumluluğu ilk kez düzenlenirken, 1961 Anayasası ile Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun bir suç kapsamındaki mevcudiyetine ilk kez vurgu yapılmıştır. Belirtilmelidir ki hem 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu hem de 1961 Anayasası düalist bir yürütme yapısını benimsemiş anayasalar olduğundan, Cumhurbaşkanının görevine ilişkin eylem ve işlemlerinin *-istisnalar haricindeki-* büyük çoğunluğu ilgili başbakan ve bakanın karşı-imzasına tâbi olduğundan, ilgili anayasalar nezdinde Cumhurbaşkanı görev kapsamındaki eylem ve işlemlerinden hukuki olarak sorumlu tutulmamıştır. 1982 Anayasası dönemine gelindiğinde, gerek Türkiye'de gerçekleşen sosyal, siyasal ve ekonomik olaylar, gerek istikrarın sağlanması adına güçlü bir yürütmenin gerekliliği inancının yerleşmesiyle yürütme erkinin güçlendirilmesi eğilimi sonucunda, 1982 Anayasası ile devlet otoritesinin yürütmenin yetkilendirilmesi yoluyla güçlendirilmesi amacına uygun düşecek şekilde “yetkilerle donatılmış” bir Cumhurbaşkanı yaratılmıştır. 1982 Anayasası Türk Anayasa tarihinde Cumhurbaşkanına en geniş yetkiler tanıyan anayasadır. 1982 Anayasası'nın benimsediği hükümet sistemi ise 2017 Anayasa değişikliklerine kadar; yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden yumuşak olarak ayrıldığı parlamenter sistemdir. 1982 Anayasası'nın 2017 Anayasa değişiklikleri öncesi saf halinde parlamenter demokrasi gereği Cumhurbaşkanının işlemleri ilgili Başbakan ve bakanın karşı-imzasına tâbi tutulmuş, bu sayede yetki ve sorumlulukta paralellik ilkesi gereği sorumluluk da Cumhurbaşkanı işlemine karşı-imza atan Başbakan ve bakana bırakılarak, Cumhurbaşkanının kural olarak sorumsuzluğu kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 1982 Anayasası ile de devam eden düalist yürütme anlayışı nedeniyle 1982 Anayasası'nda da, devlet başkanı olan Cumhurbaşkanının görevine ilişkin siyasi sorumsuzluğu kural, siyasi sorumluluğu ise istisna olarak yer almış; aynı şekilde Cumhurbaşkanının görevine ilişkin cezai sorumluluğunun ise salt göreve ilişkin eylem ve işlemlerinden dolayı yalnızca vatana ihanet suçu kapsamında kabul edileceği düzenlenmiştir.

21 Ocak Tarih ve 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un kabul edilmesiyle birlikte 1982 Anayasası'nda yapılan anayasal değişiklikler sonucunda ise Cumhurbaşkanlığı sorumluluğuna dair

düzenlemeler de köklü değişikliklere uğratılmış ve her yönüyle tam sorumlu bir Cumhurbaşkanı yaratılmıştır. Hakeza, yeni sistem olarak kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin yapısı gereği parlamenter sistem terk edilerek, kuvvetler ayrılığının esas alındığı karma yapıda bir sisteme geçildiğinden, parlamenter sistemin istisnai sorumlu Cumhurbaşkanı anlayışından da bu doğrultuda vazgeçilerek, yeni sistemde geniş yetkilerle donatılan ve yürütmenin tek aktörü konumundaki Cumhurbaşkanı bu statüsü gereği tam sorumlu kabul edilmiştir. Keza 2017 Anayasa değişikliği öncesi dönemde uygulanan karşı-imza usulünün Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde kaldırılması ve tüm yürütme yetkisinin doğrudan Cumhurbaşkanıya aktarılması, Cumhurbaşkanıya tam yetkili ve tam sorumlu bir nitelik kazandırmıştır. 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişikliğini takiben tam yetkili Cumhurbaşkanının bu doğrultuda tam sorumlu kabul edilmesi, Cumhurbaşkanı sorumluluğu esasının kapsamını daralttığından, değişiklik öncesi döneme nazaran sadeleştirerek daha belirlenebilir hale getirmiştir. 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanının tam sorumlu kabul edilmesi, Cumhurbaşkanının Yüce Divan yargılamasına tâbi tutulacağına dair 2017 Anayasa değişiklikleriyle 1982 Anayasası'na eklenen anayasal düzenlemenin de kaynağı olmuştur.

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri ile amaçlanan hedef, tam yetkili ve bu bağlamda tam sorumlu bir Cumhurbaşkanı makamının kabul edilmesiyle birlikte Cumhurbaşkanı sorumluluğuna ilişkin geçmiş dönem anayasalarında yer alan belirsizliklerin giderilmesi, bunun yanında siyasi, cezai ve hukuki anlamda sorumluluğu açık ve net olan bir Cumhurbaşkanı yaratılmasıdır. Anayasal anlamda yasa koyucunun yasa metni üzerinde yaptığı değişiklikler neticesinde bu amacına ulaştığı da ortadadır. Ancak 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişikliklerinin uygulama açısından pek çok tartışmalı durum yarattığını da belirtmek önem arz etmektedir.

Şöyle ki, Cumhurbaşkanı 2017 Anayasa değişiklikleri kapsamında cezai olarak tam sorumlu kabul edilse de, Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu kapsamında açık bir düzenleme yasa metninde yer almamaktadır. 1982 Anayasası'nda 2017 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri kapsamında, Anayasa'nın 116.maddesinde düzenlenen TBMM'nin seçimleri yenileme yetkisi Cumhurbaşkanı aleyhinde işletilebilecek siyasi bir denetim mekanizması olarak yorumlanabilir nitelikte olsa da, bu denetimin işlevselliği tartışmalıdır. 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle düzenlenen Anayasanın 116.maddesi ile, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kendi

seçimleri ile birlikte Cumhurbaşkanlığı seçimlerini yenileme yetkisi verilerek, Cumhurbaşkanı hakkında işletilebilecek siyasi denetim mekanizması hedeflenmiş olsa da, birçok yetkiyi elinde bulunduran yürütme organı karşısında ve yine güçlü bir yürütme organına karşı yapılacak seçim çalışması ne derece etkili olacaktır, bu husus tartışmaya açıktır.

Ayrıca 2017 Anayasa değişiklikleriyle cezai sorumluluğa ilişkin kanun metninde yapılan sadeleştirme sonucu, eski sistemde göreviyle ilgili eylem ve işlemleriyle sınırlı olarak salt vatana ihanet sebebiyle cezai olarak sorumlu tutulan Cumhurbaşkanının yeni sistemde hem göreviyle ilgili eylem ve işlemlerinden hem de kişisel eylem ve işlemlerinden ceza kanunları çerçevesinde tüm suç tiplerinden mutlak olarak sorumlu kabul edilmesi ilk bakışta olumlu bir yenilik olarak görülse de, Cumhurbaşkanının kişisel suçları sebebiyle de Yüce Divan kapsamında yargılanmasına ilişkin düzenleme; Yüce Divan yargılamasının işletilmesinin zor şartlar gerektirmesi nedeniyle Cumhurbaşkanına kapsamlı bir koruma alanı yaratma ihtimali taşıdığından, isabetli görülmemektedir.

Hakeza 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri sonucu düzenlenen ve Cumhurbaşkanı hem görev hem kişisel suçlarından Yüce Divan yargılaması kapsamında kabul eden Anayasanın 105.maddesi, Yüce Divanın salt görev suçları dolayısıyla yargılama yapacağını düzenleyen Anayasanın 148.maddesinin 6.fıkrası ile çelişmektedir. Bu kapsamda mevcut çelişkinin giderilmesi adına, Anayasanın 148.maddesinin 6.fıkrasının revize edilmesi de yerinde olacaktır.

1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri kapsamında Cumhurbaşkanı sorumluluğuna ilişkin tespit edilen bir diğer nokta, TBMM'ye Cumhurbaşkanı hakkında soruşturma önergesi verilebilmesi için aranan çoğunluktur. Şöyle ki, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile birlikte milletvekili sayısı altı yüze çıkarıldığından, Cumhurbaşkanı aleyhine TBMM'ye soruşturma önergesi verilebilmesinin ön şartı; üye tamsayısı olan altı yüz milletvekilinin salt çoğunluğu olan üç yüz bir milletvekilinin önerge verme yetkisini kullanmasıdır. 2017 Anayasa değişikliği öncesi dönemde, Anayasanın 105.madde hükmüyle, Cumhurbaşkanının bir suç işleyip işlemediğinin araştırılması talebi meclisin üye tamsayısının en az üçte birinin teklifiyle yapılabilecekken yeni sistemle birlikte, henüz yargılama aşamasına dahi geçmeden Cumhurbaşkanının suç işleyip işlemediğinin araştırılması çok yüksek bir çoğunluğun (üç yüz bir milletvekilinin) istemine bağlanmıştır. Dolayısıyla 2017 Anayasa değişiklikleri sonrası getirilen yeni düzenlemeyle, Cumhurbaşkanının suç işlediği iddiasının araştırılmak için meclise getirilmesi ulaşılmaması çok zor bir çoğunluk şartına bağlanmıştır. Bu sebeple, TBMM'ye

suçlandırma önergesi verilmesi için, önceki sisteme nazaran daha yüksek karar yeter sayısını öngören yeni sistem düzenlemesi kanaatimizce isabetli bulunmamaktadır.

1982 Anayasası'nın 2017 değişikliği öncesi mevcut düzenlemesi gereği Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevk için meclis üye tamsayısının en az dörtte üç çoğunluğu yani beş yüz elli milletvekilinden dört yüz on dördünün kararı aranmaktayken, 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleri ile yenilenen Anayasanın 105.maddesi hükmüyle Yüce Divana sevk için aranan çoğunluk üçte ikiye düşürülmüş, buna paralel olarak aranan çoğunluk da meclis üye tamsayısı olan altı yüz milletvekilinden dört yüz milletvekiline düşürülmüştür. 2017 Anayasa değişikliğiyle getirilen bu yenilik her ne kadar isabetli bir yenilik olsa da, Yüce Divana sevk, Cumhurbaşkanının hem görev hem de kişisel suçları için yapılacak yargılamanın bir ön şartı olması dolayısıyla, kişisel suçları bağlamında Cumhurbaşkanının Yüce Divanda yargılanabilmesi için üçte iki çoğunluk olan dört yüz milletvekilinin bu yönde kararının aranması eleştiriye açıktır. Sonuçta Anayasa değişikliğiyle getirilen bu yeni karar çoğunluğu, Cumhurbaşkanı sorumluluğunun işletilmesi usulünün anayasal pratiğe dönüştürülmesi olasılığını oldukça zayıflatır niteliktedir.

Yüce Divanın oluşumunda üyelerin seçilmesi usulünün 2017 Anayasa değişiklikleriyle yeniden düzenlenerek köklü değişikliklere uğratılması sonucu Yüce Divan'a üye seçiminde Cumhurbaşkanına önceki dönemlere nazaran çok daha geniş yetkiler verilmesi ve Yüce Divan üyelerinin on beşinden on ikisinin, bir diğer deyişle yüksek çoğunluğunun Cumhurbaşkanı tarafından seçilmesi usulü Yüce Divanın yargı bağımsızlığı kapsamında tartışmalı hususlardan biri olmuştur. Kaldı ki, Cumhurbaşkanı hakkında yapılan Yüce Divan yargılaması sırasında Anayasa Mahkemesi üyelerinden birinin görevinin son bulması ve bu nedenle üyeliğin boşalması halinde, 2017 anayasal düzenlemeleri kapsamında boşalan üyeliğe yeni üye, Yüce Divanda ceza yargılaması devam eden Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır. Bir diğer deyişle, Cumhurbaşkanı kendisini yargılayacak hâkimi seçebilme yetkisini elinde bulundurmaktadır. Bu kapsamda Yüce Divanın yargı bağımsızlığının meşruiyetinin sarsılmaması ve yapılan ceza yargılamasının etkinliği adına, Yüce Divan'ın kurulması ve Yüce Divana üye seçilme usulünün siyaset üstü bir bakış açısı ile hareket edilerek yeniden düzenlenmesi yerinde olacaktır. Örneğin Cumhurbaşkanının Yüce Divan yargılaması üzerinde tahakküm kurmasının önüne geçilebilmesi adına Amerika Birleşik Devletleri'ndeki başkanlık sistemine benzer şekilde değiştirilmesi, yürütme ve yargı arasındaki dengenin sağlanması bağlamında çok daha yerinde olacaktır. Ayrıca belirtilmelidir ki, bir ceza

yargılaması yürütme göreviyle yetkili Yüce Divan üyelerinin çoğunluğunun ceza hukukçusu olmaması, Yüce Divanda yapılacak ceza muhakemesinin adil yargılama niteliğine hâlel getirebilecektir. Bu yönüyle Yüce Divanın ceza hukukuna hâkim üyeler tarafından oluşturulmasına ilişkin bir revize gereklidir.

Yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı üzere, Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu ve sorumluluğu kapsamında 1982 Anayasası'nda yapılan 2017 Anayasa değişiklikleriyle önceki dönemde mevcut olan tartışmaların sona erdirilmesi amaçlanmıştır. Hakeza, getirilen yeni düzenlemeler vatana ihanet suçunun belirsizliğine ilişkin tartışmaları sona erdirmesi ve Cumhurbaşkanı sorumluluğunun sınırlarını netleştirmesi noktasında olumlu özellikte yeniliklerdir. Ancak, her ne kadar yapılan anayasal değişikliklerle birlikte geçmiş dönemde mevcut tartışmaların bir kısmı sona erdirilse de getirilen yeni düzenlemeler fiiliyatta farklı tartışmalar yaratmıştır. Sonuçta Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yetkileri genişletilen, bu doğrultuda sorumluluk kapsamı da oldukça genişletilen Cumhurbaşkanının, sorumluluğunun işletilebilmesi için gereken usullerde aranan çoğunluklar ile cumhurbaşkanının yetkileri nezdinde sorumluluğunun işletilme usullerine müdahale edebilme yetkisi, sistemin kuvvetler ayrılığıyla amaçladığı fren ve denge anlayışıyla örtüşmemektedir. Zira bu kadar güçlendirilmiş bir yürütme karşısında kısıtlı bir denetim imkanına sahip olan yasama ve yargı kuvvetlerinin, sahip oldukları kısıtlı denetim mekanizmalarını ne şekilde ve ne kadar etkin kullanabileceği belirsizlikler taşıması sebebiyle tartışmaya açık olduğundan, sistemin bu eksik yönleri, yeni yapılacak düzenlemelerle giderilmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- AKTAŞ, Kadir: Yasama Dokunulmazlığı**, Adalet y., Ankara, 2009.
- ALDIKAÇTI, Orhan: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, 4.B., Fakülteler Matbaası y., İstanbul, 1982.
- ANAYURT, Ömer/EKİNCİ, Ahmet: Tek Başlı Yürütme Esasına Dayalı Hükümet Sistemlerinde Başkan Yardımcılığı ve 2017 Anayasa Değişikliği ile Getirilen Sistemde Cumhurbaşkanı Yardımcılığı Kurumu Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz (Prof. Dr. Zafer Gören Armağanı)**, Yetkin y., Ankara, 2017.
- ANAYURT, Ömer: Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku)**, 2.B., Seçkin y., Ankara 2019.
- ARMAĞAN, Servet: 1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1978.
- ARMAĞAN, Servet: Türk Esas Teşkilat Hukuku**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979.
- ARSEL, İlhan: Anayasa Hukuku: Demokrasi**, Doğu Matbaacılık y., Ankara, 1964.
- ARSEL, İlhan: Türk Anayasa Hukuku'nun Kanuni Esasları**, C.1, Mars Matbaası y., Ankara, 1965.
- ARTUK, Mehmet Emin/GÖKCEN, Ahmet/YENİDÜNYA, Caner A.: Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin y., Ankara, 2009.
- ARTUK, Mehmet Emin/GÖKCEN, Ahmet/YENİDÜNYA, Caner A.: Ceza Hukuku Genel Hükümler**, 1.C., 2.B., Turhan Kitapevi y., Ankara, 2006.
- ATALAN, Mustafa: Başkanlık Sistemi ve Türkiye**, Adalet y., Ankara, 2019.
- ATAR, Yavuz: Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı**, Mimoza y., Konya, 2000.
- ATAR, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku**, 12.B., Seçkin y., Ankara, 2018.
- ATAR, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku**, 9.B., Mimoza y., Konya, 2014.
- ATAR, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku**, 4.B., Mimoza y., Konya, 2007.
- ATAR, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku**, 13.B., Seçkin y., Ankara, 2019.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal: Nutuk Söylev**, Cb.1, Türk Tarih Kurumu y., Ankara, 1984
- AYKANAT, Tuba: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu**, 1.B., Adalet y., Ankara, 2019.

- AYVERDİ**, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Lügatı, 1.B., İstanbul, 2010.
- BAL**, Bülent: **İstikrarsız Parlamenterizme Karşı Başkanlık Sistemi**, Der y., İstanbul, 2001.
- BALTA**, Tahsin Bekir: **Türkiye’de Yürütme Kudreti**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi y., Ankara, 1960.
- BALTA**, Tahsin Bekir: **Türkiye’de Yürütme Kuvveti**, Ajans Türk Matbaası y., Ankara, 1960.
- BARTHELEMY**, Joseph/ **DUEZ**, Paul, **Traite de Droit Constitutionnel**, Dalloz, Paris, 1993.
- BAŞGİL**, Ali Fuad: **Esas Teşkilat Hukuku: Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri**. C.1., Baha Matbaası y., İstanbul, 1960.
- BELGESAY**, Mustafa Reşit: **Kuran Hükümleri ve Modern Hukuk**, İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1962.
- BIRSOUKIDES**, Pericles: **Der Hochvernat**, Eine Historische und Dogmatische Studie, Berlin, 1903.
- BİLGE**, Necip: **Bakanların Görev ve Sorumluları**, Yeni Desen Matbaası y., Ankara, 1956.
- BRADLEY**, Anthony/**EWİNG**, Keith D: **Constitutional and Administrative Law**, 13.B., Longman, London, 2002.
- CADOUXI**, Charles: **Droit Constitutionnel et Institutions Politiques**, Paris, Cujas, 1.C., 3.B., 1988.
- CENDEL**, Nur: **Türk Ceza Hukukuna Giriş**, 2.B., Beta y., İstanbul, 2002.
- CHRIMES**, Stanley Bertram: **English Constitutional History**, London, Oxford University Pres, 1958.
- DEMİRBAŞ**, Timur: **Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Seçkin y., 5.B., Ankara, 2007.
- DERDİMAN**, Cengiz: **Anayasa Hukuku**, 2.B., Alfa Aktüel y., Bursa, 2011.
- DOEHRING**, Karl: **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)**, (Çev. Ahmet Mumcu), İnkılap y., İstanbul, 2002.
- DOĞAN**, İlyas: “Türk Tipi Başkanlık Modeli Bağlamında 2017 Anayasa Değişikliklerinin İrdelenmesi”, İlyas Doğan, Serdar Ünver (Ed.), **Dört Kıtada Başkanlık Sistemi**, 1.B., Astana Yayınları, Ankara, 2017.
- DONAY**, Süheyl: **Ceza Normunun Yer, Kişi ve Zaman Yönünden Uygulanması, (Ceza Hukuku Günleri)**, İstanbul, 1998.

- DÖNMEZER, Sulhi/ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku (Genel Kısım)**, C.1, Filiz Kitapevi y., İstanbul, 1985.
- DÖNMEZER, Sulhi/ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku**, İstanbul, 1965.
- DÖNMEZER, Sulhi: Cezai Mesuliyetin Esası**, İsmail Akgün Matbaası y., İstanbul, 1941.
- DUGUIT, Leon: Traite de Droit Constitutionnel**, C.5., 2.B., Ancienne Librairie Fontemoing, Paris, 1924-1928.
- ERDEM, Kasım: Yarı-Başkanlık ya da Süper Başkanlık: Rusya Federasyonu Örneğinin Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi**, TBMM Basımevi y., Ankara, 2014.
- ERDOĞAN, Mustafa: Anayasa Hukuku**, 3.B., Orion y., Ankara, 2005.
- ERDOĞAN, Mustafa: Anayasal Demokrasi**, 13.B., Siyasal Kitapevi y., Ankara, 2017.
- EREM, Faruk: Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan Olarak İncelenmesi**, Ajans Türk Matbaası y., Ankara, 1963.
- EREN, Abdurrahman: Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar- Türk Anayasa Hukuku)**, Güncellenmiş 3.B., Seçkin y., Ankara, 2021.
- ERGÜL, Ergin: Anayasa Hukukuna Başlangıç (Ders Notları)**, Adalet y., Ankara, 2019.
- EROĞUL, Cem: Anütüzye Giriş**, 10.B., İmaj y., Ankara, 2009.
- ESEN, Bülent Nuri: Anayasa Hukuku**, Alaeddin Kırıl Matbaası y., 1945.
- ESEN, Bülent Nuri: Türk Anayasa Hukuku**, Ayyıldız Matbaası y., Ankara, 1971.
- ESEN, Selin: Başkanlık Sistemi Nedir? Türkiye'nin Anayasa Gündemi**, İletişim y., İstanbul, 2016.
- FEYZİOĞLU, Metin: Meclis Soruşturması**, Savaş y., Ankara, 2006.
- GİRİTLİ, İsmet/PERTEV Bilgen/AKGÜNER Tayfun: İdare Hukuku**, Der y., İstanbul, 2006.
- GÖREN, Zafer: Anayasa Hukuku**, Seçkin y., Ankara, 2006.
- GÖZLER, Kemal/KAPLAN, Gürsel: İdare Hukuku Dersleri**, 20.B., Ekin y., Bursa, 2018.
- GÖZLER, Kemal: Anayasa Hukukuna Giriş (Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku)**, Güncellenmiş 29.B.
- GÖZLER, Kemal: Anayasa Hukukuna Giriş (Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku)**, 1.B., Ekin y., Bursa, 2000.

- GÖZLER, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, C.I, Güncellenmiş 2.B., Ekin Basım Yayın Dağıtım y., Bursa, 2020.**
- GÖZLER, Kemal: Cumhurbaşkanı Hükümet Çatışması (Cumhurbaşkanı Kararnameleri İmzalamayı Reddedebilir mi?), Ekin y., Bursa, 2000.**
- GÖZLER, Kemal: Devlet Başkanları, 2.B, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2016.**
- GÖZLER, Kemal: Elveda Anayasa: 16 Nisan 2017’de Oylayacağımız Anayasa Değişikliği Hakkında Eleştiriler, Ekin y., Bursa, 2017.**
- GÖZLER, Kemal: Hukukun Temel Kavramları, Ekin y., Bursa, 2004.**
- GÖZLER, Kemal: Kanun Hükmünde Kararnamelerin Hukuki Rejimi, Ekin Kitapevi y., Bursa, 2000.**
- GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Güncellenmiş 3.B., Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2019.**
- GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Güncellenmiş 25.B., Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2020.**
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: Türk Anayasaları, Turhan Kitapevi y., Ankara, 2005.**
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref: Anayasa Hukuku, 17.B., Turhan Kitapevi y., Ankara, 2010.**
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref: Türkiye’nin Yönetim Yapısı, Turhan Kitapevi y., Ankara, 2008.**
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref: Yönetim Hukuku, 18.B. Turhan Kitapevi y., Ankara, 2003.**
- GÜL, Cengiz: Karşılaştırılmalı Hükümet Sistemlerinde Yürütme, Yetkin y., Ankara, 2017.**
- GÜNDAY, Metin: İdare Hukuku, İmaj y., 7.B., Ankara, 2003.**
- GÜNDAY, Metin: İdare Hukuku, İmaj y., Ankara, 2013.**
- GÜNEŞ, Turan: Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1956.**
- GÜRİZ, Adnan: Hukuk Başlangıcı, Siyasal Kitapevi y., Ankara, 2003.**
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki: Mutlak Monarşiden Günümüze Egemenlik Kavramı, Seçkin y., Ankara, 2004.**
- HAS, Volkan: Türk Parlamento Hukukunun Kaynakları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Çalışma Düzeni, Adalet y., Ankara 2009.**
- İBA, Şeref: Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, Turhan Kitabevi y., Ankara, 2008.**
- İBA, Şeref: Parlamenter Denetim, Bilgi y., Ankara, 1997.**
- İBA, Şeref/ BOZKURT, Rauf: 100 Soruda Parlamento, Nobel y., Ankara, 2006.**

- İÇEL, Kayıhan/DONAY, Süheyl: Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku 1. Kitap.** 4. B., Beta y., İstanbul, 2005.
- İSLAM, Latif Nadir: Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tahkikatı,** Kardeş Matbaası y., Ankara, 1966.
- KABOĞLU, İbrahim Ö.: Anayasa Hukuku Dersler (Genel Esaslar),** Legal y., 7.B., İstanbul, 2011.
- KABOĞLU, İbrahim Ö.: Kural Koyan Organ Olarak Yasamanın Özerkliği,** CHP y., Ankara, 2018.
- KANADOĞLU, O. Korkut: 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı,** Adalet Yüksekokulu 20. Yıl Armağanı, Beta y., İstanbul, 2001.
- KAPICI, Ferhat: Meclis Soruşturması,** Adil y., Ankara, 2001.
- KARATEPE, Şükrü/ALKAN, Haluk/ATAR, Yavuz/BİNGÖL, Yılmaz/DURGUN, Gonca B.: Sorularla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi,** Memur-Sen y., Ankara, 2017.
- KARATEPE, Şükrü: Anayasa Hukuku,** Savaş y., Ankara, 2013.
- KAYIHAN, İçel/DONAY, Süheyl: Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım,** 5.B., Beta y., İstanbul, 2006.
- KAYIHAN, İçel/DONAY, Süheyl: Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku, Genel Kısım, C.1, 3.B.,** Beta y., İstanbul, 1999.
- KERSE, Ahmet: Türkiye’de 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı,** Sümer Matbaası y., İstanbul, 1973.
- KESKİNSOY, Ömer: 1982 Anayasası’na Göre Cumhurbaşkanının Sorumluluğu,** Savaş y., Ankara, 2013.
- KESKİNSOY, Ömer: Cumhurbaşkanının Sorumluluğu,** Savaş y., Ankara, 2012.
- KIŞLALI, Ahmet Taner: Siyaset Bilimi,** Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu y., Ankara, 1987.
- KOCA, Mahmut/ÜZÜLMEZ, İlhan: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler,** Seçkin y., Ankara, 2019.
- KOCAHANOĞLU, Osman Selim: Gerekçeli ve Açıklamalı Anayasa,** Temel y., İstanbul, 1993.
- KOZAK, İbrahim Erol: Genel Hukuk Tarihi,** Adalet y., Ankara, 2011.
- KUBALI, Hüseyin Nail: Anayasa Hukuku Dersleri,** İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., İstanbul, 1971.
- KUMAŞ, Rahmi: İktidardan Yüce Divana,** Tekin y., İstanbul, 1980.

- KUNTER**, Nurullah/**YENİSEY**, Feridun: **Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku**, Arıkan Basım Yayım Dağıtım y., İstanbul, 2005.
- KUTLU**, Önder/**KAHRAMAN**, Selçuk: “Türk Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kamu Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi”, Ferhat Uslu (Ed.), **Türk Anayasa Hukukunun Güncel Sorunları**, Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (Pesa) y., Ankara, 2017.
- KUZU**, Burhan: **1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler**, Filiz Kitabevi y., İstanbul 1990.
- KÜÇÜK**, Adnan: **Türkiye’de Başkanlık Sistemi**, Adres y., Ankara, 2020.
- LJPHART**, Arend: **Çağdaş Demokrasiler**, (Çev. ÖZBUDUN Ergun, ONURDULAN Ersin), Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Türk Derneği y., Ankara, 1988.
- LINZ**, Juan Jose: **Totaliter ve Otoriter Diktatörlükler**, (Çev. Ergun Özbudun), Sevinç Matbaası y., Ankara, 1984.
- MAUS**, Didier: “Responsibilite”, Oliver Duhamel, Yves Menty (Ed.), **Dictionnaire Constitutionnel**, P.U.F., Paris, 1992.
- MICHELS**, Robert: **Political Parties** (Çev. Eden, C. Paul), Batoche Books, 2001.
- ODYAKMAZ**, Zehra/**KAYMAK**, Ümit/**ERCAN**, İsmail: **Anayasa Hukuku İdare Hukuku**, On İki Levha y., İstanbul, 2011.
- OĞUZMAN**, Kemal/ **ÖZ**, Turgut: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Filiz Kitapevi y., İstanbul, 2000.
- OKANDAN**, Recai Galip: **Umumi Amme Hukuku: Devletin Doğuşu, Pozitif ve Teorik Gelişmesi, Unsurları**, Fakülteler Matbaası y., İstanbul, 1968.
- OKŞAR**, Mustafa: **2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Yürütme Erkinin Üstünlüğü**, Yetkin y., Ankara, 2019.
- ONAR**, Sıddık Sami **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.2., 3.B., İsmail Akgün Matbaası y., İstanbul, 1966.
- ONAR**, Sıddık Sami: **İdare Hukuku**, C.1., 1.B., İstanbul Üniversitesi y., İstanbul, 1942.
- ÖNDER**, Salih: **Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü**, Turhan Kitabevi y., Ankara, 2007.
- ÖZBUDUN**, Ergun: **1921 Anayasası**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi y., Ankara, 1992.
- ÖZBUDUN**, Ergun: **Anayasa Hukuku**, Anadolu Üniversitesi y., Eskişehir, 2018.
- ÖZBUDUN**, Ergun: **Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye**, 2.B., Yetkin y., Ankara, 2021.

- ÖZBUDUN, Ergun: Parlamenter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları**, Ankara Üniversitesi Basımevi y., Ankara, 1962.
- ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku**, Güncellenmiş 9.B., Yetkin y., Ankara, 2008.
- ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin y., Ankara, 2005.
- ÖZCAN, Hüseyin: Ansiklopedik Hukuku Sözlüğü**, 4.B., Yeni Desen Matbaası y., Ankara, 1975.
- ÖZCAN, Hüseyin: Yasama Bağışıklıkları (Yasama Sorumsuzluğu–Yasama Dokunulmazlığı)**, Seçkin y., Ankara, 2006.
- ÖZEK, Çetin: Devlet Başkanına Karşı Suçlar (TCK 156-158)**, Sulhi Garan Matbaası y., İstanbul, 1970.
- ÖZEK, Çetin: Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler**, Cezaevi Matbaası y., İstanbul, 1967.
- ÖZER, Attila: Anayasa Hukuku Genel İlkeler**, Geliştirilmiş 2.B., Turhan Kitabevi y., Ankara, 2005.
- ÖZER, Attila: Başkanlık Hükümet Sistemi ve Sistemin Türkiye’de Uygulanabilirliği**, Şekerbank y., Ankara, 1998.
- ÖZKUL, Fatih: 2017 Anayasa Değişikliği Sonrasında 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı ve Sorumluluğu**, Yetkin y., Ankara, 2020.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat: Osmanlıca Türkçe Sözlük**, 5.B., İnkılap ve Aka Kitapevleri y., Ankara, 1973.
- ÖZSOY, Şule: Başkanlı Parlamenter Sistem**, On İki Levha y., İstanbul, 2009.
- ÖZTÜRK Bahri/ ERDEM, Mustafa Ruhan: Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku**, Seçkin y., Ankara, 2005.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal: Anayasa Hukuku**, Seçkin y., Ankara 2019.
- ÖZTÜRK, Namık Kemal: Cumhurbaşkanı ve Parlamenter Sistem**, Atilla y., Ankara, 1999.
- PARLA, Taha: Cumhurbaşkanı ve Parlamenter Sistem**, Atila Kitabevi y., Ankara, 1999.
- SABUNCU, Yavuz: Anayasaya Giriş**, Genişletilmiş 5.B., İmaj y., Ankara, 1997.
- SEZGİNER, Murat: Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası’nda Sorunlar**, Seçkin y., Ankara, 2010.
- SOYASLAN, Doğan: Ceza Hukuku Genel Hükümler**, Güncelleştirilmiş 3.B., Yetkin y., Ankara, 2005.

- SOYASLAN, Doğan: Ceza Muhakemesi Hukuku**, 3.B., Yetkin y., Ankara, 2007.
- SOYSAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11.B., Gerçek y., İstanbul, 1997.
- SOYSAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 6.B., Gerçek y., İstanbul, 1986.
- SOYSAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 7.B., Gerçek y., 1987, İstanbul.
- SOYSAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek y., İstanbul, 1977.
- STANLEY, Alexander De Smith/BRAZIER, Rodney: Constitutional and Administrative Law**, 6.B., Penguin Books, London, 1989.
- ŞAHİN, Kemal Yasanın Yürütme ve Yargı Üzerindeki Kılıcı-Impeachment**, Beta Basın y., İstanbul, 2001.
- ŞENCAN, Hüdai: “Çatışmacı Parlamentarizmden Melez Bir Çözüme: Fransa’da Yarı Başkanlık Sistemi”**, Semra Gökçimen (Ed.), **Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)**, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları y., Ankara, 2017.
- TANÖR, Bülent/YÜZBAŞIOĞLU, Necmi: 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 9.B., Beta y., İstanbul, 2009.
- TANÖR, Bülent: Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789-1980**, 22.B., Yapı Kredi y., Nisan, 2012.
- TAŞDÖĞEN, Salih: Anayasa Hukukunda Karşı-İmza Kuralı**, Seçkin y., Ankara, 2016.
- TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku**, 14.B., Beta y., İstanbul, 2012.
- TOINET, Marie France: Le Systeme Politique des Etats-Unis**, 2.B., P.U.F., Paris, 1990.
- TOROSLU, Nevzat: Ceza Hukuku, Genel Kısım**, 8.B., Savaş y., Ankara, 2005.
- TOSUN, Öztekin: Gazetecilik Enstitüsü için Suç Hukuku Dersleri (Giriş-Ceza Kaidesi-Unsurlar)**, Sulhi Garan Matbaası y., İstanbul, 1967.
- TUNAYA, Tarık Zafer: Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5.B., Araştırma Eğitim Ekin y., İstanbul, 1982.
- TUNAYA, Tarık Zafer: Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 3.B., Sulhi Garan Matbaası y., İstanbul, 1975.
- TUNÇ, Hasan/BİLİR, Faruk/YAVUZ, Bülent: Türk Anayasa Hukuku**, Adalet y., Ankara, 2005.
- TUNÇ, Hasan: Parlamento İçi Muhalefet**, Cemre y., Konya, 1997.
- TUNÇ, Hasan: Türk Anayasa Hukuku**, 2. B., Gazi Kitabevi y., Ankara, 2019.

- TURAN, İlder: Başkanlık Sistemi Sevdası Zayıf Temelli Bir Özlem: Başkanlık Sistemi**, 1.B., Türkiye Barolar Birliği y., Ankara, 2005.
- TURHAN, Mehmet: Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi y., Diyarbakır, 1989.
- TURHAN, Mehmet: Hükümet Sistemleri**, Gündoğan y., Ankara, 1993.
- TÜLEN, Hikmet: Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, Mimoza y., Konya, 1999.
- TÜRK HUKUK KURUMU, Türk Hukuk Lügatı**, Başbakanlık Basımevi y., Ankara, 1991.
- ULUŞAHİN, Nur: Saf Hükümet Sistemleri Karşısında İki Başlı Yürütme Yapılanması**, Yetkin y., Ankara, 2007.
- USLU, Ferhat: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Göre Anayasa Hukuku**, 2.B., Adalet y., Ankara, 2019.
- WIGNY, Pierre: Droit Constitutionnel : Principes et Droit Positif**, Bruxelles, Bruylant, 1952.
- YANIK, Murat: Başkanlık Sisteminin Türkiye’ de Uygulanabilirliği**, 2.B., Adalet y., Ankara, 2013.
- YANIK, Murat: Yüce Divan**, Derin y., İstanbul, 2008.
- Yassıada Yargılamaları (Müşterek Müdafaa, Kararlar, Kararların Eleştirisi)**, Demokratlar Kulübü y., No:9, Ankara, 1995.
- YAZICI, Serap: Başkanlık ve Yarı Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme**, İstanbul Bilgi Üniversitesi y., İstanbul, 2002.
- YENİSEY, Feridun/ PLAGEMANN, Gottfried: Alman Ceza Kanunu Strafgesetzbuch (STGB)**, 2.B., Beta y., İstanbul, 2015.
- YILMAZ, Ejder: Hukuk Sözlüğü**, Yetkin y., Ankara, 2003.
- Yüksek Adalet Divanı Kararları İstanbul-Yassıada (14 Ekim 1960-15 Eylül 1961)**, 1.B., Kabalcı y., Ankara, 2007.

TEZLER

- ALDIKAÇTI, Orhan: Modern Demokrasilerde ve Türkiye’de Devlet Başkanlığı**, Doçentlik Tezi, İstanbul, 1960.
- BİRİŞİK, Faik: Bakanların Sorumluluğu**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE., Konya, 2007.

- DEMİRKAYA, Cengiz: Başkanlık Sistemi ve Yarı Başkanlık Sistemi Analizi: ABD ve Fransa Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi SBE., İstanbul, 2017.
- DÜLGER, Rezzan İtişgen: Parlamenter Sistemde Devlet Başkanının Cezai Mesuliyeti**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE., İstanbul, 2017.
- EKİCİ, Zehra: Türkiye’de Yarı-Başkanlık Sisteminin Uygulanabilirliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi SBE., İstanbul, 2014.
- ELDEN, Mahmut Nedim: Anayasalarımızda Siyasi Sistem Arayışı ve Yarı Başkanlık Çözümü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi SBE., Kırıkkale, 2007.
- ERDOĞAN, Mustafa: 1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukuki Durumu**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.
- EROL, Rıdvan: Türkiye’de Cumhurbaşkanı’na İlişkin Güncel Tartışmalar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi SBE., Kocaeli, 2008.
- GÜLFİDAN, Osman Serkan: Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, SBE., İstanbul, 2010.
- GÜLLER, Abdülsamet: 2007 Anayasa Değişiklikleri Sonrası Türkiye’ de Cumhurbaşkanının Anayasal Konumu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE., Ankara, 2007.
- İREZ, Gamze: 1982 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Seçimi ve Görevleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE., Ankara, 2009.
- KURBAN, Samed: Başkanlık Sisteminden Beklentiler ve Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi SBE., Kütahya, 2014.
- SEZER, Yusuf: Meclis Soruşturması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE., Konya, 2010.
- TAŞCI, Ergun: 1982 Anayasasında Cumhurbaşkanının Konumu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE., Ankara, 2005.
- TURAN, Hilmi Can: Türk Parlamento Tarihinde Meclis Soruşturması ve Uygulamadaki Etkinliği (1982-2017)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi SBE., İstanbul, 2018.

- URAL**, Yurdanur: **Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanının Konumu ve Yetkilerine İlişkin Tartışma ve Öneriler Üzerine Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE., Isparta, 2008.
- YAZICI**, Fatmagül: **2017 Değişikliği Çerçevesinde Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.
- YILDIZ**, Taner: **2007 Anayasal Değişiklikleri Sonrası Cumhurbaşkanı'nın Anayasal Konumu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE., Ankara, 2012.

MAKALELER

- AKARTÜRK**, Ali Ekrem: “2017 Anayasa Değişikliğinin Parlamentosuzlaştırma Etkisi Üzerine”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.15, İstanbul, 2020, s.1-25.
- AKKAŞ**, Ahmet Hulusi: “Cumhurbaşkanı Yardımcılarının ve Bakanların Cezai Sorumluluğu”, **Ceza Hukuku Dergisi**, C.15, S.42, Ankara, Nisan 2020, s.151-173.
- AKTAŞ**, Kadir: “Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı”, **TBB Dergisi**, S.84, Ankara, 2009, s.260-297.
- ALKAN**, Haluk: “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yasama Denetimi”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S.94., Ankara, 2017, s.1-6.
- ALKAN**, Haluk: “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Meclisin Denetim Yetkisi”, **Seta Perspektif** y., S.165, Ankara, Şubat 2017, s.1-3, https://setav.org/assets/uploads/2017/02/165_perspektif.pdf, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- ANIK**, Cengiz: “Siyasi Rejimler ve Kamuoyu”, **Selçuk İletişim Dergisi**, C.1, S.1, 1999, s.78-83.
- ARSLAN**, Mustafa: “Yasama Dokunulmazlığı”, **Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.11., S.21., Gaziantep, Ocak 2021, s.71-105.
- ATAR**, Yavuz: “Türk Anayasal Sisteminde Cumhurbaşkanı'nın Seçimi, Görev Süresi, Yetkileri ve Parlamenter Sistem Gereklere Doğrultusunda Değişiklik Önerileri”, **TBMM Anayasa Hukuku 1. Uluslararası Sempozyumu**, 22-24 Nisan 2003, TBMM Başkanlığı y., Ankara, s.311-331.

- AZRAK**, Ülkü: “Türk Anayasa Mahkemesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.28, S.3-4, İstanbul, 1962, s.649-700.
- BAYRA**, A. Ersin: “Dr. Jekyll’dan Mr. Hyde’a Modern Devletin İki Yüzü: Liberal Hukuk Devleti’nden Anayasal Diktatörlük’e”, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.7, S.1, İstanbul, 2020, s.7-55
- BİLGE**, Necip: “Bakanların Görev ve Sorumlulukları”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.10., S.1, Ankara, 1953, s.123-167.
- BİLGİLİ**, Murat Saltuk/**RUHİ**, Muhammet Emin: “1982 Anayasasında Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Usulü”, **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Erzincan, S.11/1, 2018, s.67-84.
- BİLGİN**, Ahmet: “Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ile Osmanlı Padişahının Görev ve Sorumluluklarının Karşılaştırılması”, **ESAM Dergisi**, Y.1, S.4, Ankara, 2008, s.134-161.
- BOYUNSUZ ÖZSOY**, Şule: “Türkiye İçin Hükümet Sistemi Tercihi”, **Sosyal Demokrat Dergi**, <http://www.sosyaldemokratdergi.org/sule-ozsoy-boyunsuz-turkiye-icin-hukümet-sistemi-tercihi/>, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).
- BURAN**, Hasan: “Siyasal Rejim Sınıflamalarının Yeniden Gözden Geçirilmesi Üzerine”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.14, S.1, Isparta, 2009, s.69-97.
- COŞKUN**, Vahap: “16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi”, **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.22, S.36, 2017, Diyarbakır, s.3-30.
- ÇAĞLAR**, Çağlayan: “Milletvekili Adaylığı”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.4, 2014, s.659-673.
- ÇAKIR**, Hüseyin Melih: “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanı Bakan İlişkisi”, **Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı**, Marmara Üniversitesi Yayınları y., İstanbul, 2019, s.35-56.
- ÇELİK**, Demirhan Burak: “Türk Tipi Başkanlık Sisteminde Yürütmenin Yapılanması”, **Güncel Hukuk Dergisi**, İstanbul, Eylül – Ekim 2018, s.1-66.
- ÇOBAN**, Ali Rıza/**ERDAĞ**, Ali İhsan: “Görevi ile İlgili Olmayan Kişisel Suçlarından Dolayı Cumhurbaşkanının Sorumluluğu ve Yargılanması”, **TBB Dergisi**, S.75, Ankara, 2008, s.177-189.
- DEMİR**, Fevzi: “Cumhuriyet Dönemi Türk Anayasaları ve Hükümet Sistemleri”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, **Dokuz Eylül Üniversitesi y.**, İzmir, 2000,

<https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/Fevzi-Demir3.pdf>, s.59-78

(Erişim Tarihi:04.05.2020).

DEMİR, Fevzi: “Demokrasilerde Hükümet Sistemleri ve Başkanlık Hükümet Sistemi”, **Ege Genç İş Adamları Derneği**, İzmir, 1998, s.20.

DEMİR, Fevzi: “Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye”, **Journal of Yaşar University**, C.8, Özel Sayı, İzmir, 2013, s.831-876.

DOĞAN, Bayram/**DOĞAN**, İdris: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.11, S.2, Malatya, 2020, s.468-483.

DOĞAN, Bayram/**ERDOĞAN**, Didem: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları ile Bakanların Sorumlulukları Meselesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.23., S.1., İzmir, 2021, s.163-191.

DOĞAN, Bayram/**ERDOĞAN**, Zahide: “Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları ve Bakanlar”, **Necmettin Erbakan Hukuk Fakültesi Dergisi y.**, C.1, S.4, Kayseri, 2021, s.1-27.

DOĞAN, Bayram/**GEYİK**, Ali Fuat: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.10, S.2, Isparta, 2020, s.19-46.

DOĞAN, Bayram: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Kararnemelerinin Yasama Yetkisinin Devredilmezliği İlkesi Bağlamında Değerlendirilmesi”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.28, S.3, Konya, 2020, s.965-1003.

DÖNMEZ, Gökhan: “2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye’de Meclis Soruşturması”, **Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.25, S.42, İzmir, 2020, s.39-66.

DUNBAY, Seda: “Osmanlı’dan Günümüze Yasama Bağışıklıkları”, **I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri**, s. 607-634.

https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli'dan-gunumuze-yasama-bagisikliklari_seda-dunbay_636903144882629646.pdf, (Erişim Tarihi: 19.10.2021).

DÜLGER, Rezzan İtişgen: “Vatana İhanet Suçunun Kökenleri Üzerine Bir İnceleme”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.23, İstanbul, s.103-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/36535/414756>, (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

- ERDOĞAN**, Caner: “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Antalya Üyelerinin Parti İçi Demokrasi ve Oligarşiye Bakış Açısı”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.37, Antalya, 2018, s.63-87.
- ERDOĞAN**, Mustafa: “Başkanlık Sistemi, Demokrasi ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S.51., Ankara, Mart – Nisan 2013, s. 542-547.
- ESEN**, Selin: “2016 Anayasa Değişiklik Teklifinin Değerlendirilmesi”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.4, Ankara, 2016, s.45-73.
- FENDOĞLU**, Hasan Tahsin: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi”, **Yeni Türkiye Dergisi** y, S. 94, Ankara, Mart-Nisan 2017, s.90-109.
- FEYZİOĞLU**, Metin: “Cumhurbaşkanlığı Dokunulmazlığına Dair Değerlendirme”, <http://www.feyzioglu.av.tr/yayin/cumhurbaskani-dokunulmazligi.html>, (Erişim Tarihi: 28.05.2018).
- GÖNENÇ** Levent/**KONTACI**, Ali Ersoy: “2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Sonrasında Yasama- Yürütme İlişkileri”, **TBB Dergisi**, S.145, Ankara, 2019, s.53-79.
- GÖZLER**, Kemal: “Cumhurbaşkanlığı Kabinesi: Var mı Böyle Bir Şey?”, www.anayasa.gen.tr/cb-kabinesi.htm (Erişim Tarihi:29.4.2022).
- GÜL**, Cengiz: “Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Dinamikleri ve Yürütmenin Yeni Konumu”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.13, S.2, Kasım 2018, s.235-262.
- GÜLFİDAN**, Osman Serkan: “AİHM İçtihatları ve Demokratik Toplum Gerekliliği Karşısında 5532 Sayılı Kanunla Değişik 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu”, **Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2007/1, s. 291-304.
- GÜLTEKİN**, Özkan: “Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Sıfatıyla Yaptığı Yargılamada İddianamenin İadesi ve İtiraz Kanun Yolu”, **Terazi Hukuk Dergisi**, Ankara, C.6, S.54, 2010, s.15-24.
- GÜNEŞ**, Turan: “Devlet Başkanı- Meclis Çatışması”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.19, S.2, Ankara, 1964, s.175-192.
- GÜRAN**, Sait: “Anayasanın 128 ve 129’uncu Maddeleri Yönünden Kamu Görevlileri ve Bakanların Durumu”, **Amme İdaresi Dergisi**, C.17, S.3, Ankara, Eylül 1984, s.193-200.
- HASSAN**, Ümit: “Siyasi Suç Kavramı”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.26, S.1, Ankara, 1971, s.199, s.197-217.
- İMRE**, Zahit: “Doktrinde ve Türk Hukukunda Kusursuz Mesuliyet Halleri”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.13, S.4, İstanbul, 1947, s.1475-1536.

- İZCİ**, Ferit/**SARITÜRK**, Mehmet: “Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilen Cumhurbaşkanlığı Sisteminin İdari Yapı ve İşleyiş Etkisi”, **Proceedings Book 2nd International Scientific Researches Congress on Humanities and Social Sciences (IBAD 2017)**, Nisan 20 – 23, 2017, İstanbul, s. 517-532.
- KAMA**, Sezen: “Parlamerter Hükümet Sistemi Olarak “Westminster Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C.22, S.2, s.161-201.
- KARAKURT**, Ahu: “Türk Ceza Muhakemesi Hukukunda İddianamenin İadesi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.82, Ankara, 2009, s.71-114, http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/App_Themes/TumDergiler/82.pdf, (Erişim Tarihi: 20.03.2022).
- KARATEPE**, Şükrü: “Hükümet Sistemleri ve Türkiye”, **Yeni Türkiye**, S.51, Ankara, 2013, s.223-235.
- KAYA**, Semih Batur: “Hukuk Devleti, Demokrasi ve Anayasacılık Ekseninde Anayasa Yargısı ve Yargısal Aktivizm”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.19., S.3., Ankara, 2015, s.355-402.
- KILIÇ**, Abbas: “Siyasi Sorumluluk Kurumunun Hükümet Sistemleri Açısından Değerlendirilmesi”, **Uyumsuzluk Mahkemesi Dergisi**, S.8, Ankara, 2017, s.269-299. <https://www.uyumsuzluk.gov.tr/Resimler/Pdfler/Makaleler/30-11-20179abbaskilic.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.02.2021).
- KÜÇÜK**, Adnan: “Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye’ye Özgü Başkanlık Sistemi: Korkular, Algılar, Beklentiler”, **Liberal Düşünce Dergisi**, Y.22, S.85, Ankara, 2017, s.157-189.
- MUTLU**, Azer Ebru: “Hukuki Statüsü ve İdari Teşkilattaki Yeriyle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanı Yardımcıları”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.10, S.1, 2019, s. 119-132.
- O’DONNELL**, Guillermo: “Delegative Democracy”, **Journell of Democracy**, C.5, Ocak 1994, s.55-69.
- ONAR**, Erdal: “Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmeli midir?”, **Başkanlık Sistemi Türkiye Barolar Birliği**, 1.B., S.77., Ankara, Nisan 2005, s.71-103.
- ÖZAY**, İlhan: “Yeni Bir Düzendeki Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluş, Görev ve Yetkileri ile Yargılama Usulleri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.12, Ankara, 1995, s.45-49.

- ÖZBUDUN**, Ergun: “Başkanlık Sistemi ve Türkiye”, **Liberal Perspektif: Analiz**, S.1, Ankara, Mayıs 2015, s.1-14, https://oad.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/Analyses_2090_201992414137200Liberal-Perspektif-Analiz-Sayi-1-Baskanlik-Sistemi-ve-Turkiye-Ergun-Ozbudun-Kopya.pdf, (Erişim Tarihi: 13.11.2021).
- ÖZBUDUN**, Ergun: “İngiltere ve Amerika’da Meclis Tahkikatı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.17, S.1-4, Ankara, 1960, s.219-248.
- ÖZTÜRK**, Bahri: “Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi: Yüce Divan”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.12, Ankara, 1995, s.59-108.
- ÖZYÜKSEL**, Özgün: “Türk Ceza Hukukunda Tam Sorumlu Cumhurbaşkanı”, **Atılım Üniversitesi y.**, Prof. Dr. Metin Günday Armağanı, C.2., No:65, Ankara, 2020, s.1051-1094.
- SELÇUK**, Sami: “İktidarı Erdoğan’a Teslim Etme Taslağı”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.4., Ankara, 2016, s.81-86.
- SNYDER**, Orwill C.: “Criminal Responsibility”, **Duke Law Journell**, S.204,1962, s.204.
- SOBACI**, Mehmet Zahit/**MİŞ**, Nebi/**KÖSEOĞLU**, Özer: “Türkiye’nin Yeni Yönetim Modeli ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı”, **SETA Perspektif**, S.206, Ankara, 2018, s.1-6.
- ŞEN**, Ersan/**ÖZDEMİR**, Bilgehan: “Yüce Divan Yargılaması”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.2012/1, s.175-192.
- TAN**, Turgut: “1982 Anayasası Yönünden Yürütme Görevi ve Yetkisinin Niteliği (Güçlü Devlet Ya Da Güçlü Yürütme)”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.1, Ankara, 1984, s.39-44, https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6326/turgutg_tan.pdf, (Erişim Tarihi: 30.11.2021).
- TAŞDÖĞEN**, Salih: “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, **Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C.21, Özel Sayı, İzmir, 2019, s.1293-1324.
- TAŞKIN**, Ş. Cankat “1982 Anayasası’nda Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu”, **TBB Dergisi**, S. 92, Ankara, 2011, s.384-418.
- TUNÇ**, Hasan/**YAVUZ**, Bülent: “Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi”, **T.B.B. Dergisi**, S.81, Ankara, 2009, s.1-39.
- TURHAN**, Mehmet: “Meclis Hükümeti (Konvansiyon Kuramı)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.46, S.1, Ankara, 1991, s.453-463.

- TURİNAY**, Faruk Yasin: “Ceza Muhakemesi Hukukunda Koruma Tedbirlerinin Sınıflandırılması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.70, S.2, Ankara, 2021, s.475-541.
- TÜRMEŒ**, Rıza: “Son Dönemeç: AKP’nin Başkanlığı”, **Ankara Barosu Dergisi**, S.4, Ankara, 2016, s.87-94.
- ULUSOY**, Ali: “Cumhurbaşkanının Tek Başına Yaptığı İşlemler ve Yargısal Denetimi Sorunu”, **Ankara Barosu Dergisi**, Y.66, S.3, s.13-25.
- ULUŞAHİN**, Nur: “Demokratik Siyasal Rejimlerin Sınıflandırılmasında Farklı Bir Yaklaşım: Yarı Başkanlıktan İki Başlı Yürütme Yapılandırılmasına”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.52, S.2, Ankara, 2003, s.199-233.
- YAVUZ**, Bülent: “Çeşitli Parlamenter Hükümet Sistemi Uygulamalarında ve Türkiye’de Başbakanın Göreve Gelmesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.11, S.1-2, Ankara, 2007, s.1219-1243.
- YILDIZ**, Abdulkadir: “Amerika Birleşik Devletleri’nde Başkan Yardımcısı ile Türkiye’de Cumhurbaşkanı Yardımcısının Karşılaştırılması”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1, Kayseri, 2018, s.509-534.
- YILDIZ**, Abdulkadir: “Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu Meselesi”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.9, S.1, Ocak 2019, s.1-17.
- YÜCEL**, Bülent: “Devlet Başkanı Sorumsuzluğunun Hükümet Sistemine Yansımaları ve Türkiye Uygulaması”, **Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Akar Öcal Armağanı, Özel Sayı 3, Eskişehir, 2016, s.123-134.
- ZENGİN**, Mehmet Ali: “ABD Başkanlık Sisteminde Fren ve Denge Mekanizması Üzerine Bir İnceleme”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, S.28, s.1-28, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/taad/issue/52664/694096>, (Erişim Tarihi: 13.03.2021).

GAZETELER

- 1 Nisan 1965 Tarih ve 11968 Sayılı **Resmî Gazete**.
- 10 Temmuz 2018 Tarih ve 30474 Sayılı **Resmî Gazete**.
- 11 Şubat 2017 Tarih ve 29976 Sayılı **Resmî Gazete**.
- 18 Mayıs 2018 Tarih ve 30425 Sayılı **Resmî Gazete**.
- 26 Ocak 2012 Tarih ve 28185 Sayılı **Resmî Gazete**.

27 Haziran 1965 Tarih ve 12056 Sayılı **Resmî Gazete**.

29 Aralık 2004 Tarih ve 25685 Sayılı **Resmî Gazete**.

3 Nisan 2011 Tarih ve 27894 Sayılı **Resmî Gazete**.

3 Nisan 2011 Tarihli ve 27894 Sayılı **Resmî Gazete**.

30 Mart 2011 Tarih ve 27894 Sayılı **Resmî Gazete**.

4 Şubat 2011 Tarih ve 27836 Sayılı **Resmî Gazete**.

9 Ekim 1984 Tarih ve 18540 Sayılı **Resmî Gazete**.

KANADOĞLU, Sabih: “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 25.04.2007.

İNTERNET KAYNAKLARI

10 Kasım 1983 Tarih ve 2949 Sayılı Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanununun 35. ve 40.maddeleri
<https://www.anayasa.gen.tr/2929sk.htm>, (Erişim Tarihi: 02.12.2021).

1999 tarihli İsviçre Konfederasyonu Federal Anayasası’nın 176. maddesi
https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en#art_176, (Erişim Tarihi: 25.03.2022).

21 Aralık 1937 Tarihli İsviçre Ceza Kanunu’nu (Fransızca aslı)
http://www.admin.ch/ch/f/rs/311_0/index.html, (Erişim Tarihi: 17.07.2021).

27 Aralık 1947 tarihli İtalyan Anayasası’nın İngilizce Çeviri Metni,
http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf,
(Erişim Tarihi: 27.10.2021).

3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu’nu Madde 23,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3713&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs 2007 Tarih, E.: 2007/45, K.: 2007/54 Sayılı Kararı
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2007/54?KelimeAra%5B%5D=2007%2F45>, (Erişim Tarihi: 25.11.2021).

Anayasa Mahkemesi 16.03.1976 Tarih, E.: 1975/183, K.: 1976/15 Sayılı Kararı,
https://www.anayasa.gov.tr/media/4933/kd_14.pdf, (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

Anayasa Mahkemesi 18.12.1979 Tarih E.: 1979/22, K.: 1979/45 Sayılı Kararı,
https://www.anayasa.gov.tr/media/4936/kd_17.pdf, (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

Anayasa Mahkemesi'nin (Yüce Divan sıfatıyla) 31 Mart 2006 Tarih ve E.: 2004/1, K.: 2006/2 Sayılı Kararı, Karar <https://anayasa.gov.tr/media/5693/ydivane2004-1.pdf>, (Erişim Tarihi: 30.03.2022).

Anayasa Mahkemesi'nin 12 Ekim 2017 Tarih, E.: 2017/2, K.: 2017/1 Sayılı Kararı, https://www.anayasa.gov.tr/media/5695/yuce_divan_2017-1.pdf, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).

Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>, (Erişim Tarihi:30.01.2021).

<http://www.tbmm.gov.tr/d26/2/2-1504.pdf>, (Erişim Tarihi:20.03.2022).

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hiyanet-i-vataniye-vatana-ihanet-kanunu-29-nisan-1920/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hiyanet-i-vataniye-vatana-ihanet-kanunu-29-nisan-1920/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2021).

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hiyanet-i-vataniye-vatana-ihanet-kanunu-29-nisan-1920/>, (Erişim Tarihi: 30.11.2021).

https://mahmudceleddinoktenaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/44/10/761717/dosyalar/2019_10/13124433_Fransa_AnayasasY.pdf, (Erişim Tarihi: 29.10.2021).

<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/520/681/>, (Erişim Tarihi: 09.04.2022).

TBMM İç Tüzüğü'nün 113. ve 114. maddeleri, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/17.5.584.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.12.2021).

Yüce Divan Kararı, 17 Haziran 196 Tarih, E.:1964/1, K.:1965/3125 Sayılı Karar, https://anayasa.gov.tr/media/5697/e19641_k19653.pdf, (Erişim Tarihi: 22.03.2022).

EKLER

Ek A. Tez Etik Kurulu Onay Belgesi

T.C	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZİNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	Bahar Naz Alkan
ÖĞRENCİ NO	20192014
TEL. NO.	
E - MAIL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	Kamu Hukuku
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	Tez
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLİK KAYDINI YAPILIP-YAPILMADIĞI	2021/2022 - BAHAR DÖNEMİ KAYDINI YENİLEMEDİM / YENİLEDİM.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	1982 Anayasası Çerçevesinde Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu
TEZİN AMACI	1982 Anayasası Çerçevesinde Cumhurbaşkanının Sorumsuzluğu
TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	

<p>ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI</p>	
<p>İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI- ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)</p>	
<p>YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER</p>	
<p>UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇELERİN UYGULANACAĞI</p>	
<p>EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)</p>	<p>1) (.....) Sayfa Ölçeği. 2) (.....) Sayfa Anketi. 3) (.....) Sayfa Formları. 4) (.....) Sayfa</p>

ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: Bahar Naz Alkan		ÖĞRENCİNİN İMZASI: Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır. TARİH: 25 / 05/ 2022	
TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU			
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.			
2. Anılan konu Kamu Hukuku - Anayasa faaliyet alanı içerisine girmektedir.			
1. TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2. TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	ANA BİLİM DALI BAŞKANININ ONAYI	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI
Adı - Soyadı: Mustafa Okşar Unvanı: Dr. Öğr. Üyesi	Adı - Soyadı: Unvanı:	Adı - Soyadı: Yücel Ertekin (Y) Dr. Öğr. Üyesi Sami Doğru Unvanı: Prof. Dr.	Adı - Soyadı: Murat Koç Unvanı: Prof. Dr.
Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır. 26.05.2022	Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır. / / 20....	Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır. 27.05.2022	Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır. 27.05.2022
ETİK KURULU ASIL ÜYELERİNE AIT BİLGİLER			
Adı - Soyadı: Şehnaz ŞAHİNKARAKAŞ	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN	Adı - Soyadı: Deniz AYNUR GÜLER	Adı - Soyadı: Mustafa BAŞARAN
Unvanı : Prof. Dr. Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	Unvanı : Prof. Dr. Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	Unvanı: Prof. Dr. Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	Unvanı : Prof. Dr. Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.
Adı - Soyadı: Hüseyin Mahir FİSUNOĞLU	Adı - Soyadı: Mustafa ODMAN	Adı - Soyadı: Hüseyin Mahir FİSUNOĞLU	Adı - Soyadı: Jülide İNÖZÜ
Unvanı : Prof. Dr. Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	Unvanı: Prof. Dr. Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	Unvanı : Prof. Dr. Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.	Unvanı : Prof. Dr. Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.

27 /05/ 2022	27.05.2022	27 / 05 / 2022	27 / 05 / 2022	27 / 05 / 2022
Etik Kurulu Jüri Başkanı - Asıl Üye	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi	Etik Kurulu Jüri Asıl Üyesi
		<p>Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesi Etik Kurulu Asıl Jüri Üyelerince İncelenmiş olup, / / 20..... - / / 20..... tarihinde uygulanmak üzere gerekli iznin verilmesi tarafımızca uygundur.</p>		
OY BİRLİĞİ İLE	OY ÇOKLUĞU İLE			
<p>AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ SEKRETERLİĞİNE ONAYLAR ALINMAK ÜZERE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA FORMDAKİ YAZI ON İKİ PUNTO OLACAK ŞEKİLDE YAZILACAKTIR.</p>				

**Ek B. Tez Etik Kurul İzin İsteği (Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü**

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.01.04-2200003991
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Kararı Alınması Hk.

27.05.2022

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi: 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazınız.

İlgi tarihli yazınız kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesindeki Lisansüstü Programlarda halen tez aşamasında kayıtlı olan **Bahar Naz Alkan** isimli öğrencimize ait tez evraklarının "Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayları" alınmak üzere Ek'te sunulmuş olduğunu arz ederim.

Prof. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ek :

- 1 - 3 sayfa tez etik izin formu.
- 2 - 1 sayfa kamu hukuku ana bilim dalı başkanı onay maili.

Ek C. Çağ Üniversitesi Tez Etik Kurulu İzni.....

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2200004346

10.06.2022

Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurul İzni Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

- İlgi : a) 02.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004106 sayılı yazınız
b) 02.06.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200004089 sayılı yazınız
c) 27.05.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200003993 sayılı yazınız
ç) 27.05.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200003990 sayılı yazınız
d) 27.05.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200003992 sayılı yazınız
e) 27.05.2022 tarih ve E-23867972-050.01.04- 2200003991 sayılı yazınız
f) 26.05.2022 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2200003948 sayılı yazınız

İlgi yazılarda söz konusu edilen **Bahar Naz Alkan,Hatice Bozkurt Çanak,Umut İpek,Veli Sefil,Şafak Uçmaz,Tansu Ceren Özçelik,Latife Başak Harp,Havvanur Karlaeç ve İrem Şekerci** isimli öğrencilerimizin tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY
Rektör